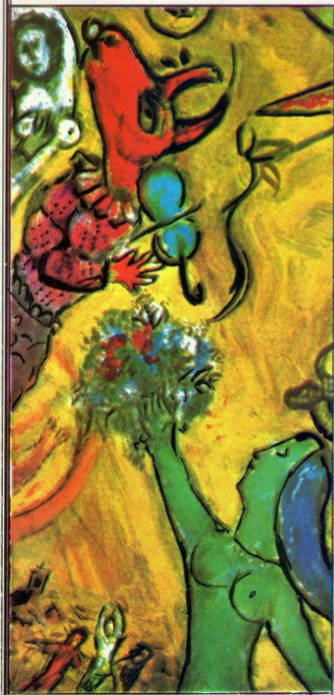

ISAAC BASHEVIS - SINGER

LAUREAT AL PREMIULUI NOBEL

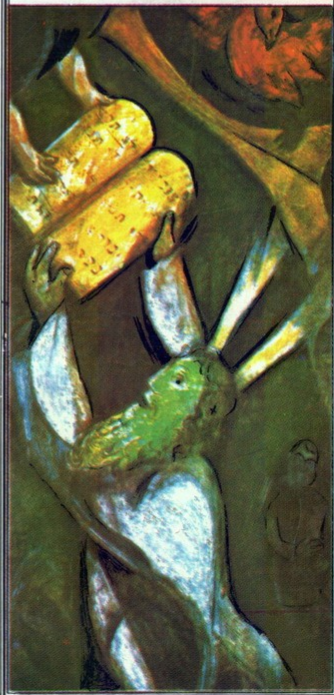
SCAMATORUL DIN LUBLIN

roman

CABALISTUL DE PE EAST - BROADWAY

și alte povestiri

EDITURA CASA ȘCOALELOR

ISAAC BASHEVIS-SINGER

SCAMATORUL DIN LUBLIN
Roman

CABALISTUL DE PE EAST-BROADWAY
și alte povestiri

Traducere din idiș de ANTON CELARU

Editura Casa Școlilor 1995
SCAMATORUL DIN LUBLIN
roman

Această carte a fost editată cu sprijinul FUNDAȚIEI
SOHOS PENTRU O SOCIETATE DESCHISA

Coperta: Matei Șerban

Redactor: Maria Graciov

Coperta reproduce două fragmente din două picturi
ale lui Marc Chagall

Traducătorul mulțumește distinsului ebraist prof.
Haim Riemer pentru generosul sprijin pe care i l-a dat la
tălmăcirea extraselor din cărțile sacre evreiești.

© Editura „Casa Școalelor” pentru prezenta versiune
românească

ISBN 973 - 95876 - 7 - 4

Capitolul întâi

Iaşa Mazur – scamatorul din Lublin, cum i se spune peste tot – s-a trezit devreme. Când se întoarce acasă din peregrinările lui, obișnuiește să zacă în pat o zi sau două, ca să iasă oboseala din el. Doarme și pe lumină, și pe întuneric. Ester, soția lui, îi aduce la pat o farfurie cu găluște de hrișcă, un pahar cu lapte, o prăjitură. După ce mănâncă, îl fură iarăși somnul. Papagalul face gălăgie, maimuțica loktn chirăie, canarii din colivii umplu casa cu triluri și fluierături, dar Iaşa nu vrea să știe de ei. Îi amintește Esterei numai de adăpatul cailor, cu toate că nu-i nevoie. Dânsa scosese oricum apă din fântână și dăduse de băut celor doi cai, Kara și Şiva, pe care el îi alinta cu poreclele „Prاف” și „Cenuşă”.

Deşi doar scamator de meserie, Iaşa e un om cuprins. Are casa lui, cu șoproane, grajd, pod pentru fân și o grădină în care Ester crește verdeturi. În curte se înalță doi meri. Ester nu-i numai o soție devotată și o gospodină destoinică, ci și o croitoreasă iscusită, chiar și la cusutul rochiilor de mireasă; tricotează, pregătește pandișpanuri și torturi pentru nunți; pune ventuze și lipitori, se pricepe să lase sânge unui bolnav. Un singur lucru nu știe: să poarte copii și să-i nască. N-a rămas niciodată grea. În anii de rodnicie femeiască, a alergat după leacuri, a înghițit tot felul de buruieni. Acum e prea târziu: în curând va împlini patruzeci de ani.

Lumea îl privește pe Iaşa, ca pe toți scamatorii, strâmbând din nas. Își rade barba¹, intră în sinagogă numai de Roș-Hașana¹ și de Iom-Kipur² – și asta numai când se nimerește să fie de sărbători în Lublin. Ester, dimpotrivă, e credincioasă. Poartă broboadă, gătește mâncarea potrivit datinii, ține sâmbăta. Iaşa însă nu se dă în lături să fumeze în zi de sâmbătă.³ Se înhăitează cu

1 Purtarea bărbii și a perciunilor era frecventă pe vremuri printre evreii religioși. (Toate notele din volum aparțin traducătorului.)

2 Ziua iertării; e sărbătorită la zece zile după Roș-Hașana.

3 Tradiția religioasă evreiască interzice orice contact cu focul în zilele

muzicanți și cu alți inși deocheați. Când cineva încearcă să-l mustre, lașa are răspunsul gata:

— Ai fost în cer și l-ai văzut pe Dumnezeu?

— Atunci, cine a făcut lumea?

— Dar cine l-a făcut pe Dumnezeu?

Nu e ușor să-l înfrunți, pentru că știe multă carte evreiască. Pe deasupra, citește și scrie în rusă și în poloneză, iar cifrele sunt o joacă pentru dânsul. Are faimă de om trăsnit. A pus odată rămașag că va dormi o noapte lungă în cimitir și a câștigat. E în stare să meargă pe frânghie, să alunece pe o sârmă, să se cațere pe ziduri drepte și să descuie orice lacăt. Avram-Leibuș lăcătușul s-a prins cândva pe cinci ruble că va meșteri un lacăt pe care lasă nu-l va putea deschide. A lucrat luni de zile. Dar lașa l-a descuiat îndată cu o sulă cizmărească. În Lublin se spune că nimeni n-ar mai fi sigur de avutul lui dacă lașa s-ar pune pe tâlhării.

Astăzi, după cele două zile de trândăveală, lașa s-a dat jos din pat odată cu răsăritul soarelui. E mic de statură, spătos, cu mijlocul subțire. Are chica ciufulită, cânepie, ochi albaștri, buze subțiri, bărbia îngustă, nasul scurt, neevreiesc. Cu toate că se apropie de patruzeci de ani, arată ca de treizeci. Degetele de la picioare îi sunt aproape la fel de lungi ca degetele de la mâini și cu ele poate scrie ori culege boabe de mazăre. E în stare să-și îndoiaie și să-și frângă trupul în toate direcțiile. Se spune că are oasele moi și încheieturile desfăcute. La Lublin dă rareori spectacole, dar cei care l-au văzut povestesc minunății. Merge în mâini, mănâncă flăcări, înghite săbii, se dă peste cap ca o maimuță. Închis cu lacăt peste noapte într-o încăpere, e văzut a doua zi învărtindu-se prin piață, cu toate că lacătul a rămas neatins. La fel se întâmplă chiar dacă e legat de mâini și de picioare cu o frânghie sau cu lanțuri. Mulți spun că umblă cu vrăji ori că are o pălăriuță care-l face nevăzut când și-o pune pe cap și care-l ajută să se strecoare prin crăpăturile pereților. Alții zic că totu-i păcăleală și buimăcire.

de sărbătoare.

S-a dat jos din pat și, fără să se spele pe mâini și să spună rugăciunea de dimineață, cum s-ar fi convenit, a tras pe el o pereche de pantaloni verzi, și-a băgat picioarele în papucii lui roșii și și-a pus o vestă de catifea neagră, presărată cu stelute argintii. E bine dispus și se zbenguie ca un băiețel. Fluieră și vorbește canarilor, maimuțicii Ioktn, câinelui Haman și pisicii Mețote. În ogradă are o întreagă menajerie: doi păuni, un „el” și o „ea”, o pereche de curcani, o mulțime de iepuri de casă. Într-o cușcă ține un șarpe care trebuie hrănit o dată la două zile cu un șoarece viu.

E în ajunul sărbătorii de Șavuot⁴. Dimineața se anunță călduroasă. În grădina Esterei, verdețurile au dat colț. lașa a intrat în grajd și a mângâiat caii pe crupe. A tras adânc în piept mirosul gunoiului de grajd. A țesălat caii și le-a pieptănat coamele. A dat de mâncare și celorlalte animale. Nu o dată se întâmplase ca, la întoarcerea în Lublin, să nu mai găsească niciuna din viețuitoarele lui. De data asta, însă, erau toate în viață.

Îi place să zăbovească prin curte. Iarba, nu demult răsărită, e presărată cu tot felul de flori: galbene, albe, smălțuite. Fulgii de păpădie zboară la cea mai ușoară suflare. Prin unghere au crescut scaieți și buruieni înalte. Păsărele săgetează văzduhul. Albinele zumzăie din floare în floare. Pe frunze și pe tulpinițe se târâie omizi, aleargă gândăcei ori sar găze – ființe mărunte, care abia se văd. lașa se miră mereu: de unde-or fi venind? cum trăiesc? ce fac noaptea? dacă nu apucă iarna, cum de roiesc din nou vara?

Prin cârciumi, lașa o face pe grozavul, tăgăduindu-l pe Dumnezeu, dar, în fapt, credința în Dumnezeu nu s-a stins în sufletul lui. Mâna lui Dumnezeu se vede limpede pretutindeni, zgâlțâindu-i îndoielile: în fiecare mugur și în fiecare poamă, în fiecare pietricică, în fiecare fir de nisip. La ceasul acesta al dimineții, dintre frunzele merilor, scăldate de rouă, țâșnesc flăcări albe. Dincolo de oraș, pe celălalt mal al râului Bystrzyca, se leagănă, în valuri,

4 Sărbătoarea primirii Tablelor legii (Decalogul).

spicele încă fragede-verzi; abia peste cinci-șase săptămâni se vor îmbrăca în aur, visând secerișul. „Cine le creează pe toate? se întreba adesea lașa. Soarele? Dacă-i așa, atunci soarele este adevăratul Dumnezeu. Chiar și patriarhului Abraham i s-a părut că soarele e Dumnezeu, înainte de a-l cunoaște pe Dumnezeul evreilor/4 lașa citise asta undeva...

Nu, lașa nu era un ins necioplit. Tatăl lui zăbovisese multă vreme asupra cărților și el însuși se adâncise cândva în *Clwmara*⁵. După ce i-a murit părintele, s-a rupt, totuși, de tomurile sfinte și a intrat în trupa unui circ ambulant. A devenit pe jumătate evreu, pe jumătate neevreu – sau nici evreu, nici neevreu. Și-a făurit o religie a lui. Dumnezeu există, dar nu s-a dezvăluit nimănui – și nimeni n-a aflat direct de la El ce e îngăduit și ce nu e îngăduit. Dumnezeu e totuna cu adevărul, dar cei ce vorbesc în numele Lui sunt niște mincinoși...

În vreme ce lașa își făcea de lucru în curte, Ester, trezită și ea în zori, pregătea gustarea de dimineață: pesmeți cu unt și brânză, ceapă verde, ridichi de lună, castraveci și cafea, râșnită pe loc, cu lapte. E scundă, oacheșă, cu chipul tânăr și ochi negii, în care sclipește un ciudat amestec de tristețe și șăgălnicie, înclinarea spre glume usturătoare. Când zâmbește îi apar gropițe în obraji, iar buza de sus scoate la iveală un șir de dinți mărunței. Neavând copii, n-are prietene printre femeile măritate, ci numai printre fete. Cu cele două lucrătoare ale ei din atelierul de croitorie se ține tot timpul de șotii; râd împreună în hohote. Se spune, însă, că pe ascuns plânge mereu pentru că Dumnezeu nu i-a îngăduit să aibă copii și că, în bună parte, câștigul ei a fost înghițit de vraci și vrăjitoare. A scăpat odată o vorbă grea: că le invidiază chiar și pe acele mame care și-au îngropat copiii...

I-a pus lui lașa mâncarea pe masă și s-a așezat pe un colț de scaun. Se uită la el puțin pieziș, cu ochi întrebători.

5 Secțiune a Talmudului, cuprinzând comentarii la vechile legiuri evreiești. (Talmud: culegere, întocmită între secolele III î.Hr. și V d.Hr., conținând normele religioase și social-juridice ale mozaismului, precum și comentarii, legende, parabole, fabule.)

Câtă vreme a fost obosit, l-a lăsat să se odihnească. Acum însă are o înfățișare tihnită. lașa fiind mai tot timpul în turnee, între el și Ester nu s-a statornicit acea legătură caldă și strânsă care unește alte perechi.

— Ei, ce se mai aude prin lumea largă? îl întreabă ea pe un ton rece, străin.

— Nimic nou.

— Și cum ți-au mers treburile? Ai avut succes?

— Ca întotdeauna.

— Dar iubitele ce-ți mai fac? Tot ca întotdeauna?

— Ce iubite? N-am iubite.

— Bine, bine. Aș vrea să am atâtea fâșieuri de galbeni câte iubite ai tu.

— Ce-ai nevoie de-atâta bănet? face lașa zâmbitor.

În timp ce îmbucă, privește spre ea și dincolo de ea. Ester îl bănuie de mult, dar el îi respinge mereu învinuirile. O asigură de fiecare dată că are un singur Dumnezeu și o singură nevastă.

— Cei care umblă după femei, îi spune el, nu pot merge pe sârmă, cel mult dacă se târâie pe jos. O știi foarte bine.

— De unde s-o știi? Nu ți-am stat la căpătâi, îi răspunde ea cu un surâs amar, dar nu lipsit de dragoste.

Fiind mai mult pe drumuri decât acasă, lașa nu poate fi supravegheat ca alți bărbați. Are de-a face cu tot soiul de femei, de la doamne din aristocrație până la fetișcane flușturate. Duce o viață de nomad. Aleargă hai-hui, ca vântul pe șesuri. Dar, slavă Domnului, se întoarce întotdeauna la dânsa, la Ester. Nu uită niciodată să-i aducă daruri. Și e atât de însetat de trupul ei, o sărută și o îmbrățișează atât de fierbinte, încât ea ar putea crede în acele clipe că n-a cunoscut dragostea cât a lipsit de acasă. Dar ce știe o femeie despre firea bărbaților? Nu o dată i-a părut rău Esterei că s-a măritat cu un scamator. Mai liniștită ar fi fost cu un soț croitor sau cojocar; aceștia stau toată ziua în atelier și pot fi urmăriți pas cu pas. Dar îl iubește nespus pe lașa. Obişnuiește să spună că-i este și bărbat, și fiu. Când sunt împreună, fiecă zi e pentru ea o

sărbătoare. Pe lângă asta, lașa câștigă bine, e mărinimos și nu se arată zgârcit nici cu rudele ei sărace

Îl privea mâncând și-și zicea – pentru a câta oară? – că lașa se deosebește, în tot ce face, de ceilalți oameni. El s-a oprit deodată din mestecat și a căzut pe gânduri. A descoperit pe masă un fir de ață și l-a înnodat cu o repeziciune uluitoare din loc în loc, la distanțe perfecte egale. Ester i se uita în ochi, căutând să-i pătrundă tainele. Dar chipul lui lașa era mut. Se întâmpla de multe ori ca, în vreme ce vorbea despre ceva, mintea să-i alerge prin alte părți. Se ferea îndeobște de discuții scorțoase și nu-și trăda suferințele. Putea umbla cu febră mare, fără ca Ester să-și dea seama. Când îi punea întrebări despre spectacolele sale, cărora le mersese vestea în toată Polonia, răspundea cu jumătăți de cuvinte sau cu o glumă. Era cu dânsa fie ciudat de gingaș, fie ciudat de rece. Cu toate acestea, Ester nu se sătura să-i pândească fiecă mișcare, să-i soarbă fiecă vorbă. Chiar și atunci când lașa făcea ghidușii, spusele lui căpătau pentru dânsa un tâlc. Uneori, un cuvânt de-al lui își dezvăluia înțelesul abia după ce pleca de acasă...

Erau căsătoriți de vreo douăzeci de ani, dar, în clipele lui bune, lașa zburda copilărește în jurul ei ca a doua zi după cununie. Îi trăgea un colț al broboadei, îi dădea o sfârlă sub nas, o alinta cu porecle năstrușnice – puf-puf, drăcușor, funduleț, pisicuță –, îi fredona la ureche cântece de lume învățate de la prietenii lui lăutari. Pe neașteptate, se înveselea și începea să cânte ca un cocoș, să grohăie ca un porc, să necheze ca un cal. Alteori, cădea din senin în melancolie. Stătea de obicei în cămăruța lui și se îngrijea de uneltele de care avea nevoie pe scenă: lacăte, lanțuri, frânghii, sârme, pile, clești, panglici, șoriceii din ceară, căiți de joc, planete care prezic viitorul. Cei care asistau la spectacolele lui credeau că pentru el totul e o joacă, dar Ester știa că muncește zi și noapte ca să-și pună la punct numerele de scamatorie și iluzionism. Prindea pe undeva o cioară și o învăța să vorbească asemeni papagalilor. Pe maimuțica Ioktn a deprins-o cu fumatul din

lulea. Își băga un șoricel viu într-o mânecă și-l scotea apoi de la piept. Ester se temea că se va prăbuși stors de vlagă ori că-l va mușca vreuna din lighioanele pe care le dresase. Chiar și noaptea, în somn, plesnea din limbă sau pocnea din degetele de la picioare. Multe lucruri îi miroseau Esterei a vrăjitorie.

lașa vedea pe întuneric ca pisicile. Găsea repede obiectele rătăcite. Citea gândurile Esterei ca într-o carte. Sosit, odată, în toiul nopții, a schimbat numai câteva cuvinte cu dânsa, după care a întrebat-o de cearta ei din ajun cu una din calfe. Altă dată, Ester își pierduse inelul de cununie. Zadarnic îl căutase prin toate găurile și crăpăturile. Când i s-a plâns lui lașa, el a luat-o de mână, a dus-o lângă puțina cu apă și i-a arătat inelul pe podea. Ester își dăduse seama de mult că nu-l va putea niciodată cunoaște pe deplin pe bărbatul ei. Se ascundeau în el puteri misterioase. Avea tot atâtea taine câte semințe se ascund într-o rodie, fructul acela cărnos și înmiresmat pe care-l binecuvântau și cu care se desfătau de Roș-Hașana.

La ora amiezii, cârciuma era goală. Beile, proprietăreasa, ațipise în odăița din spate. La tejghea se afla Țipe, slujnica ei, aproape o fetiță. Pe jos fusese așternut rumeguș proaspăt. Pe bufet, o găscă friptă, o cratiță cu piftie de pasăre și o farfurie plină cu lapți de scrumbie; alături, un coșuleț cu covrigi sărați și încă unul cu prăjiturile din aluat cu ouă. La o masă, ședea lașa scamatorul și Șmuel lăutarul, un ins masiv, mai înalt decât lașa, cu păr negru, bogat, ochi întunecați, favoriți și mustăcioară. Era îmbrăcat după moda rusească: rubașcă neagră, brâu cu franjuri, cizme cu tureatca înaltă. Își petrecuse mulți ani la Jitomir, ca muzicant la curtea unui conte, dar fusese nevoit să fugă de acolo pentru că se aflase de legătura lui cu soția administratorului. Socotit în Lublin drept cel mai bun viorist din oraș, era întotdeauna chemat să cânte la petrecerile protipendadei.

Rezemat de perete, Șmuel ținea un ochi aproape închis, iar cu celălalt privea, stăpânit parcă de o îndoială, la ulciorul cu bere din fața lui: să bea ori să nu bea? Pe o

firimitură de covrig se oprise o muscă mare, cu burta verzui-aurie; părea și ea nehotărâtă: să stea pe loc sau să-și ia zborul?

lașa nu gustase încă din ulciorul lui. Se uita la balonașele de spumă care se spărgeau unul câte unul, lăsând ulciorul plin numai pe trei sferturi. „Spumă, înșelăciune⁴⁴, murmură el. Șmuel tocmai îi povestise câteva din aventurile lui amoroase. Între o istorie și alta, rămâneau amândoi pe gânduri. lașa asculta bucuros asemenea povești fără perdea. Avea și el multe de istorisit. Dar plăcerea redeșteptării unor astfel de întâmplări se stinge repede. „Nu toate femeile sunt niște târfe. Să nu ne amăgim. Mama mea nu și-a înșelat bărbatul. Și Ester e o ființă fără pată.⁴⁴ Se auzi spunând:

— Cuceririle astea nu-s cine știe ce. E ca și cum ai lua prizonieri niște soldați gata oricum să se predea.

— E și asta o artă. Trebuie să prinzi momentul potrivit. Aici, în Lublin, e greu. Schimbi, la o nuntă, câteva priviri cu o femeie. Ea te place pe tine, tu o placi pe ea. Dar ce poți face? În jur, o sumedenie de oameni. Nunta se termină și ea se întoarce acasă cu bărbatul ei, iar tu habar n-ai unde stă. Și dac-ai ști, la ce ți-ar folosi? Ție, lașa, ce-ți pasă? Dincolo de barierele Lublinului, toată lumea-i a ta.

— Atunci, hai cu mine.

— Chiar m-ai lua?

— Mai mult: ți-aș plăti și cheltuielile.

— Dar ce-ar spune nevastă-mea? Când ai copii, nu mai ești liber ca păsările cerului. Să nu râzi: cred că aș înnebuni de dorul odraslelor mele. Chiar și acum, când se întâmplă să lipsesc de acasă o zi sau două, mă topesc de dorul lor. Poți înțelege asta?

— Înțeleg totul.

— Te ține în loc. E ca și cum te-ai lega singur cu un odgon.

— Ce te-ai face dacă nevastă-ta s-ar purta ca desfrânatele acelea?

De pe fața lui Șmuel s-a șters orice urmă de zâmbet.

— Aș sugruma-o. Pe cinstea mea!

A dus ulciorul la gură și a băut până la fund. Parc-ar fi vrut să-și ascundă astfel spaima pe care au trezit-o în el propriile lui cuvinte. „Asta vrea fiecare, gândi lașă: nevasta lui să fie o sfântă, nevasta celuilalt – o stricată. Cum să ieși din încurcătura asta?” Asemenea idei sucite îl frământau mereu pe lașă, mai ales de când a cunoscut-o pe Emilia. Minteia lui nu mai avea astâmpăr. Își bău berea pe îndelete, cu sorbituri mici, ca să-i simtă amărăciunea pe limbă, în cerul gurii, în gâtleej. Avea pe conștiință destule fapte urâte, se scufundase în multe mlaștini rău mirositoare, dar de căminul său nu s-a atins. Spusese tuturor femeilor cu care a avut de-a face că e însurat și că nu are de gând să se despartă de soția lui. Dar Emilia îi cerea să jertfească totul: familia, credința... Și asta n-ar fi de-ajuns. Trebuie să facă rost de o mare sumă de bani. Dar cum? Să fure? „Nu, trebuie s-o termin cu ea – și, cu cât mai repede, cu atât mai bine”.

Șmuel își răsucea mustața și și-o umezea cu salivă, ca să-i facă vârfuri ascuțite.

— Ce se aude cu Magda? îl întrebă.

lașă parcă tresări din somn.

— Ce să se audă? Ceea ce știi.

— Maică-sa mai trăiește?

— Da, trăiește.

— Magda a prins câte ceva de la tine?

— Da, câte ceva.

— De pildă?

— Mișcări la podea: se dă peste cap, învârte un butoiăș cu tălpile picioarelor...

— Asta-i totul?

— Da, totul

— Cineva mi-a arătat o gazetă din Varșovia. Ce te mai laudă! Te asemuiesc cu scamatorul de la curtea lui Napoleon al treilea. I-ai uluit. Știi să păcălești publicul.

Fața lui lașă se schimonosi. Nu-i plăcea să i se vorbească despre succesele lui. Stătu în cumpănă câteva clipe: să-i răspundă sau să nu-i răspundă lui Șmuel?

— Nu păcălesc pe nimeni.

- Vrei să spui că înghiți cu adevărat săbii?
- Da, le înghit.
- Asta să i-o spui lui mutu’.
- Multă minte-ți lipsește! Pe oameni nu-i poți duce de nas. Ai auzit o vorbă și o repeți ca un papagal. Sabia o bag în gură, nu în buzunarul de la piept.
- Îți intră în gât?
- Da, în gât, în stomac.
- Și rămâi în viață.
- Uite că rămân.
- Nu, frățioare, nu cred ce-mi spui.
- Mi-e totuna.

lașa își pierdu răbdarea. Se lămurise că Șmuel nu-i decât un biet scripcar care nu gândește cu creierul lui. „Cei de-o seamă cu el, își spuse lașa întristat, nu se încred în ceea ce văd cu propriii lor ochi”. Pentru el nu era un secret că lenți, soția lui Șmuel, călcase pe de lături. Șmuel și-ar fi ieșit din minți dac-ar fi aflat... Da, fiecare om ascunde ceva, fiecărui i se întâmplă să sufere de orbire. El însuși, lașa, de mult ar fi fost închis la nebuni, dacă s-ar fi știut de câtă nesăbuiță este în stare.

Se înserase. Dincolo de oraș, apusul soarelui mai aurea, poate, câmpul. Dar în străduțele înguste, cu clădiri înalte, se lăsase întunericul. În prăvălii fuseseră aprinse opaițele și lămpile cu gaz. Evreii, în caftane lungi și cizme grosolane, cu bărbi mari și încâlcite, se îndreptau spre sinagogi pentru rugăciunile dintre zi și noapte. Pe cer se arătase luna nouă a începutului de vară⁶. Soarele de peste zi, oricât de prietenos, nu reușise încă să usuce toate noroaiele dinainte de Pesah⁶⁷. Șanțurile ulițelor erau pline ochi cu apă stătută. Mirosea a gunoi de grajd și a lapte proaspăt muls. Din coșuri se ridica fum. Nu era bucătărie în care să nu ardă focul. Gospodinele pregăteau pentru cină supă cu crupe ori cu ciuperci.

⁶ în text: zi-ntâi de Sivan (cea de-a noua lună a calendarului ebraic; cade la începutul verii).

⁷ Sărbătoarea ieșirii evreilor din Egipt, potrivit istoriei biblice. În România se folosește și termenul „Paștele evreiesc”.

lașa se despărți de Șmuel lăutarul și se îndreptă spre casă. Orașul nu se arăta prea tulburat de evenimente. Ziarele poloneze scriau zi de zi despre războaie, revoluții, crize. Evreii erau izgoniți de prin sate. Mulți își luau lumea în cap, nădăduind să ajungă în America. Lublinul era însă bine înfipt în trecutul său. Mai existau sinagogi dinainte de Hmelnițki⁸. În cimitire se odihneau rabini, talmudiști, martiri, fiecare sub piatra lui de mormânt sau în cavoul lui. Se mai păstrau datinile de odinioară. Femeile făceau negoț, bărbații studiau *Toră*⁹. Pentru că mai erau numai câteva zile până la Șavuot, copiii așezaseră în ferestre figurine de hârtie sau lucrute din ouă golite pe care erau lipite capete și cozi de păsărele, modelate din aluat. Țăranii aduseseră crengi cu frunziș bogat, cu care evreii își împodobeau casele în cinstea sărbătorii.

În drumul lui, lașa a trecut pe lângă un Bet-Hamidraș¹⁰ și a aruncat o privire înăuntru. Pesemne că rugăciunile se terminaseră. Credincioșii murmurau cele optsprezece binecuvântări¹¹. Unii se băteau cu pumnul în piept și strigau: „Am păcătuit, am încălcat legea!”. Din când în când își ridicau brațele și ochii spic cer. Un bătrân cu două tichii pe cap, una spre frunte, alta spre ceafă, își trecea o mână prin barba albă și suspina. Ardea o singură lumânare, în amintirea unui mort. Lăcașul era plin de umbre. Stând în ușa întredeschisă, lașa trase în piept mirosul de ceară și de seu. Își regăsea întotdeauna copilăria în izul acesta de vechime și sfințenie. Evreii vorbeau unui Dumnezeu pe care nimeni nu-l văzuse, care trimitea asupra lor molime și secete, sărăcie și pogromuri, dar ei îl socoteau milostiv și darnic – și se mândreau că ar fi poporul ales de Dânsul, lașa nu-i pizmuisse niciodată pentru credința lor neabătută.

8 Celebru hatman de cazaci din Ucraina, care, în cursul răscoalei împotriva Poloniei (sec. XVII), a masacrat numeroși evrei.

9 Cele cinci cărți ale lui Moise, cu care începe Biblia.

10 Sinagogă; lăcaș de rugăciune și de învățătură.

11 Rostite de trei ori pe zi de credincioșii evrei, ele conțin elemente esențiale ale religiei mozaice.

Își văzu mai departe de drum. Un fanaragiu aprindea cu o prăjină felinarele cu gaz aerian, dar flăcările nu străpungeau întunericul. Abia se luminau pe ele însele. În prăvălii nu mai intra nimeni și era de neînțeles de ce mai erau deschise. Negustoresele, cu pernei pe capetele lor tunse¹², împleteau ciorapi pentru bărbații lor ori pieptărase și hăinuțe pentru nepoți. lașa le știa bine. Erau măritate de paisprezece – cincisprezece ani. La treizeci de ani și ceva, arătau ca niște babe. Bătrânețea timpurie le ofilise, le lăsase fără dinți, dar le dăruise blândețea și bunătatea femeilor în vârstă...

Aici se născuse lașa. Localnici au fost și tatăl, și bunicul său. El se simțea, totuși, străin – și nu numai pentru că lepădase de pe umerii săi jugul destinului evreiesc, ci, mai ales, pentru că se simțea îndeobște străin printre oameni, aici ca și la Varșovia, atât printre evrei, cât și printre neevrei. Ei sunt cu toții înrădăcinați într-un loc, în timp ce el este o ființă rătăcitoare. Ei au copii și nepoți; în urma lui, însă, nu va rămâne nimeni. Ei au un Dumnezeu, își au sfinții și fruntașii lor; el nu are nimic în afara îndoielilor sale. Ei nădăjduiesc că, după moarte, vor ajunge în rai; pe el gândul morții îl înspăimântă. Ce e „dincolo”? Există suflet? Dacă da, ce se alege din el când părăsește trupul? auzise de mic povești cu duhuri pribege, diavolii, vârcolaci, strigoi. În propria lui viață s-au petrecut lucruri pe care judecata de fiecare zi nu le-a putut explica. Se simte tot mai descumpănit, tot mai singur. Clocotesc în el puteri și ispite care îl îngrozesc...

În timp ce mergea, înaintea lui s-a ivit din întuneric chipul Emiliei: prelung, smead, surâzător, cu ochi negri, ca de evreică; și nasul scurt, gropițele din obraji, fruntea tânără, de fată, și părul pieptănat spre creștet. Un puf fm îi umbrea ușor buza de sus. Zâmbetul ei trăda și sficiune, și semeție. îl privea cu o curiozitate reținută, ca o doamnă cu maniere alese, dar și ca o soră iubitoare. lașa ar fi vrut să întindă mâna spre ea, s-o atingă, s-o mângâie. Era doar o

12 în familiile evreiești sever tradiționaliste, femeile își tund părul la căsătorie și poartă peruci.

închipuire sau avea halucinații? Imaginea Emiliei plutea în fața lui ca icoanele purtate în procesiunile creștinești. Vedea detaliile pieptănăturii ei, broderiile gulerului, cerceii care i se legăneau sub lobii urechilor. Îi veni s-o strige pe nume. Fusese de multe ori îndrăgostit. Dar pe Emilia o iubea în cu totul alt fel. Dorul de ea îl urmărea neconținut, când era treaz și când dormea. Acum, când scăpase de cumplita oboseală a ultimului său turneu, aștepta nerăbdător să treacă sărbătoarea de Șavuot, pentru a se întoarce la Varșovia. Încercase să-și împlinească prin Ester nevoia de dragoste, dar jindul lui rămăsese la fel de puternic...

Se ciocni de cineva. Era Hazkele, cărătorul de apă. De cobiliță îi atârnav două găleți pline. Parcă răsărise din pământ. În barba lui roșie se răsfrângea un licăr de lumină.

— Tu ești, Hazkele?

— Eu. Cine altul?

— Cari apă atât de târziu?

— N-am încotro. Mai câștig un ban în ajun de sărbătoare.

lașa duse mâna la buzunar și scoase o monedă de argint.

— Poftim.

Hazkele nu făcu nicio mișcare.

— Ce-ți veni? Nu iau pomeni.

— Nu-i nicio pomană. E pentru băiatul tău, să-și ia o plăcintă.

— Dacă-i așa, îți mulțumesc.

Degetele butucănoase ale lui Hazkele le-au atins o clipă pe cele delicate ale lui lașa.

Ajuns acasă, lașa privi prin fereastră înainte de a intra. Cele două fete coseau lenjerie pentru o mireasă. Mâinile lor purtau sprintene, încoace și încolo, acele cu ață. La lumina lămpii, părul roșcat al uneia din ele părea o flăcără. Ester, ocupată cu pregătirea cinei, puneu crenguțe de brad pe focul din vatră. În mijlocul odăii se afla covata cu aluat, acoperită cu o pânză și o pernă. Ester întâmpina

sărbătoarea de Șavuot cu plăcintele și brânzoaicele tradiționale. „Cum s-o părăsesc?” lașa nu putea scăpa de întrebarea aceasta chinuitoare. „A fost atâția ani singurul meu sprijin. Dacă n-aș fi avut-o pe ea, de mult aș fi fost o frunză purtată de vânt”.

Trecu prin antrețel spre curte. Avea aici, în mijlocul orașului, un crâmpei de sat. Iarba era umedă de rouă. Merele, deși încă necoapte, înmiresmau aerul. Cerul, coborât parcă până deasupra casei, era înțesat de stele. Chiar în clipa când lașa a pășit în curte, o stea s-a desprins de pe boltă și s-a prăbușit în depărtări, lăsând în urma ei o dâră de foc. Venea de undeva o adiere și dulce, și înțepătoare. Un chițcăit ușor, gemete și icnete surde ajungeau la urechile lui lașa. O fi fost un șoarece de câmp ori o cârțiță care-și săpa drum sub pământ. Păsărelele care-și făcuseră cuiburi sub streșini și în copaci piuiau, pesemne, în somn. În podul cu fân, găinile adormiseră, după ce, ca în fiecare seară, se cârâiseră între ele îndelung pentru locurile de pe stinghii. lașa răsuflă adânc. I se părea foarte ciudat că pământul e mai mic decât stelele care abia sclipesc și că îl despart de ele milioane de kilometri – sau că, sfredelind de aici, din gospodăria lui, s-ar putea ajunge undeva în America.

Deschise ușa grajdului. În întuneric, învăluiți de taine, caii păreau neobișnuit de mari. În pupilele lor lărgite scânteiau fire de aur. lașa își aminti ce-i spusese cândva taică-său: animalele îi văd pe diavoli... El însuși are semne că făpturile Domnului ghicesc gândurile oamenilor, le știu firea și prevăd nenorocirile care se năpustesc asupra lor. Kara dădu din coadă și izbi în podea cu o copită. Era felul lui de a spune cât de drag îi este lașa.

De Șavuot, toate sinagogile s-au umplut cu credincioși. Întregul Lublin evreiesc se ruga lui Dumnezeu. Ester și-a pus pălăria pe care o avea încă de la nuntă, și-a luat cartea de rugăciuni cu scoarțele aurite și și-a ocupat locul în încăperea femeilor¹³. lașa a rămas acasă. Câtă vreme Dumnezeu nu-ți răspunde, ce rost are să-i vorbești?

13 în sinagogă, bărbații și femeile se roagă în incinte diferite.

își adusese din Varșovia o carte groasă, de științe ale naturii, în care se uita adesea. Acolo totul părea limpede: ce-i cu legea gravitației, de ce magnetul are un pol pozitiv și un pol negativ, de ce două corpuri încărcate cu același fel de electricitate se resping și două corpuri încărcate cu electricitate diferită se atrag, de ce plutesc vasele, cum lucrează presa hidraulică, de ce trăsnetul e atras de paratrăsnet și cum fac aburii ca locomotiva să alerge pe șine. Iașă găsea legile naturii interesante în sine, dar trebuia să le cunoască și de dragul profesiei lui. Ani de zile a mers pe sârmă fără a ști că rămânea în echilibru pentru că izbutea să-și păstreze centrul de greutate drept deasupra sârmei. Cartea nu i-a răspuns la multe alte întrebări. De ce, totuși, cheamă pământul piatra la el? De ce magnetul atrage fierul, dar nu și arama? Ce e, de fapt, electricitatea? Și de unde vine totul – cerni, pământul, soarele, luna, stelele? În carte era pomenită teoria Kant-Laplace despre nașterea sistemului solar, dar în mintea lui iașă multe taine rămâneau nedezlegate. Emilia îi dăduse cartea unui profesor de teologie despre religia creștină, dar cele citite acolo – despre nașterea lui Iisus și despre Sfânta Treime – îi apăreau și mai stranii decât minunile istorisite de hasizi¹⁴ despre rabinii lor. „Cum poate da Emilia crezare unor asemenea lucruri? se întreba el. Nu, se preface. Întreaga lume se preface. Cu toții joacă teatru, pentru că le e rușine să spună că nu înțeleg nimic...”

Gândul că a rămas acasă singur cuc, în vreme ce tot orașul se găsea la sinagogă, nu-i dădea pace lui iașă. Cum de s-a întâmplat asta? Muncit de amintiri, făcea pași nervoși încoace și încolo. Taică-său, care scotea o pâine săracă dintr-o dugheană de fierărie, fusese un om evlavios. Mama îi murise când avea șapte ani. O a doua mamă nu s-a ivit în casă, așa că iașă a fost nevoit să se crească singur. La școală se ducea o zi din patru. În prăvălioara

14 Adepți ai hasidismului (sing, hasid). Hasidismul este un curent religios evreiesc, întemeiat de Baal Șem (1698-1759), care venea în întâmpinarea sensibilității populare, preconizând o anumită înnoire a îndeplinirii îndatoririlor sacre.

părintească a dat de tot felul de lacăte și de broaște, de care nu se mai putea despărți. S-a tot jucat cu un lacăt, până a izbutit să-l deschidă fără cheie. La Lublin veneau scamatori din Varșovia și din alte orașe mari. lașa se ținea pe străzi după ei, holbându-se la trucurile lor, pe care se străduia apoi să le imite. După ce a văzut cu ce repeziciune amestecă unul din ei cărțile de joc, a tot exersat până a căpătat aceeași dexteritate. Nu l-a înfricoșat nici dansul pe sârmă al unui acrobat; s-a dus îndată acasă, a întins o frânghie între doi pari și a încercat să pășească pe ea; a căzut, s-a ridicat, iar a căzut, fapt e că, în scurta vreme, a reușit să meargă pe fir la fel ca pe sol. Se cățara pe acoperișuri, sărea din balcon în balcon, dar n-a pățit niciodată nimic. Încredințat că îngerul lui păzitor îl urmează pas cu pas, dădea peste cap rugăciunile și respecta prea puțin sfîntenia sâmbetei. Numele lui de acasă, luci, n-a plăcut circarilor și i l-au schimbat în lașa, cum li se spune de obicei inșilor suspecti, puși pe hocus-pocus. S-a îndrăgostit, totuși, de dânsul o fată cinstită, Ester. El se înhăita cu saltimbanci și ursari, ba a făcut parte și dintr-o trupă poloneză de teatru care dădea spectacole în șoproanele pompierilor, iar Ester îl aștepta răbdătoare, ieitându-i pasiunea pentru hoinăreală. Numai mulțumită ei avea o casă a lui, un căpătâi. Gândul că e mereu așteptat aici de Ester îl însuflețise pe vremea când abia năzuia să lucreze la circul din Varșovia și în teatrele ei de vară, să fie cunoscut în întreaga Polonie. Acum nu mai e un scamator de rând, care umblă pe coclauri cu o flașnetă și un papagal, ci un artist reputat. Se scrie despre el în gazete, i se spune „maestre”. Demnitari și doamne distinse îl caută în culise pentru a-l felicita. Îi spun cu toții că în alte părți ale Europei ar fi ajuns bogat și celebru.

Au trecut anii. Unde și cum s-au scurs? Uneori, lui lașa i se pare că a rămas un tinerel; alteori, că a trăit un veac. Învățase poloneza și rusa, gramatică și matematici. Are manuale de algebră, fizică, geografie, chimie, istorie. Capul îi este plin de fapte, idei, date. Reține totul, nu dă nimic uitării. Intuiește dintr-o privire caracterul omului.

Abia deschide cineva gura, că el știe ce vrea să spună. Ghicește gândurile, citește cu ochii legați. A studiat magnetismul, mesmerismul¹⁵, hipnotismul... Da, însă ceea ce se întâmplă între el și Emilia este cu totul altceva. Ea nu-i numai văduva unui profesor, ci și o femeie de obârșie nobilă. Nu el o magnetizează pe dânsa, ci dânsa pe el. Deși îi desparte o distanță atât de mare, Emilia se află tot timpul lângă el. lașă îi simte privirea, îi aude glasul, îi respiră parfumul. Toată ființa lui e încordată, de parcă ar merge clipă de clipă pe sârmă. Noaptea, în pat, de îndată ce închide ochii, i se arată Emilia; îi vorbește, îl sărută, îl mângâie. Și e întotdeauna însoțită de fetița ei, Halina. Ciudat...

Îl trece un fior. Ușa s-a deschis și a intrat Ester, întoarsă de la sinagogă. Într-o mână are cartea de rugăciuni, cu cealaltă își ține poala rochiei de mătase, împodobită cu garnituri de șnur. Pălăria ei cu pană îi amintește lui lașă de cea dintâi sâmbătă de după nunta lor, când Ester a fost condusă la sinagogă în calitate de proaspătă soție. Fața îi era senină și luminoasă, cum se întâmplă celor care s-au aflat printre oameni în momente înălțătoare...

— Sărbători fericite! îi ură ea.

— Sărbători fericite, draga mea!

Domnea între ei o stinghereală de tineri căsătoriți.

— Ce mai e pe la sinagogă?

— Unde? La femei sau la bărbați?

— La femei...

Ester izbucni în râs.

— Femeile, ca femeile. Cât se roagă și cât sporovăiesc. Păcat că nu l-ai auzit pe cantor slăvindu-l pe Dumnezeu. A cântat mai frumos decât cel mai bun cântăreț de operă lăudat de tine.

Ester se apucă imediat să pregătească prânzul de sărbătoare, lașă o fi el cum o fi, dar casa ei trebuie să fie aidoma celorlalte case evreiești. Pe fața de masă de un alb

15 Teoria magnetismului animal (vindecarea prin magnetism), elaborată de medicul german Franz Mesmer (1734-1815).

sclipitor pune o carafă cu vin, păhărelul de argint pentru binecuvântarea ospățului, o ulcică de sare și o alta cu miere, colacul frământat și copt anume de ea și cuțitul de pâine. Rugăciunea trebuia s-o rostească lașă; era dorința ei – și el nu putea să nu-i facă pe plac.

Se așază la masă numai ei doi, soț și soție, și asta i-a amintit Esterei, ca și în alte dăți, de nenorocirea ei, de trupul ei sterp. Dacă ar fi existat copii în casă, totul ar fi arătat altfel. Zâmbește și-și șterge o lacrimă cu un colț al șorțulețului brodat. Aduce peștele, tăiteii cu lapte, colțunașii cu brânză și scortişoară, compotul de coacăze, prăjiturile cu unt și, la urmă, cafeaua. Sărbătoresc Șavuotul cu bucate de lapte, întocmai ca părinții și buncii lor.

În timp ce mânca, Ester se uita la lașă și se gândea la viața lui încărcată de taine. Bănuia mai mult decât îl lăsa pe el să creadă. Numai bunul Dumnezeu știe cu cine are el de-a face în marele oraș, în ce băltoace se bălăcește. Și, totuși, în sufletul ei nu încăpea nici cel mai mic grăunte de dușmănie împotriva lui. Dacă pe el lumea îl vorbea de rău, pe dânsa o compătimea. Dar nu l-ar fi schimbat cu niciun alt bărbat, nici cu cel mai sfânt dintre rabini.

După prânz, perechea a intrat în dormitor. Deși nu se cuvine ca bărbatul și femeia să se culce împreună în timpul zilei, Ester s-a făcut că nu vede când el a ieșit în curte ca să închidă obloanele. A revenit după câteva clipe. A îmbrățișat-o – și trupul ei a devenit deodată fierbinte ca un trup de fată: pentru că femeia care nu rămâne însărcinată și nu naște copii păstrează multă vreme proștețimi de fecioară.

Capitolul al doilea lașă trebuia să pornească din nou la drum îndată după Șavuot. În penultima noapte, i-a pus Esterei câteva întrebări care au înspăimântat-o:

— Ce s-ar întâmpla dacă nu m-aș mai întoarce? Ce te-ai face dacă mor undeva, pe drum?

Ester i-a acoperit gura cu mâna și l-a implorat să nu mai vorbească așa. Totuși, el a continuat:

— Orice e cu putință. Nu demult m-am cățarat pe

tumul unei primării și n-a lipsit mult să cad în gol.

A pomenit de un testament și a rugat-o să nu-l plângă prea mult, când va fi să fie. I-a vorbit și de o ascunzătoare în care a lăsat câteva sute de ruble și un fișic cu monede de aur. Când Ester a început să strige că-i întunecă puținele ceasuri în care vor mai fi împreună și că nu va mai avea liniște până la revenirea lui în toamnă, de Roș-Hașana și Iom-Kipur, lașa a pus degetul pe rană:

— Hai să spunem că mă-ndrăgostesc de o altă femeie!

— Ce tot spui? Chiar ți-ai găsit o iubită?

— Nu vorbi copilării.

— Mai bine spune-mi adevărul.

A îmbrățișat-o și i-a jurat dragoste pe toată viața. Asemenea discuții nu erau pentru ei o noutate. Lui lașa îi plăcea s-o pună pe jeratic cu tot felul de istorii, posibile și imposibile. Odată a întrebat-o cât timp l-ar aștepta dacă va fi băgat la închisoare sau dacă se va îmbolnăvi de tuberculoză și se va interna într-un sanatoriu. Ester îi răspundea întotdeauna că n-ar putea iubi pe nimeni altul și că fără dânsul viața ei n-ar mai avea niciun rost.

În aceeași noapte din preajma plecării, amintindu-și de isprava unui faimos pocăit din Lituania, i-a spus Esterei:

— Ce-ar fi să mă zidesc și eu într-o carceră fără ușă? Mi-ai strecura acolo câte ceva de mâncare?

— Ca să te pocăiești, nu-i nevoie să te îngropi de viu.

— Dar dacă altfel nu te poți împotrivi ispitei?

— Dac-ar fi așa, m-aș lăsa zidită împreună cu tine.

Totul s-a terminat cu noi îmbrățișări și cu gingașe jurăminte de veșnică iubire. Ester a adormit târziu și a avut un vis înspăimântător. A doua zi a postit până la amiază și a murmurat o rugă, pe care o găsisese într-o carte tipărită anume pentru femei: „Stăpâne al lumii, a ta sunt și visurile mele sunt ale tale...” A aruncat șase groși în pușculița lui Rabi Meir făcătorul de minuni¹⁶ și i-a cerut lui

16 Cărturar din secolul al II-lea d.Hr., căruia i s-au atribuit puteri miraculoase; credincioșii îi făceau ofrande, în speranța împlinirii unor dorințe sau a reparării unor nedreptăți.

lașa să-i tăgăduiască sub jurământ că n-o s-o mai tulbure cu prostii din astea, căci omul nu ale de unde ști ce-l așteaptă. Totul este orânduit în ceruri...

A venit și clipa când lașa a înhămat caii pentru plecare. De-atâta plâns, ochii Esterei se umflaseră și se înconjuraseră de cearcâne adânci. O durea tare o jumătate de cap și simțea o apăsare sub sânul stâng. Își revărsa năduful asupra croitoreselor, găsimdu-le cusururi la fiecare împunsătură de ac. Fapt e că, de dragul Esterei, fetele erau și ele mahnite ori de câte ori pleca lașa. „Ce noroc porcesc are omul ăsta”, își spuneau ele.

lașa a plecat într-o seară de sâmbătă, luând cu el maimuțica, cioara și papagalul. Ester a însoțit căruța până la șosea. Ar fi dorit să meargă și mai departe, dar el a amenințat-o, în glumă, pocnind din bici. Nu voia ca, la întoarcere, Ester să aibă mult de mers pe întuneric. S-au îmbrățișat pentru ultima oară și ea a coborât din căruță. A rămas pe loc, cu brațele întinse și cu ochii plini de lacrimi. De-a lungul anilor se despărțiseră mereu, dar niciodată nu suferise ca acum...

lașa a fluierat și caii au luat-o la galop prin noaptea blândă. De pe cer îi urmărea o lună aflată la al treilea pătrar. Ochii lui lașa s-au încetșat, silindu-l să lase caii în voia lor. Priveliștea câmpului era feerică. Spicele, deși încă verzi, căpătaseră, la lumina lunii, reflexe argintii. Se vedeau limpede straturile de albăstrele de pe marginea drumului și sperietorile așezate ici și colo, până departe. Site cerești împrăstiau pretutindeni pulberi de rouă. Peste ogoare plutea un zgomot potolit, monoton, de parcă un șuvoi de grăuncioare s-ar fi scurs încet-încet într-o moară nevăzută. Chiar și caii își ciuleau din când în când urechile. Ai fi zis că ascultă uimiți cum își sorb rădăcinile seva din pământ, cum cresc tulpinițele, cum curg în adâncuri firele de apă. În răstimpuri, o umbră trecea în fugă peste întinderi, lăsată parcă de o pasăre cu aripi imense. Răsună, apoi, un mormăit greoi, prelung; nu era al unui om sau al unei alte făpturi pământene; un uriaș ascuns undeva sus, în țării, pusese gând rău cuiva. lașa a

răsuflat adânc și și-a dus mâna la buzunarul de la spate, unde ținea pistolul de care nu se despărțea niciodată pe drum, de teama hoților.

Se îndrepta spre târgul Piask. Mama Magdei locuia la marginea lui. Piask era o cloacă de hoți. lașa avea legături cu ei și cu o femeie, Zevtl, lăsată de bărbat. După câțva timp, zări o hardughie mânjită de funingine, cu acoperișul povârnit, cu pereții într-o rână și cu o gaură în loc de fereastră. Tatăl Magdei, Adam Zbarski, făurise cândva aici topoare și fiare de plug. Fusesse fiul unuia dintre răsculații¹⁷ ajunși, după înfrângere, la sapă de lemn. Adam o trimisese pe Magda să învețe într-un pension din Lublin, dar fusesse secerat curând de o boală necruțătoare. Magda era asistenta lui lașa de opt ani. Își tunsese scurt părul. La reprezentații purta pantaloni și făcea acrobații ori îl ajuta pe el la numerele de jonglerie ori de prestidigitație. În Varșovia locuia împreună cu lașa într-o casă din Orașul vechi; în acte era trecută ca femeie de serviciu.

Recunoscând fierăria, caii au luat-o la trap. Trecuseră printre lanuri de hrișcă și culturi de cartofi. La o răspântie îi întâmpinase o troiță cu Maica Domnului ținându-l pe Iisus în brațe. Sub razele lunii, chipul ei arăta ciudat de viu. Ceva mai încolo, pe un deal, se întindea cimitirul catolic, împrejmuیت cu un garduț. lașa își ascuți privirile. Căuta întotdeauna semne ale supraviețuirii după moarte. Auzise tot soiul de istorii despre flăcări, umbre și chipuri nedeslușite, apărute noaptea printre morminte. Chiar bunicul lui lașa s-ar fi arătat copiilor lui și unor străini săptămâni și luni de-a rândul după moarte. Odată, ar fi bătut în fereastra unei fiice... Acum, lașa nu observă nimic neobișnuit. Mestecenii stăteau încremeniți, puțin înclinați unii spre alții, ca pentru a-și împărtăși în tăcere niște gânduri. Monumentele își aruncau priviri mute, cu resemnarea acelor care și-au spus tot ce aveau de spus...

Știind că lașa trebuie să sosească în noaptea aceea,

17 E vorba de membri ai „șleahței”, denumire dată nobilimii mici și mijlocii poloneze, care s-au răsculat în secolul trecut împotriva stăpânirii străine.

Magda și mama ei nu se culcaseră. Elzbieta Zbarska, văduva fierarului, era o femeie arătoasă, dezvoltată sub talie ca un stog de fân. Părul alb îi era legat pe creștet într-un smoc, capul semănându-i astfel cu o ridiche de lună. Ședea la masă și făcea pasiente. Nu știa să citească și să scrie (rămăsese orfană de mică), dar iscusința cu care mânua cărțile de joc dezvăluia originea ei boierească. Trebuie să fi fost foarte frumoasă în tinerețe. Fața, deși plină, nu-și pierduse trăsăturile fine de odinioară. Avea un nas mic, puțin cărnos, dar elegant sculptat, dantura întreagă, buze subțiri, ochi albaștri. Bărbia îi era însă lată și se prelungea cu o gușă până la piept. Sâni masivi îi dominau bustul. De brațele ei neobișnuit de groase atârnavă punji de grăsime. Picioarele fiindu-i bolnave, mergea sprijinindu-se în baston chiar și în casă. Cărțile ei de joc erau îndoite și murdare.

— Iar asul de pică, murmură ca pentru sine. Nu-i semn bun. Ne-așteaptă o nenorocire, Doamne sfinte, o nenorocire...

— Ce nenorocire, mamă? Ia nu mai cobii, te rog.

Magda își strângea lucrurile într-un cufaraș legat în benzi de aramă, dăruit de lașă. Se apropia de treizeci de ani, dar părea foarte tânără. Când își făcea numerele de acrobație, i se dădeau cel mult optsprezece. Văzând-o scundă, tuciurile, cu pieptul plat, numai piele și oase, nimeni n-ar fi crezut că e fiica Elzbietei Zbarska. Avea ochi verzui-cenușii, un năsuc cărn, iar buzele ei răsfrânte păreau oricând gata să sărute ori să facă botișor, precum copiii înainte de a plânge. Gâtul îl avea lung și subțire, părul cenușiu, iar obrații îi erau acoperiți de o spuzeală. În pension fusese poreclită Broasca. Avea o fire aspră, închisă, cu izbucniri ciudate. Se remarcase de pe atunci prin mișcările ei mlădioase. Învățase repede toate dansurile și se cățara, jucându-se, în copaci. În toiul nopții, când dormitorul era încuiat pe din afară, ieșea pe fereastră și cobora ținându-se de asperitățile zidului până la catul de jos, după care se cățara înapoi. Pentru Magda, pensionul a fost un iad. Nu era bună de învățătură. Se certa întruna cu

colegele de clasă, care-i aminteau mereu că are un tată fierar. Nici profesoarele n-o înghițeau. A încercat de câteva ori să fugă. A întrecut orice măsură atunci când, pedepsită fiind pentru una din isprăvile ei insuportabile, a scuipat în față o călugăriță. După moartea tatălui ei, a ieșit din pension fără niciun atestat. Nu mult după aceea, a fost angajată de lașă ca ajutoare.

În adolescență, i se prezisese Magdei că va scăpa de acea spuzeală, pusă pe seama sângelui ei aprins, numai după ce va avea un bărbat. Dar nu i-a trecut nici în anii de când devenise iubita lui lașă. Nu făcea un secret din această legătură. Când lașă trăgea la ei, dormea cu dânsul în patul larg din iatac și mama ei le aducea dimineața la căpătâi ceai cu lapte. Elzbieta îi spunea lui lașă „feciorașule”. Bolek, fratele mai mic al Magdei, se desprinsese încet-încet cu el, fără a înceta să-l urască. lașă întreținea familia. Cu banii luați de la el, Bolek se îmbăta și se înfunda în jocuri de cărți și de pietre. Ori de câte ori, la beție, el amenința că se va răfui cu „afurisitul de jidov⁴⁴ care pângărește numele Zbarski, Elzbieta se bătea cu pumnii în cap, iar Magda îl avertiza furioasă:

— Dacă te atingi de un fiu* de păr din capul lui, te omor și mă omor și pe mine. Te iau cu mine în mormânt. Ți-o jur pe amintirea tatii...

Și se proțăpea în fața lui, respirând șuierător, ca o pisică în luptă cu un câine.

Familia decăzuse. Magda se ținea cu un scamator. Bolek îi slujea pe hoții din Piask, ca om de legătură cu tănuitorii de mărfuri furate. Înnopta adesea printre aceștia. Elzbieta mânca de stingea.

Abia trecea prin ușă de mult ce se îngrășase. De dimineață și până în clipa când începea să murmure „Tatăl nostru⁴⁴ înainte de a adormi, înfuleca de toate: cârnați cu varză, copturi în untură de porc, ceapă prăjită cu ouă și jumări, colțunași cu came și cașă. Picioarele îi deveniseră atât de grele, încât nici duminica nu se mai putea duce la biserică. Obişnuia să le spună copiilor ei:

— Suntem la pământ, la pământ... După moartea

tatălui vostru, sufletul să i se odihnească în ceruri, am ajuns niște gunoaie. Nimeni nu se mai uită la noi...

Vecinii spuneau că Elzbieta a sacrificat-o pe Magda pentru Bolek. Îl iubea orbește, îi făcea pe plac întotdeauna, găsea scuze pentru netrebniciile lui, îi dădea ultimul ei ban. Nu se mai ducea la biserică, dar continua să se roage fierbinte lui Iisus Hristos, să aprindă lumânări de zilele sfinților, să îngenuncheze în fața icoanelor. Era tot timpul stăpânită de o teamă: nu cumva să i se întâmple ceva rău lui lașa, ocrotitorul familiei, sau el să se lepede de Magda. De dânsul și de mărinimia lui depindea existența lor. Ea, Elzbieta, nu mai era decât un hârb, cu încheieturile înțepenite, dureri în spinare și varice la picioare. La un sân i se făcuse un nod, care se întărise ca o pietricică. O înfricoșa gândul că e numai începutul unei mari suferințe, cum se întâmplase cu maică-sa, fie-i sufletul în rai.

Bolek era plecat la Piask și se putea să înnopteze acolo, la careva din „haită”, cum spunea Elzbieta adunăturii de tâlhari cu care feciorul ei intrase în cârdășie. Bolek avea la Piask și o ibovnică. Se va întoarce, totuși, în seara asta? Dar lașa? Se va ține de cuvânt? Și care dintre ei se va arăta primul? Astea voia să le afle Elzbieta de la cărțile ei de joc. De câte ori le amesteca, regii, damele și valeții căpătau altă expresie; îi păreau niște spiriduși vii, atoateștiutori; pentru ei viitorul nu avea taine...

Când a auzit scârțâit de roți și lătratul lui Burek, câinele casei, Elzbieta și-a făcut cruce. Slavă Domnului, a sosit feciorașul din Lublin, binefăcătorul lor. Știa foarte bine că lașa are o soție la Lublin și că învârte afaceri necurate cu banda din Piask. Dar nu voia să se gândească la toate astea. N-avea încotro. Omul supraviețuiește cum poate. Ea e o nenorocită de văduvă, cu doi copii orfani. Sprijinul unui bărbat înseamnă mult. Oricum, e mai bine decât să-și fi trimis fiica să lucreze într-o fabrică, unde să-și scuipe plămâni - ori să se vândă într-un bordel... Când auzea căruța lui lașa oprindu-se în fața casei, Elzbieta era încredințată că, prin rugăciuni și prin smerenia ei în fața Celui-de-Sus, a venit de hac unor puteri întunecate, care

voiau să-i nenorocească de tot, pe ea și pe copii...

A pocnit din palme și a aruncat o privire fericită spre Magda. Pe chipul mândru al fetei nu se ivise nicio schimbare, dar mama ei n simțit cât de mult se bucură. Pentru Magda, lașa era nu numai un iubit, ci și un părinte. Cine s-ar fi uitat la o asemenea femeie, uscată cu un băț și cu un piept băiețesc?

Gemând și răsuflând din greu, Elzbieta își împinse scaunul de la masă pentru a se putea ridica. Magda rămăsese nemișcată o clipă, ascultând cu atenție zgomotele de afară, apoi a țâșnit spre ușă și l-a întâmpinat pe lașa cu brațele deschise:

— Scumpule!

lașa a sărit de pe capră, a strâns-o la piept și a sărutat-o. Obrajii Magdei ardeau ca de febră. Burek sărea vesel în jurul oaspetelui. Se auziră strigătele papagalului. Maimuțica începu și ea să vocifereze. Cioara nu se lăsă mai jos: croncănea și vorbea. Elzbieta așteptă ca Magda și lașa să se bucure de revederea lor. Leși apoi în prag. Ședea acolo, imensă și diformă, semănând cu un om de zăpadă. Aștepta ca lașa să se apropie de dânsa și să-i sărute mâna, cum fac cei din lumea bună din marile orașe. Ea își așeza de obicei palmele pe umerii lui și-l săruta pe frunte. Rostea întotdeauna aceleași cuvinte:

— Musafirul îl aduce pe Dumnezeu în casă...

Apoi izbucnea în plâns și-și ducea poala șorțului la ochi.

Elzbieta îl aștepta cu nerăbdare pe lașa nu numai de dragul Magdei, ci și cu gândul la plăcerile proprii. El aducea întotdeauna de la Lublin cârnați, leber, halva și chiar un cozonac de cofetărie. Dar dorința Elzbietei de a sta de vorbă cu dânsul era mai mare decât jindul ei după bunătăți. Bolek n-avea răbdare s-o asculte. Cum începea maică-sa să-i povestească ceva, i-o tăia cu mojiție:

— Iar îndrugi basme, mămico.

Elzbietei îi rămâneau cuvintele în gât. Se înăbușea, fața i se congestiona, tușea și sughița. Bolek era nevoit să-i aducă apă și s-o bată pe ceafa și pe spate, ca să-și recapete

sufnul.

Magda, e drept, îi asculta poveștile, dar rămânea tăcută. Puteai să-i istorisești ceasuri la rând întâmplări din cele mai senzaționale, fără ca ea să clipească măcar. Numai lașa, evreul, scamatorul, era atent la ce spunea, îi punea întrebări, se purta cu ea cum trebuie să te porți cu o soacră - cu una bună, nu cu una rea. lașa rămăsese orfan de mic și poate că găsisese în ea o mamă. Mai mult, Elzbieta era încredințată că mulțumită ei lașa nu s-a rupt de Magda în toți acești ani. Îi gătea bucatele preferate, îi dădea tot felul de sfaturi practice, îl învăța cum să se ferească de dușmani; câteodată îi tălmăcea visurile. Îi dăruise, ca să-l apere de primejdii, un elefanțel de alamă, pe care el îl purta la piept când mergea pe frânghie ori făcea alte acrobații riscante.

Elzbieta punea întotdeauna masa după sosirea lui lașa, oricât ar fi spus el că nu e flămând. Totul era pregătit: fața de masă proaspăt spălată, surcelele pentru aprins repede focul în bucătărie, cana de porțelan din care bea el, farfuria cu desene albastre din care îi plăcea să mănânce. Nu lipsea nici cuvenitul șervet. Ea, Elzbieta, a știut întotdeauna cum se servește o masă. A fost măritată cu un fierar, dar bunicul ei, pan Czapiński, avea o moșie cu patru sute de țărani și se ducea la vânătoare împreună cu urmașii hatmanului Radziwiłł. Cu toate că cinase, i se făcuse foame, ca întotdeauna când sosea lașa. Când el și Magda intraseră în iatac, Elzbieta se apucă de treabă. Oboseala îi dispăruse ca prin minune, ca și plumbul care-i îngreunase către seară mădularele. Făcu focul într-un minut și se puse pe gătit, cu o repeziciune care o uimea pe ea însăși. lașa îi înviorase și ei sufletul. Era de mirare că Magda îl iubește?

Totul se petrecu ca și cu alte prilejuri. El se jură că nu e flămând, dar o mireasmă foarte îmbietoare se ridică din farfuriile de pe masă și pluti în toată casa. Elzbieta pregătise plăcinte cu brânză și vișine, presărate cu zahăr și scorțișoară. Pusese pe masă vișinată și rachiul dulce adus de lașa de la Varșovia nu cu mult înainte. Îndată ce a

gustat din plăcintă, el a mai cerut o bucată. Magda, care din cauza stomacului ei bolnav nu punea mai nimic în gură, a simțit că i se face foame și a mâncat ca un om sănătos. Câinele se aținea lângă lașa, dând din coadă. După cafea, Elzbieta a început, potrivit obiceiului ei, să depene amintiri: cât de mult a iubit-o soțul ei; cum o ducea în brațe; cum s-a oprit careta împăratului în fața fierăriei, pentru că unuia din cai îi căzuse o potcoavă; cum împăratul în persoană a intrat în căsuța lor și cum ea, Elzbieta, i-a oferit un păhărel de rachiu. Momentele cele mai emoționante le-a trăit în timpul răscoalei din 1863. Ascunsese niște răzvrățiți condamnați la moarte și dăduse de veste unor detașamente poloneze că se apropie cazacii. Cu plânsetele și rugămințile ei salvase o doamnă din nobilime, pe care muscalii erau gata s-o biciuiască. Pe atunci, Magda mai era copil, dar Elzbieta o întreba, totuși: „Mai ții minte? Generalul cu lampasuri roșii la pantaloni te-a luat în brațe și te-a așezat pe genunchi, iar tu te-ai jucat cu medaliile lui... Ai uitat? Of, copii cu creiere de pisică... Mănâncă, dragule, mai ia o plăcintă, n-are ce să-ți strice. Bunică-mea, Sofia – ostenească-se în ceruri pentru binele nostru –, avea o vorbă: mațul n-are fund...”

Povestirile Elzbietei dădeau din una în alta. Avusese numeroase boli. Odată i-au deschis un sân și i l-au cusut la loc cu acul (și-a descheiat bluza și a arătat cicatricea). Altă dată, aflându-se în pragul morții, ai ei au trimis după preot pentru spovedanie, ba au luat și măsura pentru coșciug. Zăcea și avea vedenii: o înconjurau îngeri și alte arătări. Pe neașteptate a intrat în casă tatăl ei, demult răposat, care a gonit duhurile de lângă ea și a strigat: „Fiica mea are copii mici, trebuie să mai trăiască!” în clipa aceea ea a început să nădușească; curgeau de pe dânsa picături de sudoare mari cât bobul...

Orologiul cu greutate de lemn arăta miezul nopții, dar Elzbieta abia se încălzise. Mai avea de povestit zeci de întâmplări. lașa o asculta, puneă întrebări, dădea interesat din cap. Minunățiile înșirate de Elzbieta erau aidoma celor istorisite de evreii din Lublin. Magda începu să caște și să

se facă roșie la față.

— Mămico, ne-ai mai spus povestea asta, dar cu totul altfel.

— Se poate, Magda, să vorbești așa?... Să mă faci de rușine față de feciorașul meu?... O fi ea, maică-ta, o văduvă săracă și decăzută, dar de mințit, nu minte.

— Uiți, mamă.

— Nu uit nimic, am toată viața mea în fața ochilor”.

Și Elzbieta începu o nouă istorisire, despre un ger cumplit. În anul acela, iama venise foarte devreme, alungându-i din colibe lor de frunze pe evreii din Lublin.¹⁸ Vântul măturase totul. Apele umflate rupseseră stăvilarul morii, acoperind jumătate din sat. Pe urmă, au căzut niște zăpezi atât de mari, că oamenii se scufundau în noiane ca într-o mlaștină. Abia în primăvară trupurile lor au ieșit la iveală. Lupii flămânzi năvăleau în case și înhățau copiii din leagăne. Trunchiurile stejarilor crăpau de ger...

În timp ce Elzbieta povestea, a apărut Bolek. Era un ins mai mult lat decât înalt, cu fața roșie, ciupită de vărsat, ochii spălăciți, părul gălbui, nasul turtit și cu nări mari, de mops. Purta o jachetă croșetată, pantaloni de călărie, cizme înalte și o pălărie cu pană, de vânător. Din colțul gurii îi atârna o țigară. Intrase în casă fluierând. Se poticni de prag și ar fi căzut dacă nu s-ar fi prins de clanța ușii. Era beat. Zărindu-l pe lașa, a schițat mai întâi un zâmbet rânjit, apoi s-a posomorât și s-a încruntat:

— Iar ți-ai făcut apar iția.

— Sărutați-vă, cumnățeilor, strigă Elzbieta. Sunteți rubedenii apropiate. Câtă vreme el e cu Magda, îți este ca un frate... chiar mai mult decât un frate...

Magda o opri:

— De-ajuns, mamă.

— Dar ce vreau eu? Să fie pace... Preotul ne-a spus odată de la amvon că pacea este ca rouă care cade din cer

¹⁸ Potrivit prescripțiilor biblice, evreii religioși își petrec cele opt zile ale sărbătorii strângerii recoltei — Sucot — în colibe acoperite cu frunziș și stuf, împodobite cu ghirlande, covoare și fructe.

și potolește setea câmpului. Era pe vremea când a venit la noi episcopul din Czeŝtchowa. Parc-ar fi fost ieri. Purta pe creștet o tichie roșie...

Elzbieta n-a mai putut scoate o vorbă. O podidise plânsul.

Deși voia să ajungă la Varșovia cât mai repede, lașa trebuia să rămână o zi sau două în casa Zbarski.

S-a ridicat sătul de la masă și a intrat în iatac, să se culce. Elzbieta umpluse în ajun saltelele cu paie proaspete, schimbase cearșafurile și înfășase pernele și plapuma. Magda nu l-a urmat imediat. A făcut mai întâi baie și s-a spălat pe cap, ajutată de maică-sa. Și-a pus o cămașă de noapte cu dantele la gât și la poale. lașa, întins pe pat, căuta o explicație a ciudatei lui comportări. „Toate astea se întâmplă, pesemne, pentru că mă plictisesc de moarte”, își spuse el.

Dincolo, mama și fiica se ciondăneau. Elzbieta ținea să-i dea Magdei sfaturi înainte de a se duce la lașa. Se auzea și mormăitul lui Bolek, care-și așternuse pe canapea. Era limpede că-i va înfige un cuțit în piept lui lașa, la prima lui mișcare greșită. Nu numai la spectacole dansa el pe frânghie; întreaga lui existență era un joc periculos deasupra prăpastiei.

lașa ațipi și visă că plutește lin la mare înălțime. Avea aproape noapte de noapte visul acesta. De fapt, și la trezie visa să zboare ca o pasăre, cu aripi prinse de trup. La urma urmei, de ce n-ar fi omul în stare să se ridice în văzduh ca zburătoarele? i-ar trebui niște aripi mari, dintr-o pânză rezistentă, ca a baloanelor, și cu spițe pe toată lungimea lor, cum au umbrelele, pentru a se putea desface și strânge. Poate legate și de picioare, ca la lilieci. Și ce dacă omul e mai greu decât pasărea? Nici vulturii nu-s ușori, ba pot înhăța și un miel și zbura cu el în gheare... în casa lui din Varșovia, sertarele sunt pline cu fotografii, schițe, tăieturi din ziare și reviste. Că mulți din cei care au încercat să zboare s-au prăbușit? Au zburat, totuși, fie și numai câteva clipe. Dacă pânza va fi tare, dacă aripile vor avea spițe mlădioase, dacă omul va fi ușor, sprinten, iute în

mişcări - atunci zborul nu poate să nu reușească. lașa se vedea plutind peste acoperișurile Varșoviei, deasupra bulevardelor Romei, Parisului, Londrei... Și auzea vuietul stârnit în lume de performanța lui...

Adormise, pesemne, din nou, deși ochii îi rămăseseră deschiși. A tresărit când Magda a intrat în iatac, mirosind a flori de câmp. Nevindecată de vechea ei sficiune, Magda s-a apropiat de pat cu pași de fetiță speriată. I-a zâmbit în întuneric cu un sentiment de vinovăție și s-a întins lângă el, uscată și rece, în cămașa ei de noapte prea largă și cu părul umed. lașa i-a pipăit coastele care-i ieșeau de sub piele.

— Ce e cu tine? Nu mănânci deloc?

— Ba mănânc.

— Ție nu ți-ar fi greu să zbori. Ești ușoară ca o pasăre.

De obicei, după săptămânile petrecute de el la Lublin, se simțeau oarecum înstrăinați unul de celălalt și trebuiau să se redescopere. Erau ca o pereche în noaptea nunții. Magda se culcase cu spatele la lașa. El așteptă, mângâind-o pe tăcute, să-și întoarcă fața și tot trupul spre dânsul. Tot freamătul din ea i se transmise când o îmbrățișă. Magda îi vorbea atât de încet, că abia o auzi. De ce a zăbovit atâta? Crezuse că nu va mai veni... Se simțise atât de singură... Maică-sa o năucea cu bombănelile ei... Bolek s-a înhăitac cu hoții și se ține de beții... Și ce a făcut el, lașa, atâta vreme la Lublin? Zilele s-au scurs încet, înnebunitor de încet...

Oricât de ciudat ar părea, fata asta timidă se aprindea, setoasă de dragoste, ca și cum un duh nesățios ar fi pus stăpânire pe ea. L-a acoperit cu sărutări și i s-a dăruit așa cum o învățase el, într-o liniște furtunoasă, nebănuită dincolo de iatac. Parcă ar fi slujit amândoi unei zeități a nopții... La pension, Magda deprinsese limbajul orășenilor, dar acum sușotea într-un grai țărănesc pe care lasă nu-l înțelegea. Îi ieșeau de pe buze cuvinte stranii, aspre și dulci totodată, moștenite de la multe generații de oameni ai pământului.

— Dacă se va întâmpla să te las vreodată, să fii sigură c-am să mă întorc la tine. Să-mi rămâi credincioasă.

— Da, iubitele, până mă vor așeza în coșciug.

— Am să-ți îmbrac o pereche de aripi și ai să zbori.

— Zbor de pe acum, stăpânul meu drag...

La Piask era zi de târg. lașa a plecat într-acolo pe jos, spunând că are de făcut niște cumpărături. Elzbieta a încercat să-l oprească pentru prânz, iar Magda s-a mărginit să dea tăcută din cap. Nu-l contrazicea niciodată. Când lașa a sărutat-o, i-a șoptit supusă:

— Nu uita să te întorci.

Ziua de târg începea odată cu răsăritul soarelui, dar puteai vedea venind și mai târziu țărani pe drumurile care duceau la piață, cu câte o vacă, o capră ori un porc de funie. Femei cu rame de lemn sub broboade, semn că au bărbat, își cărau marfa în ulcioare sau în coșuri acoperite cu ștergare de in. Îi zâmbeau și-i vorbeau lui lașa; îl știau de pe vremea când cutreiera satele cu năzdrăvăniile lui. De undeva s-a ivit o căruță cu nuntași și lăutari. Caii erau împodobiți cu crenguțe verzi și coronite de flori. Muzicanții scârțâiau pe viorile lor ori îngânau o melodie monotonă. Dintr-o altă căruță, cu fete înghesuite ca găștele, se auzea un cântec în care bărbații erau luați în răspăr:

Negruță sunt, negruță tare și-am să mă-nnegresc și mai mult.

Ușernicule, tu n-ai iertare și-ai să ajungi prăpădit și zălud.

Albă sunt, albă tare

Și-am să mă-nălbesc și mai mult.

Ușernicule, tu nu ai scăpare.

Ai să te faci tot mai strâmb și mai slut.

lașa se ducea, de fapt, la Zevtl, femeia lăsată de bărbat, o mai veche cunoștința a lui, care-și avea casa pe ridicățurn din spatele măcelăriilor, în cartierul hoților. Soțul ei, Leibuş Leikeh, evadase cu o vreme în urmă din închisoarea de la Janow și dispăruse cu totul. Unii ziceau că a fugit în America, alții că e ascuns undeva, într-un ungher al Rusiei. Trecuseră multe luni fără ca Zevtl să

primească vreun semn de la el. Hoții, care au o organizație a lor, cu un staroste și rânduiele severe, îi vărsau lui Zevtl doi guldeni pe săptămână, cum primeau toate familiile al căror cap zăcea în temniță. Dar părea tot mai sigur că Leibuş beikeh s-a dat la fund pentru totdeauna. Zevtl nu era născută la Piask; se trăgea dintr-un târg de pe celălalt mal al Vistulei. Nevestele hoților condamnați se fereau de obicei de gura lumii, dar lui Zevtl nu-i păsa că umblă vorbe pe seama ei. Se îmbrăca elegant în toate zilele, nu numai sâmbăta, nu-și acoperea capul cu fișiu și gătea în zi de sărbătoare. Era de așteptat ca azi-măine să i se oprească ajutorul.

Toate astea nu l-au împiedicat pe lașa să aibă de-a face cu Zevtl. Venea la ea pe străduțe ocolite și la plecare îi lăsa niște bani. Avea acum pentru dânsa un șirag de mărgelile cumpărat la Varșovia, își dădea seama că legătura asta n-are nicio noimă. O are pe Ester. O are pe Magda. E îndrăgostit de Emilia. Viața lui este și-așa destul de încurcată. Ce caută, atunci, la Zevtl, în lumea ei de gunoaie? Hotărâse de multe ori s-o rupă cu dânsa, dar, de câte ori venea la Piask, ceva îl trăgea spre casa ei... Ca să nu fie văzut pe strada Lublinului, a luat-o pe ulița sinagogii. Pășea grăbit, cu sprinteneala unui adolescent care se întâlnește pentru prima oară cu o femeie.

Deși începuse vara, pământul era încă moale, noroiuș. Dar acasă la Zevtl totul era curat și chiar dichisit: la ferestre și de baldachinul patului atârnavau perdele înflorate, lampa avea un abajur cu franjuri de hârtie, ici-colo o perniță brodată, iar pe jos era împrăștiat nisip galben în fiecare vineri pe seară, înaintea aprinderii lumânărilor de întâmpinare a sâmbetei. Când a intrat lașa, Zevtl se afla în mijlocul încăperii, arătând mai mult a fată decât a femeie, cu ochi de cărbune, ca țigăncile, o aluniță pe obrazul stâng și perle de sticlă în jurul gâtului. Îi zâmbi ușor, dezvelindu-și dinții albi, și-i vorbi într-un idiș neobișnuit prin partea locului, deprins în casa ei părintească din Polonia Mare¹⁹:

19 Denumire dată în trecut unei regiuni din Polonia, având ca centru

— Am crezut că nu mai vii.

— Ți-am făgăduit și, uite, mă țin de cuvânt, îi răspunse lașa pe un ton aspru și rece.

— Fii binevenit și ca musafir neașteptat.

Când a sărutat-o și i-a înmănat darul, lașa nu-și putu înăbuși un sentiment de rușine și de vinovăție. Așteptând cafeaua, își spuse că, de fapt, el nu se deosebește cu nimic de hoții din jur: ei fură bani, dânsul fură dragoste. Zevtl a tras zăvorul; nimeni nu mai putea intra. A pus un dop de hârtie în gaura cheii, ca să taie cheful celor dornici să vadă ce se petrece în casă. Pe cât se arăta lașa de grăbit, pe atât de încet se mișca ea. Observând că el privește mereu spre pat, Zevtl a închis baldachinul trăgându-i perdelele; i-a dat astfel de înțeles lui lașă că trebuie să mai aștepte.

— Ei, ce mai e prin lumea largă? îl întrebă ea.

— Nici eu nu mai știu.

— Cine poate ști mai bine decât tine? Noi stăm legați de târgul ăsta, pe când tu ajungi departe, ca păsările cerului.

Zevtl se așeză pe un scaun lângă dânsul, atingându-i genunchii cu genunchii ei, și-și trase rochia în sus, așa ca ciorapii negri să i se vadă până dincolo de jartierele roșii.

— Te văd atât de rar, îi spuse dânsa, că uit cât timp trece de la o dată la alta.

— Nu se știe chiar nimic despre bărbatul tău?

— Nimic. Parcă l-ar fi înghițit pământul, îi răspunse Zevtl, zâmbindu-i provocator.

lașa n-a avut încotro: a trebuit să-i asculte păsurile. Pentru Zevtl, ca pentru atâtea femei, vorbitul era ispita ispitelor. Deși se jeluia, cuvintele îi ieșeau din gură netede și rotunde, rostogolindu-se ca boabele de mazăre. Ce o mai așteaptă? Ce rost are să rămână în Piask? Leibuș n-o să se mai întoarcă niciodată. Meleagurile de pe partea cealaltă a Vistulei sunt acum pentru dânsa ca și lumea cealaltă. Se poate socoti văduvă de pe acum. I se dau de pomană câte

doi guldeni pe săptămână; dar cât o să mai țină treaba asta? Banii hoților sunt pe drojdie. Și-așa, cu banii pe care-i primește, abia de-și duce zilele. E plină de datorii. N-are ce îmbrăca. Femeile o dușmănesc de moarte și-o bârfesc cu atâta răutate, că-i ard urechile de rușine. Acum, că-i vară, mai merge; dar când or începe ploile o să-și iasă din minți. În timp ce-și vărsa năduful, Zevtl se juca nervoasă cu închizătoarea lăntugului de la gât. În obrazul drept îi apăru o gropiță.

- Lașa, dragule, ia-mă cu tine!
- Știi bine că nu-i cu puțință.
- De ce? Ai doar o căruță cu cai.
- Ce-o să spună Magda? Ce-o să zică târgul?
- Oricum, lumea vorbește. Ce-i în stare să facă fata ceea de leah pot și eu, dacă nu chiar mai bine.
- De când te pricepi la acrobații?
- Dacă nu mă pricep, o să-nvăț.

Insistențele lui Zevtl n-aveau niciun rost. Era prea grăsună pentru meseria asta. Avea picioare scurte, șolduri largi, pieptul bogat. Îi putea fi numai slujnică. lașa nu o iubea pe Zevtl. De aceea i se păru de neînțeles faptul că era, totuși, gelos pe ea. Într-adevăr, după ce a revăzut-o, s-a întrebat cu neliniște: ce-o fi făcând ea în lungile răstimpuri dintre întâlnirile lor? „Nu am ce căuta aici, își spuse el. E pentru ultima oară.⁴⁴ Și încercă să se scuze în propriii lui ochi: „Tot ce se-ntâmplă cu mine e din pricină că vreau să uit de tristețea care mă roade... Ca bețivul care-și îneacă amarul în rachiu/⁴ Niciodată nu fusese în stare să priceapă cum de pot atâția oameni să stea neconținut într-un singur loc, să trăiască toți anii cu aceeași femeie, fără a cădea în disperare. El, lașa, se afla dintotdeauna la un pas de neurastenie... Deodată, scoase din buzunar trei ruble de argint și, cu un gest de copil serios, le așază pe un picior al lui Zevtl: o monedă lângă genunchi, o a doua ceva mai încolo, iar a treia în susul coapsei, sub rochie. Ea îl privea uimită, zâmbind ușor.

- Asta nu mă poate ajuta.
- Dar n-are ce să-ți strice.

Vorbea cu Zevtl pe limba ei, cam butucănoasă. Ținea întotdeauna seama de firea și de starea sufletească a celui cu care avea de-a face. Era încă un dar al lui din naștere, care-i era trebuincios în ședințele de magnetism... Zevtl culese cu grijă cele trei monede și le puse într-o vază de pe bufet.

— Oricum, îți mulțumesc mult.

— Zevtl, îi spuse lașă, nu pot sta mult la tine.

— Ce-i graba asta? Mi-a fost tare dor de tine. M-ai lăsat atâtea săptămâni fără nicio știre și mă întrebam mereu ce ți s-a întâmplat.

— Hm...

— De ce-ai rămas pe gânduri? Vei fi fiind din nou amoretat. Poți să-mi spui. Nu sunt supărată, te-nțeleg. Femeile sunt pentru tine ceea ce-s florile pentru albine. Treci de la una la alta. Adulmecii peste tot, o sorbitură – și gata, îți iei zborul. Of, cât îi pizmuiesc pe bărbați! Merită să-ți dai și nădragii de pe tine, numai bărbat să fii...

— Da, am pe cineva, îi spuse lașă.

Simțea nevoia să-și descarce sufletul. Cu Zevtl putea vorbi nestingherit, ca și cum ar fi vorbit cu el însuși. Nu-i era teamă de gelozia sau de furia ei. Se purta cu ea ca un moșier cu o țarancă. Ochii ei străluceau. Îl privea cu zâmbetul dulce-amar al celor care găsesc o plăcere în suferință.

— Am ghicit eu... Cine-i?

— Văduva unui profesor.

— Vasăzică o văduvă! Și...

— Nimic.

— Și chiar ești îndrăgostit de ea?

— Da, puțin.

— La un bărbat „puțin⁴⁴ înseamnă „mult⁴. E tânără, frumoasă?

— Nu-i prea tânără. Are o fată de paisprezece ani.

— Atunci pe cine iubești? Pe mamă sau pe fiică?

— Pe amândouă.

Zevtl făcu o mutră de parcă ar fi înghițit o piatră.

— Pe amândouă nu le poți avea, dragule.

- La început o să mă mulțumesc cu mama.
- Ce-i aia un „profesor44? Un fel de doctor?
- Îi învața pe tineri matematica la universitate.
- Dar matematica ce-i?
- Știința de a socoti cu numere.

Zevtl tăcu câteva clipe, furată de gânduri.

— Mi-am dat seama, mi-am dat seama. Pe mine nu mă poți duce. Anine o privire asupra unui bărbat și știu ce se petrece cu el. Ce ai de gând? Să te însori cu ea?

— Cum să mă-nsor când am o nevastă?

— Mare lucru e pentru tine o nevastă!... Cum ai dat de văduva asta?

— Venise la teatru și cineva mi-a recomandat-o. Nu știusem mai înainte nimic despre dânsa, dar a fost de-ajuns să o văd ca să aflu că e văduvă și toate celelalte.

— Cum ai aflat?

— E secretul meu.

— Spune mai departe.

— S-a îndrăgostit de mine. Vrea să lăsăm totul baltă și să plecăm împreună în străinătate.

— Cum adică „împreună44?

— Vrea să se mărite cu mine.

— Nu știe că ești evreu?

— Îmi cere să mă botez cât de cât...

— Cât de cât? Asta-i bună! Ce să cauți în străinătate?

Fruntea lui lașa se încruntă brusc.

— Dar ce mare scofală am făcut aici? În douăzeci și cinci de ani de scamatorii n-am izbutit să fiu decât un calic. Câtă vreme o să mai pot merge pe frânghie? Cel mult încă zece ani! Toți mă laudă, dar de plătit mă plătesc prost. În străinătate, cei ca mine se bucură de multă prețuire. Știu acolo unul care nu-mi ajunge nici la călcâie, dar e faimos și plin de bani. Călătorește într-o caleașcă și e primit la curțile regești. Dacă aș fi cunoscut în Apus, aș fi mai bine văzut și în Polonia. Înțelegei ce-ți spun? Ai noștri se iau în toate după gusturile străinătății. Cum cântă cei de acolo, așa se dănțuiește aici. Oricărui cântăreț care a fost în Italia i se strigă „bravo44, chiar dacă nu-i în stare decât să

cârâie ca o găină.

— Da, dar trebuie să te și botezi.

— Ce-nseamnă să te botezi? Îți faci cruce și te lași stropit cu puțină apă. Și de unde poți ști care Dumnezeu e cel adevărat? Nimeni n-a fost în cer. Și la sinagogă, oricum, nu mă duc.

— Dar la biserică va trebui să te duci.

— În străinătate nu se prea calcă pe acolo. Sunt scamator, nu popă... A ieșit o nouă modă: se sting luminile și unul strigă după sufletele celor morți. Te așezi la o măsuță, îți pui mâinile pe ea și măsuța începe să se salte. Toate gazetele scriu despre asta.

— Or fi fiind niște duhuri.

— Nu fi proastă. Toate astea le face scamatorul. Întinde ușor piciorul și ridică măsuța. Pocnește din degetul mare și se cheamă că morții dau semne. Marii bogătași – mai ales femeile lor – se dau în vânt după așa ceva. Moare, să spunem, un fecior într-o familie și ai lui vor să-l mai aibă printre ei din când în când. Dau bani scamatorului și ăsta le aduce în casă duhul băiatului.

Zevtl făcu ochi mari:

— Adevărat?

— Mă faci să râd.

— O fi vrăjitorie.

— Habar n-au de vrăjitorie.

— Cică la Lublin e unul care-ți arată morții într-o oglindă neagră. Mi s-a spus că-l pot vedea așa pe Leibuş.

— De ce nu te-ai dus acolo? Ți-ar fi arătat o pânză vopsită, spunând că-i Leibuş.

— Or fi știind ei ceva.

— Aiurea, făcu lașa, mirându-se că discută cu Zevtl asemenea lucruri. Îți pot arăta într-o oglindă pe cine vrei, chiar și pe străbunica.

— Nu știi ce să mai zic. O fi existând Dumnezeu?

— Există, dar nimeni n-a stat de vorbă cu Dânsul. În ce grai s-ar putea El înțelege cu oamenii? Dacă ar vorbi evreiește, nu l-ar pricepe neevreii. Dacă s-ar rosti în franțuzește, s-ar supăra englezii. Biblia spune că

Dumnezeu a vorbit în limba sfântă, ebraica; dar n-am fost de față. Există și diavoli, dar ei nu dau ascultare scamatorilor.

— Și ce-i cu sufletul? Mă apucă frica!

— De cine ți-e frică?

— Nu pot închide un ochi cât e noaptea de lungă. Se perindă prin fața mea toți morții familiei. Am văzut cum o duceau pe mama la groapa. Era albă, albă... Pentru ce trăim? Răspunde-mi, dragule. Mi-e dor întruna de tine. Nu vreau să-ți dau sfaturi, dar cucoana aceea o să te bage în mormânt.

Pe lașa îl trecu un fior.

— De unde ai mai scos-o și pe asta? Ea mă iubește.

— Degeaba. Orice-ar face, evreul rămâne evreu. Și ce-o să fie cu nevastă-ta?

— Ce să fie? Dacă mi-aș frânge gâtul, n-ar rămâne singură? Bărbatul moare și, după patru săptămâni, nevastica lui e gata să se cunune cu altul. Zevtl, ție îți pot vorbi cu cărțile pe față. Vreau să mă bucur de viață.

— Dar la mine nu te gândești?

— Dac-am să fiu bogat, n-am să te uit.

— Cine să te creadă? O să mă uiți de îndată ce-o să-mi ieși din casă. Să nu-ți închipui că sunt geloasă. La început inima îmi sângera. Aș fi fost în stare să-ți spal picioarele și să beau apa din lighean. Pe urmă, cunoscându-te mai bine, mi-am zis: „Zevtl, te zbuciumi degeaba”. N-am carte... nu mă pricep la... cum ziceai că se cheamă?... Dar port un cap pe umeri. Mă gândesc la toate. Dac-ai ști câte-mi trec prin minte!... Uneori, când vântul suieră în horn, m-apucă năbădăile. Îmi vine să fug până la capătul lumii. Leibuş o fi având dreptate: aici nu mai era de trăit pentru dânsul. Ajută-mă să fug, dragule, altfel mă lovește damblaua. Nu vreau să rămân în Piask. Mă auzi - ori nu? Nu vreau ca hoții să mă-ngroape... Deunăzi, era cât pe ce să-mi pun capăt zilelor.

— De ce?

— Iac-aşa! Simţeam o piatră pe inimă. Aveam la îndemână o frânghie şi-am zărit un cârlig pe grindă... Uite-

l, lângă lampă. Am urcat pe un scăunel; era îndeajuns de înalt... Și-am pufnit în râs...

— Ce era de râs?

— Nu-nțelegi? Îți bagi capul în laț și s-a zis cu tine... Ia-mă cu tine, dragule, la Varșovia. Te rog, te rog...

— Și cui vrei să-ți lași casa?

— O vând pe o nimica toată. Să se bucure chilipirgiii.

— La Varșovia cum ai să te descurci?

— N-avea grijă. N-am să stau pe capul tău. Știi povestea cu baba pornită la drum. Am să fac la fel ca dânsa. O să mă opresc în fața unei uși și-o să zic: „Aici rămân!” Peste tot sunt rufe de spălat și coșuri de cărat de la piață...

Capitolul al treilea! lașa îi făgăduise Elzbieței că se va întoarce la cină. Dar Zevtl nu l-a lăsat să plece. Îi pregătise ce-i plăcea lui: tăieței cu brânză și scortîșoară. De îndată ce Zevtl a deschis zăvorul de la ușă și a dat deoparte perdelele de la ferestre, au început să se arate oaspeții. Nevestele de hoți voiau să se laude cu târguielile făcute pe bani puțini și cu darurile primite de la bărbații lor. Cele bătrâne purtau pantofi scâlciați, rochii rupte și broboade soioase; îi zâmbeau lui lașa din gurile lor știrbe, parcă fudulindu-se cu murdăria lor. Cele tinere se gătiseră și se sulemeniseră în onoarea lui. Cu toate că ținea într-un fel ascunsă legătura ei cu lașa, Zevtl le-a arătat tuturor cu încântare șiragul de perle dăruit de dânsul. Unele și l-au pus la gât, chicotind și făcându-și cu înțeles din ochi. Erau, toate, credincioase bărbaților și-i așteptau fără crâcnire până își ispășeau pedepsele. Nu se știa de desfrâu în mahalaua lor. Zevtl era însă o venetică, mai mult țigancă decât evreică. lașa era și el un ins pătat. Femeiuștile clătinau din cap, își dădeau coate și aruncau priviri piezișe spre dânsul. Se știa cât de iscusit e în meseria lui de scamator. Hoții erau încredințați că ar strânge grămezi de aur dacă s-ar întovărăși cu ei. Cu toate astea, la Piask se spunea că e mai bine să fii nevasta unui hoț decât a deocheatului de lașa, care se arată peste tot cu o față creștină, vine acasă numai de sărbători și-și face nevasta

de rușine.

Au apărut apoi și bărbații. Haim-Leib Bonț - scund, lat în spate, cu barba gălbuie, fața gălbuie, ochii gălbui - i-a cerut lui lașa o țigară varșoviană. lașa i-a dat tot pachetul. Haim-Leib făcea parte din vechea gardă, dar nu mai era bun de nimic. Zăcuse prin toate închisorile. Îi rupseseră în bătaie toate coastele. Pe un frate de-al lui, faimos hoț de cai, Bonțe Kloț îi zicea, țăranii l-au aruncat de viu într-un cazan cu apă clocotită. Haim-Leib pufăi tacticos din țigara unșoviană, dădu pe gât un păhărel de rachiu (Zevtl pusese pe masă o sticlă plină și o farfurie cu prăjiturile) și îl întrebă pe lașa:

— Ce e nou la Varșovia? Dar la Pawiak¹ ce se aude? Mehl-chiorul, un bărbat înalt și spătos, cu piept de atlet, ceafa țeapănă și un ochi scurs, adusese cu el un pachet înfășurat în hârtie, lașa știa dinainte ce e în pachet: un lacăt. Mehl meșterea de ani de zile la un lacăt pe care lasă să nu-l poată descuia. În tinerețe, când nu intrase încă în breasla spărgătorilor, Mehl fusese calfă la un lăcătuș și ajunsese un mare specialist în meseria asta. Acum ședea tăcut la masă, așteptând încordat să vină vorba de lacăte și de broaște. Până astăzi, lacătele lui Mehl nu-i dăduseră niciodată de furcă lui lașa, oricât de mari și de complicate ar fi fost. Le descuia în câteva minute, uneori umblând la ele doar cu un ac de păr. Dar Mehl nu s-a dat bătut. Punea de fiecare dată rămășag că va născoci un lacăt căruia nici Îngerul Gavril să nu-i poată veni de hac. De câte ori se ducea la Lublin, Mehl se sfătuia cu Avram-Leibuș, cel mai bun lăcătuș din oraș, ba și cu fierari și mecanici de tot soiul. Acasă avea un întreg atelier, cu ciocane, pile, bomfaiere, menghine, perforatoare, cârlige, răngi. Nevastă-sa, Beile-cea-tuciurie, obișnuia să spună că Mehl are gărgăuni la cap... lașa se uita zâmbitor la dânsul, clipind dintr-un ochi. Mehl era sigur că de data asta lașa va rămâne cu buzele umflate. lașa, la rândul lui, nu se îndoia că va fi de-ajuns să ia în mână noua născocire a lui Mehl, s-o sucească și s-o învâртеască puțin, pentru a o deschide ca printr-o vrajă...

Încetul cu încetul se strânseseră cu toții: Mendele Beilik, Iosele Daitș-Purim, Leizerl Krotmih...²⁰ în ultima vreme, căpetenia lor era Beriș Visoker, un omuleț cu ochi alunecoși, cu o căpățână mică, ascuțită și pleșuvă, cu nasul ascuțit, bărbia ascuțită și mâinile lungi, ca de maimuță. Venise aici din Polonia Mare, ca și Zevtl. Se îmbrăca tipător: pantaloni colorați, pantofi galbeni, veste de mătase, cămași brodate. Își acoperea chelia cu o pălărie de vânător, cu pană. La încălțări avea tocuri înalte, ca să-și corecteze puțin statura mică. Era atât de iute de mână, că putea să-i scoată pe nesimțite până și unui hoț de buzunare ceasul din vestă. Vorbea rusește, leșește, nemțește și se avea bine cu stăpânirea. Se ocupa mai mult cu lucrături ascunse decât cu hoții obișnuite. Cu ani în urmă ajunsese la pârnaie, dar nu pentru un furt, ci pentru că înșelase un personaj din nobilime la jocul de cărți. Pe cât era Mehl-chiorul de priceput la broaște și lacăte, pe atât de dibaci era Beriș Visoker în mânuirea cărților de joc. Cu lașa, însă, nu se putea compara. De câte ori se întâlneau, lașa îi arăta trucuri noi, care-l depășeau pe Beriș. Și de data asta Beriș avea în buzunar câteva perechi de cărți, marcate și nemarcate. Era cunoscut ca un om cu argint-viu în el, care nu poate sta liniștit pe un scaun. Ceilalți se așezaseră la masă, dar el făcea pași grăbiți încolo și înapoi, ca o fiară în cușcă; uneori semăna cu un lup care vrea să-și înhațe coada. Deodată, își săltă căpșorul și fonfai din colțul buzelor:

— Când vii să lucrăm împreună? Hotărăște-te și să dăm mâna ca frații.

— La ce? Ca să putrezesc în lanțuri?

— Dacă ești deștept, dormi în puf la tine acasă.

— Mai cazi și mesa, intră în vorbă Mehl-chiorul. Se poate întâmpla oricui.

— ...Numai când nu deschizi bine amândoi ochii, se răsti cu tâlc Beriș.

lașa se gândi că n-ar trebui să mai zăbovească aici. Elzbieta o fi stând pe ghimpi. Magdei, de bună seamă,

inima i s-o fi făcut cât un purice. Bolek, în dușmănia ce i-o poartă, are un prilej să le ațâțe împotriva lui. Totuși, lașa nu putea pleca. Oamenii ăștia îl cunoșteau din copilărie, când se pripășise pe lângă un ursar, și-l prețuiau acum ca pe un artist al teatrului polonez. Bărbații din Piask îl bat prietenește pe umăr. Fetele de măritat îi fac ochi dulci. Printre femeile de față, se află și câteva foste iubite de-ale lui; cu toate că sunt acum neveste și mame devotate, schimbă cu el priviri și-i zâmbesc în amintirea drăgostelilor de odinioară. Când se află în orășel, mulți vin la el ca la un rabin, iar dânsul le aduce țigări și bunătăți din capitală. Că discută acum pe seama lui și a lui Zevtl? Vina e mai mult a ei. Pentru o femeie de acest soi e o mândrie să fie târfă...

La început s-a vorbit de lucruri obișnuite. Ce se mai întâmplă prin lumea mare? Ne așteaptă un nou război cu turcii? Ce-i cu răzvrățiții care aruncă bombe și vor să-l omoare pe împărat? De ce fac greve cei de la drumul de fier? Și ce vești mai sunt din Ereț-Israel²¹? Cine-s ereticii²¹ care pleacă într-acolo, ca să usuce mlaștinile și să ridice colonii? lașa nu lăsa nicio întrebare fără răspuns. Citește la Varșovia toate ziarele, între care și *Israelita*. Se uită și într-o gazetă ebraică, deși-i scapă neînțeles câte ceva. Aici, la Piask, oamenii bâjbăie în întuneric, dar prin alte părți lumea e în clocot. Prusia e astăzi o împărăție puternică. Franțujii au luat în stăpânire bucăți întregi din Africa, unde trăiesc oameni negri. În Anglia s-au ivit corăbii care ajung în America în douăsprezece zile. Iar acolo, în America, trenurile aleargă peste acoperișuri și a fost înălțată o clădire cu treizeci de caturi. Varșovia însăși se face din an în an tot mai mare și mai frumoasă. Podeaua de lemn a trotuarelor a fost înlocuită cu asfalt și casele au canalizare. Copiii evrei sunt primiți în gimnaziile rusești și se duc să învețe în universități străine...

Hoții ascultau și se scărpinau în cap, iar femeile se uitau surprinse unele la altele, înroșindu-se la față de uimire. lașa le povesti despre „Mâna neagră” din America. Li se trimit milionarilor scrisorele care au, ca pecete, o

21 Denumirea teritoriului pe care a ființat statul evreiesc antic.

mână neagră: „... Varsă atâția și atâția dolari, că, de nu, te trezești cu un plumb în cap...” Milionarul poate avea o mie de paznici, dar, dacă nu dă pitacii, atunci... nani, nani, pușor... Beriş l-a întrerupt:

— Treaba asta ar merge și aici.

— Cui să-i trimiți scrisorele din acelea? Lui Trăitl-sacagiul?

Hoții au izbucnit în râs și și-au aprins țigările stinse.

Mehl-chiorul nu mai putea aștepta.

— Lașa, spuse el, am aici un lacăt - și-i arată pachetul, lașa îi făcu un semn cu mâna.

— Știu, știu... Ia dă-ncoace minunăția aceea!

Mehl-chiorul desfăcu pachetul cu grijă și scoase la iveală un lacăt uriaș, o întreagă mașinărie, care-ți lua ochii. lașa însă clipi vesel. Cântări lacătul în mâini și făcu o mutră de comediant, pe jumătate încurcat și pe jumătate batjocoritor. Cu mutra asta stârnea întotdeauna râsul, nu numai în cârciumi, printre țărani, ci și pe scena teatrului de vară Alhambra din Varșovia. Într-o singură clipă, devenise alt om. Plescăi din buze, strâmbă din nas, ba mișcă și din urechi.

— De unde ai mai scos și hârbul ăsta?

— Arată mai degrabă ce poți, îi răspunse Mehl-chiorul supărat.

— Cu o sculă ca asta până și Dumnezeu se zăpăcește, glumi acru lașa. Degeaba mă uit la ea cu băgare de seamă; dau sigur chix. Dar dacă mă legați la ochi, e altceva: orbește o deschid la repezeală... Fac și rămașag dacă vrei, spuse el privind-l pe Mehl-chiorul. Dacă pierd eu, ai zece ruble. Dacă pierzi tu, îmi dai numai o rublă.

— S-a făcut.

— Banii pe masă, scandal să nu iasă, strigă Haim-Leib.

— Nu-i nevoie, am încredere, făcu Mehl-chiorul.

— Fraților, legați-mi ochii, spuse lașa. Dar aveți grijă să nu văd deloc.

— Am să te leg cu șorțul meu, zise micuța Malkele, o femeiușcă roșcată, cu părul strâns într-o basma.

Bărbatul ei era închis în orășelul Janow. Își desfăcu șorțul prins pe șolduri, veni în spatele lui lașa și-l legă la ochi, gâdilându-l totodată în dosul urechilor.

„Ce-o fi pus Mehl în lacătul ăsta?” se întrebă el. Oricât era de sigur pe sine, își dădea seama că poate și greși. Un lăcătuș i-a făcut odată un lacăt atât de tainic în măruntaiele lui, că nu putea fi descuiat cu nicio cheie, cu niciun șperaclu. Malkele îi înfășurase de mai multe ori șorțul ei de rips în jurul capului, legându-l strâns, că te-ai fi putut întreba de unde atâta putere în mânuțele ei. Totuși, ca întotdeauna în asemenea cazuri, sub ochi, de-o parte și de alta a nasului rămăseseră locuri libere, prin care lasă ar fi putut privi. Dar n-avea nevoie. Scoase din buzunarul de la piept o bucată de sârmă groasă, ascuțită la un capăt. Era unealta cu care deschidea orice lacăte și broaște. O plimbă mai întâi sub ochii oaspeților lui Zevtl, apoi luă lacătul și începu să-l lovească ușor cu degetele, cum ciocănesc doctorii coastele bolnavilor înainte de a-și lipi urechea de pieptul lor pentru a afla ce se petrece în el. Căută pe urmă gaura cheii și băgă în ea vârful ascuțit al sârmei – totul pe nevăzute. Împinse și îndoi sârma în ascunzișurile lacătului, adulmecându-le și scormonindu-le câteva clipe. Bucata de sârmă îi dezvălui toate secretele, toate șiretlicurile meșterilor din Lublin. Totul părea de nepătruns, dar era, de fapt, copilăresc de simplu. Ca la jocul cu ghicitori al școlarilor: dacă o dezlegi pe una, le dezlegi pe toate. lașa ar fi putut deschide îndată lacătul, dar nu voi să-l dea de rușine pe Mehl-chiorul. Așa că făcu puțin teatru.

— Merge greu, merge greu, murmură el. Ce-o fi înăuntru? Rotițe, cârlige... O întreagă instalație!

Îcnea, scormonea cu sârma în lacăt și ridica din umeri, ca și cum nu i-ar fi putut da de capăt. În odaie se făcuse liniște. Se auzea răsuflarea hârâită a lui Haim-Leib prin nasul lui strâmb. Femeile abia se țineau să nu chicotească. Lui lașa îi veniră pe buze cuvinte rostite de nenumărate ori la reprezentațiile lui:

— Lacătul e ca femeia. Mai devreme sau mai târziu,

îți face pe plac.

Printre femei se auziră râsete.

— Femeile nu sunt toate la fel.

— Cu răbdare le supui pe toate.

— Ne duci cu vorba, zise Mehl-chiorul, aproape convins că izbânda e de partea lui.

— Nu mă zori, Mehl, spuse lașa. Tu ai copt plăcinta asta o jumătate de an. Ai băgat în ea pe taică-tău și pe maică-ta. Fii înțelegător, nu mă grăbi!

— Zi mai bine că nu te descurci.

— O să mă descurc, n-avea grijă. Cum dau de buric, apăs pe el.

În acea clipă, lacătul se deschise cu zgomot. Se auziră râsete, strigăte, aplauze.

— Malkele, spuse lașa, desfă-mi legătura.

Malkele dezlegă șorțul cu degete tremurânde. Lacătul zăcea pe masă, parcă umilit de înfrângerea lui. Ochii tuturor sclipeau vesel, numai singurul ochi al lui Mehl era tulbure.

— Pun mâna-n foc că umbli cu farmece, spuse el.

— Da, am învățat vrăjitoria în Babilon²². Vă pot preface îndată, pe tine și pe Malkele, într-o pereche de iepuri.

— Ce-ai cu mine? Bărbatu-meu are nevoie de o femeie, nu de un iepure.

— Ai putea sări în celula lui printre zăbrele.

Uitându-se cu ochii abia dezlegați la banda de hoți din jurul lui, lașa fu cuprins de jenă. Dacă ar ști Emilia cu cine are dânsul de-a face!... Ea îi spune „maestre” și îl socoate un artist binecuvântat de Dumnezeu, în timp ce el se adună cu toate scursorile. Când sunt împreună în salonul ei, discută cu ea despre religie și filosofie, despre nemurirea sufletului și îi citează adesea cuvinte înțelepte

²² Babilonul ocupă un loc important în istoria antică a evreilor. După înfrângerea Iudeei (586 î.Hr.) de armata lui Nabucodonosor, regele Babilonului, Ierusalimul a fost distrus, iar populația deportată în mare parte în Babilon, unde o apărut ulterior un puternic centru de cultură iudaică.

din *Talmud*. Au schimbat gânduri despre Copernic și despre Galilei – și, uite, aici stă la taifas cu hoții din Piask. Așa-i dânsul: de fiecare dată alt om. Poate fi în același timp și credincios și eretic, și bun și rău, și prefăcut și sincer. E în stare să iubească mai multe femei deodată. Se gândește la botez, dar, când găsește pe stradă o foaie ruptă dintr-o carte sfântă evreiască, o ridică și o sărută. Îndeobște, fiecare om e ca un lacăt ce poate fi deschis cu o singură cheie. Pentru a ajunge la sufletul lui lașa e nevoie, însă, de multe chei...

— Ei, ți-ai câștigat gologanul, spuse Mehl-chiorul și scoase dintr-o pungă adâncă o rublă de argint.

lașa era cât pe ce să zică înțepat că n-are nevoie de ea, dar s-a oprit la timp. Mehl s-ar fi simțit de-a dreptul palmuit. Hoții au o mândrie a lor, mai ales acum, când treburile le merg de-a-ndoaselea. Când li se aduc afronturi, sunt gata să pună mâna pe cuțit. lașa luă rubla, o cântări în mână și spuse glumeț:

— Ușor câștig...

— Ai mâini de aur, ai merita să ți le sărutăm, zise Mehichiorul, îmbunat, cu o voce groasă, venită parcă din pânțele lui cât o bute.

— E un dar de la Dumnezeu, făcu și Malkele.

Ochii lui Zevtl scânteiau de bucurie. Obrajii i se îmbujoraseră. Biruința lui lașa era și biruința ei. Mișcând ușor buzele, îi trimitea sărutări și dezmierdări tăcute. El știa că toți cei de acolo, atât femeile, cât și bărbații, îl socot o glorie a Piaskului și țin mult la dânsul. Fața gălbuie a lui Haim-Leib căpătase luciul samovarului de alamă pus de Zevtl pe masă.

— Dacă te-ai hotărî să rămâi cu noi, toată lumea ar fi a ta.

— Aș încălca porunca dată de Dumnezeu: „Să nu furi!”

— Face pe sfațul dumnealui! sări supărat Beriș Visoker. Toți fură. Ce a făcut mai deunăzi prusacul? Întâi i-a smuls franțuzului o bucată de țară și pe urmă i-a cerut să-i plătească și un miliard de mărci. I-a pus mâna-n gât.

Asta nu-i hoție?

— Războiul e război, interveni Haim-Leib.

— Cine poate oase roade. Pe cel mic îl osândește, pe cel mare-l proslăvește... Ce-ar fi să facem o carte?

— Vrei chiar să joci? întrebă lașa zâmbind cu înțeles.

— La Varșovia o fi la modă vreun nou truc. Arată-mi-l.

— Dar ce-i aici? Teatru?

lașa luă de la Beriș un pachet de cărți de joc și le amestecă în mare viteză. Cărțile se desprindeau din pachet și zburau în aer ca peștii în năvoade. Deodată, lașa își roti mâna și cărțile se așezară în arc, ca o armonică.

Capitolul al patrulea!

Pentru lașa era odihnitor să se afle din nou în căruță, alături de Magda. Miezul verii își arăta splendorile. Ogoarele se îmbrăcaseră în aur. În livezi, fructele dădeau în pârg. Din pământ se ridicau miresme îmbătătoare și adormitoare. O tihnă de pe alte țărâhuri învăluia întinderile. „Doamne-Dumnezeule, tu ești marele, adevăratul scamator, murmură lașa. Cum de țâșnește dintr-un petic de țărână atâta bogăție de tulpini și de culori? De unde știu spicele de secară să se încarce numai cu semințe de secară și spicele de grâu numai cu semințe de grâu? Nu, nu știu nimic. O fac orbește. Dar cineva trebuie să știe „lașa ședea cu Magda pe capra căruței, lăsând caii să meargă în voie; cunoșteau bine drumul. Tot felul de viețuitoare le tăiau calea: un șoarece de câmp, o veveriță, chiar și o broască țestoasă. Păsărele nevăzute ciripeau și fluierau. Într-un luminiș, lașa zări o sumedenie de păsări cenușii, înghesuite unele în altele. Parcă s-ar fi strâns la o adunare păsărească...

Magda se lipise de el și tăcea. Ochii ei de țarancă vedeau lucruri ascunse unui orășean. lașa era și el scufundat în gânduri. După apusul soarelui, în timp ce străbăteau un drum de pădure, lui lașa i-a apărut limpede în față chipul Emiliei. Înainta odată cu ei, ca și luna, peste vârfurile brazilor. Ochii ei negri zâmbeau, buzele șopteau neconținut ceva. lașa a cuprins-o cu brațul pe Magda, care și-a rezemat capul de umărul lui. Dar el se afla departe de

dânsa și când era treaz, și când ațipea. Trebuia să se hotărască într-un fel... Știa asta, dar încă nu era în stare s-o facă. Căruța îi ducea spre Varșovia, iar el NC închipui într-un tren care alerga spre Italia. În vagon, lângă el, se aflau Emilia și Halina. Auzea șuierat de locomotivă și zărea prin fereastră cum se perindă în goană chiparoși și palmieri, munți, castele, podgorii, livezi de portocali și de măslini. „Unde-am mai văzut lumea asta? se întrebă lașa. În poze? La operă? Nu cumva într-o altă viață?”

De obicei, în drum spre Varșovia, lașa înnopta de două ori în hanuri. De data asta nu mai făcu popasuri. Voia să ajungă cât mai repede cu putință. Se spunea că pe alocuri pândesc tâlharii, dar lașa, având pistolul cu el, nu se temea. Stătea pe capra căruței și se vedea jucând pe scene europene; doamnele din loji îl priveau prin lornioane; ambasadori, conți, generali îl vizitau în culise. Își pusese două aripi și zbura cu ele în văzduhul Romei, al Londrei, al Parisului. Mulțimi de oameni alergau pe bulevarde, strigau și arătau cu degetul spre el. În timp ce zbura, un porumbel îi aduse un teanc de scrisori: erau invitații trimise de regi, prinți, cardinali... Emilia și Halina îl așteptau la moșia lui din sudul Italiei... El, lașa, nu mai era un biet scamator, ci un hipnotizator cu puteri dumnezeiești, în stare să adoarmă armate întregi, să tămăduiască boli fără leac până la dânsul, să dea de urma unor criminali odioși, să descopere comori dispărute, să ridice din adâncul mării corăbii de mult înecate. Puternicii lumii erau la cheremul lui...

Îi venea să râdă de nălucirile acestea, dar nu reușea să scape de ele. Creierul lui înfierbântat născocea haremuri pline cu femei minunate, sclavi care-i împlinesc toate dorințele, scamatori cu puteri supraomenești, băuturi vrăjite, talismane care pun pe fugă duhurile rele, parole care deschid porțile cerești... Se vedea strângându-i pe evrei din pribegie, pentru a-i reacheza în țara sfântă Ereț-Israel și a reclădi pentru ei templul lui Solomon de la Ierusalim... începu deodată să vânture biciul, ca pentru a alunga fantasmelor care-l năpădiseră. Nu simțise niciodată

ca acum nevoia de a-și limpezi judecata, încotro s-o ia? Își pregătise pentru noua stagiune un program de acrobații pe care nimeni nu le îndrăznise până la dânsul: salturi multiple pe sârmă, de pildă. Se întreba, totodată, dacă nu e timpul să pună capăt existenței lui de până acum, s-o dea uitării pe Ester și să plece cu Emilia în Italia. Dar putea el răspunde în felul ăsta dragostei și credinței dovedite atâția ani de Ester? Va fi el în stare să se rupă cu totul de ai lui și să se creștineze, așa cum îi făgăduise Emiliei? E ușor să juri, mult mai greu e să-ți respecti jurământul. Și încă ceva: ca să plece în străinătate îi trebuiau mulți bani, cel puțin cincisprezece mii de ruble. De luni de zile îl bătea gândul că va fi nevoit să fure de undeva suma asta. Dar poate fi el hoț? Abia deunăzi i-a spus lui Haim-Leib că pentru dânsul porunca „Să nu furi!” e sfântă. A fost întotdeauna mândru de cinstea lui... Și ce-ar zice Emilia dacă ar afla de planul lui? Dar Ester? Dar părinții lui, călătorii pe cealaltă lume?... El, lașa, crede în nemurire. Nu demult, maică-sa l-a scăpat de la moarte: se afla undeva, într-un salon, când a auzit-o strigând: „Dă-te deoparte!” După câteva clipe, s-a prăbușit un candelabru, care i-ar fi sfărâmat țeasta...

Câtă vreme va mai putea amâna răspunsul cerut de Emilia? Ca pentru a face și mai apăsătoare întrebarea aceasta, își aminti de obligațiile sale față de Wolski, impresarul lui, cel care-l scosese din sărăcie și-l ajutase să urce treptele carierei. lașa nu voia să răsplătească binele cu răul... Marea lui iubire pentru Emilia era pândită de multe primejdii. Cum să le înfrunte fără un reazem sigur? Pus în fața unei alegeri grele, șovăia copilărește. La vârsta lui, ar fi putut avea odrasle mari, daiel mai rămăsese parcă băiețandru acela care se juca mereu cu lacătele lui taică-său și alerga pe străzi în urma scamatorilor. Uneori, se îndoia chiar și de iubirea lui pentru Emilia. I-ar putea fi credincios? De pe acum diavolul îi îndreaptă privirile spre Halina: în închipuirea lui nu mai e o copilă, ci o fată îndrăgostită de el, concurându-și mama. „Doamne, sunt un ticălos, băgat până în gât în păcate!” De la o vreme, își

visează tatăl noapte de noapte. Cum închide ochii, îl și zărește. Taică-său îi vorbește blajin, îl sărută, dar îi amintește și de rătăcirile lui, îi cere să ia aminte... „Tata știe totul. Vrea să mă scoată din noroi.

— Ce te frământă? îl întrebă Magda.

— Niște prostii.

— E-adevărat că hoața de Zevtl vine la Varșovia? lașa tresări.

— De unde știi?

— De la Bolek.

— De ce nu mi-ai spus până acum?

— Multe nu-ți spun...

— Da, vine la Varșovia. Bărbatul ei a fugit și a lăsat-o pe drumuri. Vrea să intre undeva, slujnică sau bucătăreasă. Dar ce-ți pasă ție?

— Te-ai încurcat cu ea.

— De unde ai scos-o și pe asta?

— Ai și la Varșovia o iubită.

— Ce tot bați câmpii?

— ...Emilia, văduva aceea. La dânsa alergii acum...

lașa n-a mai zis nimic. De unde o fi aflat Magda de Emilia? Chiar de la el, mai mult ca sigur, lăudăros cum este. Și despre Zevtl tot el i-o fi vorbit.

— Magda, nu te necăji, spuse el după câteva clipe. Ai să-mi fii întotdeauna dragă.

— ...Vrea să pleci cu dânsa în Italia.

— N-are decât să vrea. Nu te-aș putea scoate din inima mea, cum nu pot șterge amintirea mamei.

lașa nu-și dădea seama dacă e sincer ori minte. Magda nu mai spuse nimic și-și rezemă din nou capul de umărul lui.

În cursul nopții se făcu pe neașteptate cald, de parcă ar fi răsărit un soare invizibil. Pe cer se iviră nori învălătuciți, care acoperiră luna. Curând, se porniră fulgere și tunete. La lumina fulgerelor, lanurile se vedeau până la orizont, cu spicele aproape culcate la pământ. Începu o ploaie înverșunată și deasă. Înainte ca lașa să poată face vreo mișcare, potopul izbi căruța și-i smulse

coviltirul. Maimuțica țipa îngrozită. În mai puțin de un minut, drumul dispăru sub apă. Magda se lipi strâns de lașă, ca o făptură fără grai. El dădu bici cailor. Nu departe se afla târgul Makow, unde se puteau adăposti.

Numai printr-o minune caii nu s-au abătut din drum. Cu toate că apa le ajungea până aproape de genunchi, au târât căruța până la Makow. Nedând în calea lor de niciun han, lașă trase în curtea sinagogii. Ploaia se opri și cerul începu să se limpezească. Norii se îndreptau dinspre răsărit spre apus; marginile lor, străpunse de primele raze ale soarelui, scânteiau ca jeraticul. Ochiurile de apă și pâraiele se făcură roșii, de parcă ar fi fost pline cu sânge.

lașă și Magda coborâm din căruța și intrară împreună în sinagogă, să se usuce. La evrei nu e puțin lucru să aduci o fată creștină într-un lăcaș sfânt. Acum era însă vorba de viața unei ființe omenеști. Încă pe drum Magda începuse să strănute și să tușească.

Afară se luminase de ziuă, dar în sinagogă mai stăruia noaptea. La amvon, într-un sfeșnic, ardea lumânarea de pomenire a unui mort. Un bătrân ședea la un pupitru și citea pe șoptite dintr-o carte groasă de rugăciuni. lașă băgă de seamă că pe tichia și pe fruntea bătrânului era presărată cenușă. Dădu din cap spre bătrân, care clătină și el din cap, ducând un deget la buze; asta însemna că nu-și poate îngădui să vorbească. Magda ședea pe o bancă lângă sobă și lașă se așeză alături de ea. Erau uzi până la piele și trebuiau să aștepte până ce li se vor usca veșmintele. Era cald. Fața Magdei se desprindea ca o pată în obscuritatea din sinagogă. Sub pantofii ei se făcuse lăcăraie. lașă îi sărută părul pe furiș. Pe urmă se ridică și se îndreptă spre tribuna unde se citește cu glas tare *Tora*, după care trecu prin dreptul chivotului unde se păstrează sulurile sfinte¹. Așa cum era, cu hainele îmbibate de apă, încercă să deslușească, la lumina lumânării de pe amvon, inscripțiile de pe cele două table, sprijinite de câte un leu din lemn aurit, care încununează chivotul: „Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, să nu ai alți Dumnezei afară de mine... Cinstește pe tatăl și pe mama ta... Să nu ucizi... Să

nu furi... Să nu poftești...” Întinericul fu dintr-odată străpuns de o rază purpurie și în sinagogă se răspândi o lumină venită din altă lume. Iașa înțelese abia acum că bătrânul rostește rugăciunile din toiul nopții, jelește dărâmarea templului de la Ierusalim; de aceea își turnase cenușă pe cap...

Apărură curând și alți credincioși, cei mai mulți în vârstă, cu bărbi sure, târșindu-și picioarele. „Dumnezeule din ceruri, de când n-am mai călcat în casa ta!” țâșni un gând în Iașa. Totul îi apărea nou: cum se pregăteau de rugă oamenii aceia, cum își puneau pe umeri șalurile rituale, cum sărutau franjurile de la colțurile acestora, cum își așezau filacterele²³²⁴, cum își înfășurau curelele. Ciudat de străine îi erau toate acestea și, totodată, uimitor de cunoscute.

Magda ieși din sinagogă și se duse la căruța, pesemne tulburată de cele văzute. Iașa mai rămase un timp. Se simțea apropiat de acești oameni. Avea aceeași rădăcină cu ei. Purta pe trupul lui același însemn¹.

Un bătrân rosti: „Doamne, sufletul meu...” Un al doilea citea cu glas scăzut cum l-a pus Dumnezeu la încercare pe Abraham²⁵²⁶, cerându-i să-l jertfească pe fiul său Ithac²⁷. Un al treilea îngâna: „Ce suntem noi? Ce sunt viața noastră, cucernicia noastră, puterea și vrednicia noastră?... în fața Ta, Doamne Dumnezeu nostru, Dumnezeu al părinților noștri, cei viteji se dovedesc neputincioși, cei înțelepți se arată slabi de minte, cei faimoși – niște necunoscuți, cei pricepuți – niște

23 Suluri de pergament pe care sunt scrise de mână cele cinci cărți ale lui Moise (Tora). Chivotul (dulapul) care le adăpostește este considerat locul cel mai sacru din casa de rugăciune.

24 Două cutiuțe de piele de care sunt fixate curelușe și care conțin scurte fragmente biblice; evreii credincioși și le prind pe frunte și, respectiv, pe brațul stâng la rugăciunea de dimineață din zilele de lucru.

25 Ca urmare a circumciziei.

26 Primul patriarh biblic.

27 Al doilea patriarh biblic.

neîndemânatici... Căci înaintea ta mai toate faptele lor sunt zădărnice, iar zilele vieții lor – deșertăciune...” Cel care rostise, copleșit de jale, aceste cuvinte nu-l pierdea din ochi pe lașa, ca și cum ar fi vânt să știe ce se petrece în sufletul lui. lașa respiră adânc. În sinagogă mirosea a seu și a ceară, a rânced și a picături împotriva leșinului, ca la încheierea slujbei de Iom-Kipur. Un omuleț cu barbă roșcată se apropie de el.

— Vrei să te rogi? Îți aduc îndată filactere și un șal de rugăciune.

— Mulțumesc. Mă așteaptă cineva afară.

— O să mai stea puțin.

lașa îi întinse un bănuț și dădu să iasă. În antreu zări un butoi plin cu foi răzlețite din cărțile sfinte. Scotoci printre ele și scoase un tom zdrențuit, cu nădejdea că e vorba în el despre Cabala²⁸. Încă din copilărie avea o înclinare spre învățătura asta misterioasă. Chiar și Emilia îl întrebase odată dacă știe ceva despre ea... O mireasmă de sfințenie se ridica din cărțile acelea desfăcute și rupte; ai fi zis că, zăcând laolaltă, se citesc între ele...

Mai târziu, lașa și Magda au găsit un han. Aveau de reparat căruța, de uns roțile. Caii trebuiau lăsați să se odihnească. Magda fiind vizibil poloneză, lașa vorbea hangifului evreu leșește, ca să se creadă că e și el creștin. Erau flămânzi și simțeau nevoia să doarmă câteva ceasuri. S-au așezat la o masă lungă fără nimic pe ea. Hangița, cu o bonetă pe cap, ochii congestionați și un smoc de păr crescut pe bărbia ascuțită, le aduse pâine neagră, brânză, cafea cu cicoare. Zărind cartea care ieșea din buzunarul lui lașa, îl întreabă:

— De unde o aveți, domnule?

lașa se legănă încurcat.

— Am găsit-o lângă biserica dumneavoastră. Ce scrie în ea? E o carte de rugăciuni?

²⁸ Doctrină religioasă evreiască, de factură mistică, accesibilă printr-o inițiere specială. Cu rădăcini în textele biblice, s-a dezvoltat în cadrul iudaismului din Spania secolelor XII și XIII, generând și o mișcare de masă.

— Dați-mi-o mie, domnule. Oricum, n-o puteți citi. Pentru noi e o carte sfântă.

— Vreau să aflu despre ce e vorba în ea.

— Cum asta? E scrisă în ebraică.

— Am un prieten preot, care știe ebraica.

— E o carte ruptă, domnule. Mai bine dați-mi-o mie...

— Lasă-l în pace, îi spuse încet, în evreiește, de la tejghea, hangiu.

— Nu vreau să se poarte de colo-colo cu slove evreiești, îi răspunse ea țâfnoasă, crezând că lașa nu înțelege ce spune.

— Ce puneți la cale? Cum să ne înșelați? Întrebă lașa, nelăsând să se vadă că glumește.

— Nu înșelăm pe nimeni, domnule, nici pe creștini, nici pe evrei. Ne câștigăm cinstiți bucată de pâine.

Pe o ușă lăaturalnică intră un băiat. Purta o tichie presărată cu pene și un caftan descheiat, lăsând să se vadă ciucurii pieptarului²⁹. Avea fața îngustă și lângă urechi îi atârnavă doi perciuni groși, ca de lână. Pălea abia trezit din somn; ochii lui albaștri arătau încă adormiți.

— Bunico, spuse băiatul, mi-e foame.

— Te-ai spălat pe mâini?

— Da, m-am spălat.

— Rugăciunea de dimineață ți-ai făcut-o?

— Da, mi-am făcut-o, îi răspunse băiatul ștergându-și nasul cu mâneca.

lașa mânca și-i privea. „Sunt de-ai mei, reflectă el. Mă pot despărți de dânșii? Am arătat și eu ca băiatul ăsta...” îl cuprinse dorința de a se uita cât mai repede în cartea ruptă din buzunar. O fi fiind scris în ea cum poți scoate vin din puțină apă și plăsmui porumbei vii din nimic. Taică-său îi povestise cândva lucruri din astea. Este, oare, omul înconjurat de foite misterioase? În el însuși freamătă porniri care depășesc rațiunea omenească. Uneori are impresia că și în scamatoriile lui se ascunde un sâmbure de Cabală. Chiar și puterea lui de a iubi e cu totul

²⁹ Piesă vestimentară pătrată, cu ciucuri la cele patru colțuri, purtată de evreii religioși în virtutea unui comandament biblic.

neobișnuită...

În inima lui se ivi un sentiment gingaș pentru bătrâna hangiță, care se trezește înaintea soarelui, gătește, face curățenie, îi servește pe clienți. De ușorul ușii atârna o cutiuță de tablă. De bună seamă, hangița strânge acolo bani ca să-i ajute pe evreii care pleacă în Eretz-Israel și-și încheie acolo viața. „În casa asta, își spuse lașa, domnesc un aer de sfințenie, nădejdea în venirea lui Mesia, credința în viața de apoi”. În timp ce-și vedea de treburile ei, bătrâna dădea din cap și șușotea ceva; de pe buzele ei supte ieșea, pesemne, un adevăr bine cunoscut ei, dar nedezvăluit celor orbiți de nimicniciile acestei lumi.

Sosirea la Varșovia era întotdeauna un eveniment pentru lașa. Aici dobândise mari succese și se ridicase din mizerie, ajutat de impresarul lui, Mieczysław Wolski. Îl așteptau acum în Varșovia mari afișe lipite pretutindeni:

De la 1 iulie va apărea pe scena teatrului de vară Alhambra celebrul artist de circ și hipnotizator lașa Mazur.

În program noi demonstrații de prestidigitație și magie, care vor uimi onoratul public.

Avea în Varșovia o locuință pe strada Fréta, aproape de Alea Długa. Chiar și caii lui lașa, Praf și Cenușă, s-au însuflețit când au simțit apropierea Varșoviei. N-a mai fost nevoie ca lașa să-i îndemne. După ce a trecut de podul Praga, căruța a pătruns în șuvoiul de omnibuze, trăsură și droște care se scurgea printre clădirile cu magazine și cafenele la parter. Străzile miroseau a prăjituri calde, a cafea, a baligă de cal, a fum de fabrică și de tren. În fața Castelului, unde își avea reședința guvernatorul general rus, cânta fanfara militară. O zi de sărbătoare, pentru că la toate balcoanele fâlfâia steagul rusesc. Potrivit unei mode proaspete, doamnele purtau pălăriile de paie cu boruri largi, împodobite cu fructe și flori artificiale. Tinerei în costume de culoare deschisă și cu pălării de pai se plimbau agale, rotindu-și bastonașele în aer. Deasupra zarvei străzilor răzbăteau fluierături și scrâșnete de locomotive, bufnituri de tampoane. Gara era aproape. Din ea porneau trenuri spre Petrograd, Moscova, Viena, Berlin,

Vladivostok.

După înfrângerea răscoalei de la 1863, Polonia intrase în „etapa organică”, a clădirii de fabrici. Străinătatea dădea împrumuturi. Łódź-ul a crescut cu o iuțeală americană. La Varșovia s-au scos trotuarele de lemn, s-a introdus canalizarea, s-au așezat șine pentru tramvaiul cu cai, s-au zidit case cu cinci caturi, s-au deschis bazare. La întoarcerea lui lașa, lumea artistică pregătea pentru apropiata stagiune noi montări de drame și comedii, spectacole de operă, concerte. Urmau să vină în turneu actori și actrițe din Paris, Petrograd, Roma și chiar din îndepărtata Americă. În vitrinele librăriilor erau expuse romane abia apărute, ca și lucrări științifice, enciclopedii, lexicoane, dicționare.

lașa era obosit de drum, dar orașul l-a înviorat. „Dacă aici este atâta agitație, cum o fi la Paris sau la Roma? 44 se întrebă el. Era ispitit și să dea o fugă până la Emilia, dar trebuia să se stăpânească. Nu se putea duce la ea nedormit și nebărbierit, în haine șifonate. Pe lângă asta, îl aștepta Mieczysław Wolski, căruia îi telegrafiasse încă de la Lublin...

Lipsise cam mult din Varșovia. Înainte de popasul făcut lângă Ester, avusese un lung turneu prin orașe poloneze mai mici. Se temea acum să nu-și găsească prădată casa din capitală, unde avea biblioteca, multe obiecte de valoare, o colecție de afișe, dosare cu cronici și notițe din ziare. Slavă Domnului, nu-l aștepta nicio surpriză. Găsi ușa închisă cu două lacăte grele, cum o lăsase. În casă toate erau la locul lor, acoperite însă cu un strat gros de praf. Aerul stătut era irespirabil.

Abia sosiseră, că Wolski și apăru într-o droșcă. Era un polonez cu mutră de evreu: ochi negri, nas curbat, frunte înaltă. Lavaliera îi stătea strâmb. Se grăbi să-l anunțe pe lașă că a primit o sumedenie de invitații pentru el, din orașe rusești și poloneze. Își răsuca mustața, dându-și importanță, cum fac îndeobște cei care trăiesc în umbra gloriei altora. Întocmise și un program al turneelor lui lașă după stagiunea de vară de la Alhambra. De fapt,

Wolski umfla lucrurile. Invitațiile veniseră numai din orașe provinciale, care ofereau condiții jalnice, iar la Varșovia nu se schimbaseră nimic. Directorul Alhambrei nu voia în ruptul capului să-i mărească onorariul. Iașa era acoperit cu laude, dar retribuții grase primeau cu precădere paiatele aduse din străinătate. Stăruințele lui Wolski fuseseră zadarnice. Iașa își aminti de spusele Emiliei; erau pe deplin îndreptățite: în Polonia va fi tratat întotdeauna ca un saltimbanc de mână a zecea.

După plecarea lui Wolski, iașa se întinse pe pat, în dormitor. De cai se îngriji paznicul casei, iar Magda dădu de mâncare și apă maimuței, papagalului și ciorii, care-și aveau împreună o încăpere a lor. Deși obosită, Magda se și apucă să frece podelele. Moștenise dârzenia generațiilor din care se trăgea, dar și supușenia lor oarbă, iașa ațipi, se trezi și adormi din nou. Casa era veche. Din curtea nepietruită se auzeau gâgâit de găște, măcăit de rațe, cotcodăcit de găini, ca în provincie. Prin fereastra deschisă pătrundeau adieri dinspre Vistula și păduricea Praga din apropiere. Din caterinca unui cerșetor care trecea pe acolo venea o veche arie varșoviană. Iașa ar fi vrut să-i arunce un ban, dar mădulele îi erau ca paralizate. Pe jumătate adormit, pe jumătate treaz, era bântuit de întrebări: să se târască iarăși prin noroaiele orașelor din gubernii? să joace iarăși în șoproanele pompierilor? S-a săturat! Gândurile i se învârtteau în loc, ca manivela caterincăi. Trebuie să fugă de aici, să se smulgă cu orice preț din mlaștina asta! Dacă n-o va face, va ajunge și el să-și atârne o caterincă de gât...

Ziua a trecut pe nesimțite. În amurg, Magda i-a adus lui iașa la pat cartofi noi, cu lapte acru și pătrunjel. După ce a mâncat, și-a pus din nou capul pe pernă. Când a deschis iarăși ochii, era seară, în dormitor se lăsase întunericul. Nu se făcuse, totuși, târziu, pentru că se auzea un cizmar din vecini bătând pingele. În casele din cartier nu fusese încă introdus gaz aerian. La lumina lămpilor cu petrol, bătrânele coseau, spălau vase, puneau petice, țeseau ciorapi rupți. Pe undeva, un bețivan se certa cu

nevastă-sa, stârnind lătrat de câini.

A strigat-o pe Magda. Ea nu era, pesemne, acasă, pentru că i-a răspuns numai cioara, imitându-i glasul.

De câte ori se întorcea la Varșovia, lașa nădăduia într-o schimbare fericită, dar acele puteri nevăzute, care-s deseori mărinimoase cu tagma neisprăviților și nevolnicilor, pe el îl ocoleau. Nu-i îngăduiau să se bucure de ceea ce i se cuvenea. Dimpotrivă, meritele lui erau atribuite altora. lașa știa că asta se întâmplă chiar din pricina lui: nesigur de sine, se lasă ușor înșelat și exploatat de cei care se țin după el. Sunt oameni fără nimic sfânt în ei, care-l socot drept unul din tagma lor și se poartă ca atare cu dânsul. Numai Emilia adusese o lumină în viața lui; mulțumită ei va găsi calea spre un liman...

Ciudat, când s-au cunoscut, la un spectacol, nu-i reținuse nici numele. Curând însă avea să-i apară ca un semn al destinului. Emilia începuse să-i stăpânească obsesiv gândurile, oricât a încercat el să se împotrivească. Mai mult, știa, fără ca cineva să i-o fi spus, că și dânsa e urmărită stăruitor de imaginea lui. lașa rătăcea ca un somnambul pe străzile Varșoviei, privea prin ferestrele caretelor, cutreiera magazinele, cafenelele, foaierele teatrelor. Revenea mereu pe marile bulevarde, pe Marszalkowska, pe Nowy Swiat, pe aleile Grădinii Saxone. Se așeza într-un ungher al Pieței Teatrului și o aștepta acolo îndelung. Într-o seară, a ieșit din casă cu încredințarea că o va întâlni. A luat-o de-a lungul Marzsalkowskăi și a zărit-o în fața unei vitrine. Parcă s-ar fi înțeles să-l aștepte acolo. Brunetă, cu guler de blană și manșon, își aținti ochii negri asupra lui. lașa s-a apropiat și s-a înclinat. Cu un zâmbet deschis și totodată enigmatic, dânsa i-a întins mâna și a exclamat:

— Ce stranie coincidență!

Mai târziu i-a mărturisit că, de fapt, îl așteptase acolo, știind bine că el nu va întârzia să se arate.

A doua zi după sosire, lașa s-a trezit de dimineată și s-a bărbierit singur, cu briciul. A făcut apoi baie în cada de lemn a casei, pe care Magda o umpluse cu apă fierbinte. În

timp ce-l masa cu spuma parfumată a săpunului, ea îi spuse chipurile în glumă:

- Când te duci la o doamnă trebuie să miroși frumos.
- Nu mă duc la nicio doamnă.
- Știu, știu. Oi fi eu proastă, dar nu-s oarbă...

La gustarea de dimineată, îi spuse vesel Magdei că în curând va face o probă de zbor. O să-i potrivească și ei o pereche de aripi. Vor zbura împreună, ca o pereche de găște sălbatice, și vor deveni celebri în toată lumea, ca Montgolfier cu mai bine de o sută de ani în urmă. O strânse în brațe și o sărută, asigurând-o că, orice s-ar petrece cu el, nu se va despărți de ea niciodată.

— Dac-am să plec în străinătate, vei rămâne, poate, singură o bucată de vreme, dar n-avea grijă, am să te-aduc și pe tine acolo, îți cer un singur lucru: să ai încredere în mine.

În timp ce-i vorbea, i se uita în ochi și-i mângâia părul și fruntea. Avea atâta putere asupra ei, că o putea adormi în câteva clipe. Dacă, într-o zi fierbinte de vară, îi spunea că e frig, Magda începea să dârdâie. Și, tot așa, dacă-i spunea pe vreme geroasă că e cald, trupul ei se făcea roșu și nădușea. O înțepa cu un ac, dar nu curgea sânge. Făcea numeroase experiențe asupra ei. O putea înrâuri și pe cale magnetică, aplicând teoria doctorului Mesmer. Îi spunea anumite lucruri, cerându-i să le țină bine minte, și ea nu le uita niciodată. Ducea la îndeplinire poruncile lui, după săptămâni și luni, cu neștirbită punctualitate. Iașă credea sincer că o pregătește pentru vremea când va pleca în străinătate cu Emilia. Magda îl asculta și-i zâmbea șiret-țărănește. Dădea apoi tăcută din cap, pentru că nu putea și nici nu voia să i se împotrivească. Uneori, chipul ei căpăta trăsături care-i aminteau lui Iașă de maimuță, de papagal și chiar de cioara lui...

După gustarea de dimineată, s-a îmbrăcat elegant: costum de culoare deschisă, cravată de mătase neagră, ghetete de lac, pălărie tare. I-a dat Magdei o sărutare și a ieșit fără să scoată o vorbă. Pe stradă a oprit o droșcă.

Emilia locuia pe Krolewska, în fața Grădinii

Saxone. Pe drum a oprit de două ori droșca: a cumpărat la o florărie un buchet de trandafiri, iar de la un magazin de băuturi și delicatese a luat o sticlă de vin, o livră de icre negre și o cutie de sardele. Emilia îi reproșa de obicei că vine încărcat cu daruri ca un Moș Crăciun. Pentru lașa gestul acesta devenise o deprindere. El cunoștea adevărul: mamă și fică abia făceau față nevoilor. Trăiau dintr-o pensie modestă. De la profesor moșteniseră casa și pe bătrâna slujnică Jadwiga, pe care de ani de zile nu o mai plăteau. Pe lângă asta, Halina avea plămâni subrezi. Poate că mai mult de dragul ei voia Emilia să plece în sudul Italiei. Halina părăsise pensionul pentru că nu aveau cu ce plăti taxa școlară, iar maică-sa cosea și prefăcea singură îmbrăcămintea lor. De unde bani pentru croitori și croitorese?

Din droșcă, lașa se uita la străzile Varșoviei, care-i erau cunoscute și străine în același timp. Cândva, marele oraș fusese și marele său vis. îl fascinase gândul că-și va vedea odată și odată numele tipărit, alb pe negru, în gazete și pe afișe. Acum, nu știe ce să mai facă pentru a se smulge din acest oraș, care, cu toate fandoselile lui cosmopolite, este încă un colț de provincie. Varșovia era, totuși, în mișcare. Droșca trecea printre mari stive de cărămizi, movile de saci cu ciment și gropi de var. Mirosea a liliac înflorit, dar și a vopsele, a pământ răvășit, a beton crud. O sumedenie de muncitori răscoleau măruntaiele străzilor și săpau temeliile noilor clădiri.

Pe Krolewska, aerul era mult mai curat. Copacii din Grădina Saxonă își scuturau ultimele flori. Prin zăbrelele gardului se vedeau straturi de flori, sere cu plante exotice și o cafenea, la ale cărei mese perechi tinere își luau cea de-a doua gustare de dimineață. Era vremea marii tombole în scopuri de binefacere, la care se puteau câștiga tot felul de obiecte. Doici și guvernante plimbau copii mici în cărucioare. Băieței în costume de marinari, cu bețișoare în mâini, rostogoleau pe alei cercuri de lemn. Fetițe, gătite ca niște domnișoare, săpau în nisip cu lopățele colorate și se

jucau cu pietricele; altele dansau prinse de mâini. Grădina avea și un teatru de vară. lașa nu apăruse niciodată pe scena lui, deoarece aici era interzis accesul artiștilor evrei. Plătise pentru obârșia lui nu mai puțin decât evreii rămași credincioși tradițiilor. Emilia îi spusese că în Europa au dispărut asemenea prejudecăți; acolo, artistul e prețuit numai după talentul său... „Bine, bine, vom vedea, murmură el, în timp ce droșca își continua mersul. Ce-i sortit, asta se va întâmpla...”

Pe cât era lașa de curajos când mergea pe frânghie sau când, la teatru, i se cerea să ghicească gândurile spectatorilor, pe atât de intimidat și descumpănit se simțea când se îndrepta spre casa Emiliei. Nu știa niciodată dacă e îmbrăcat cum trebuie, dacă va fi în stare să se poarte ca un om de lume, dacă va vorbi o poloneză corectă, dacă va sosi la ora potrivită. Ce va face, se întrebă el, dacă nu o va găsi pe Emilia acasă? Să lase acolo, în lipsa ei, atât florile, cât și darurile – sau numai florile? „Nu tremura, omule, își spuse el, glumind pe seama temerilor sale. N-o să te mănânce nimeni. Emilia e amoretată de tine până-n vârful urechilor. Arde de nerăbdare să te vadă... ** lașa își țuguie buzele și începu să fluiera. Dacă are de gând să intre în palate regești, se autoironiză el mai departe, atunci nu trebuie să se sperie de văduva unui profesor. Cine știe? Poate că i se vor agăța de gât prințese și doamne de la curte. Femeile sunt femei, la Paris ca și la Piask...

A plătit birjarul, a intrat pe poartă, a urcat treptele de marmură și a sunat la ușă. I-a deschis îndată Jadwiga. Era o ființă mărunță, cu părul cărunț și fața smochinită. Purta o bonetă scrobită și un șorț alb. lașa a întrebat-o dacă doamna Chrabocka e acasă și Jadwiga i-a răspuns dând din cap și zâmbindu-i ca unui cunoscut. I-a luat din mâini florile, pachetele, bastonul și pălăria și i-a deschis ușa spre salon. lașa mai fusese aici pe timp de iarnă. Emilia era atunci răcită și avea gâtul înfășurat într-un șal. Frigul se simțea și în casă. Acum, însă, o atmosferă văratăcă însuflețea locuința. Fâșii de soare pătrundeau prin perdele și draperii, mângâiau covorul și parchetul și

dădeau o strălucire proaspătă vazelor, tablourilor, pianului. Ficusul, înalt până aproape de tavan, scosese frunze fragede. Pe sofa era lăsată o bucată de pânză, cu un ac înfipt în ea; pesemne că Emilia tocmai broda ceva. lașa făcu, gânditor, pași încoace și încolo prin salon. De aici și până la căsuța din Piask a lui Zevtl era o cale lungă. Nu-i, totuși, vorba de același lucru?...

Se deschise ușa și intră Emilia. lașa fu uluit; abia se putu stăpâni să nu fluiera. Până acum o văzuse îmbrăcată numai în negru: purtase doliu după profesorul Chrabocki, precum și, zicea ea, pentru răscoala înfrântă din 1863, pentru martirii ei, schingiuiți și pieriți în taigalele siberiene. Emilia îl citea pe Schopenhauer, era îndrăgostita de poezia lui Byron, a lui Słowacki și a lui Leopardi, îi adora pe misticii polonezi Norwid și Towiański. Îi mărturisise odată lui lașă că, prin mama ei, se trăgea din familia Wolowski și că e o strănepoată a celebrului frankist³⁰ Elisa Schorr. În vinele ei curgea, așadar, și sânge evreiesc, ca în vinele celor mai mulți aristocrați polonezi... De data asta purta o rochie ușoară de culoarea cafelei cu lapte. Niciodată nu-i apăruse ca acum: o frumusețe poloneză, cu trupul zvelt și fragil, cu umerii obrajilor proeminenți, cu nas slav, dar ochi negri evreiești, arzători și inteligenți. Părul îi era pieptănat în sus și strâns într-o coadă încolăcită pe creștet. La vreo treizeci și cinci de ani, arăta de douăzeci. Chiar și puful de pe buza superioară îi dădea un anumit farmec, o feminitate cu aer băiețesc. Îi zâmbi cu sficiune, dar și cu vădită bucurie. Își stăpâniră amândoi dorința de a se îmbrățișa din prima clipă. Mai înainte, după ce se împrieteniseră, se sărutaseră și se îmbrățișaseră ca doi îndrăgostiți. Emilia îi mărturisise lui lașă că a izbutit cu greu să nu i se dăruiască pe deplin. Dar voia să se cunune mai întâi la biserică, să-și înceapă curată

30 Adept al lui Iacob Frank (1720-1791), șeful unei secte evreiești care combătea Talmudul și iudaismul rabinic. Mulți din membrii sectei au trecut la creștinism. Unul dintre ei, Salomon Schorr (fiul lui Elisa Schorr, pomenit în această pagină), a căpătat prin botez numele Lucas Franciczek Wolowski.

viața cu el. Dânsul îi făgăduise că se va boteza de dragul ei...

— Îți mulțumesc pentru flori, îi spuse ea întinzându-i o mână nu prea mică, dar albă și delicată.

lașa îi lua mâna, o sărută și o reținu puțin; mirosea a primăvară coaptă.

— Când te-ai întors la Varșovia? îl întrebă ea. Te-am așteptat și ieri.

— Eram prea obosit.

— Și Halina te-a așteptat nerăbdătoare. S-a scris ieri despre tine în *Kourier Warszawski*.

— Știu, Wolski mi-a arătat gazeta.

— Se pomenea, parcă, de un salt pe sârmă.

— Da, așa ceva.

— Doamne-Dumnezeule, la ce-i duce mintea pe oameni! spuse ea cât admirativ, cât compătimitor. E, poate, și un dar din naștere... Arăți bine, schimbă Emilia vorba. Se vede că ți-a priit la Lublin.

— Mă pot odihni acolo.

— Cu atâtea femei? lașa nu-i răspunse.

— Nici nu m-ai sărutat până acum, spuse ea, și întinse brațele spre dânsul.

Rămaseră îndelung cu buzele lipite, vrând parcă să vadă care dintre ei își va ține răsuflarea mai mult. Deodată, ea se smulse din strânsoare, cum se întâmpla de obicei când se îmbrățișau. Trăise patru ani cu un bărbat, știa ce-i dragostea, dar acum se opunea elanurilor senzuale. „Dumnezeu ne vede, spunea ea. Sufletele celor morți ne stau în preajmă și asistă la ceea ce facem”. Prescripțiile religioase nu erau pentru ea mai mult decât niște prescripții. Citise însă scrierile mistice ale lui Swedenborg și ale lui Jacob Boehme și discutasese deseori cu lașa despre telepatie, clarviziune, chiar și despre contactul cu spiritele celor care nu mai sunt în viață. După moartea lui Stefan Chrabocki, Emilia organizase în salonul ei ședințe de spiritism, din dorința de a primi semne de la el. După un timp, și-a dat seama că femeia care pretindea că o pune în legătură cu dânsul era, de fapt, o escroacă. În

mintea Emiliei, misticismul se împletea cu scepticismul și cu un umor ascuns. Își râdea de apucăturile Jadwigăi, care dormea cu o carte de vise sub pernă, dar credea și ea în vise. Rămasă văduvă, câțiva foști colegi ai lui Chrabocki i-au cerut mâna, dar el îi apăruse în vis și-i spusese să-i refuze. Ba, într-o seară, i s-a și arătat în timp ce urca scările. Emilia i-a mărturisit lui lașă că s-a îndrăgostit de dânsul pentru că-i seamănă ca fire profesorului; mai mult, are sentimentul că acesta, din lumea tainică unde se află, cunoaște și încuviințează intenția lor de a se căsători...

Ca un copil jucăuș, Emilia îl apucă pe lașa de amândouă mâinile și-l trase spre un fotoliu, zicându-i:

— Nu-i încă timpul...

— Cât am de așteptat?

— Depinde de tine, spuse ea, și se așeză pe balansoar.

Făcuse un efort pentru a se desprinde din îmbrățișarea lui și pentru a-și învinge propriile impulsuri lăuntrice. Se îmbujorase la față. Mișcările repezi ale pieptului îi trădau și ele emoția.

Statură apoi de vorbă ca doi prieteni care nu s-au văzut de mult. Halina fusese bolnavă cu două săptămâni în urmă. Emilia însăși trecuse printr-o gripă. „Doar ți-am scris... Nu?... înseamnă c-am uitat...” Acum se simte mai bine. Unde-i Halina? Citește o carte în grădină, una din acele cărți de gust îndoielnic, preferate de tineret. Doamne, mult a mai decăzut literatura!... Luna mai a fost rece. A și nins... Ce-i nou prin teatre? N-a mai călcat prin ele. Biletele sunt scumpe și se dau piese bulevardiere, toate traduse din franțuzește și execrabil regizate. Veșnica poveste a triumghiului conjugal... „Dar mai bine să vorbim despre tine. Ai stat numai la Lublin în săptămânile acestea ori ai mai fost pe undeva? Când pleci, viața mea devine goală. Noroc că mai primesc câte o scrisoare. Ieri, Halina a intrat fericită în casă. Ținea în mână *Kourierul*, cu o notiță despre tine. Halina vede niște semizei în toți cei despre care scriu gazetele, chiar dacă e vorba de oameni călcați de omnibuze... Te rog, povestește-mi despre tine. Cum te

simți? Arăți bine, nu s-ar zice că te-ai topit de dorul meu... La urma urmei, nu știu mai nimic despre tine. Ai fost și ai rămas un mister. Când îmi spui câte ceva, am impresia că te-nvălui și mai mult în taine. Ai legături cu femei în toată Polonia. Cutreieri țara în căruță, ca nomazii. E de neînțeles. Un om atât de talentat ca tine poate face lucruri mult mai interesante, mai originale! Uneori mi se pare că te iei pe tine și iei și lumea peste picior... Cât despre noi doi, de-abia nu știu nimic. Toate proiectele tale au rămas simple fantezii. Mi-e teamă că ne vom târî așa până vom încărungi amândoi..."

— Sunt acum aici și nu ne vom mai despărți niciodată, îi răspunse lașa cu o fermitate care contrazicea obișnuitele îndoieli din monologurile lui interioare.

— În sfârșit, cuvintele pe care le așteptam, exclamă Emilia.

Ochii ei se umplură de lacrimi. Își întoarse capul și lașa îi putu admira profilul. Apoi, Emilia se ridică și se duse după Jadwiga. În salon pătrunsese aromă de cafea. Jadwiga pregătise cafeaua din boabe prăjite și măcinate în casă, potrivit unei vechi deprinderi poloneze. „Așadar, am hotărât⁴⁴, murmură el cuprins de un tremur. Își pecetluse, într-adevăr, soarta? Dar Ester? Dar Magda? Ce se va întâmpla cu ele? Cum va face rost de atâția bani? Și este el în stare să-și schimbe credința, atâta câtă îi mai rămăsese? Năvăliseră în el toate întrebările care-l muneau de la o vreme. „Nu pot trăi fără Emilia! 44

Gândul acesta izbuti să-l liniștească într-un fel. Nu mai poate da îndărăt. O altă lume îl așteaptă... Se simți deodată în postura pușcăriașului aflat în pragul eliberării, pentru care flecare ceas e o veșnicie...

Sări din fotoliu. Inima îi era grea, dar picioarele și le simți mai sprintene ca oricând. „Aș putea face acum nu un simplu salt, ci un triplu salt. Cum de-am amânat atâta pasul acesta? 44 Fugi spre fereastră, dădu deoparte draperiile și se uită la castanii uriași din Grădina Saxonă, la gimnaziștii, cuconițele și perechile de îndrăgostiți care se plimbau pe alei. Privirile i se opriră asupra unui tânăr

cu părul blond și a unei fetișcane cu vișine la pălărie: se opreau, mai făceau câțiva pași, se învârtteau în loc, se contemplau; era în mișcările lor un joc pe care numai dragostea îl putea inventa; parcă se pregăteau de o înfruntare aspră sau de un dans al contopirii dintre bărbat și femeie. Ce vedea, oare, băiatul din grădină în fața de lângă el?... Cerul era albastru, de un albastru pal, ca perdeaua ce îmbracă în sinagogă dulapul cu suluri sfinte la marile sărbători evreiești de toamnă... Comparația aceasta îl sperie pe laș. De fapt, Dumnezeu e Dumnezeu, oriunde i te-ai ruga, într-o sinagogă sau într-o biserică.

Emilia reveni în salon.

— Când face Jadwiga cafeaua, spuse ea, miroase în toată casa. Ca și atunci când gătește.

— O s-o luăm cu noi în Italia, făcu laș.

Emilia rămase o clipă pe gânduri.

— Încă n-am stabilit nimic.

— Hotărârea mea e luată.

— Da, o să avem nevoie de o slujnică. Dar toate-s vorbe, vorbe...

Se auzi soneria de la intrare. Emilia își ceru scuze și ieși. laș rămase nemișcat, cu sentimentul că ar trebui, poate, să se ascundă. Deși făcea acum parte din viața Emiliei, ea nu le vorbise încă celor apropiați de legătura lor. În schimb, laș știa multe despre ei. Era aidoma acelor ființe fermecate din povești, care văd totul în jurul lor, în vreme ce ele rămân nevăzute... Contemplă mobilele și covorul salonului. Pendulul orologiului se legăna nepăsător. Soarele așternea pete de aur pe cristalele candelabrului și pe albumul legat în piele roșie. Din vecini se auzeau acorduri de pian. Ai fi zis că în casa asta nu se așterne niciodată praf, nu se adună lucruri inutile, nu răzbat mirosuri urâte sau gânduri sucite...

Ciuli urechile. Emilia avea în Varșovia niște rude îndepărtate, care apăreau adesea fără a se anunța sau a fi invitate. Din pricina lor, odată fusese nevoit să fugă din casă prin ușa de serviciu, ca un hoț. Acum se afla în situația de a deveni, realmente, un spărgător. Cum altfel

să-și procure banii de care aveau nevoie pentru plecarea în străinătate? În pofida păcatelor sale, lașa se simțea ocrotit de ceruri. Numai mulțumită Celui-de-Sus, credea el, și-a putut duce întotdeauna până la capăt riscantele lui demonstrații de acrobație. Dar îi putea el cere lui Dumnezeu să-i vină în ajutor și la hoție, ori să nu-i pese că e gata să se boteze?

Era atent la sunetele pianului din vecini, dar și la ciocnirile din sufletul său. De obicei, când avea ceva de întreprins, parcă auzea un glas interior, care-l ghida până în cele mai mici amănunte. De data asta, îl stăpânea doar un sentiment de așteptare; de undeva trebuia să-i vină un semn... Avea o lungă listă de bănci și de oameni avuți care-și țineau banii în seifuri. De bine, de rău, își găsise o îndreptățire pentru lovitura la care se gândea și, în plus, era hotărât să înapoieze totul cu dobândă, după ce se va lansa în străinătate. Totuși, îl pândeau de pe acum o senzație de amară culpabilitate, de teamă și dispreț de sine. Se trăgea din oameni nepătați. Amândoi buncii lui fuseseră proverbiali prin cinstea lor. Un străbunic alergase după un negustor până la Lencuno ca să-i înapoieze zece copeici omise la o socoteală...

Se auzi un zgomot de clanță apăsată și în prag se ivi Halina. Blondă, înaltă pentru cei paisprezece ani ai săi, cu ochii de un albastru deschis, nasul drept, buze pline și pielea albastră-străvezie a celor care suferă de anemie ori de plămâni, fu aproape o surpriză pentru lașa. Crescuse în timpul scurtei lui absențe. Halina părea stingherită de această transformare. Îl privi pe lașa cu bucurie, dar și cu sficiune. lașa stimulase în ea o anumită trăsătură, moștenită de la profesorul Chrabocki: dorința de a ști, de a cunoaște. Halina voia să înțeleagă totul: ce face el pe scenă, dacă e numai prestidigitator și acrobat sau apelează și la hipnoză. Când asista la discuțiile lui cu

Emilia, îi întrerupea mereu și cerea explicații. Citea mult, juca șah, studia viața insectelor...

Ezita numai o clipă, apoi fugi spre lașa și-i sări copilărește în brațe:

— Unchiul lașa!

Îl sărută și se lăsă la rândul ei sărutată. Îl copleși apoi cu întrebări. Când s-a întors? Tot cu căruța a călătorit? A văzut pe drum animale sălbatice? L-au atacat tâlharii? Ce-i cu maimuța, papagalul și cioara? Și ce fac păunii din curtea casei lui de la Lublin? Dar șarpele și broasca țestoasă? E adevărat că are un program nou, cum scriu gazetele? I-a fost dor de ea și de mama ei?... Arăta ca o domnișoară, dar vorbea ca o copiliță. Se simțea, totuși, ceva artificial în exaltarea ei.

— Te-ai înălțat ca un copac tânăr, îi spuse lașa.

— Toți spun așa, îi răspunse Halina cu glas dulce-dojenitor. Ca și cum eu aș fi de vină... Stau pe pat și simt cum cresc. Un spiriduș mă trage de picioare. Nu vreau să cresc. Vreau să rămân mică pentru totdeauna. Unchiule lașa, poate știi niște exerciții de gimnastică, ceva, să mă oprească din crescut. Învață-mă, te rog, te rog...

Sări de la locul ei și-l sărută pe frunte. „Câtă iubire, câtă iubire! „Își spuse lașa, mișcat de gestul fetei.

— Da, există un mijloc.

— Care? Care?

— O să te închidem în cutia pendulului și n-o să poți crește mai mare decât ea.

Halina fu încântată.

— Doamne-Dumnezeule, la toate găsești un răspuns! Ce repede-ți merg gândurile! Ideea asta nu mi-ar fi trecut prin cap nici în zece mii de ani. Ce fel de minte ai, unchiule lașa?

— Deschide-i capacul și uită-te. Poate dai de niște roțițe de ceasornic.

— Azi ai ce ai cu ceasornicele. Nu cumva pregătești un număr cu ceasornice pentru noul spectacol? Ai văzut ce scrie *Kourier*? Ești celebru. Toată lumea te admiră. De ce-ai lipsit atâta vreme? Am fost bolnavă și am tot întrebat de dumneata. Te-am și visat. Mama s-a și supărat că te tot pomenesc. E geloasă...

Halina se înroși la față, speriată de ceea ce spusese. În acea clipă intră în salon Emilia.

— Ei, precum vezi, unchiul laș a s-a întors, zise ea și adăugă, uitându-se spre el: Nici nu mai știu de câte ori a întrebat de dumneata.

— Nu-i spune, mamă, nu-i spune, c-o să se înfumureze și-o să se creadă prea mare pentru niște ființe mici ca noi. Dar să știi, unchiule laș, că Dumnezeu e mai mare decât dumneata. Poate face minuni mai mari.

Emiliei îi pieri zâmbetul.

— Fii bună și nu aminti de Dumnezeu fără niciun rost. Cu Dumnezeu nu se glumește.

— Nu glumesc, mamă.

— Așa-i moda acum: să se flecărească pe seama lui Dumnezeu.

Halina rămase câteva momente pe gânduri. Ceva o făcu să tresară:

— Mamă, mi s-au lungit urechile de foame.

— Chiar așa?

— Simt că leșin, crede-mă.

— Te porți ca un copil de șase ani. Du-te și spune Jadwigăi că vrei să mănânci.

— Ție, mamă, nu ți-e foame?

— Nu mi-e foame niciodată între mese.

— N-ai mâncat nimic, mamă. Bei o ceașcă de cacao și se cheamă că ți-ai luat gustarea de dimineață... Ce zici, unchiule laș?

— Dacă mi-e foame? Întrebă el. Aș putea înghiți și un elefant.

— Atunci, hai să-l înghițim împreună.

laș, mama și fiica au luat împreună al doilea mic dejun. S-a gustat din delicatesele aduse de el: icre negre, sardele, șvaițer - iar Jadwiga a servit cafeaua și frișca. Halina a mâncat cu mare poftă, lăudând totul: „Vai ce bun e! Se topește în gură!” Chiflele proaspete pocneau între dinții ei. Emilia mesteca încet, ca o doamnă cu educație aleasă. Mesele acestea, cu Emilia și Halina, îi făceau mare plăcere lui laș. Acasă, n-avea ce vorbi cu Ester în timpul mesei; lumea ei se limita la gospodărie și atelier. Aici, însă, discuțiile se înfiripau lesne. Veni vorba de hipnotism.

Emilia îl rugase pe lașa să nu mai revină la această temă de față cu Halina, dar el nu o putea evita. Ziarele scriau despre darurile lui de hipnotizator, iar Halina era prea curioasă și prea deșteaptă pentru a se mulțumi cu explicații în doi peri. De altfel, citea cu pasiune cărți destinate oamenilor maturi. Profesorul Chrabocki lăsase o bibliotecă bogată. Colegii lui de universitate îi trimiteau Emiliei cărțile lor și extrase din reviste științifice. Halina se uita în toate, chiar dacă unele texte erau pentru dânsa de neînțeles. Aflase de teoriile lui Mesmer și citise studii despre Charcot și Janet. Ziarele poloneze publicaseră articole despre hipnotizatorul Feldman, care stârnise senzație prin saloanele poloneze și-și demonstrase însușirile în spitale și în clinici particulare. Halina i-a pus de nenumărate ori lui lașa aceeași întrebare: cum poate un om supune voinței sale pe un alt om? Cum e cu putință să adormi pe cineva numai privindu-l drept în ochi? Sau cum îl faci să tremure de frig când afară e arșiță sau când în casă soba e încinsă?

— Nici eu nu știu, ți-o jur, i-a răspuns lașa.

— Dar dumneata le faci pe toate.

— Oare păianjenul știe de ce-și țese pânza?

— Poftim, se compară cu păianjenul! Nu pot suferi păianjenii, mi-e frică de ei. Pe dumneata, unchiule lașa, te iubesc.

— Vorbești prea mult, Halina, interveni Emilia.

— Vreau să știu adevărul.

— E fiica tatălui ei. Adevărul înainte de toate, replică Emilia.

— Pentru ce ne naștem, mamă? Pentru ce se scriu cărțile acestea? Numai de dragul adevărului. Mămico, vrei să-mi faci o mare plăcere?

— Știu ce dorești. Îți spun dinainte: nu!

— Mămico, îți cad în genunchi. Fie-ți milă!

— Nu, de-o mie de ori nu!

Halina ar fi vrut să obțină de la Emilia permisiunea ca lașa să le facă pe loc o demonstrație de hipnotism și să se lase ea însăși hipnotizată. Emilia se împotrivise de

fiecare dată. Nu te joci cu asemenea lucruri. Citise undeva că o persoană adusă în stare de transă n-a putut fi trezită câteva zile la rând.

— Halina, spuse lașa, o să fii la teatru și o să vezi.

— Sincer vorbind, nu știu dacă e cazul s-o iau la teatru. Vine acolo o lume foarte amestecată.

— Și ce să fac, mamă? Să stau în bucătărie și să scarmăn pene?

— Ești încă un copil.

— Atunci să te hipnotizeze pe tine.

— Nu vreau ședințe de hipnotism în casa mea! i-o tăie aspru Emilia.

lașa nu spuse nimic. „Oricum, sunt amândouă hipnotizate, gândi el, autoironizându-se. Dragostea e și ea o hipnoză. Am hipnotizat-o pe Emilia când am văzut-o întâia oară. De aceea m-a așteptat atunci pe Marszalkowska. Ester, Magda, Zevtl... sunt și ele sub hipnoză. E o putere grozavă. Dar de unde vine ea? Și până unde se întinde? Oare aş putea să-l fac, prin hipnoză, pe un director de bancă să-mi deschidă casa de bani?...”

Trecuseră abia câțiva ani de când lașa auzise de hipnoză. Încercase și el – și izbutise de la primele experiențe. La porunca lui, un bărbat căzuse într-un somn adânc. Cerase unei femei să se dezbrace și ea începuse să-și scoată veșmintele. Spusese unei fete că o va înțepa în braț fără ca ea să simtă vreo durere; așa a și fost: n-a curs nicio picătură de sânge și fata n-a scos nici cel mai slab geamăt. A asistat și la demonstrațiile altor hipnotizatori, între care și ale faimosului Feldman, dar n-a înțeles ce fel de forță e aceasta și cum acționează. Uneori i se părea că hipnotizatorul și hipnotizatul joacă teatru. Se înșela, firește. Nu poți deloc simula transpirația pe ger sau ascunde sângele care curge după o înțepătură adâncă. E, poate, ceea ce se numea pe vremuri vrăjitorie...

— Mămico, de ce nu vrei să mă înțelegi? spuse Halina înainte de a mușca dintr-o tartină cu sardele. Spune-mi, unchiule lașa, ce fel de forță este hipnotismul? Mor de curiozitate.

— O forță naturală, ca și electricitatea.

— Dar ce este electricitatea?

— Nimeni nu știe. Apeși aici, la Varșovia, pe un buton și semnalul străbate într-o clipită sute și mii de kilometri, până la Petrograd sau Moscova. Câmpii, păduri, munți – nimic nu-i stă în cale. Există acum telefon; îți răsună în ureche voci venite pe fir din depărtare. Nu va trece mult până se va putea vorbi de la Varșovia la Paris cum vorbim noi doi acum.

— Dar cum de e cu puțință? Multe lucruri am de învățat, mămico! Există atâția oameni deștepți! De unde vine deșteptăciunea lor? Dar sunt numai bărbați. De ce nu studiază și femeile?

— În Anglia există o femeie doctor, spuse lașa.

— Într-adevăr? Îmi vine să râd.

— Ce e de râs? întrebă Emilia. Femeile sunt și ele oameni.

— Sigur. Dar o femeie – doctor? Cum umblă îmbrăcată? Ca George Sand?

— De unde știi de George Sand? Am să-ncui biblioteca.

— Să nu faci asta, mămico! Eu te iubesc mult, nebunește de mult, iar tu ești atât de severă cu mine! N-am nicio bucurie în afară de cărți. Fetele sunt, toate, plictisitoare. lașa vine la noi atât de rar! Se joacă de-a v-ați ascunselea cu noi. Când citesc, uit de toate.

Halina tăcu o clipă, apoi întrebă pe neașteptate:

— De ce nu vă căsătoriți?

Abia după ce a rostit întrebarea și-a dat seama că a mers prea departe și s-a făcut albă la față. Emilia, extrem de stingherită, o admonestă:

— Ți-ai ieșit din minți?

— Are dreptate, spuse lașa. Ne vom căsători în curând și vom pleca toți trei în Italia.

Halina își plecă fruntea cu un sentiment de vinovăție și începu să se joace nervos cu vârful cozii, vrând parcă să numere firele de păr. Emilia privea și ea în jos. Mai mult decât îndrăzneala copilărească a Halinei o emoționaseră

spusele lui lașa. Fata asta vorbește vrute și nevrute, dar uneori sporovăielile ei sunt cu folos. În sfârșit, lașa nu se mai arăta ezitant. Cuvintele lui sunaseră ca un legământ.

Își îndreptă capul.

— Halina, du-te, rogu-te, în camera ta.

Capitolul al cincilea! lașa începea de obicei repetițiile cu câteva săptămâni înainte de premieră. Și tocmai în vara asta, când avea de pregătit un program nou și foarte dificil, le amâna de pe o zi pe alta. E drept, nu știa încă exact pe ce scenă urma să apară. Proprietarul Alhambrei nu voia să-i mărească onorariul și Wolski ducea în ascuns tratative cu alt teatru de vară, Palace. Adevărata cauză a stării lui de inerție se afla însă în el...

Într-o dimineață, fu brusc acaparat de o stranie presimțire, ca o revelație: în apropiatul sezon nu se va mai arăta în fața publicului. Ședea la o masă, la o cafenea din centru, unde venea zilnic, ca să citească ziarele și să soarbă o cafea turcească. Speriat, încercă să bagatelizeze funestul presentiment, să-l gonească din el, dar nu izbuti. Va cădea bolnav? îi este sortită o moarte timpurie? Sau ce altă nenorocire îl pândește? își acoperi fruntea cu ambele palme, și le trecu apoi prin păr și-și frecă oasele feței.

Îl paraliza de fapt conștiința impasului în care ajunsese. O iubea pe Emilia și o dorea. Îl atrăgea și Halina. A pleca din țară împreună cu ele însemna însă s-o condamne pe Ester la pieire. lașa văzuse de multe ori stingându-se oameni cu inima zdrobită; nu mai aveau pentru ce trăi. Câteodată, nici nu apucau să-și mărturisească suferința: îngerul morții își făcea treaba repede, cu neînduplecare. Ester se va stinge ca o lumânare atinsă de un vânt rău... Un firicel de speranță se strecură, totuși, timid, printre aceste gânduri amare: dacă-i va trimite o mare sumă de bani, care s-o ferească de orice griji, poate că-și va accepta soarta de soție părăsită... Poate...

Și drama Magdei? Când venea de la Emilia, Magda îl privea cu o furioasă muștrare în ochi. Aproape că nu mai vorbea cu el. Se închidea în sine ca o scoică în cochilie.

Noaptea, în pat, era rece, străină, tăcută. Vara, întotdeauna, fața ei scăpa de spuzeală; acum însă era în plină erupție și iritarea pielii se întinsese pe gât și pe sâni. Era nesigură în mișcări, răsturna oalele luate de pe foc, îi cădeau farfuriile din mână. Își opărise un picior, se tăiase adânc la un deget, era cât pe ce să-și scoată un ochi. Cum ar putea, aflându-se în halul ăsta, să-l asiste pe scenă și să facă acrobații? Și ce va fi cu biata Elzbieta? Știrea că lașa s-a despărțit de Magda ar ucide-o... lașa se agăță din nou de o firavă nădejde: se vor lăsa, poate, îmbunate cu bani...

Bani, bani, bani... Câți îi vor trebui pentru plecarea în Italia? Emilia îi mărturisise ceea ce el oricum știa: dânsa nu are altceva decât datorii, pe care va trebui să le achite înainte de a părăsi Varșovia... în Italia urma să cumpere o vilă în sud, unde climatul e prielnic pentru plămânii Halinei. El, lașa, nu va da de îndată spectacole pe noile meleaguri. Va trebui să învețe mai întâi limba, să-și găsească un impresar, să-și facă legături. Acolo nu se va mai vinde pe bani mărunți, ca în Polonia. Se va înfățișa publicului, din capul locului, ca un maestru al artei sale. Va face cu siguranță avere. Acum, însă, râvnea la averea altora...

lașa nu era fumător. Fumase cândva pipă, dar se lăsase, pentru că inima și ochii i se resimțiseră din pricina tutunului. Și somnul îi fusese tulburat. În ultima vreme, reîncepuse, totuși, să fumeze – și încă țigări aspre, rusești. Încerca să-și potolească astfel neliniștea din el, ca în aceste clipe, la masa cafenelei, când îl tortura teama că va rata totul. Fumul gros îi înțepa nările, iar cafeaua cerni gurii. Își aruncă privirile pe un articol din ziarul deschis în fața lui. Era vorba de o actriță pariziană, Fifi pe nume, căreia întreaga Franță îi căzuse la picioare. Reporterul dădea de înțeles că această Fifi făcuse mai înainte trotuarul. „Cum poate întreaga Franță să se închine unei târfe? se întrebă lașa. Asta-i Franța? Asta-i Europa apuseană, despre care Emilia îi vorbește cu atâta admirație? Unde sunt cultura, arta, respectul pentru frumos?” închise ziarul – pe care-l înhăță imediat un domn

bine, cu mustața albă - și-și stinse țigara în restul de cafea.

Ca un făcut: odată cu gestul acesta, reveni la obsesia lui. Deci va fi nevoit să fure pentru a-și face rost de bani. De unde să fure? De la o bancă? De când se cuibărise în el ideea aceasta, nu intrase în nicio bancă. Habar n-avea cum se lucrează în bănci, unde se țin noaptea valorile, ce fel de case de bani și de broaște folosesc. Când trecea pe dinaintea unei bănci, nu numai că nu se oprea, ci își grăbea pasul și-și întorcea privirile. Una este să deschizi un lacăt pe scenă sau de față cu câțiva hoți la Piask - și alta să te streкори pe întuneric într-o clădire supravegheată de paznici și soldați. Pentru asta trebuie să fii un hoț înnăscut...

lașa lovi cu lingurița în ceașcă, dar chelnerul nu-l auzi ori se prefăcu a nu-l auzi. Localul era plin cu clienți. Uitându-se în jur, observă că la puține mese era așezată doar o persoană, ca în cazul lui. Mai peste tot erau grupuri. Bărbații - în redingote, pantaloni în dungi, cravate bogate; unii cu barbișoane, alții cu bărbi cât lopata; unii cu mustățile pe oală, alții cu mustățile răsucite în sus. Femeile purtau rochii largi și pălării cu borurile mari, încărcate cu frunze, fructe, agrafe și pene. Patrioții deportați în Siberia de muscal, după răsccoală, se stinseseră în masă de tuberculoză, scorbut, beri-beri și, mai ales, de deznădejde și de dorul patriei. Cei din cafenea se împăcaseră, pare-se, cu stăpânirea străină. Discutau, strigau, făceau glume, râdeau. Pe stradă tocmai trecea o înmormântare, dar nimeni nu se sinchisi, ca și cum moartea ar fi fost ceva cu totul străin de ei. „Despre ce pălăvrăgesc, oare, oamenii aceștia, că le sticlesc ochii de plăcere? Și de ce și-o fi pus un trandafir la butonieră bătrânul ăsta cu barbă albă și pungi vineții sub ochi?...” S-ar crede că el, lașa, este unul dintre ei, când, în realitate, îl desparte de dânșii un zid înalt. De unde vine singurătatea asta a lui? Niciodată nu și-a putut da seama. Ambițiile lui, pofta lui de viață, iubirile lui sunt mereu însoțite de un sentiment de zădărnici și de vinovăție, pe care nu-l poate înăbuși. Chiar și atunci când e vesel, în ființa lui

sălășluiește melancolia. În cele mai fericite momente, îndoielile îl năpădesc ca lăcustele. Pentru ce a venit el pe lume? Ca să facă salturi pe sârmă și să păcălească niște femei? Și, după toate astea, de ce ar sluji el unui Dumnezeu inventat de alții? De ce să deplângă și el, ca atâția evrei, dărâmarea templului de la Ierusalim cu două mii de ani în urmă? Pe de altă parte, va fi el, mai târziu, în stare să îngenuncheze și să-și facă cruce în fața celui evreu, Iisus din Nazaret, despre care se spune că s-a născut dintr-o fecioară și că ar fi fiul lui Dumnezeu?

Apăru, în fine, chelnerul.

— Ce dorește domnul?

— Plata, îi răspunse lașa - și îi trecu prin gând că mai are de făcut o plată, o plată mai grea, pentru viața lui plină de înșelăciune...

Se afla cu Emilia la teatru.

În actul întâi, capul familiei îl invită pe Adam Powalski la vila sa pe timpul verii, dar Adam Powalski refuză. Are undeva o iubită, soția tânără a unui nobil vârstnic. Capul familiei nu se lasă: iubita să mai aștepte; vrea ca Adam Powalski să-i dea fetei sale, în cursul vacanței, lecții de pian și să converseze cu nevastă-sa în engleză (franceza o vorbea prea multă lume). În actul al doilea, Adam Powalski întreține relații amoroase atât cu mama, cât și cu fiica. Pentru a scăpa de capul familiei, îi bagă în cap că suferă de artritis și că trebuie să plece la Pistyan, pentru băi de nămol. În actul al treilea, capul familiei află adevărul și strigă: „Nu-mi trebuie nămolul de la Pistyan, toată casa mea e o baltă cu noroi”. Îl provoacă pe Adam Powalski la duel, dar apare bătrânul aristocrat din actul întâi, soțul primei amante a lui Powalski, și-l ia pe acesta la moșia lui... Și piesa se termină cu o predică a moșneagului încornorat, care-l învață pe Powalski cum să se ferească de complicații în aventurile lui sentimentale...

Comedia nu era poloneză, ci adaptarea unei piese franțuzești. Majoritatea teatrelor varșoviene erau vara închise, dar piesa asta, *Dilema lui Powalski*, atrăgea publicul chiar și pe caniculă. Râsetele se porneau odată cu

ridicarea cortinei și nu se opreau până la sfârșitul actului trei. Doamnele țineau în mână batistute, ca să-și înăbușe chicotele și să-și ștergă lacrimile de răs. Când și când, se auzea, ca un răget sau ca un pocnet de pușcă, și hohotul unui bărbat, care-și trăda astfel nemărginita prostie: un încornorat râdea de alt încornorat. Își plesnea genunchii cu palmele și aluneca de pe scaun. Nevastă-sa încerca să-l potolească și să-l reașeze pe locul lui...

Emilia surâdea și-și făcea vânt cu evantaiul. Lămpile cu gaz înfierbântau și mai mult atmosfera încinsă. Iașă abia zâmbea. Văzuse zeci de comedii de acest tip, croite după un tipar neschimbat: soțul e un dobitoc, soția e prefăcută, iar amantul șiret. Cine râdea de cine? Peste tot aceeași lume, aceleași personaje în doi timpi: dansează la nunți și varsă lacrimi la înmormântări; jură credință în fața altarului și-și bat joc de căsnicie; plâng soarta unei mici orfane seduse dintr-un roman de prost gust și se omoară între ei pe câmpurile de luptă, în revoluții și pogromuri.

O ținea pe Emilia de mână. O iubea, dar continua să fie ros de incertitudini. Nu se simțea în stare să răspundă năzuințelor ei. Îi aruncă o privire piezișă. Râdea și ea, dar mult mai potolit decât ceilalți spectatori. O amuzau, oare, ieftinele tertipuri de donjuan ale lui Powalski și vorbele lui în doi peri? Sau zâmbea din pricina vulgarității spectacolului? Nu cumva îi place Powalski ca bărbat? Amantul din piesă este înalt și spătos, în timp ce el, Iașă, e mic de statură. Și câte alte neajunsuri îl așteaptă! În Italia va rămâne mut ani de zile, dar Emilia se va descurca vorbind franțuzește și învățând repede italiana. Dânsul va fi nevoit să vagabondeze cu reprezentațiile lui și-și va pune mereu viața în primejdie, în timp ce ea va avea un salon, va invita personaje de seamă, va căuta un soț pentru Halina, poate va găsi și pentru ea un Powalski italian...

„Nu, nu, strigă un glas în Iașă, n-am să mă dau prins. O să fug de toți și de toate - de Emilia, de Wolski, de Alhambra, de Magda... /4 Vocația lui, munca lui, viața lui îi apărură ca derizorii. Își aminti de numărul anunțat în noul său program: triplul salt pe sârmă... Ei se vor tolăni în

fotolii moi, iar dânsul, la aproape patruzeci de ani, se va zbăntui pe un fir între cer și pământ. Și ce se va întâmpla dacă va cădea și-și va frânge mâinile și picioarele? Va ajunge să cerșească la un colț de stradă, iar admiratorii lui de astăzi nu vor binevoi nici măcar să-i arunce un ban în pălăria întinsă...

Într-un fel, gândurile acestea îl urmăreau încă înainte de a o fi cunoscut pe Emilia. Femeile îi inspirau sentimente puternice, dar se și temea de ele: prin iubire putea fi anihilat. Repudia îngrozit, din când în când, rolul acesta de anexă al altei ființe. Se vedea în postura bețivului care urăște rachiul, dar nu se lasă de băut. Ca acrobat, pregătea cu pasiune noi demonstrații de anvergură, care-l puteau, totuși, duce de tânăr la groapă. De mulți ani își băgase capul sub un jug prea greu. Magda, Elzbieta și Bolek trăiau pe socoteala lui. Plătea chirie pentru locuința din Varșovia, dar el se târa cu lunile prin orașe de provincie, dormea în hoteluri mizerabile, juca în hardughii înghețate, umbla pe drumuri nesigure. Și cu ce se alesese din toate astea? Până și ultimul truditor se bucura de mai multă liniște și de mai puține griji decât el. Ester spusese nu o dată despre dânsul că e în slujba diavolului... → - '3... - în nopțile lui de nesomn își număra anii. Câți îl mai despărțeau de catastrofa bătrâneții? Ce poate fi mai trist decât un scamator bătrân? Uneori, în acele ore, îi veneau pe buze rugăciuni de mult uitate, binecuvântările bunicii, dojenile tatălui său. Unul din versetele intonate în sinagogă la încheierea sărbătorii de Iom-Kipur - „Ce-l așteaptă pe om? Moartea-l pândește clipă de clipă” - suna ca un avertisment pentru lașă. Se simțea atunci apăsător de vinovăție. Poate că există, totuși, un Dumnezeu. Poate că-i adevărat ce spun cărțile sfinte. Nu-i cu putință ca lumea să se fi creat de la sine și să se fi desprins dintr-o negură. Poate că există o noimă în toate, un cântar pentru faptele bune și faptele rele. Dacă-i așa, pe el, lașă, îl așteaptă două iaduri: unul pe lumea asta și un altul pe lumea cealaltă...

Și-atunci, ce are de făcut? Să-și lase barbă și perciuni? Să-și îmbrace un pieptar cu ciucuri? Să-și pună

filacterele și să se roage lui Dumnezeu de trei ori pe zi? Dar de unde rezultă că scrierile sacre evreiești spun întregul adevăr? Poate că adevărul e de partea creștinilor sau a mahomedanilor, ori a altei religii. Toate credințele au scrieri vechi, proroci, tot felul de parabole cu minuni și revelații. Iași dădea seama că în el se dă o luptă între bine și rău. Puterea lui de a fantaza îl ajută să evadeze brusc din această confruntare. Își aminti acum de mult visata lui mașină de zbor și se imagină în centrul unor aventuri pe tărâmurii mirifice, descoperind comori și haremurii...

Cortina căzu după actul al treilea. Izbucniră aplauze. Câțiva bărbați strigau: „Bravo! Bravo!” Pe scenă fură aduse coroane de flori. Actorii și actrițele, cu mâinile înlănțuite, se înclinau, zâmbeau și aruncau priviri spre lojile ocupate de protipendadă. „Asta să fie scopul artei? se întrebă lașă. Asta vrea Dumnezeu? Dacă ar fi așa, ar trebui să-mi pun capăt zilelor...”

— Ce-i cu tine astăzi? îl întrebă Emilia. Pari indispus.

— Fii liniștită, n-am nimic...

Strada Krolewska, pe care locuia Emilia, nu era departe de teatru. Au urcat, totuși, într-o droșcă. Iași a cerut binarului să lase caii în voie. În teatru fusese cald, dar pe stradă o adiere ușoară le răcori obraji. Lampioanele cu gaz luminau slab. Pe cerul senin puzderie de stele: era de ajuns să-ți ridici fruntea pentru a potoli zbuciumul din tine. Iași avea puține noțiuni de astronomie. Citise câteva cărți pentru amatori și contemplant, printr-un telescop, inelul lui Saturn și munții de pe Lună. Știa că fiecare din stelele care clipește pe firmament este un soare cu planetele sale și că fiecare planetă poate fi o lume aparte. Îi admira pe oamenii de știință care scotocesc Cosmosul, parcurgând instantaneu anii-lumină. Îi admira și-i invidia. „Ce sunt eu în comparație cu ei? O piaiță! Acum e prea târziu să fiu altceva...”

Droșca ajunsese în dreptul Grădinii Saxone. Noaptea, grădina se umplea de taine. În tufișurile ei clipeau flăcării. Miresmele ei parfumau văzduhul și împrejurimile. Iași

ridică mâna înmănușată a Emiliei și o sărută. O iubea din nou... Fața ei era învăluită în umbre. Ochii îi străluceau ca două agate negre cu ape aurii. În drum spre teatru, lașa îi cumpărase un singur trandafir, care răspândea o boare paradiziacă. „Dacă un pumn de pământ stropit cu apă dă naștere unui asemenea balsam, lumea nu poate fi rea, gândi el. Deznădejdea mea nu are nicio noimă...”

— Ai spus ceva, scumpule?

— Am spus că te iubesc și că abia aștept să fim tot timpul împreună.

Emilia nu-i răspunse imediat. Ascuns sub rochia de mătase, un genunchi al ei se lipi de lașa, înflorându-l.

— Mie îmi este mai greu decât ție, zise ea, mai mult în șoaptă.

Caii mergeau la pas. Birjarul, aplecat înainte, părea că doarme. Emilia și lașa ascultau nemișcați freamătul care trecea din genunchiul ei în genunchiul lui și din genunchiul lui în genunchiul ei. Trupurile lor conversau într-o limbă care n-avea nevoie de cuvinte. Pe lașa pusese stăpânire o tăcere încordată, de parcă ar fi mers pe sârmă. Emilia își înclină brusc capul spre dânsul, acoperindu-i creștetul cu borul pălăriei ei de paie. Lângă urechea lui, buzele Emiliei murmurară:

— Visez un copil al nostru...

Era mai mult decât se putea el aștepta. O îmbrățișă și o sărută cu o căldură care nu era numai a dragostei, ci și a recunoștinței.

De-a lungul anilor, Ester îi vorbise de multe ori de dorința ei de a avea un copil, dar, de la o vreme, se resemnase. Și Magda îi pomenise în răstimpuri de un copil, fără ca el s-o ia în serios. Uitase că putea fi vorba de așa ceva în viața lui. Și acum Emilia... e încă destul de tânără pentru a deveni mamă. „Asta o fi pricina tuturor zvârcolirilor mele, gândi el. N-am un urmaș”.

— Da, un fâu, zise lașa și o îmbrățișă din nou.

Caii se opriră din mers. Birjarul, trezit din ațipeală, îi îndemnă, în graiul lui, s-o ia din loc.

Ajunseră în fața casei Emiliei. lașa o ajută să coboare

din droșcă. Ea nu sună imediat, ci rămase cu el pe trotuar, în fața porții.

— Ei, s-a făcut târziu, spuse după câteva clipe și trase de mânerul clopoțelului.

Se auziră pași. Cineva din casă venea să deschidă. Era soția portarului. Emilia intră, iar lașa se strecură prin întuneric în urma ei cu atâta iscusință, că nici dânsa nu băgă de seamă. Când portăreasa dispăru în cămăruța ei, lașa atinse brațul Emiliei, care zvâcni speriată.

— Cine-i?

— Eu...

— Doamne, ce-ai făcut? exclamă ea, pe cât speriată, pe atât amuzată de îndrăzneala lui.

Rămaseră nemișcați, parcă reflectând amândoi la ce va urma.

— Nu, nu-i bine așa, șopti până la urmă Emilia.

— Vreau numai să te sărut.

— N-ai să poți intra în casă. Ușa o s-o deschidă Jadwiga.

7 - O s-o deschid eu, îi răspunse lașa.

Urcară treptele împreună, oprindu-se din loc în loc pentru a se săruta. lașa descuie ușa fără nicio greutate. În vestiar era beznă. O liniște de miez de noapte domnea în locuință. El intră în salon, ținând-o pe Emilia de mână. Oricât i se împotriva dânsa, o aduse până la sofa. Abia mai simțindu-se stăpână pe sine, Emilia șopti:

— Nu vreau să începem viața în doi cu un păcat.

— Nu...

lașa vru s-o dezbrace, dar rochia ei de mătase începu să foșnească și să scoată scânteii, însoțite de ușoare pocnete. El se sperie, cu toate că știa că e vorba de un banal fenomen de electricitate statică. Ea, nu mai puțin alarmată, îl prinsese cu putere de încheieturile mâinilor.

— Cum ai să ieși de aici?

— Pe fereastră.

— Halina se poate trezi.

Emilia se calmă brusc și-i spuse:

— Trebuie să pleci!

Capitolul al șaselea!

A doua zi, lașa se trezi târziu. Rămase posomorât în pat până la ora unu. Magda, deprinsă cu viața de la țară, nu pricepea cum poate cineva zăcea în așternut până la amiază, deși comportările neobișnuite ale lui lașa îi erau bine cunoscute. Observase de mult că el e în stare să mănânce mai mult decât alții, dar să se și lipsească de hrană zile în șir. Rămânea treaz noapți întregi; alteori, însă, dormea adânc cât e ziua de lungă. În timpul somnului, deschidea din când în când ochii și spunea ceva, de parcă s-ar fi prefăcut că doarme. Fruntea și vinele de la tâmpile, tot timpul neliniștite, arătau că gândește în somn. Poate-și imagina în vis noi numere de prestidigitatie și demonstrații de acrobație...

Magda intră în vârful picioarelor și-i aduse fulgi de ovăz cu ciuperci și cartofi. lașa mănca și adormi repede din nou, de parcă s-ar fi autohipnotizat. Ea mormăia în graiul ei țărănesc: „Ești burdușit de păcate, spurcăciune! Te-a istovit cățeaua aia...” în orice împrejurare, ea avea un leac infailibil: munca. Hainele și lenjeria lui lașa erau mereu într-un hal fără de hal. Lipseau nasturi; peste tot cusături desfăcute. Purta cămașa o singură zi și o dezbrăca neagră. Erau multe de făcut în urma lui: de pus lucrurile în ordine, de curățat, de spălat, de reparat. Trebuiau îngrijite și animalele lui: caii, maimuța, papagalul, cioara. Magda îi era lui lașa – cum își spunea ea mereu – și amantă, și slujnică, și marionetă pe scenă. Și cu ce se alesese din toate astea? Doar cu bucata de pâine. În fapt, e și dânsul un sărăntoc. Cine vrea și cine nu vrea îl duce de nas și-l jefuiește. Pe cât îi este mintea de ascuțită când își hipnotizează spectatorii pe scenă sau le ghicește gândurile, pe atât de stângaci este în viața de fiecare zi. Își minează sănătatea, nedormind noapte după noapte. Câteodată cade ca o muscă, sleit de puteri, într-un leșin adânc...

Magda trebăluia tot timpul, gătea, spăla rufe, freca dușumelele, ștergea praful. Vecinele veneau întruna la ea, să împrumute o ceapă, o căpățână de usturoi, o ulcică de

lapte sau grăsime pentru rântaş. Magda nu le refuza niciodată. În comparaţie cu sărăcimea din jur, ea era bogată. Şi totuşi avea o reputaţie proastă. La poliţie era înregistrată ca servitoare, dar se ştia că e concubina lui laşa. La cel mai mic diferend, i se amintea de asta. Când se ducea la cumpărături ori îşi umplea o găleată cu apă la pompa de pe stradă, băieţandrii o huiduiiau: „Curvă ovreiască!” Şi nu era beţiv în cartier care, întâlnind-o, să nu se lege de ea.

Clopotul ceasornicului din tumul bisericii Sfântul Jan sună ora două. Magda intră în dormitor. laşa nu mai dormea. Întins pe pat, privea înaintea lui.

— Ai tras un somn bun, spuse ea.

— Da, am fost tare obosit.

— Când începem repetiţiile? Nu mai e mult până la premieră.

— Ştiu.

— Am văzut afişe peste tot. Numele tău sare în ochi de departe.

— Să-i ia dracul...

laşa îi spuse că vrea să facă o baie. Magda îi încălzi apă în bucătărie şi îl săpuni în cada lor de lemn. Ca orice femeie îşi dorea copii, fie şi nelegitimi. laşa însă prefera să-i fie el însuşi copil. Îi plăcea ca Magda să-l alinte, să-l mângâie, să-l sărute, să-l spele. Se purta cu ea, gândea dânsa, mai rău decât cel mai rău duşman. Totuşi, când rămâneau câteva ore împreună şi vedea că are nevoie de ea, Magda simţea că iubirea ce i-o poartă lui laşa renaşte, mai puternică decât înainte.

— Ai o rochie de vară? o întrebă el pe neaşteptate.

Pe Magda o podidiră lacrimile.

— Acum ţi-ai adus aminte?

— De ce nu-mi spui? Ştii doar că uit.

— Nu pot. Doamna la care te duci o să-ţi ceară şi pentru mine.

— Vreau să-ţi iau o toaletă nouă, de la pălărie până la pantofi. Ți-am mai spus: ai prins rădăcini în inima mea. Orice-aş face, să mă aştepţi.

— Da, am să te aştept.

— Dezbracă-te. Să facem baie împreună.

Magda nici nu vru să audă, dar el o prinse şi-i dădu jos veşmintele. Dânsa nu se jena atât de goliciunea ei, cât din pricina trupului său uscat şi colţuros. I se vedeau coastele, pieptul îi era plat, aproape fără sâni, genunchii – ascuţiţi, umerii – subţiri, ca nişte beţe. Pieptul şi spatele îi erau iritate, ca şi faţa. Stătea în faţa lui, scheletică şi ruşinată. Iaşa ieşi pentru o clipă din cadă şi o sili să intre cu el în apă. O stropi, o dezmierdă, o făcu să râdă. Apoi o duse în dormitor, trase perdeluţele patului şi o iubi pătimaş, cu furie. Magda avu parte şi de momente de spaimă. Iaşa era în dragoste, ca şi în arta lui, un vrăjitor cu puteri diabolice.

De când se întorseseră, vorbise foarte puţin cu dânsa, numai strictul necesar. Treceau uneori zile întregi fără ca ea să-i audă glasul. Acum, însă, stătură de vorbă ca în cele mai fericite ceasuri ale lor. Soarele care bătea în fereastră îi aminti că e vremea recoltei. O întrebă de obiceiurile din sat, de puterile nevăzute în care cred oamenii – şi ea îi povesti despre cetele de spiriduşi care se ascund în lanurile de secară; când începe secerişul, ei fug care încotro. Tot atunci flăcăii fac o păpuşă mare din paie, pe care o aruncă în râu, ca un dar făcut apei binefăcătoare. Când bântuie seceta, țăranii bătrâni, încălcând porunca preotului, se închină în faţa unui copac, rugându-l să aducă ploaie. Starostele păstra în podul casei un cocoş de lemn care, stropit cu apă, umplea văzduhul cu nori de ploaie. Iaşa asculta şi voia să afle mereu altceva.

— Crezi în Dumnezeu, nu-i așa? o întrebă el, într-un târziu.

— Mai încape vorbă?

— Spune-mi, atunci: de ce a făcut El lumea asta în care ni se împleticesc paşii?

Şi schimbă îndată vorba:

— Am în buzunarul pantalonilor zece ruble. Ia-le şi du-te la croitoreasă.

— Nu-mi place să-ţi scotocesc prin buzunare.

— Ia-le cât mai sunt...

Magda trecu în camera alăturată, unde atârname pantalonii lui lașă, și scoase cele zece ruble. Când se întoarse, îl găsi dormind. Ar fi vrut să-l sărute pe frunte, dar se temu să nu-l trezească. Rămase în prag și-l privi cu uimirea și curiozitatea pe care el i le inspira întotdeauna: oricât își închipuia că-l cunoaște, nu-l va cunoaște pe deplin niciodată. A fost și a rămas o taină pentru ea, atât sufletește, cât și trupește. Poate de aceea tremură pentru el și se agață de dânsul cu orice preț.

Se duse să facă ordine după baie. În aceeași casă, în alt apartament, locuia o croitoreasă. Cu gândul la ea, Magda scuipe ușor bancnota de zece ruble și o puse în sân. Pe nesperate, ziua de azi era o zi fericită pentru ea...

lașă a dormit cât a fost de lungă ziua aceea de vară. După-amiază plouase; a fost numai o răpăială - și cerni s-a înseninat repede. Când a deschis ochii, în dormitor era aproape întuneric. Simți un miros de bucătărie. Magda pregătea cotele cu cartofi și varză acră, pentru cină. lașă mâncase dimineața doar niște fulgi cu ovăz și acum îi era foame. Se îmbracă în grabă și intră în bucătărie. O sărută pe Magda și începu să înghită ceea ce-i era la îndemână: pâine cu lapți de scrumbie. Scoase din cratiță un cotlet pe jumătate crud și mușcă din el, fără să-i pese de protestele Magdei. Lăcomia lui lașă și nemulțumirea Magdei adăugau o culoare plăcută acelei zile rare.

În timp ce ei se ciondăneau, se auzi un zgomot dincolo de ușa de la intrare. Cineva apăsă pe clanță. lașă deschise și văzu o fetiță înfășurată într-un șal mare. îl cunoștea, pesemne, pentru că-i spuse:

— Dom lașă, vă așteaptă o doamnă jos, la intrare.

— Ce doamnă?

— O cheamă Zevtl...

— Bine, mulțumesc. Spune-i că vin îndată.

lașă dădu fetei un bănuț și închise ușa. Magda îl apucă de amândouă mâinile.

— Nu, n-ai să te duci. Se răcește mâncarea.

— N-o pot lăsa prea mult să mă aștepte.

— Știu cine-i: târfa din Piask.

Magda îl ținea cu atâta putere, că lașa trebui să se smulgă din mâinile ei. Într-o singură clipă, fața ei se înăsprise, părul i se zburli, ochii i se făcură verzi și scânteietori, ca de pisică. lașa o împinse brutal și ieși. O auzi în urma lui plângând în hohote, fâsâind ca un șarpe, strigând. Îi era milă de ea, dar n-o putea lăsa pe Zevtl singură în stradă. Coborî înconjurat de mirosurile și zgomotele care veneau din apartamente. Se auzeau plânsete de copii, admonestările mamelor, romane cântate de voci tinere. De undeva răzbătea mieunat de pisici. lașa se opri o clipă în semiîntunericul scării pentru a se gândi la ce are de făcut. „Îi dau ceva și-o expediez, hotărî el. Am și fără ea destule încurcături/4 în acea clipă, lașa își aminti că se înțelesese cu Emilia să ia astăzi prânzul la ea. Acestea fuseseră ultimele ei cuvinte, noaptea trecută, înainte de a ieși pe fereastră de la dânsa. „Cum de-am uitat? se milă el. Uit mereu. I-am făgăduit Esterei că-i voi scrie de îndată ce-am să ajung la Varșovia. O fi stând pe jeratic. Ce-o fi cu mine? 44

Se opri și se rezemă de balustradă pentru a se judeca într-o frântură de timp. Își pierduse ziua dormind, trezindu-se, ațipind din nou, visând. Și avea atâtea lucruri de făcut! Se afla în ajunul unei premiere, dar nici nu începuse repetițiile. Era tot timpul preocupat de Emilia, dar proiectul plecării cu ea în străinătate îi apărea încă nebulos, nesigur. Refuzul Emiliei din noaptea trecută fusese o lovitură pentru dânsul. Deci rezistase puterii lui hipnotice. îl sărutase la despărțire, încredințându-l că-l iubește nespus, dar o făcuse cu o anumită superioritate, pe un ton victorios. „E bine c-am uitat de invitația ei. Să nu creadă că ea e totul pentru mine. Poate că ăsta a fost sfârșitul, îi trecu lui lașa prin minte. Poate că iubirea ei pentru mine s-a și stins. Poate că mă și dușmănește...44 Gânduri fără noimă se învălmășeau în capul lui, ca pe vremea când, copil de școală fiind, îl vedea pe taică-său metamorfozat în diavol și pe învățător în chip de strigoi; totul îi părea atunci un joc de năluciri...

Îi era și acum frică să doarmă în întuneric, cu toate că petrecuse o noapte într-un cimitir. Tot felul de arătări se desprindeau din umbră, monștri cu părul vâlvoi, cu ciocuri lungi și găuri negre în loc de ochi. Trăia tot timpul cu senzația că fapte nevăzute foiesc în jurul lui, chiar și când se află pe scenă, ajutându-l să ia ochii publicului său, dimpotrivă, dându-i peste mână și punându-i piedici. Iar trebuia să ducă un război neconținut cu duhurile rele, altfel și-ar fi pierdut graiul și bărbăția...

Ieși din clădire și o zări pe Zevtl. Stătea în fața porții, lângă un felinar, cu un șal pe umeri. Lumina care-i cădea pe față o arăta așa cum era: o provincială abia sosită la Varșovia. Părul îi era strâns în două cocuri, de-o parte și de alta a creștetului, probabil ca să arate mai tânără. Avea aerul celor ruși de casa lor, înstrăinați și de ei înșiși.

— Aici ești?

Zevtl tresări speriată.

— M-am temut că n-ai să cobori.

Se apropie de el cu gândul de a-l îmbrățișa, dar ceva o ținu în loc. Pe lângă ei trecu, murmurând și gemând, o bătrână care-și umpluse o găleată cu apă de la pompă. Se atinse de Zevtl și-i stropi încălțările înalte, cu nasturi.

— Lua-o-ar naiba, izbucni Zevtl și, ridicându-și picioarele pe rând, își șterse ghetetele cu un colț al șalului.

— Când ai sosit?

Zevtl tăcu, de parcă n-ar fi înțeles întrebarea. Oboseala drumului îi răvășise, pesemne, gândurile.

— Ți-am spus că am să vin și am venit. Ai crezut că ți-am cerut bani de drum numai așa, ca să-ți ușurez punga?

— Totu-i cu puțință.

— Piask e un cimitir, nu un oraș. Am vândut toate catrafusele. M-au și furat, doar asta le e meseria. Mulțumesc lui Dumnezeu că am scăpat.

— Unde ai tras?

— Până acum am stat la o femeie care se ține de misitii. Mi-a tot făgăduit o slujbă, dar nu m-am ales cu nimic deocamdată. Sunt mai multe slujnice decât case... Vreau să-ți spun ceva.

— Sunt așteptat la cină.

— Lașa, dragule, tare greu am dat de tine. Nimeni nu m-a îndrumat ca lumea. Și cum poți vedea numerele clădirilor pe întuneric? Mi-a ieșit sufletul până am găsit-o pe fetița aceea, s-o trimit după tine. Știu că cealaltă e sus. Două pisici în același sac...

— Tocmai a pus mâncarea pe masă. S-a supărat foc. Poți aștepta o jumătate de ceas?

— Nu pot, dragule. Vino cu mine, te rog din suflet. Pe aici trec întruna bețivi și-și închipuie că sunt una din acelea... O să cumpărăm de-ale gurii și-o să mănânci. Tu ești un mare artist, iar eu o biată femeie, dar nu suntem străini unul de celălalt. Îți trimit cu toții salutări: Mehlchiorul, Beriș Visoker, Haim-Leib...

— Mulțumesc.

— N-am ce face cu mulțumirile tale. Vino cu mine... Eu îți vorbesc, dar tu parcă nici n-ai fi aici. Ascultă, dragule, cum stau lucrurile, spuse Zevtl schimbând tonul. Când am intrat la femeia aceea, m-a luat repede: „Numai tu îmi mai lipseai! Vreți toate slujbe, dar cucoanele sunt la băi.44 Eram gata să plec, dar m-a oprit: „De ce fugi? 44 S-o fi gândit să-mi împrumute niște bani pe dobândă mare, cașa am auzit că fac mijlocitoarele astea... Oricum, mi-a așternut pe jos și-am avut unde-mi pune capul. Lângă mine dormeau alte trei femei. Una din ele sforăia atât de tare, că n-am putut închide un ochi. Am plâns toată noaptea. A doua zi, când am dat să plec, a intrat un bărbat între două vârste, elegant înțolit, cu ceas la brâu și butoni la manșete. Vorbea ca unul care știe ce vrea. „Cine ești?” m-a întrebat. I-am povestit totul de bărbatu-meu: m-a lăsat și nu știu unde e... Mi-a pus și alte întrebări și pe urmă mi-a spus: „Știu unde-ți e bărbatul44. „Unde? 44 Ce mai încolncoace, omul acela tocmai se întorsese de departe, din America, nu chiar aceea pe care o știam. îl văzuse acolo pe Leibuş. Când am auzit asta, am început să bocesc ca de Iom-Kipur. „De ce plângi? 44 mi-a spus. Păcat de ochii tăi frumoși.44 Are un fel de a vorbi care te unge la inimă și-i tratează pe toți cei din jur cu ciocolată și halva. „Te iau

acolo cu mine, mi-a spus, și bărbatu-tău ori te ia la el, ori dă divorț...44 Pleacă peste câteva săptămâni și-i gata să-mi împrumute bani de vapor, dar parcă mi-e teamă.

Când Zevtl tăcu, lașa scoase un șuierat:

— Cepușlama!

— Îl cunoști?

— Nu-i nevoie să-l cunosc. Ai auzit de codoși? E unul din ăștia. O să te ducă la mama dracului și-o să te bage-ntr-un bordel.

— Dar pare-atât de cumsecade!

— L-a văzut pe bărbatu-tău așa cum l-am văzut eu.

Porniră amândoi spre Aleea Dlunga. Zevtl își trase colțurile șalului.

— M-a dus la soră-sa. Ce să fi făcut? Am înnoptat acolo.

— O soră? Îi este soră cum îți sunt eu ție frate. E, de bună seamă, o țață de tractir și-și împart câștigul pe din două. O să te vândă undeva, la Buenos Aires sau mai știu eu unde. Ai să putrezești acolo de vie.

— M-a fermecat vorbindu-mi despre orașul ăsta. Pe unde-o fi în America?

— Oriunde-ar fi, e de rău. ăștia vin aici după marfa vie. Abia așteaptă să pună mâna pe găsculițe ca tine. Ziarele sunt pline cu istorii din astea. Unde stă asta care se pretinde că-i sora lui?

— PeNiska.

— Hai s-arunc o privire acolo. Și zice că te ia pe cheltuiala lui? E limpede cu cine ai de-a face.

Zevtl se opri din mers.

— Tocmai de asta am venit la tine. Când zaci pe dușumea și te sug ploșnițele, te agăți și de un pai. La soră-sa, să zicem că-i e soră, e curat. Am acolo un pat cu așternut. Îmi dă și de mâncare. Când încerc să-i plătesc, îmi zice: „Lasă că ne socotim noi”.

— E limpede. Fugi de ei ca de dracul! Asta dacă nu vrei să ajungi într-un bordel din Buenos Aires.

— Ce tot spui? Am fost o fată cinstită. Dacă Leibuș m-ar fi prețuit cu adevărat, i-aș fi fost o nevastă credincioasă.

Dar el a stat mai mult la închisoare decât acasă. La numai trei săptămâni de la nuntă a intrat la zdup. Până la urmă și-a luat tălpășița pentru totdeauna. Ce să fi făcut? Am sânge în vine, nu apă. La Piask, toți prietenii lui Leibuş îmi dădeau târcoale, dar le-am întors spatele. Numai tu, laşa, dragule, mi-ai plăcut. N-am să-ți stau pe cap, am și eu un dram de mândrie, dar din inima mea nu te pot smulge. Nici n-ai apucat să pleci și mi s-a făcut dor de tine. Acum, că te am alături, parcă zbor, așa de ușoare mi s-au făcut picioarele. Și tu nici măcar nu m-ai sărutat...

— Toți se uitau acolo la noi de la ferestre.

— Sărută-mă acum. Sunt tot eu, cea dinainte.

Zevtl desfăcu șalul, ca să poată primi sărutarea dorită.

Istoria asta îl încurca pe laşa, dar îi făcea și plăcere, cum se întâmplă când citești o carte plină cu surprize și abia aștepti să întorci pagina. Numai cu o oră mai înainte fusese flămând, acum, însă, deși nu mâncase nimic, se simțea sătul. Noaptea era caldă, aproape înăbușitoare. Prin spate îi trecu, totuși, un fior rece, ca atunci când ieși din casă după febră. Își stăpâni frisonul și căută o droșcă. Strada Fréta era însă pustie. Se îndreptară spre strada Franciszkańska. „Fac ce fac și scap de Zevtl, apoi mă duc la Emilia, își spuse el. N-o fi știind ce să creadă”. Pentru prima oară lipsise de la o întâlnire cu ea. Îi era teamă că Emilia suferă din pricina asta. Relația lor atârână acum, poate, numai de un fir de păr.

Îi părea rău și pentru durerosul afront făcut Magdei. O lăsase într-un hal de exasperare vecin cu turbarea. Era o reacție nouă la laşa. Până acum nu se sinchisise niciodată de sensibilitatea iubitelor lui. Le vorbea uneori urât, ba se întâmpla să le și cârpească. De data asta știa că a greșit, a aflat ce e remușcarea. Gândi sarcastic despre sine: „Am căpătat apucături de sfânt”. Nu era cazul să se certe cu Emilia – și nici cu Magda – de dragul lui Zevtl. Totuși, nu o putea goni pe Zevtl. îl mâna și curiozitatea: voia să dea ochii cu individul acela, negustorul de carne vie, și cu bănuita lui soră...

Strada Fréta era îngustă și scufundată în întuneric. Pe Franciszkańska ardeau însă lampioane cu gaz. Venea lumină și din magazinele încă deschise în întregime sau în parte, deși, potrivit ordonanțelor primăriei, ar fi trebuit să aibă la acea oră obloanele trase. Erau prăvălii ținute de evrei, care vindeau stofe, pânzeturi, marochinărie, pene și fulgi, cărți de rugăciuni. În încăperile de la etaj se mai lucra: erau ateliere de lenjerie și de tricotaje, de tors fire, de umbrele și pungi de hârtie. Din curți veneau zgomote ca în toiul zilei: ciocănituri, zumzăit de motoare și sforăit de ferăstraie. Erau și brutarii: coșurile lor scoteau un fum gros, presărat cu scânteii. Din rigolele pline se ridica o duhoare cunoscută de la Piask și Lublin. Treceau băieți în caftane lungi și cu perciunii desfăcuți, ținând tomuri groase în mâini. Erau pe aproape sinagogi hasidice și o școală talmudică. Circulau bine încărcate cu pachete, printre care pasagerii abia se mai vedeau. Aproape de colțul cu Nalewka, lașa zări o droșcă goală. Îmbulzeala de oameni, omnibuze, trăsură și camioane o amelișise pe Zevtl. Când să urce în droșcă, șalul se agăță de ceva, sporindu-i stinghereala. Se așeză pe banchetă și-l prinse pe lașa de braț. Când droșcă întoarșe, simți că i se învârte capul.

— Dacă mi-ar fi spus cineva azi-dimineață c-o să merg cu tine într-o droșcă, aș fi crezut că-și râde de mine, zise ea după un timp.

— Nici eu n-aș fi crezut.

— Pe strada asta e lumină ca ziua. Bine-ar fi să capăt aici de lucru, spuse Zevtl și-i strânse brațul, trăgându-l spre pieptul ei, ca și cum lumina de pe stradă ar fi stârnit în ea o iubire proaspătă.

Pe strada Gesia, luminile se răriră. Le ieși în cale un dric, fără niciun însoțitor. Rudele n-or fi vrut să știe de mort, de aceea era dus la groapă pe întuneric. „O fi fost unul ca mine”, îi trecu lui lașa prin gând. Mai încolo, lângă Alea Dzika, femeii de stradă, postate lângă porți, făceau semne trecătorilor. lașa le arăta cu degetul:

— Uite ce vrea el să facă din tine.

Pe Nizka era aproape beznă. Puținele felinare aveau

gemulețele înnegrite de fum. Din pricina zoaielor scurse din curți, un strat de noroi acoperea calea, ca în toamnă, după Sucot. Cele mai multe case erau din lemn. Printre ele zăriră depozite de cherestea și cioplitorii de pietre mortuare. Casa unde fusese primită Zevtl se găsea nu departe de cimitirul evreiesc. Era înconjurată de un gard de lemn. Intrară pe porțiță și urcară pe o scară exterioară, proptită de perete. Zevtl deschise o ușă și intrară într-o bucătărie zugrăvită în roz, luminată de o lampă cu petrol. Totul era împodobit cu franjuri de hârtie: abajurul lămpii, vatra, bufetul, rafturile cu vase. Pe un scaun ședea o femeie cu o claie de păr blond, ochi gălbui, nasul ca un plisc, bărbia ascuțită. Picioarele, înfipse în papuci roșii, îi erau rezemate de un scăunel, alături de care dormea o pisică. Femeia țesea un ciorap bărbătesc, îmbrăcat pe un pahar. Ridică oarecum uimită privirile spre Zevtl și lașa.

— Doamnă Milt, el e domnul din Lublin despre care ți-am vorbit... lașa, scamatorul...

Femeia înfipse acul în ciorap.

— Vorbește tot timpul despre dumneata. Scamatorul încolo, scamatorul încoace... Dar nu arăți deloc a scamator.

— Dar cum arăt?

— Ca un muzicant.

— Am scârțâit cândva cu arcușul pe vioară.

— N-are importanță ce faci. Totu-i să iasă... și femeia își frecă degetul gros de cel arătător.

— Așa-i, făcu lașa pe același ton, asta contează, banul...

— De-abia a pus piciorul în Varșovia și nimerește oriunde vrea, zise doamna Milt, arătând spre Zevtl, cât admirativ, cât batjocoritor. Cum ai dat de dumnealui? Eram sigură că te-ai rătăcit.

Îl întrebă apoi pe lașa:

— Ce ți-a venit să-ți iei casă pe strada Fréta? Nu-i picior de evreu acolo.

— Da, dar acolo nimeni nu ți se uită în oală.

— Dacă pui un capac pe oală, nici evreii de aici n-au

unde-și băga nasul.

— Un evreu e în stare să dea capacul deoparte.

Femeia cu păr blond zâmbi acru.

— Pe cinstea mea, e dat dracului, spuse ea, chipurile pentru sine și pentru Zevtl. Luați loc. Zevtl, adu un scaun de dincolo.

— Unde-i fratele dumitale? o întrebă Zevtl.

Femeia ridică din sprâncenele ei gălbui.

— De ce mă-ntrebi? Te-ai hotărât să-nchei cu el un contract?

— Omul ăsta vrea să-i vorbească.

— E-n odaia din fund. Se schimbă. Are de făcut un drum în centru. De ce nu dai jos șalul? Că nu-i iarnă...

Zevtl șovăi puțin, apoi dezbracă șalul.

— Trebuie să ia o droșcă. îl așteaptă niște negustori, spuse blonda, ca pentru sine.

— Cu ce afaceri se ocupă? Export de vite? o întrebă lașa cu dublu înțeles.

Femeia îl privi dintr-o parte.

— De ce tocmai de vite? în Argentina sunt vite câte vrei.

— Lucrează cu diamante, se amestecă Zevtl în vorbă.

— Mă pricep și eu la diamante, spuse lașa și le arătă marele diamant al inelului pe care îl purta pe un deget de la mâna stângă.

Femeia îl privi cu admirație, dar încercă să schimbe vorba.

— Frate-meu e tare prins. N-are timp de taclale.

— Vreau să discut cu el o chestie foarte serioasă, îi răspunse lașa tăios.

În acea clipă, ușa se deschise și intră un bărbat înalt, spătos, cu părul blond, ca și al femeii, cu nasul mare, buze groase, bărbia rotundă cu o gropiță la mijloc. Ochii îi erau gălbui și ieșiți din orbite. Era incomplet îmbrăcat: pantaloni, cămașă scrobită fără guler – și pantofi de lac cu nasturii neîncheiați. Prin cămașa descheiată i se vedea pieptul larg, acoperit cu păr roșcat și des. lașa înțelese îndată că are în față un pungaș. Se vedea după zâmbetul

lui că ascultase din spatele ușii și că știa despre ce e vorba. I se citea pe chip o bunăvoință prefăcută și o siguranță de sine pe care nimeni și nimic n-ar fi putut-o zdruncina.

Femeia blondă îi spuse:

— Herman, dumnealui este cunoscutul lui Zevtl, scamatorul.

— Aaa, scamatorul? Am toată stima pentru scamatori, spuse el amical. Îmi pare bine de cunoștință.

Și strânse cu putere mâna lui lașa, cu intenția vădită de a-l impresiona prin vigoarea lui fizică. lașa strânse și el, zdravăn, mâna lui Herman, de parcă s-ar fi luat la întrecere cu dânsul. Zevtl se așează pe marginea pătuțului de fier în care dormea noaptea. După câteva clipe, mâinile celor doi se desprinseră una de alta. Deloc intimidat de impetuositatea personajului, lașa îl întrebă de unde se trage.

Ochii bulbucați ai lui Herman se înveseliră.

— De unde sunt? De peste tot! Din Varșovia, dacă vrei. Sau din Łódź. Mă știe tot Berlinul și nici la Londra nu sunt un străin.

— Și unde locuiești acum?

— În toată lumea. Cum scrie la carte: „De cer mă sprijin. Pământul este reazemul picioarelor mele”.

— Frumos, n-ai uitat ce spun cărțile sfinte!

— Cred că nici dumneata n-ai uitat.

— Da, am învățat și eu câte ceva.

— Unde? într-o școală talmudică?

— Nu, am avut un dascăl și, o vreme, am ros băncile sinagogii.

— Așa cum mă vezi, am studiat cândva *Talmudul*, spuse Herman surâzând. Dar făceam foame în școală. Și, de felul meu, sunt un mâncău. Am plecat la Berlin cu gândul să intru la universitate, dar mai mult ca perfectul mi-a pus bețe în roate. Mult mai atrăgătoare erau nemțoaicele. N-a trecut mult și iată-mă la Anvers, unde am învățat să șlefuiesc diamante. Dar foarte repede am înțeles că avere adună negustorii de diamante, nu șlefuitorii. Până

una-alta, mă dădeam în vânt pentru jocul de cărți. Și uite-așa, m-au purtat vânturile până departe, în Argentina. Veneau acolo puzderie de evrei. Luau în spinare un pachet de marfa și cutreierau străzile. Gata, erau americani. Negustori ambulanti. La New York li se spune *peddler*-i... Femeia aceea – cum o cheamă? – care găsește locuri de slujnice are un băiat la Buenos Aires. Și-au trimis prin mine salutări. La dânsa am dat de Zevtl. Ți-e soră?

— Nu mi-e soră.

— Din partea mea, poate să-ți fie și mătușă.

— Herman, e timpul să pleci, îl întrerupse gazda. Te așteaptă negustorii.

— Să mă aștepte. Altă dată, i-am așteptat eu mai mult. În Argentina auzi mereu *mariana*, adică „mâine”. Oamenii sunt lăsători, vor să li se aducă totul pe tavă. Există acolo stepe nesfârșite, li se spune *pampas*, pe care pasc turmele. Când unui *gaucho*, adică unui văcar, i se face foame, el nu taie un bou. E prea leneș pentru o treabă ca asta. Ia o secure și taie dintr-o vită vie o bucată de carne, pe care o frige cu piele și păr cu tot. De lene n-o jupoaie! Spune că e mai gustoasă așa. Evreii noștri nu trândăvesc și, de asta, fac mulți *pesos*, cum li se spune banilor acolo. Totul ar merge bine. Numai că vin prea mulți bărbați și prea puține fiice ale Evei. Un bărbat fără femeie este o jumătate de trup, cum spune *Ghemara*. O fată valorează acolo cât greutatea ei în aur. Nu mă gândesc la lucruri urâte. Mai greu, mai ușor, unii se însoară. Ca peste tot, se mai întâmplă ca bărbatul și nevasta să nu se înțeleagă. E jale atunci. Pentru că divorțul nu e îngăduit. Dacă te-ai căsătorit cu o viperă, trebuie să te ții cu ea, pentru că așa vor preoții. Bărbatul n-are decât o scăpare: să-și ia tălpășița. Iac-așa se-nvârte roata vieții... Ce-o așteaptă aici pe sora dumitale? Să intre undeva slujnică și să spele izmenele altora. În Argentina ar căpăta tot ce-i pofteste inima.

— Nu mi-e soră, ți-am mai spus.

— Și ce dacă ți-ar fi? Noi, la Buenos Aires, nu întrebăm din cine te tragi. Numele tatălui ți se trece doar

pe mormânt. Cine apare acolo e ca un nou-născut... La ce scamatorii te pricepi?

— La tot felul.

— Cărți joci?

— Câteodată.

— Pe vapor n-ai nimic de făcut. Fără jocul de cărți, oamenii ar înnebuni. E și tare cald. Când treci - cum îi spune?

— Ecuatonil, simți că te sufoci. Soarele stă ca înțepenit pe cer. Noaptea e și mai cald. Urci pe punte și fierbi ca mâncarea lăsată în cuptor pentru sâmbătă.³¹ Ca să mai respiri, joci o carte. Pe drumul înapoi, unul a încercat să trișeze. M-am uitat furios la el și i-am spus: „Frățioare, ce ai în mânecă? Al cincilea as?” A vrut să sară la bătaie, dar și-a găsit nașul. Pe acolo, oricine poate avea un revolver. Dacă vreunul își ia nasul la purtare, s-alege la repezeală cu un plumb în cap. Aveam, bineînțeles, și eu o jucărie din astea. Vrei să vezi cum arată un pistol argentinian?

— De ce nu? Am și eu o pocnitoare de toată frumusețea.

— Și ce faci cu ea? Scamatorii?

— Mai știi...?

— Da, individul și-a dat seama că nu are de-a face cu un papă-lapte. A încercat să marcheze cărțile, dar l-am prins cu mâța-n sac... Zevtl spune că mânuiești cărțile cu o iuțeală care-i ametește pe cei cu care joci.

— Nu-nșel pe nimeni.

— Să te cred?

— Dă-mi un pachet de cărți și-ți arăt.

— Herman, trebuie să pleci, spuse doamna Milț, nervoasă.

— Lasă-mă, nu mă goni. Afacerile mai pot aștepta. Și dacă nu, le dau dracului. Mai bine haideți dincolo, să luăm

³¹ în familiile evreiești religioase, hrana pentru ziua de sâmbătă este pregătită din ajun și păstrată caldă în recipiente sau spații speciale (în orașele de odinioară erau folosite în acest scop vetrele casnice și cuptoarele brutăriilor).

o gustare.

— Nu mi-e foame, minți lașa.

— Nu trebuie să fii flămând. Foamea vine mâncând. Aici, în Polonia, oamenii nu știu să mănânce. Toarnă în ei supă cu tăitei și iar supă cu tăitei. Apă chioară. Îți umpli burta și-atâta tot. Argentinianul pune și-o bucată de carne de trei funzi și-asta dă oaselor tărie. Intri la el în casă și el doarme în plină zi, horcăind de parc-ar fi fost înjunghiat. E cald ca-n iad și niște muscoi îți sug sângele ca lipitorile. Pe timp de vară, viața adevărată începe noaptea. Când banii nu-ți ajung și pentru mâncare și pentru femei, îi dai pe femei. De foame nu moare nimeni acolo. Obişnuiești un păhărel de rachiu?

— La o ocazie.

În

— Poftim alături, să luăm câte un păhărel... Adu-ne ceva de pus în gură, spuse el femeii blonde, după care se adresă din nou lui lașa: Argentinianul se dă în vânt după trucurile scamatorilor. Rămâne încremenit, cu gura căscată când aude „hocus-pocus”.

Cealaltă încăpere era ocupată de o masă acoperită cu o mușama, de o sofă și un dulap de haine. Lampa din tavan lumina slab și Herman se grăbi să ridice fitilul. Peste tot, cutii și geamantane cu etichete colorate lipite pe ele. Pe un scaun se vedeau un guler tare și un baston cu măciulie de argint; de spetează atârna un sacou. Era un cer care te ducea cu gândul la străinătate, la călătorii lungi. Pe un perete atârnav două fotografii: un bătrân cu barba albă și o femeie cu o perucă bogată.

— Ia loc, spuse Herman. Reîțe, soră-mea, o să ne-aducă ceva, să ne mai punem inimile la cale. Și-ar putea lua o casă mai bună, dar s-a obișnuit aici și nu vrea să se mute. În Argentina locuințele sunt mici; totul se face în curte, în *patio*, cum i se spune. Argentinianului nu-i place să urce la etaj. Stă în curte cu ai lui și întreaga familie soarbe *maté*, un soi de ceai, cu un singur pai, care umblă din gură în gură. La început, îți strepezește dinții, dar te-nveți cu el. În America de Nord se mestecă tutun. Dar să

știi un lucru: lumea-i la fel peste tot. La Buenos Aires nu se mănâncă oameni. Uită-te la mine: nu m-a-nghițit nimeni.

— Poate c-ai înghițit dumneata pe un altul...

— Bine zis! N-ai mintea împiedică. Și, când îți merge mintea, mănânci caimacul. Ești din Piask?

— Nu, din Lublin.

— Dar Zevtl spunea că ești din Piask, raiul hoților.

— Poate faci dumneata parte din tagma asta.

Herman izbucni în râs.

— N-am vrut să te jignesc. La Piask nu-s numai hoți, așa cum la Helem³² nu-s cu toții proști. Dar așa vorbesc oamenii. La urma urmei, cine nu fură? Maică-mea, odihnească-se-n pace, avea o vorbă: cine-i cinstit e ruginit. Poți face orice dacă știi cum. Am gustat din toate... Zevtl zice că descui orice lacăt.

— E-adevărat.

— N-aș avea răbdare la așa ceva. De ce să te chinuiești cu un lacăt, când poți sparge ușa? Pe ce se ține ușa? Pe niște balamale... Dar asta a fost cândva. Acum sunt un om în rândul oamenilor, cu nevastă și copii... Zevtl mi-a povestit multe: cum a părăsit-o bărbatul și așa mai departe... Dacă ar putea divorța de el, i-aș găsi acolo un altul, putred de bogat.

— Cine s-o divorțeze? Te ocupi și de asta?

— Ce e divorțul? Un petic de hârtie. Totu-i de hârtie, dragul meu, chiar și banii. Nu de mărunțiș vorbesc, ci de bancnote. Cei care țin un condei în mână scriu. Moise³³ a fost bărbat și de aceea a scris că un bărbat poate avea zece neveste, dar că trebuie aruncat cu pietre în femeia care se uită la alt bărbat decât al ei. Legea ar fi sunat pe dos dacă ar fi fost scrisă de o femeie. Mă-nțelegi ori ba? Pe strada Stawki stă un copist care-ți întocmește un act în toată regula, cu semnături și martori i. cum cere legea... Dar n-o silesc. I-am spus că-i împrumut bani de drum și c-o ajut cu ce mai vrea.

lașa ridică brusc din sprâncene.

32 Târgul proștilor, în folclorul evreiesc.

33 Fondatorul religiei mozaice (numele ebraic: Moșe).

— Dom Herman, nu umbla cu alde astea. Las-o pe Zevtl în pace, nu-i o marfă de cumpărat și de vândut.

— Dacă pui așa chestiunea, poți s-o și iei acasă. M-a costat câteva ruble, dar treacă de la mine. Mi-am făcut o pomană cu ea. Mai bine miluiam un om sărac.

— N-are nevoie de pomana dumitale. Cât te-a costat? Plătesc totul!

— Stai liniștit. Nu scoate punga. Vine ceaiul...

Au băut ceai cu pișcoturi și chec. Reițe și Zevtl au venit și ele la masă. Herman și-a umplut și o farfurioară cu dulceață și a pufăit dintr-un trabuc. I-a oferit și lui lașa un trabuc, dar el l-a refuzat.

— Nicăieri în Varșovia, îi spuse Herman, n-ai să găsești un trabuc ca ăsta. E o havană veritabilă. Mi le-a adus cineva chiar din Cuba. La Berlin costă două mărci bucata. Tot ce cumpăr eu e de calitate-ntâi, chiar dacă trebuie să plătesc și suprapreț. Din ce e făcută o havană? Tot din frunze de tutun, nu din aur. Și ce e o femeie frumoasă? O făptură din carne și sânge, ca orice făptură. Argentinianul e gelos. Scoate cuțitul când cineva se uită cu interes la nevastă-sa. Două străzi mai încolo, are și o amantă, pe care a și lăsat-o grea de mai multe ori. Cu timpul, iubita asta a lui se urâtește și omul își caută o bucatică proaspătă... Deschid aici gazetele poloneze și pufnesc în râs. Cică o fată iese pe seară din casă și se duce să cumpere un ulcior de lapte; deodată, cineva sare dintr-un cupeu, care tocmai trece pe acolo, înhață fata și o trage în cupeu; pe urmă o duce la Buenos Aires, unde e vândută ca un vițel la piață... Ei bine, află că, în săptămânile de când sunt în Varșovia, n-am văzut niciun cupeu. Și cum poți trece granița cu fata asta? Pe vapor ce faci cu ea? Basmе, prostii. Adevărul este că se pleacă de bunăvoie. În cartierul cu pricina din Buenos Aires întâlnești femei din toată lumea. Vrei o negresă? O albă cu pielea ca sideful? O lituaniancă din Vilna sau din Ejszyszk? Poate o cuconiță din Varșovia? Toate îți stau la dispoziție. Eu unul nu calc pe acolo; sunt om însurat, am copii... Dar ziarele poloneze aleargă după cititori, îi momesc cu tot soiul de aiureli. Și

încă ceva: multe femei se vând pentru că așa le cer bărbații lor, niște trântori care fug de muncă... Dar să ne vedem de-ale noastre: uite cărțile de joc...

— Dacă pui mâna pe ele, nu te mai duci nicăieri, spuse femeia blondă.

— Și mâine e o zi.

Herman începu să amestece cărțile. lașa înțelese imediat că are de-a face cu un trișor. Cărțile îi zburau printre degete, de parcă ar fi avut aripi. Cunoștea însă numai câteva coțcării, din cele mai mărunte. Asta îl amuza pe lașa, care, totuși, dădea admirativ din cap și plescăia din limbă: „Țț... țț... țț...” Promițându-și să dea o lecție înfumurării ridicele a lui Herman, lașa se simțea, totuși, oarecum solidar cu el. Știa foarte bine că cel mai mare dușman al său este plictisul, că-și complicase enorm viața tocmai din silă de plictis. Probabil că din pricina aceleiași boli chinuitoare preferase și Herman să rămână cu el, în loc să se ducă la întâlnirea cu „negustorii” care-l așteptau. Se apăra, poate, și el de plictis prin jocul de cărți – acea patimă care nu face deosebire între înalta societate și lumea de rând, între hoții mărunți și milionarii de la Monte Carlo, între proxenetul din Buenos Aires și donjuanul de salon, între ucigașul mercenar și revoluționarul terorist, între prostituata de subsol și desfrânata din palatele aristocrației.

lașa luă cărțile din mâinile lui Herman, spunându-și că ar trebui să arate repede ce poate, ca să mai ajungă în seara asta la Emilia. Își aminti însă, oarecum închiudat, de rezistența ei din seara trecută și decise: „Să mai aștepte... Amestecând cărțile, lașa le marca ușor cu unghia.

— Trage o carte, făcu el către Herman.

Acesta trase regele de treflă.

lașa îndoi o clipă pachetul de cărți.

— Pune-o acum la loc și amestecă și dumneata.

Herman se execută.

— O să scot acum regele de treflă, spuse lașa.

Întinse mâna dreaptă și apucă ușor cartea cu degetul mare și cel arătător. Îi veni acum lui Herman rândul să-și

arate iscusința. Se socotea inegalabil, deși nu se pretindea decât amator. Avea în casă nu un pachet de cărți, ci o duzină. Se dădu de gol de la prima mișcare.

— Mi se pare că ți s-a rătăcit o carte în mânecă, spuse lașa zâmbind.

— Habar n-am cum a ajuns acolo, îi răspunse încurcat Herman - și se recunoscă învins: s-ar zice că nu mai merge treaba; toate au un sfârșit.

— Să cred că te-ai lăsat de jocul de cărți?

— Doar cu nevastă-mea mai joc, uneori, un „66”.

— Hai să-ți mai arăt câte ceva, spuse lașa luând din nou în mână pachetul de cărți. Alege o culoare...

De data asta, trucul folosit de lașa îi era necunoscut lui Herman. Își încruntă fruntea, se trase de nas, își băgă mâna în păr și apucă o șuviță. Reîțe făcu ochi mari, venindu-i greu să creadă că cineva îl poate întrece pe Herman. Zevtl clipi cu înțeles spre lașa și-i arătă vârful limbii, ca o sărutare trimisă de la distanță.

— Reîțe, ai un morcov? o întrebă Herman pe blondă.

— Poate vrei o ridiche, îi răspunse ea cam batjocoritor.

Se făcuse unsprezece seara, dar cei doi bărbați nu mai conteneau să învârtă cărțile de joc. Pentru unele figuri cerură castronașe, cutiuțe, câte un inel, o șapca, pietre de domino, un ceasornic, un ghiveci cu flori. Herman se înfierbântă:

— Noi doi am putea face multe împreună, spuse el ștergându-și sudoarea de pe față. Toată lumea ar fi a noastră...

Reîțe aduse rachiul și bărbații ciocniră, rostind toasturi ca în lumea bună. Pentru ea și pentru Zevtl, Reîțe scoase din bufet lichior. Servi și prăjiturile cu ouă, pâine neagră și șvaițer. Herman vorbi ca între rude:

— Am întâlnit-o pe Zevtl la mijlocitoarea aceea. Drăguță, deșteaptă... M-am întrebat ce-o fi cu ea. Cică bărbatul ei a luat-o din loc. „Ducă-se-nvârtindu-se, i-am spus. Te scot eu la un liman”. Abia pe urmă mi-a vorbit de dumneata. Că ești scamator. Mă rog, există scamatori și

scamatori. Chiar și cei care umblă cu flașnete prin curți se pretind uneori scamatori. Dumneata, dom lașa, ești un altist. Premiu-ntâi cu cunună. Dar am câțiva anișori mai mult și-ți spun că aici n-ai să faci nicio brânză. Locul dumitale este la Berlin, la Paris sau chiar la New York. Nici Londra n-ar fi rea. Englezii se-nghesuie la spectacole din astea. La noi, în America de Sud, ai fi un zeu. Zevtl spune că știi să și adormi oameni... cum îi zice, aha, magnetism. Am auzit, am auzit...

— Hipnotism.

— E adevărat că te pricepi la o asemenea treabă?

— Câte puțin.

— Asta-nseamnă că l-ai putea adormi și goli de gologani pe Rothschild³⁴.

— Sunt scamator, nu tâlhar.

— Fără-ndoială, totuși... Cum procedezi?

— Îl supun pe cel hipnotizat voinței mele.

— Dar cum? Mare-i lumea asta! Mereu auzi de ceva nou. Am avut cândva de-a face cu o femeie care îndeplinea tot ce-i porunceam. Dacă-i ceream să cadă bolnavă, sembolnăvea imediat. Și, tot așa, se făcea bine de-ndată ce-i spuneam să uite de boală. Când am vrut să scap de ea, anchis repede ochii.

— Asta-i prea mult, spuse lașa cu o grimasă interioară.

— E-adevărul adevărat!

— Herman, spui prostii! făcu blonda.

— Femeia aceea mă ținea legat în lanțuri. Dragostea e lucru bun, dar prea multă dragoste otrăvește viața. Se încolăcise în jurul meu ca un șarpe. Nu mai puteam respira. Era mai mare decât mine cu câțiva ani și se temea c-am s-o las. Mergeam odată pe stradă – și ea, ca de obicei, se ținea după mine. „Nu se mai poate”, i-am spus. „Și ce-ai vrea? m-a-ntrebat ea. Să mor? 44 „Nu să mori, i-am răspuns eu. Vreau numai să mă lași în pace.44 „Asta nu pot, zise ea. Dar mă pot cărăbăni de tot, dacă asta ți-e dorința/4 întâi m-am speriat. Pe urmă, deznădăjduit cum

34 Veche familie, ramificată în mai multe țări, de financiari evrei.

eram, ce mi-am zis? „Ori mor eu, ori moare ea. Altă scăpare nu-i.44

— Nu mai vreau să aud! strigă Reițe și-și astupă urechile cu palmele.

O clipă fu liniște. Se auzea cum fitilul lămpii absoarbe gazul din rezervorul ei. lașa se uită la ceas.

— Sunt un om pierdut! exclamă el.

— Cât e de târziu?

— La Pincyow se crapă de ziuă.³⁵ Trebuie să fug! spuse lașa. Zevtl, rămâi aici câteva zile. Plătesc eu totul. Oamenii ăștia n-or să-ți facă niciun rău.

— Bine, bine, ne-om socoti noi, făcu Reițe.

— Unde fugi? Unde fugi? îl întrebă Herman. Aici, când se lasă întunericul, intră spaima-n oameni. Or fi știind ei de ce se sperie. La Buenos Aires nici nu știi că-i noapte, atât vara, cât și iama. Spectacolele de teatru se termină pe la unu. Pe urmă, lumea nu se duce acasă, ci la cafenea sau la restaurant, unde se pune pe mâncărică și băuturică. Ajungem acasă în zori.

— Când dormiți? întrebă Zevtl.

— Ce să mai dormim? Două ore din douăzeci și patru sunt de-ajuns și prea de-ajuns.

lașa mulțumi pentru primire și-și luă rămas bun. Reițe îl măsură întrebător din priviri, dacă nu chiar mai mult decât întrebător. Duse pentru o clipă un deget la buze, apoi spuse:

— Cred că te-ai simțit bine la noi. Ai văzut: nu mâncăm oameni.

— Când mai vii? îl întrebă Herman. Mai avem de vorbit.

— Trec eu.

— Nu uita.

Reițe luă lampa, să facă lumină pe scări. Zevtl îl luă de braț și-l însoți până în curte. O bună dispoziție copilărească îl stăpânea pe lașa. Se simțea întotdeauna la largul lui când avea prilejul să vorbească evreiește cu

³⁵ Locuțiune care ia drept reper al zorilor orașelul Pincyow din sudul Poloniei.

oameni apropiați și să le arate ce poate. Fusesse ca la Piask, ba și mai interesant. Era limpede că Herman ăsta face negoț de carne vie și că Reite îi procură marfă. Totuși, Herman îi căzuse cu tronc, așa cum el însuși îi căzuse cu tronc Reitei. Cine știe câte plăceri poate dăruia blonda asta unui bărbat – și ce vorbe e în stare să șoptească în focul dragostei? O clipă, lumina lămpii căzu pe stivele de bușteni și de scânduri din curte. Ușa din capul scării se închise și se făcu întuneric. Zevtl se lipi cu un tremur de el.

— Merg cu tine, lașa. Nu mă lăsa aici.

— Unde să mergi? Acum nu se poate.

— Lașa, te iubesc!...

— Așteaptă. Ai încredere în mine. Să faci ce-ți spun eu. O să te aduc în străinătate. Am să mă port frumos cu toți cei care au fost buni cu mine. Fii pregătită și nu pune întrebări. Chiar dacă ți-aș spune să stai cu capu-n jos, să nu ieși din cuvântul meu. Ai înțeles?

— Am înțeles.

— Atunci, urcă-n casă.

— Unde te duci acum?

% - Mă așteaptă chiar în noaptea asta o treabă, o prostie...

Strada Niska era pustie. Peste puțină să găsești o droșcă. lașa o luă pe jos. Peste casele de lemn cu acoperișurile strâmbe se boltea un cer de periferie, spuzit de stele. lașa își ridică privirile. „Ce-o fi gândind cerul despre mine?” Grăbi pasul și ajunse pe aleea Dzika. Îi spusese lui Zevtl că are de gând să facă o prostie chiar în noaptea asta. Ce prostie? Dormise toată ziua și se simțea acum odihnit, proaspăt, de parcă ar fi avut soarele deasupra capului. Da, îi venise un gând sucit: să se ducă la Emilia în puterea nopții. O nebunie – de la început și până la sfârșit. La ora asta, Emilia doarme. Poarta e închisă. Dar noaptea trecută, când a ieșit pe fereastră, și-a dat seama – pentru a câta oară? – că porțile și ușile nu sunt un obstacol pentru dânsul. Locuința Emiliei are un balcon. În mai puțin de un minut poate urca până la el. Ea se plânge că n-are somn. Poate c-o să-l audă. Oricum, îi va transmite prin

telepatie să-i deschidă ușa, în eventualitatea că nu va fi rămas descuiată de cu seară. Ceva îi spunea că, de data asta, Emilia nu i se va mai împotrivi...

Mergea ușor și repede, parcă ar fi avut aripi la picioare. Abia intrase pe aleea Dzika, și iată-l pe Rimarski. Aruncă o privire spre clădirea băncii. Coloanele groase ale edificiului îl străjuiau ca niște paznici întunecați. Poarta era închisă, toate ferestrele – negre. Acolo, în pivnițele boltite, zac mari comori. Dar unde anume? Clădirea e mare cât un oraș. Ca să scoți pe furis ceva de acolo îți trebuie o lungă noapte de iarnă... își aminti că Jadwiga, menajera Emiliei, îi povestise odată despre un bătrân aristocrat, Kasimir Zaruski, care-și păstrează acasă, într-o casetă de fier, banii obținuți din vânzarea unei moșii. Șade pe Marszalkowska, aproape de strada Prozna, împreună cu o îngrijitoare surdă, prietena Jadwigăi. Ia să nu-și însemnase adresa lui Zaruski. Pe atunci nu-și închipuia că se va băga, la un moment dat, în treburi necurate – cu atât mai puțin într-o casă unde Jadwiga e cunoscută. Acum, însă, venise clipa. „Trebuie să fac ceva în noaptea asta, își spuse el. Mă simt în stare.

Până la strada Krolewska era o distanță destul de lungă, pe care lasă o parcurse în douăzeci de minute. Toată Varșovia dormea. Numai ici-colo se vedea câte un paznic de noapte, care încerca broaștele și ciocănea cu un baston trotuarul, pentru a fi sigur că nimeni nu se ascunde dedesubt. „Stau de paza... stau de pază, dar tot degeaba, își spuse laș. Femeile și averile nu pot fi păzite”. Niște idei năstrușnice îi trecură prin minte: „Cine știe? Poate că și Ester o face pe sfânta. Și ce-ar fi s-o găsesc pe Emilia cu un iubit în pat când o să intru în camera ei? S-au mai văzut situații din astea...” Ajuns în fața clădirii unde locuia Emilia, privi spre fereastra ei. Deși lesne realizabilă, intenția de a se cățăra până la balcon îi apărură acum riscantă. S-ar putea ca Emilia să se sperie și să strige. O va trezi pe Jadwiga, poate și pe Halina. Emilia nu i-ar fi iertat-o niciodată. Vremea cavalerilor a apus de mult. Acum trăim în prozaicul secol al nouăsprezecelea... O chemă în

gând, cu nădejdea că se va trezi și va ieși în balcon. Dar se vede că îi lipsea forța telepatică necesară. Pentru a o dobândi, trebuia să mai exerseze...

Porni din nou pe Marszalkowska, spre Prozna. „Dacă trebuie să se întâmple, de ce să nu se întâmple astăzi? își spuse el. Totul este, pesemne, sortit. Filosofii vorbesc de determinism. Dacă orice lucru are o cauză și dacă omul e un soi de mașină, atunci destinul lui e stabilit dinainte... /* Ajunse pe strada Prozna. Zări o singură casă care părea locuită - și-și aminti printr-o străfulgerare de adresa bătrânului Zaruski, despre care-i vorbise Jadwiga. Aici locuia el, într-un apartament de la primul etaj. Peste drum se vedea un mare șantier: grămezi de cărămizi, movile de nisip, gropi de var. Clădirea locuită avea la parter un magazin de pânzeturi, iar la etaj două balcoane. Proprietarul locuia, desigur, într-unul din cele două apartamente. Dar în care din ele? lașa se lămuri repede: în cel din dreapta. La ferestrele apartamentului din stânga atârnavă atât perdele, cât și draperii. La ferestrele din dreapta se vedeau numai niște draperii vechi, cum au de obicei locuințele celibatarilor bătrâni și zgârciți. „Ei, acum ori niciodată! auzi lașa glasul său lăuntru ic, cu o coloratură ironică. De vreme ce ești aici, treci la treabă! Asta oricum n-o să-și ia banii cu el în mormânt. Hai, noaptea nu stă pe loc!...”

Pentru lașa a fost ușor să ajungă sus. Puse un picior pe bara de fier fixată de-a curmezișul ușii magazinului și se prinse cu mâinile de pragul de sus. Își propti apoi un genunchi de o ieșitură a zidului și cu mâinile se apucă de piciorul uneia din cele patru statui de femei care susțineau balconul. Pentru celălalt pas se folosi de un ornament al fațadei. Încă un salt și încălecă balconul. Trupul lui parcă își pierduse greutatea. Rămase câteva clipe nemișcat, abia stăpânindu-și râsul. Așa-zisul imposibil este, totuși, foarte posibil... Ușa de la balcon îi răcori însă puțin entuziasmul, pentru că avea lanțul de siguranță pus pe dinăuntru. Cu șperaclul meșterit de el însuși - și de care nu se despărțea niciodată - scoase lanțul din cârlig. Făcuse un zgomot

scurt. Dar era de preferat un zgomot scurt, chiar dacă puternic, unui răcâit prelungit. lașa așteptă câteva secunde. Nu se auzi nimic în casă. Deschise încet ușa și intră. Fu întâmpinat de aerul înăbușitor, încărcat de mirosuri râncede, din casele unde se deschid rareori ferestrele.

„Am nimerit, își spuse lașa. Duhnește a stătut și a mucegăit”. Încăperea nu era scufundată cu totul în întuneric. Un felinar de pe stradă trimitea prin fereastră câteva fire de lumină. Lui lașa nu-i era frică, dar își auzea inima ciocănind în piept. Gândul lui devenea acum faptă – și asta îl uimea. Caseta de fier despre care-i vorbise Jadwiga era la un pas de dânsul: lungă și neagră, aproape cât un coșciug. Puterile care hotărăsc soarta omului îl călăuziseră de-a dreptul la comoara lui Zaruski...

Își ciuli urechile. În odăile învecinate dormeau Kasimir Zaruski și slujnica lui surdă. Niciun sforăit, totuși. Doar tăcerea catifelată a nopții îl învăluia pe lașa. Puse mâna pe casetă și o pipăi pe toate părțile. Caseta răspândea o răceală metalică. Găsi repede gaura cheii și-și lipi de ea degetul arătător, pentru a-și da seama de ce tip este broasca. Băgă mâna în buzunar după șperaclu (îl avusese în mână cu puțin mai înainte, când dăduse jos lanțul ușii), dar nu-l găsi. Pe unde l-o fi rătăcit? Ghinion! Se scotoci prin buzunare. „L-oi fi scăpat pe jos? N-am auzit nimic. ** Știa că șperaclul se află undeva lângă el, dar se ascundea de dânsul. Și se căută din nou în buzunarele hainei și ale vestei, în buzunarul de la piept, peste tot, de mai multe ori. „Să nu-mi pierd cumpătul! își ordonă el. Să mi se pară că sunt la teatru, pe scenă...” Căută iar șperaclul, cu răbdare și calm, dar nu dădu de el. „Și-o fi băgat dracul coada”, încercă lașa să glumească în sinea lui. Dar minutele treceau și simți că trupul începe să i se înfierbânte, gata, gata să-l treacă sudorile. „Să caut altceva. ** Se aplecă și-și atinse cu degetele un pantof. Șireturile au capete metalice. Cu un capăt din astea deschisese odată un lacăt. „Nu, e prea moale pentru o casetă metalică”, își spuse lașa în timp ce-și desfăcea un

șiret. S-o fi găsim în bucătărie un tirbușon ori un clește, dar era periculos să se strecoare până acolo. „Trebuie neapărat să găsesc șperaclul! ** Se aplecă din nou și de-abia acum își dădu seama că dușumeaua e acoperită cu un covor. Își plimbă o palmă pe el... Poate că un diavol vrea să-l hărțuiască. Dar or fi existând, cu adevărat, duhuri?...

Deodată, îi trecu prin minte că bătrânul ține sub pernă cheia casetei. S-o caute acolo? Ce nerozie primejdioasă! Bătrânul s-ar trezi din somn. Și, pe urmă, nu e deloc sigur că-și ține cheia la căpătâi. Există în casă destule alte ascunzători. Cu toate acestea, lașa nu se lepădă de presupunerea că Zaruski are cheia sub pernă. Parcă o și vedea, cu urechea turtită și dinții neregulați. „Oare visez, îmi pierd mințile?” 4 se întrebă el. Un impuls necontrolat, căruia i se supusese de atâtea ori în viață, îl împinse spre dormitor... Păși în vârful degetelor. Îi veni să se roage: „Numai să nu scârțâie ușa! 44 Era pe jumătate deschisă. Se furișă pe lângă ea, fără s-o atingă. În dormitor, întunericul era mai adânc decât în camera cu balcon. lașa nu văzu unde-i fereastra; o bănuî numai. Ochii începură să i se deprindă cu bezna. Desluși conturul unui pat, așternutul, un cap pe pernă - un cap pleșuv, cu găuri în loc de ochi, ca o tigvă. Își opri răsufierea. Bătrânul respira oare? Nu se auzea nimic. O fi treaz? Sau o fi murit chiar în noaptea asta? Poate că doar face pe mortul și așteaptă clipa să sară asupra lui. Vârșnicii au câteodată o forță uriașă... Moșneagul scoase în acea clipă un singur sforăit. lașa se apropie de pat și, deodată, auzi un sunet metalic. Știa de unde vine: șperaclul. I se agățase, pesemne, de un nasture sau de altceva - așa se întâmplă când ești emoționat - și căzuse pe jos. S-o fi trezit bătrânul? E gata să strige?

Crispat, lașa își spuse: „N-am să-l omor! Nu-s ucigaș! 44 Bătrânul rămase însă liniștit, dormind mai departe. lașa se așeză în genunchi, căutând pe dibuite, cu mâinile, șperaclul. Dar dispăruse iarăși. Bucățica asta de metal se juca de-a v-ați ascunselea cu el. „Ce noapte, ce noapte! Asta nu-i o treabă pentru mine! 44 îi trecu prin minte că

lucrul cel mai bun pe care l-ar putea face ar fi să fugă cât mai repede de acolo. În loc de asta, se apropie tiptil de pat. „Până una-alta, să pun mâna pe cheie⁴⁴, își spuse cu o îndărătnicie pusă pe rele.

Pipăi perna și atinse din greșeală fața bătrânului. Își retrase mâna cu o te esărire, ca și cum s-ar fi fript. Zaruski scoase un „eee”, de parcă ar fi fost treaz și ar fi stat tot timpul la pândă. lașa îl și vedea sărind din pat și repezindu-se asupra lui. Va trebui să lupte cu dânsul, să-l sugrume?... Dar bătrânul nu se deșteptase. Se auzi un șuierat ușor, din nas, pe care omul treaz nu-l poate imita. O fi visând ceva... lașa vedea acum mai bine. Își strecură mâna dreaptă sub pernă. Era absolut sigur că va da de cheie, dar n-o găsi. Baga din nou degetele între perna și saltea. împreună cu perna ridică ușor și capul bătrânului. Nu, nu era nicio cheie acolo. De data asta, instinctul îl înșelase pe lașa. Ce-i de făcut, atunci? „îți rămâne un singur lucru: s-o iei din loc!”, îl auzi lașa pe acel *alter-ego* din el... începu să caute iarăși șperaclul, deși avea sentimentul că îl așteaptă o catastrofă. „Pește stricat ai halit și din baie te-au gonit”, își aminti el de o zicătoare; se ivise din subconștientul lui așa cum uneori, noaptea, îl trezesc cuvinte și versete din cărțile sfinte, învățate în școală. În aceeași clipă, se făcu lac de sudoare, din creștet și până în tălpi, ca la baia de aburi. Totuși, căută mai departe șperaclul. „Strânge-l de gât pe câinele bătrân din pat!” îndemnul acesta parcă nu mai venea dinlăuntrul lui lașa; era un glas străin, deși auzit numai de el, un glas care își bătea joc de strâmtoarea în care se afla.

„N-a ieșit nimic, plec de aici”, murmură lașa, uitând, în dezolarea lui, că l-ar putea auzi Zaruski. Se ridică și trecu prin ușa pe jumătate deschisă. Doamne, în comparație cu dormitorul, salonul era plin de lumină. Vedea fiece lucru, chiar și ramele tablourilor de pe pereți. Se opri lângă un scrin, pe care observă un obiect lucios. Era o forfecuță. lașa zâmbi. „E ce-mi trebuie. ** Luă forfecuța și se apropie de casetă. Gaura cheii se zărea bine la lumina felinarului din stradă. Scormoni în ea cu una din

limbile forfecuței. Se liniștise și asculta ce se petrece în măruntaiele broaștei. „Ce tip o fi? Nu, nu e englezească”. Limba forfecuței era prea scurtă, nu putea pătrunde adânc în broască. Nu era un mecanism complicat, dar avea ceva care-i scăpa lui lașă. Își aminti de acele jocuri din copilărie, care, dacă nu le dezlegi imediat, rămân tainice, oricât te-ai chinui să le dai de capăt. Îi lipsea o unealtă cu care să vină de hac acestei broaște îndărătnice.

Se gândi la altceva. În buzunarul de la piept avea un carnetel cu adrese. Smulse câteva foi din el și le răsuci în așa fel încât să formeze un vârf ascuțit. Sigur, nu se poate descurca cu el o broască, dar, odată ajuns înăuntrul ei, îți spune ce-i pe acolo. Țepușa de hârtie intră adânc în broască, dar fără folos; nu transmise nimic degetelor lui lașă. „Va trebui să vin altă dată. Nu pot rămâne aici până se face ziuă...” Aruncă o privire spre ușa ce da în balcon. Cumplită noapte! Noaptea primului său mare insucces! Dușmanul din el, care a stat la pândă toți anii și pe care a încercat mereu să-l gonească prin viclesuguri și blesteme, a fost mai puternic de data asta. lașă îl simți cuibărit în ființa sa, un duh întunecat, un dușman de moarte, care-i va da ghionți când va dansa pe sârmă, îl va trage de mână când va jongla, va stinge în el focul iubirii. Deschise tremurând ușa balconului și ieși. În răcoarea zorilor, trupul lui nădușit fu cuprins de un frison, ca și cum s-ar fi făcut dintr-odată iarnă.

Când să coboare din balcon, auzi glasuri în stradă. Se vorbea rusește. Trecea, mai mult ca sigur, o patrulă. lașă se piti, ca să nu i se vadă capul. „Dar dacă am fost zărit când m-am cățărat pe zid și acum patrula mă așteaptă?... /4 Stătea îndoit, în lumina încă slabă a zorilor, și asculta. „Dacă m-au observat, înseamnă că am căzut într-o cursă...” încercă să se liniștească singur, spunându-și că nu atrăsese atenția nimănui: înainte de a urca, se uitase bine în toate părțile. Patrula se afla acum întâmplător acolo... Nu-și putea ierta eșecul. îl ispită deodată un gând: să mai caute o dată șperaclul... Se întoarce în casă, ca un jucător de cărți, care, rămas lefter, nu mai are de ce să se teamă.

În ușa pe jumătate deschisă a dormitorului i se arătă un tablou înfiorător. Bătrânul de pe pat avea fața plină de sânge. Sângele se prelinsese pe fața de pernă, pe cămașa lui de noapte, pe cearșaful plăpumii. „Doamne, ce se petrece aici? Cine l-a ucis? 44 Piaza rea din el l-a împins să fure într-o casă unde se săvârșise mai înainte o crimă? Dar câte minute trecuseră de când a auzit răsuflarea bătrânului? Asasinul o fi aici, la un pas de dânsul? lașa se înfioră la gândul acesta. Dar, numai după o clipă, abia își putu stăpâni râsul. Nu sânge văzuse, ci petele purpurii așternute pe chipul bătrânului și pe pat de razele soarelui abia mijit; fereastra dormitorului dădea spre răsărit...

lașa se puse încă o dată pe căutat. Pipăia întruna covorul acoperit încă de umbre. Stând ghemuit, simți dureri în genunchi și zvâcniri în tâmpile. îl năpădea oboseala. Frânturi de halucinații îi treceau prin fața ochilor; erau imagini fugare cărora zadarnic încerca să le atribuie un sens... „N-am să mai găsesc șperaclul. Bătrânul se poate trezi în orice clipă...44 lașa avu din nou impresia că Zaruski se prefăcea că doarme. Dădu să se ridice și, chiar în acea clipă, atinse cu o mână șperaclul. Cel puțin nu va lăsa aici nicio urmă... Se întoarse în camera cealaltă, unde lumina zorilor dădea pereților o culoare indecisă și umplea ungherele cu ghemotoace de umbră cenușie. Se apropie cu pași șovăielnici de casetă, băgă șperaclul în gaura cheii și-l plimbă în toate direcțiile. Dar prea era stors de vlagă pentru a mai dori ceva cu adevărat. Nevoia de somn îi paraliza pur și simplu creierul. Era incapabil să descuie broasca asta de modă veche, lucrată, pesemne, de un meșter localnic. „Dac-aș fi avut la mine o bucată de ceară, aș fi luat măcar un tipar al făcăturii ăsteia...” În halul în care se afla, nu mai era în stare să se mird nici de înverșunarea lui de mai înainte, nici de apatia în care căzuse acum. Mai încercă o dată, mașinal, să descuie caseta. Auzi un famâit, dar era al propriului său nas. Șperaclul se agăță de ceva în broască și nu-l mai putu răsuci nici la dreapta, nici la stânga. Era gata să-l lase acolo, dar mai încercă o dată să-l smulgă și izbuti să-l

scoată din broască.

Ieși în balcon. Patrula dispăruse. Pe stradă nu era nimeni. Felinarele mai ardeau, iar pe acoperișuri plutea ceața străvezie a revărsatului de zori. Aerul era răcoros și umed. În liniștea dimineții, ciripitul păsărelelor avea o rezonanță veselă. „E momentul să cobor!”, își spuse el, cu senzația clară că gândul său are un dublu înțeles: odată cu această coborâre începe și declinul vieții lui. Încăleacă balconul și-și dădu seama că picioarele sale nu mai aveau siguranța dinainte. Încercă să și le sprijine pe umerii uneia din cele patru statui, dar nu ajunse până acolo. Agățat cu mâinile de balustrada balconului, atârna în gol, chinuit de o nevoie nebună de a ațipi. Își propti în sfârșit un picior de o ieșitură a zidului. „Nu e încă timpul să sar!”, își atrase singur atenția, dar, în clipa următoare, mâinile i se desprinseseră de balustradă și căzu. O durere ascuțită îi săgetă piciorul stâng. „Asta-mi mai trebuia, la numai o săptămână înaintea premierei!... /4 Rămase întins pe trotuar, încercând să-și miște piciorul, în care durerea se întetea. Auzi strigăte – era vocea răgușită și speriată a unui bătrân. Să fie proprietarul? Ridică privirile... Nu, strigătele veneau din stradă. Zări un paznic de noapte cu un par gros în mână. Venea în goană spre el, învârtind bățul. Probabil că-l văzuse sărind din balcon. Iașă uită de piciorul lovit. Se ridică și pomi în goană, schiopătând ușor. În orice clipă se putea ivi un polițist. Nu știa în ce direcție fuge. După iuțea cu care alerga părea teafăr, dar o durere tot mai vie se instala în talpa stângă, în apropiere de degete.

„Mi s-o fi rupt un os ori o vână... Unde-am ajuns?” Depășise Prozna și intrase în piața Grzybowski. Nu se mai auzeau strigăte și fluierături, dar trebuia să se ascundă undeva, pentru că polițiștii se învârtteau peste tot. O luă pe strada Gnojna, călcând pe caldarâmul plin de noroi și de balebă. Lumina zilei era aici încă palidă, ca și cum soarele n-ar fi răsărit și pentru strada asta. Păcălit de felinarele chioare, lașă se izbi de oiștea unei căințe. Peste tot, hanuri, brutării, bazaruri. Mirosea a fum, a prăjeală. Un

camion cu came era cât pe ce să-l calce. Caii trecuseră atât de aproape, că le simțise mirosul boturilor. Vizitiii strigau furioși la el. Portarul unei case îl amenință cu mătura. lașa urcă pe un trotuar și zări incinta unor sinagogi. Poarta era deschisă. Un evreu bătrân tocmai intra, ținând sub braț săculețul cu șalul de rugăciune. lașa pași repede după el. Acolo n-o să-l caute nimeni...

În prima sinagogă nu era nimeni. Prin ferestrele ei arcuite nu răzbătea nicio lumină. lașa se îndreptă spre altă clădire. Trecu pe lângă niște lăzi cu foi desprinse din vechi cărți de rugăciuni. A doua sinagogă era și un fel de azil de noapte. La lumina unei singure lumânări, care ardea la amvon în amintirea unui mort, se vedeau bărbați întinși pe bănci, unii desculți, alții cu încălțări rupte, o parte din ei acoperiți cu cârpe, alții pe jumătate goi. Mirosea a ceară, a praf, a seu. „Aici n-o să mă caute”, își spuse el din nou. Se strecură prin semiîntunericul din sinagogă spre o bancă neocupată și se așază, mulțumit că-și poate odihni piciorul în suferință. Ar fi dorit să-și curețe pantofii și pantalonii murdăriți, dar cum să faci așa ceva într-un lăcaș sfânt? Ascultă o clipă sforăitul cerșetorilor. Ceea ce se petrecuse cu dânsul în cursul nopții îi apărea ca neverosimil. Privea spre ușă și asculta crispat dacă nu vin să-l aresteze. I se păru că se aud afară pași grei și chiar tropăituri de potcoave. „Să fi pătruns călăreți în curte?”, se întreabă el, deși își dădea seama că e o năzărire. Răsunară deodată niște bufnituri și un glas aspru strigă: „Treziiți-vă! Treziiți-vă! Gata cu sforăitul!” Era ceaușul sinagogiii. Cei de pe bănci se ridicară în capul oaselor, întinzându-și brațele și căscând. Ceaușul scapără un chibrit care-i lumină o clipă barba roșie. Apoi aprinse o lampă cu gaz pe una din mese.

În acel moment, lașa își dădu seama ce fel de broască avea caseta lui Zaruski și cum ar fi putut-o descuia...

Hoinarii care se adăpostiseră în sinagogă plecară unul câte unul. Începură să se arate credincioșii, pentru rugăciunea de dimineată. Flăcăruia lămpii cu gaz pălise în amestecul de întuneric și lumină. Unii din noii veniți, așezați aproape de amvon, se rugau, alții, în spatele lor,

umblau încolo și încoace. Figurile lor umbrite îi amintiră lui lașa de istoriile cu morți care înnoptează în sinagogă. Murmurele care se auzeau veneau parcă și ele din altă lume. „De ce se trezesc atât de devreme oamenii ăștia? se întrebă lașa. Când mai dorm?” Gândurile i se învălmășeau. Fiind treaz, o parte a ființei lui era, totuși, scufundată în somnul adânc al miezului de noapte. Curând însă piciorul stâng pomi să-i dea semne neliniștitoare. Îl săgetau dureri; înțepături tot mai ascuțite alergau de la degetul gros până la călcâi și de acolo urcau până la genunchi.

Își aminti de Magda. Ce-i va spune când se va întoarce acasă? în anii de când sunt împreună, se purtase de multe ori urâcios cu dânsa, dar acum o făcuse să sufere mai mult ca oricând. Presimți o schimbare sumbră în legătura lor, mai mult: o fractură a destinului său de artist. Oricum, având un picior rănit, nu mai putea fi vorba de spectacolul anunțat. Nu găsi în acele clipe nimic altceva de făcut decât să-și ridice privirile spre cele două table cu decalogul înscris pe ele, fixate pe frontonul dulapului sfânt. Deruta lui de-abia se accentuă. Câte ore trecuseră (deși i se părea că e mult de atunci) de la întâlnirea lui cu Herman, căruia i-o tăiasse scurt: „Sunt scamator, nu hoț!”? Și, îndată după aceea, s-a dus să fure... îi era peste putință să reconstituie scenele trăite în casa lui Zaruski. Oare el fusese în centrul aceluia coșmar?... Credincioșii din sinagogă își îmbrăcau șalurile de rugăciune, își puneau filacterele, își înfășurau curelele și-și acopereau capetele - iar el se uita la ei cu uimire, ca și cum n-ar fi fost și el evreu și ar fi intrat pentru prima oară într-o sinagogă. Se strânseseră zece bărbați, cum cere legea pentru a putea porni rugăciunea. Se iviră și niște tinerei cu tichii pe cap și perciuni, care se așezară la o masă lungă, să învețe din *Ghemara*. Se legănau, dădeau din mâini, își încruntau frunțile. Un timp, credincioșii au stat tăcuți, dar deloc relaxați; își spuneau în gând cele optsprezece binecuvântări. Oficiantul de la amvon le rosti apoi cu glas tare. Fiecare cuvânt al său îi apărea lui lașa ca foarte cunoscut și, totodată, ca straniu de nou prin înțelesul său:

„Slavă ție, Doamne, Dumnezeuul nostru și Dumnezeuul părinților noștri... Tu, care-i hrănești pe cei vii cu dragoste, îi învii pe cei morți cu nesfârșită îndurare, îi sprijini pe cei căzuți, îi descătușezi pe cei înlănțuiți...”

lașa își traduse cuvintele rugăciunii ebraice și reflectă asupra lor. „Este, oare, Dumnezeu chiar atât de bun?” Era prea istovit ca să-și dea un răspuns. Câteva secunde nu mai auzi nimic. Parcă adormise cu ochii deschiși. Se dezmetici repede și-l auzi din nou pe oficiant: „Întoarce-te cu bunăvoință în Ierusalim, orașul tău, și fă-ți lăcaș în el, precum ai făgăduit!”. Așa se roagă evreii de două mii de ani, își spusese lașa, dar Ierusalimul e încă pustiu... Și tot așa se vor ruga încă două mii de ani – sau zece mii de ani...”

Ceașul cu barbă roșcată se apropie de el.

— Vreți să vă rugați? Vă dau șal și filactere. Costă numai o copeică.

lașa ar fi avut chef să zică „nu”, dar băgă mâna în buzunar și scoase o monedă. Ceașul vru să-i dea rest.

— Lăsați, spusese lașa.

— Să vă bucurați de sănătate, îi mulțumi ceașul în ebraică.

lașa fu ispitit s-o ia din loc. Nici nu știa de câți ani nu-și mai pusese filactere. În șal de rugăciune nu se înfășurase niciodată. Dar nu apucă să se ridice de pe bancă și ceașul se ivi din nou, cu un șal și filactere. Îi adusesese și o carte de rugăciuni.

— Aveți azi pomenirea unui mort?

— Nu, n-am.

lașa nu se putu ridica în picioare. Îl părăsiseră puterile. Se și temea că afară îl așteaptă poliția. Săculețul cu șalul de rugăciune se găsea lângă el, pe bancă. Scoase cu atenție șalul. Apoi băgă mâna în săculeț și pipăi filacterele. Avea impresia că toți se uită la dânsul și așteaptă să vadă ce va face. Mai mult: că soarta lui depinde de felul în care își va pune șalul și filacterele. Dacă n-o va face cum trebuie, se va ști că se ascunde de poliție... Desfăcu șalul și căută fâșia brodată care vine în

dreptul capului celui care se roagă. N-o găsi. Îl puseră în încurcătură și ciucurii șalului, ba unul dintre ei îi intrase, parcă intenționat, în ochi. Se simți rușinat și înfricoșat ca un adolescent. Izbuti să-și pună șalul, care-i tot aluneca de pe umeri. Scoase filacterele, dar nu mai știa care trebuie pusă mai întâi: cea de pe frunte sau cea de pe braț? Și pe care braț: pe cel drept sau pe cel stâng? Deschise cartea de rugăciuni: poate-i va spune ea. Dar literele îi tremurau înaintea ochilor; o jerbă de scânteii îl orbi. Se sperie: „Numai să nu leșin!” Un lichid sălciiu îi umplu gura. Își găsi, spontan, refugiu într-o rugă: „Doamne din ceruri, fie-ți milă de mine! Numai asta nu!...” Izbuti să nu cadă în nesimțire. Scoase batista și scuipe în ea. Puzderie de scânteii continuau să se legene în fața lui, în sus și în jos, albe, verzi, albastre. În auz îi răsună dangăt de clopote... Un bătrânel se apropie de el și-i spuse:

— Te ajut eu... dezbracă-ți mâneca stângă...

„Care-i mâna stângă?” se întrebă lașa. Încercă să-și scoată brațul, dar șalul îi căzu din nou de pe umeri. Credincioșii făcuseră cerc în jurul lui. „Ce-ar zice Emilia dacă m-ar vedea acum?” îi fulgeră lui lașa prin minte. Nu mai era lașa-artistul, ci un tinerel timorat, în mijlocul unor bătrâni care glumesc înduioșați pe seama lui. „Pedeapsa lui Dumnezeu!”, gândi el, apăsător de un simțământ de vinovăție și umilință. Trăia o revelație: fusese gata să săvârșească o grozăvie în cursul nopții; supăraseră prin asta cerul, dar tot cerul a fost acela care îl împiedicase să devină un tâlhar... Nu-i mai păsa ce fac cu el oamenii din sinagogă. Murmurând o binecuvântare, bătrânul îi înfășură pe brațul stâng cureaua filacterei, ca și cum i-ar fi bandajat o rană. lașa repetă după el, ca un școlar cuminte, binecuvântarea. Bătrânul îi ceru apoi să-și plece capul, îi puse cealaltă filacteră și îi petrecu pe degete cureaua, formând astfel cuvântul „șadai”³⁶. Unul din tinereii care studiau *Ghemara* îi spuse lui lașa:

— N-ați mai călcat de mult în sinagogă.

— Da, de mult.

36 Atotputernicul (în limba ebraică).

— Niciodată nu-i prea târziu.

Aceiași oameni, care cu puțin mai înainte îl priviseră pe lașă cu un surâs disprețuitor, se uitau acum la el cu o afecțiune respectuoasă. Starea de spirit în care se afla îl apropia de ei. „Sunt evrei, frații mei, își spuse el. Și-au dat seama că sunt un păcătos, că m-am rupt de ei, că m-am lepădat de tot ce e sfânt – și, totuși, m-au iertat... /* Ca și ei, toți înaintașii lui fuseseră evrei temători de Dumnezeu. Un străbunic s-a lăsat martirizat pentru credința lui. Taică-său, pe patul de moarte, i-a cerut să jure că va rămâne evreu. „Cum de-am uitat toate astea, cum?

Credincioșii se risipiră și lașă rămase singur, cu șalul de rugăciune și filacterele pe el. Piciorul stâng îl durea tot mai tare, dar el îl binecuvânta pe Domnul – acela „care a făurit începutul, care vorbește și înfăptuiește, care răspândește mărinimia sa asupra pământului, mila sa asupra viețuitoarelor...” – și reflecta la straniile întâmplări prin care trecuse în ultima vreme. Mulți ani la rând nu intrase într-un lăcaș sfânt. Și acum, în numai câteva zile, s-a nimerit de două ori într-o sinagogă. Mai întâi pe drum, când s-a iscat acel potop – și a doua oară în dimineața asta. Vreme îndelungată, a fost o joacă pentru el să descuie lacătele cele mai complicate. Și iată-l, dintr-odată, neputincios în fața unei broaște pe care cel din urmă spărgător ar deschide-o într-un minut. Sărise de multe ori de la înălțime și nu-și scrântise nicio încheietură, nu-și rupsese niciun os. De data asta, la o săritură banală, și-a vătămat un picior. Stângăcia lui nu era de înțeles decât prin intervenția Atotputernicului. Cerul nu-l voia hoț, nu admitea s-o părăsească pe Ester și să-și schimbe credința. Cine știe? Poate că și părinții lui au avut ceva de spus, poate că sufletele lor sfinte s-au străduit să-l salveze. lașă ridică din nou ochii spre frontonul dulapului sacru. Încălcase – ori fusese gata să încalce – aproape toate cele zece porunci. Cât a lipsit ca să-l sugrume pe Zaruski? îi pusese gând rău Halinei și-și țesuse o plasă în care s-o prindă. Căzuse adânc în prăpastia ticăloșiei. Și jucase întotdeauna un perfid rol dublu, pretinzând a fi un om bun,

generos, sincer, cinstit, săritor la nevoile altora, iubitor al întregii creațiuni. Iarna, pe ger, ieșea din casă cu pumnii plini de firimituri de pâine, ca să hrănească păsărelele înfometate. Și nu trecea niciodată pe lângă un năpăstuit fără să-i dea de pomană. Păcăleală, fățarnicie...

Totuși, iată-l acum aici, parcă evadat din iad, cu șalul de rugăciune acoperindu-i capul și cu filacterele pe el, printre niște evrei cucernici. Acoperindu-și ochii cu mâna, potrivit datinii, intonă „Ascultă, Israele! **³⁷. Citi în tăcere, stând în picioare, cu fața îndreptată spre răsărit, cele optsprezece binecuvântări, stăruind asupra fiecărui cuvânt. Evlavia, de mult uitată, a anilor copilăriei se întorsese în sufletul lui. O lumină izbăvitoare izvora din filactere, risipind întunecimile, disperarea, suferința. Ieșea îl regăsise pe Dumnezeu, așa cum îl înfățișau cele optsprezece binecuvântări, auzind și văzând totul, iertând păcatele și răsplătind binele nu numai pe lumea asta, ci și pe cealaltă... Da, există și alte lumi. Ieșea le simțise adesea, parcă le și văzuse cu ochii lui. „Să nu uit că-s evreu, îmi spuse el. Trebuie să fiu un evreu ca toți evreii...”

Capitolul al șaptelea!

Când a ieșit din sinagogă, strada Gnojna era înșorită și ticsită: căințe și cai, negustori din provincie, hamali, vânzători și vânzătoare ce-și strigau mărfurile - scrumbii afumate, covrigi proaspeți, ouă fierte, mazăre prăjită, chiftele de cartofi... în curți se înghesuiau căruțe cu lemne sau cu saci de faină, camioane trase de cai puternici și încărcate cu lăzi, butoaie, stive acoperite cu rogojini și prelate. Prăvăliile vindeau delicatese, pescărie, ulei, făină, oțet, săpun, unsoare de roți. Ieșea se oprise la ieșirea din piațeta sinagogilor și privea la îmbulzeala de pe Gnojna. Evreii care până adineaori se rugaseră fierbinte lui Dumnezeu și răspunseseră în cor: „Fie în vecii vecilor binecuvântat numele Lui slăvit!” erau acum absorbiți până la uitarea de sine în vârtejul străzii, în magazine, fabricuțe și ateliere. Unii erau stăpâni, alții - bieți angajați; unii

37 Primele două cuvinte ale versetului biblic care proclamă unicitatea lui Dumnezeu.

meșteri, alții - doar calfe. Lui lașa îi trecu prin minte că strada, cu zarva ei lumească, și sinagogile, cu atmosfera lor pioasă, se tăgăduiesc între ele. Unde e adevărul și unde minciuna? îl întrebă piaza rea din el, retrezită la viață.

Smerenia care îl învăluisese în sinagogă începea să se destrame. Luase acolo hotărârea de a ține azi post negru, ca de Iom-Kipur (sau în loc de Iom-Kipur), dar acum îl chinuia o foame care se cerea repede potolită. Picioarul îl durea. O greutate îi apăsa creștetul. Și vechiul lui scepticism câștiga iar teren: „Cine-i acest Dumnezeu căruia îi place să fie întruna lăudat și rugat? Există pe lume atâtea religii care se bat cap în cap. E-adevărat, n-ai putut deschide caseta lui Zaruski, ba ți-ai și betegit un picior. Dar ce dovedește asta? Dovedește că ți-ai pierdut iscusința, că te rod îndoielile și te lași tras îndărăt de ele...” Nu-i, oare, o nerozie dorința care-l ispitește din când în când de a deveni un evreu cum a fost taică-său? Se poate el despărți de arta lui, de iubitele lui, de gazetele și cărțile lui, de hainele la modă, ca să ajungă - ce? Un negustoraș sau un meseriaș oarecare. Hotărârile luate în sinagogă erau rodul unei înflăcărări trecătoare, aidoma cuvintelor dulci rostite în clipele de iubire pătimasă. Ridică ochii spre cerul de un albastru spălăcit și murmură: „Doamne, dacă vrei să cred în tine, atunci dezvăluie-te, spune-mi ceva, dă-mi un semn!”

În acele clipe se apropie de lașa o arătare de om, la care totul părea strâmb și schilod. Capul parcă tindea să se smulgă din gât. Mâna întinsă după pomană se răsucea în încheieturi; ai fi zis că vrea să se despartă de trupul lui împuținat, frânt și el în bucăți. Degetele, fiecare altfel deformat, încercau să înhațe din aer ceva care nu se lăsa prins: vreun finet nevăzut al unui pom nevăzut. Un picior îi călca într-o parte, în timp ce pe celălalt îl țâra după el. Mai mult se învârtea și se înșuruba în loc decât înainta, ca într-un dans nebun. Din gura lui schimonosită, cu dinții crescuți anapoda, atârna o limbă încolăcită și curgeau bale. lașa scoase o monedă de argint și încercă să i-o pună în palmă, dar nu izbuti din pricina mișcărilor dezordonate

ale cerșetorului. „Ia te uită, încă un scamator”, șopti lașa scârbit și dădu să-i arunce banul și să fugă. Dar monstrul ținea să se joace cu dânsul, să se apropie de el și să-l pipăie, ca un lepros care vrea să dea și altora boala lui. În fața ochilor lui lașa începu să plutească din nou norul de puncte de foc, care-i luase vederea, la un moment dat, în sinagogă. Aruncă, în sfârșit, moneda la picioarele pocitaniei, dar nu putu face niciun pas din pricina piciorului stâng, sfârtecat de cârcei.

Când, în sfârșit, reuși să se miște, zări un birt și intră acolo. Simți sub tălpi podeaua moale; fusese presărată cu rumeguș de lemn. Era încă devreme, dar clienții mâncau vârtos, ca de prânz: făcăței tocați, supă de pasăre cu tăieței, tocană, colțunași, morcovi în sos dulce. De-atâtea mirosuri, lui lașa i se făcu rău. Privi înapoi, spre ușă, cu gândul să iasă, dar o femeie corpulentă îi tăie calea:

— De ce fugiți? Vă pot servi ceva proaspăt, din came abia adusă de la abator.

„Cum de se împacă Dumnezeu cu abatoarele? 44 se întrebă lașa. Femeia trase un scaun și-i oferă un loc la o masă lungă, în vecinătatea altor bărbați. îl întrebă ce dorește.

— Dați-mi ce vreți.

— N-am să vă otrăvesc, fiți sigur.

Evreii de la masă erau provinciali în caftane peticite și cămăși ponosite, îngălbenite de soare. Unul avea o barbă neagră ca tăciunele, crescută până sub ochi și zburlită. Barba roșcată a altuia semăna cu o coadă de gâină. Dincolo de ei ședea un evreu cu tichie pe cap și ciucurii pieptarului ieșiți în afară; chipul lui îl ului pe lașa: era leit învățătorul care-i deslușise *Tora* odinioară. „O fi chiar el? Nu, a murit demult... Poate că-i feciorul lui...” Dacă ceva mai înainte, în sinagogă, lașa se simțise bine printre evreii de modă veche, aici, în birt, printre aceiași evrei, nu-și mai găsea locul.

Femeia îi aduse o sticlă de rachiu, un păhărel și un coșuleț cu pișcoturi. Înainte de a pune ceva în gură, lașa ar fi trebuit să se spele pe mâini și să rostească

binecuvântarea cuvenită, dar nu văzu nicăieri o cană cu un lighean. Apucă sticla de rachiu, dar mâna îi tremura și turnă mai mult pe masă decât în pahărel. „Rachiul trebuie binecuvântat înainte de-a fi băut? 44 întrebă el, abia mișcând buzele. Nimeni nu-l auzi. Luă un pișcot, dar nu izbuti să-l frângă între degete. Când femeia îi puse în față o farfurie cu ficăței tocați, evreul căruia i se vedeau la brâu ciucurii pieptarului îl întrebă:

— De ce nu v-ați spălat pe mâini?

— S-o fi spălat mai înainte, făcu batjocoritor cel cu barba neagră.

lașa nu spuse nimic și nici nu se uită la ei. Ar fi vrut doar să dispară cât mai repede de lângă dânșii, cu toate că tagma lor îi inspirase în sinagogă respect și dragoste. Mesenii discutau de-a valma despre ce vrei și ce nu vrei: chestii negustorești, boli, copii, minuni ale rabinilor hasidici. „Câte minuni – dar și mai multe necazuri, și mai multă sărăcie!” își spuse lașa... Femeia îi aduse o farfurie cu supă și crupe, pe care el o goli îndată, gonind mereu muștele. Piciorul îi era săgetat de dureri. „Ar trebui să mă duc la un doctor. Dar cu ce mă poate el ajuta? O să-mi pună imediat piciorul în ghips. Mai bine să-mi ung piciorul cu iod. Și dacă nu-mi trece? Cu un picior ca ăsta nu mai pot sări pe frânghie... /4 Cu cât se gândea mai mult, cu atât situația lui apărea mai disperată. A rămas fără bani și, în halul în care se afla, nu mai putea câștiga nimic. A lipsit ieri de la Emilia și ea se simte, desigur, jignită. Iar Magdei ce-i va răspunde când îl va întreba unde și-a petrecut noaptea? Cât mai prețuiește un om, când totul, chiar și dragostea, depinde de un picior? „Poate că singurul lucru ce-mi mai rămâne de făcut este să-mi iau zilele...44

Plăti și ieși din birt. îl revăzu pe schilod. Se răsucea de parcă ar fi vrut să-și înfigă creștetul într-un zid nevăzut. „Cum de nu obosește? se întrebă lașa. Asta nu-i viață, e un iad. De ce îngăduie Dumnezeu ca o ființă omenească să pătimească atâta?...” Gândul îl purtă din nou la Emilia. I se făcu dor de ea. Simțea nevoia să stea de vorbă cu dânsa. Dar nu putea intra în casa ei cu hainele mototolite și

murdare și cu fața răvășită de oboseală și durere. Chemă o droșcă și ceru birjarului să-l ducă pe strada Fréta, acasă. Își rezemă capul de spetează și încercă să ațipească în mersul droștei. „Să-mi închipui că am murit și că sunt dus la groapă...” Prin pleoapele închise soarele îi trimitea o lumină trarâdafârie, întreruptă de umbre reci. Auzea tot timpul zgomotul străzilor și trăgea pe nas mirosurile lor. Se ținea cu amândouă mâinile să nu cadă de pe banchetă, el, faimosul acrobat și scamator. „Asta-i pentru că am făcut din viața mea o scamatorie. Am uluit pe alții și m-am păcălit pe mine. Destul, destul!...”

Din când în când, întredeschidea ochii, să vadă unde au ajuns. Treceau acum prin piața unde se afla banca. Clădirea ei, în ajun tăcută și scufundată în întuneric, părea plină de lume. Zări în fața ei o sumedenie de civili și militari. O furgonetă blindată, însoțită de gardieni înarmați, intra pe poartă. Când își dezlipi din nou pleoapele, văzu noua sinagogă de pe Tlumacka, unde se rugau „nemții”³⁸; acolo rabinul își ținea predicile în poloneză. „Se roagă și ei lui Dumnezeu, dar n-ai să vezi niciun om sărac în sinagoga asta”. Când deschise iarăși ochii, se găseau în dreptul arsenalului polonez, pe care rușii îl transformaseră în temniță. Dincolo de gratii zăceau inși de teapa lui...

Ajuns acasă, coborî anevoie din droșcă și începu să urce scara. Sărea din treaptă în treaptă cu piciorul drept, pe cel stâng abia târându-l. De câte ori îl ridica, un sfredel i se răsucea în talpă. Bătu în ușă, dar Magda nu veni să-i deschidă. Ciocăni mai tare. „O fi tare furioasă. Sau, Doamne ferește, s-o fi sinucis⁴⁴, îi trecu prin gând. Izbi cu pumnul și așteaptă din nou. Nu avea cheia la el. Își lipi urechea de ușă și auzi strigătul scârțâitor al papagalului. Amintindu-și de șperaclu, se căută în buzunarul de la piept. Dar i se făcu silă de unealta asta, care-l nenorocise în noaptea trecută. A scos, totuși, șperaclu și a deschis ușa. Magda nu părea să fie acasă. În dormitor, patul era făcut: oare de azi-dimineață sau rămăsese așa de ieri? lașa

³⁸ Adepții unui ritual mozaic mai puțin exigent decât cel tradițional.

intră în cămăruța animalelor. Maimuțica, papagalul și cioara n-aveau astâmpăr, fiecare în colivia sa, parcă încercând să-i spună ceva. Nu de foame putea fi vorba. Farfurioarele și ceștile le erau pline cu hrană și apă. Prin fereștrua deschisă intra aer proaspăt; la acea oră pătrundeau și raze de soare. Papagalul strigă: „lașa, lașa, Iașa!”, apoi îl privi dintr-o parte cu un soi de tristețe păsărească. Părea să-i spună lui lașa: „Ție-ți faci rău, nu mie... Eu îmi pot câștiga oricând cele câteva grăunțe... „Maimuțica sărea întruna în sus și în jos. Fața ei micuță, cu nasul turtit și crețuri în jurul ochilor cafenii, trăda îngrijorarea îndurerată a unui moșneag preschimbat printr-un blestem într-un mic animal copilăresc și sălbatic, care nu uită însă ce a fost mai înainte. lașa parcă o auzea pe maimuțică vorbind: „Încă nu știi că totu-i deșertăciune? ...” Cioara încerca să vorbească, dar nu izbutea să scoată decât niște icnete omenеști, care sunau pentru lașa a dojană aspră, neiertătoare. „Ce se va întâmpla cu voi? le vorbi tare lașa. De ce v-am târât și pe voi în nenorocirea asta?” își aminti de cei doi cai. Erau în grajdul din curte. Antonie, portarul, le purta de grijă. Și cu ei, își spusese lașa, se purtase urât. Într-o zi ca asta, caii trebuie să pască iarbă verde, nu să se înăbușe într-un grajd fierbinte...

Intră în dormitor și se întinse pe pat, cu hainele pe el. Avusese de gând să se descalțe și să-și pună o compresă la piciorul lovit, dar, din pricina oboselii, nu se mai simți în stare. Închise ochii și adormi imediat.

A fost un somn adânc și greu, ca o stare letargică. În clipa când s-a trezit, n-a știut nici cine este, nici unde se află și nici ce s-a întâmplat cu dânsul. Cineva bătea în ușa care dădea spre scară. Deși auzea bătăile, lașa nu-și dădea seama că trebuie să deschidă. Îl durea tare piciorul, dar el nu putea localiza suferința: își simțea tot trupul bolnav și împietrit. Când mintea i se mai limpezi, își aminti de toate. Auzi din nou bătăi în ușă. Să fie Magda? Dar ea are o cheie...

Își încorda puterile și se ridică în capul oaselor. Abia putu mișca piciorul stâng. Laba îl frigea; era umflată și

pantoful o strângea cumplit. Ajunse cu greu la ușă. În prag se afla Wolski, impresarul lui, într-o haină de culoare deschisă, în pantofi albi și cu pălărie de pai. Arăta nedormit; fața îi era palidă și încrețită. Ochii lui negri, ca de evreu, îl priveau pe lașa cu un zâmbet pieziș. O fi aflat de isprăvile lui din timpul nopții?

— Ce s-a întâmplat? De ce ești vesel?

— De ce n-aș fi? Am primit o telegramă de la Ekaterinoslav, îi răspunse Wolski și scoase telegrama din buzunar.

lașa luă telegrama dintre degetele îngălbenite de tutun ale lui Wolski și o citi. Era invitat pentru douăsprezece reprezentații la un teatru din Ekaterinoslav. I se ofereau onorarii ispititoare. Directorul teatrului cerea răspuns imediat. Făcând eforturi să meargă drept, lașa intră cu Wolski în camera din mijloc.

— Unde-i Magda?

— La cumpărături.

— De ce ești îmbrăcat?

— Cum ai vrea să fiu? Gol?

— Niciodată nu ești în costum și cravată atât de dimineață. Cum ți-ai rupt pantalonii?

lașa se arătă mirat:

— Unde-s rupți?

— Uite-aici. Sunt și murdari. Parcă te-ai fi bătut cu cineva.

Abia atunci observă lașa: cracul stâng era sfâșiat de jos și până la genunchi. Avea și urme de var. Șovăi puțin, apoi îi spuse lui Wolski:

— M-au atacat niște derbedei.

— Când? Unde?

— Azi-noapte, pe Gesia.

— Ce-ai căutat noaptea pe Gesia?

— Am fost în vizită la cineva.

— Ce haimanale! Ce-au vrut de la tine?

— Să mă jefuiască.

— Era târziu?

— Pe la unu.

— Mi-ai făgăduit c-o să te culci devreme. Când colo, umbli brambura în toiul nopții și te iei la bătaie cu niște vagabonzi. Ia fă câțiva pași...

lașa îi răspunse repezit:

— Nu-mi ești nici tată, nici dascăl.

— Nu. Dar ai un nume și o reputație. Mi-am pus în tine tot atâtea nădejdi cât și un tată. Cum ai deschis ușa, am băgat de seamă că șchiopătezi. Fii bun și ridică-ți pantalonul – sau, mai bine, dezbracă-te. Nu obții nimic înșelându-mă.

— Nu mai am chef de nimic.

— Te-ai îmbătat, pesemne.

— Ba am omorât și câțiva oameni, făcu lașa sarcastic.

— Doamne-Dumnezeule, mai e o săptămână până la premieră! Dacă o să ai succes la Ekaterinoslav, vei fi chemat în toată Rusia. În loc de asta, te vânturi în puterea nopții cine știe pe unde. Ridică pantalonul! mai sus! Și izmana!

lașa îi făcu pe plac. Sub genunchi avea o rană arămie și vânăță, cu pielea sfâșiată pe o mare suprafață. Înjur și pe izmene, sânge închegat. Wolski privea abia stăpânindu-și indignarea.

— Cum ți-au făcut rana asta?

— M-au călcat în picioare.

— Pantalonii îți sunt plini de var. Parcă te-ai tăvălit și într-un grajd. Ai urme de baligă pe manșetă.

lașa nu spuse nimic.

— Măcar să-ți fi pus ceva la rană. Apă rece sau mai știu eu ce.

lașa continuă să tacă.

— Unde-i Magda? Nu pleacă niciodată de acasă la ora asta.

— Ce-i cu interogatoriul ăsta, dom Wolski? Nu sunt încă pe banca acuzaților.

— Ai dreptate. Nu-ți sunt tată și nici procuror nu sunt. Dar am o răspundere. În mine are lumea încredere, nu în tine. Când te-am cunoscut, te produceai prin piețe pentru câțiva bănuți. Eu te-am ridicat din noroi. Abia, când

ne așteaptă un triumf, te îmbeți și dracul știe ce mai faci. Trebuia să începi repetițiile de săptămâna trecută, dar nu te-ai mai arătat în teatru. Varșovia e plină de afișe care spun c-o să-i întreci pe cei mai mari scamatori ai lumii, dar tu îți zdrobești un picior și nici măcar nu chemi un doctor. Nu te-ai dezbrăcat de ieri, ăsta-i adevărul... Ai sărit, probabil, printr-o fereastră, mai spuse Wolski, schimbând tonul.

Lui lașa îi trecu un fior prin spinare.

— De unde și până unde printr-o fereastră?

— Vei fi fugit de la o femeie când i s-a întors bărbatul acasă. Știu eu cum vine treaba asta, nu degeaba am îmbătrânit. Dă-ți jos hainele și culcă-te. Am să chem un doctor. Toate gazetele de azi scriu despre triplul salt pe sârmă pe care-l pregătești. Peste tot, de asta se vorbește. Și uite ce boacănă ai tăcut. Dacă dai chix acum, totu-i pierdut.

— Mă fac bine până la premieră.

— Poate da, poate nu... Dezbracă-te. Vreau să văd tot piciorul.

— Cât o fi ceasul?

— Unsprezece fără zece.

lașa vru să spună ceva. Dar, în acea clipă, auzi un zgomot la intrare. Cineva descuia ușa. Era Magda. Când intră, lașa făcu ochi mari. Magda purta rochia ei de sărbătoare, pălăr ia de pai garnisită cu flori și cireșe, cumpărată anul trecut, și ghete înalte. Exact ca o țărăncă venită să slujească la oraș. Arăta îmbătrânită și întunecată; slăbise mult într-o singură noapte. Fața îi era acoperită de coșuri. Când îl văzu pe Wolski, făcu intimidată câțiva pași îndărăt. Wolski îi scoase pălăria. Părul ei răvășit semăna cu o perucă încâlcită. Impresarul dădu dojenitor din cap. Ochii lui negri se îndreptau când spre lașa, când spre Magda. Privirea sa avea strălucirea umedă pe care o descoperi la cei care, deși suferă de o boală incurabilă, o fac pe sănătoșii și își văd mai departe de treburi. Buza de jos îi atârna, trădând o mare dezolare.

— Doamnă Magda, spuse Wolski oarecum încurcat,

pentru că se vedea nevoit s-o mustre, căzusem cu dumneata la o înțelegere... să-i porți de grijă... e un copil... artiștii sunt niște copii mari... uneori, mult mai rău... uite cum arată...

— Dom Wolski, încetează, te rog! îl întrerupse lașa.

Magda privea mută la rana de pe piciorul dezgolit al lui lașa.

— Unde-ai fost de dimineța? o întrebă el, recunoscând astfel, fără s-o fi dorit, că nu și-a petrecut noaptea acasă.

Un zvâcnet trecu prin tot trupul Magdei. În ochii ei verzi scăpărară scântei, ca în ochii unei pisici furioase.

— Am să-ți dau socoteală mai târziu.

— Ce-i cu voi? întrebă Wolski pe un ton de rudă mai în vârstă; fără a aștepta un răspuns, el continuă: Trebuie să chem un doctor. Puneți comprese reci pe plagă. Poate aveți iod în casă. Dacă nu, vă aduc de la farmacie.

— N-am nevoie de doctor, spuse lașa cu asprime în glas.

— Ce-nseamnă că n-ai nevoie? Mai sunt numai șase zile până la premieră. Sau și vândut bilete pentru o jumătate de sală.

— Îmi trece până la premieră.

— Piciorul n-o să se vindece de la sine. De ce ți-e teamă de doctor?

— Trebuie să mă duc azi undeva... O să caut singur un doctor mai târziu.

— Unde să te mai duci? N-ai voie să umbli cu piciorul ăsta sfâșiat.

— Vrea să alerge la una din târfele lui! spuse Magda scrâșnind și tremurând toată.

Pentru prima oară Magda cea tăcută și sfioasă avea o asemenea ieșire – și încă în fața unui bărbat străin. Vorbise cu accent țărănesc și, cu toate că nu strigase, în cuvintele ei se făcuse auzit un țipăt.

Wolski înghiți în sec.

— Nu vreau să mă amestec în treburile voastre. Și, chiar dacă aș vrea, n-am dreptul s-o fac, spuse el apoi. Dar

toate la timpul lor. Am așteptat mulți ani clipa asta: acum puteți deveni celebri. Nu renunțați în ceasul al doisprezecelea!

— Nu renunț la nimic, zise lașa.

— Te implor: îngăduie-mi să aduc un doctor.

— Nu!

— Nu e nu. Sunt impresar de treizeci de ani și am văzut mulți artiști bătându-și joc de talentul și cariera lor. Se cațără pe un munte și, când să ajungă pe creastă, se rostogolesc în abis; praful se alege de ei... Nu pricep ce se petrece cu dâșii; pesemne că-i atrage neantul... Ce să spun celor de la Alhambra? Întreabă mereu de tine.

În teatru se tot bârfește pe seama ta... Și ce să-i răspund directorului de la Ekaterinoslav? Nu-l pot lăsa în aer.

— O să ai mâine un răspuns.

— De ce mâine? Mâine vei ști ceea ce știi și azi. Și ce noimă are ciondăneala asta dintre voi? Trebuie să lucrați împreună, să repetați ca în toți anii, ba anul ăsta mai mult ca oricând. Doar dacă vreți să dați satisfacție dușmanilor noștri și să vă rupeți gâtul pentru totdeauna...

— Nicio grijă, n-o să se-ntâmpale asta.

— Foarte bine. Cum e sortit, așa va fi. Când să mai trec pe aici?

— Mâine.

— Atunci, vin mâine dimineață, dar jură-te pe ce ai mai sfânt să nu-ți neglijezi piciorul. Fă un pas, să vedem cum mergi. Șchiopătezi, degeaba tăgăduiești. Ți-ai scrântit sau ți-ai rupt ceva. Fă-ți băi calde. În locul tău, n-aș aștepta până mâine. S-ar putea ca doctorul să-ți pună piciorul în ghips. Și ce te faci în cazul ăsta? Știi că publicul unei scene de vară nu e de cea mai bună calitate. Nu e ca la operă, unde directorul iese în fața cortinei și anunță „onoratul public” că primadona a răgușit. Aici galeria începe să arunce cu ouă clocite și cu pietre.

— Ți-am spus și-ți repet: fii liniștit!

— Să sperăm. Uneori regret că nu m-am făcut negustor de scrumbii.

Wolski se înclină atât în fața lui lașa, cât și a Magdei. Ieși din cameră, mormăi ceva în vestiar și trânti apoi ușa după el.

„Nu-i evreu, dar e neliniștit ca un evreu”, gândi lașa, nu fără a se amuza puțin în sinea sa. Întoarse capul spre Magda. Era aproape sigur că nici ea nu a dormit acasă. Pe unde o fi umblat toată noaptea? Nu-i venea să creadă că Magda e în stare de o asemenea răzbunare. Era geloasă, dar și el făcu o criză de gelozie. Cât pe ce s-o înhațe de păr și s-o târâie pe dușumea strigând: „Unde ai fost? Unde? Unde?” Dar se stăpâni. I se păru că erupția de pe fața ei se îngroașă văzând cu ochii, semn al mâniei care clocotea într-însa... Strânse pumnii, își plecă fruntea și-și privi atent piciorul rănit. Suferința cea mare era jos, la talpă, nu sub genunchi. Se încruntă și-i ceru Magdei:

— Adu-mi apă rece de la pompă.

— Adu-ți singur, îi răspunse ea și izbucni în plâns. Apoi ieși în fugă și izbi ușa cu atâta putere că zăngăniră toate geamurile.

„Am să mă culc pentru o jumătate de oră”, hotărî lașa. Intră în dormitor și se întinse pe pat. Fu nevoit să-și ridice cu mâinile piciorul bolnav, care-i înțepenise cât vorbise cu Wolski. Privi prin fereastră cerul. O păsărică trecu în zbor. Nu părea să fie mai mare decât o afină. Oare cât de sus poate zbura? Și ce se întâmplă cu o găgâlice ca asta dacă-și frânge un picior sau o aripioară? Nu are decât o scăpare: moartea. Cu oamenii e tot așa. Moartea e aceea care mătură tot ce e rău, nebunesc și murdar. Închise ochii. Simțea înțepături și pulsații dureroase în picior. Încercă să-și descalțe pantoful, daișiretul i se îmirodase. Avea senzația că talpa i se umflase atât de mult, că-i înghițise degetele. „Dacă mi se cangrenează piciorul, va trebui tăiat. Mai bine moartea! Da, cei șapte ani buni ai mei s-au isprăvit. Să nu mă încred în ei”, își spuse lașa, fără a ști bine cine sunt acești „ei”: femeile, neevreii cu care are de-a face - ori toți laolaltă? Și în Emilia se ascunde, poate, un diavol... O clipă, capul i se goli de gânduri și îl cuprinse moleșeala care precedă somnul. Visă

că e Pesah, după prăznuirea sărbătorii în familie, și că taică-său îi spune: „Închipuie-ți, am pierdut un groș...” La care el i-a răspuns: „Ce vorbești, tată? Doar e sărbătoare! ...” „Auleu, m-am îmbătat cu cele patru pahare³⁹... făcu taică-său... lașa dormise doar câteva secunde.

Se trezi înfiorat. Intrase Magda cu o cratiță de apă și un ștergar pentru compresă. În privirile ei ardea aceeași înverșunare.

— Magda, te iubesc...

— Lepădătură! Desfrânatule! Ucigașule! îi strigă Magda și izbucni iar în plâns.

răși pe undeva. Asta de-abia îi dădea ghes să se ducă chiar azi la Emilia; mâine s-ar putea să fie prea târziu... Se ridică hotărât să nu țină seama de suferința piciorului său stâng. Trebuia să se spele, să se radă, să se schimbe. „Am de discutat atâtea cu ea; nu pot dispărea fără să ne lămurim...” Nu-și găsi briciul; Magda avea obiceiul să-i rătăcească lucrurile. De câte ori deretica, lui lașa îi lipsea ceva. O cravată i-a ajuns într-o zi în spatele sobei; altă dată, și-a găsit papucii sub pernă... își puse o cămașă curată. Un buton de manșetă îi căzu pe jos și se făcu nevăzut; se rostogolise, pesemne, sub dulap, lașa nu se putea însă apleca, pentru a-l căuta. Avea și alți butoni, dar unde erau? Magda uita și locurile unde lăsase bani; treceau uneori luni de zile până dădea de ei. lașa se întinse cu mari eforturi pe jos și-și plimbă bastonul sub dulap în toate direcțiile. Butonul nu se ivi, în schimb el simți tăieturi în picior și în pânțele. „Și-a băgat dracul coada, murmură. Ghinioanele curg gârlă...”

Tocmai atunci, Magda intră în casă. Nu mai purta rochia de sărbătoare. Fusese la piață, după târguieli. Ținea în mână un coș din care ieșea un picior de găină.

— Unde te duci? E ora prânzului.

39 în zilele de sărbătoare, evreii religioși nu umblă cu bani la ei; de aici, mirarea, din vis, a lui lașa. Cât despre cele „patru pahare” (cu vin), ele fac parte din ritualul cinei tradiționale de Pesah, fiecare simbolizând mia din cele patru denumiri date eliberării vechilor evrei din robia egipteană.

— Ai să mănânci singură.
— Iar te duci la târfa din Piask?
— Mă duc unde vreau.
— Totul s-a terminat între noi. Plec chiar azi acasă, jidov murdar ce ești!

Magda se sperie de cuvintele care-i scăpaseră. Rămase cu gura căscată și ridică o mână, ca pentru a-și apăra fața. lașa se îngălbeni.

— Da, e sfârșitul, spuse el.
— Nu mai pot îndura! Stârnești toți diavolii din mine! strigă Magda.

Azvrâli coșul cât colo și începu să se vaiete țărănește, ca după o bătaie cu bățul sau cu biciul. Găina zăcea pe jos, cu gâtul însângerat, printre cepe, sfeclă, cartofi. Magda fugi în bucătărie și se auzi de acolo un horcăit; se înecase de-atâta plâns ori poate vomita, lașa se ridicase de pe dușumea, dar mai ținea în mână bastonul cu care căutase butonul sub dulap. Împinse cu bastonul găina și îi sprijini gâtul de o sfeclă. Renunță să mai caute butonul și vru să se ducă în bucătărie, să vadă ce face Magda acolo. „Mai bine nu”, își spuse el. La orice se putuse aștepta, dar nu la cuvintele ei de adineauri.

„Poate că, mai devreme sau mai târziu, și Emilia o să-mi arunce asemenea vorbe. Totul se prăbușește ca un castel din cărți de joc...”

Se îmbracă așa cum putu. Când trecu prin vestiar, o auzi prin ușa închisă pe Magda frecând o oală cu un ghemotoc de paie. Coborî scara gemând de durere la fiecare treaptă. Ajuns pe stradă, se îndreptă cu chiu cu vai spre frizeria din apropiere. Înăuntru, nimeni. Strigă, ciocăni în ușă și în fereastră, dar nu primi niciun răspuns. „Ce oameni, gândi lașa, lasă totul și pleacă! Pe urmă se plâng că țara le-a fost ruptă în bucăți... Frizerul o fi jucând cărți pe undeva... O să ajung nebărbierit la Emilia. Poate că-i mai bine: să vadă și ea în ce stare sunt...” Căută din ochi o droșcă. Nu se arătă niciuna. „Așa-i țara asta, mormăi el. Se răzvrătesc o dată la câțiva ani, zornăie din lanțuri - și asta-i tot...”

Se târî până la aleea Dlunga. Zări o frizerie și intră. Frizerul tunde un client și-i îndruga o poveste.

— Să spunem că ai umplut un butoi cu varză. Dacă e plin, altă varză nu mai poți băga. Varza nu e cânepă, s-o poți îndesa. Butoiul e plin și gata. Cu aluatul, dragă domnule, e și mai rău. Odată, o femeie a vrut să-i facă maică-sii un cozonac. A frământat aluatul la ea acasă, dar și-a amintit că nu se poate folosi de cuptorul ei, fiindcă afumă. Așa că se hotărî să-l coacă la maică-sa, care ședea în altă parte a Varșoviei. Apus aluatul într-un coș, l-a acoperit cu șervete și a luat omnibuzul. În omnibuz era cald și aluatul a început să dospească și să se umfle. N-a durat mult și n-a mai încăput în coș. Femeia îl apăsă într-o parte și aluatul țâșnea în altă parte. Șervetele nu mai ajutau la nimic. N-a trecut mult și coșul a plesnit.

— Atâta putere are aluatul? întrebă clientul.

— Da, domnule dragă. Omnibuzul era plin de călători și fiecare își dădea cu părerea: ba că femeia a pus prea multă drojdie, ba că aerul încins era de vină, ba că e o treabă a necuratului...

„Stau la taclale. Un coș n-o să plesnească niciodată din cauza asta, gândeși lașă. Dar pantoful meu este gata să plesnească, pentru că rana mea dospește. Idiotul ăsta nici nu se uită la mine. Doar nu sunt unul dintre cei care văd fără să fie văzuți”. Cu răbdarea pusă la încercare, lașă întrebă:

— Mai am mult de așteptat?

— Până termin cu dumnealui, stimate domn, îi răspunse frizerul cu o politețe acră. Nu am decât două mâini și cu picioarele nu pot tunde. Și chiar dacă aș putea, în ce să stau, stimate domn? în cap? N-am dreptate, domn Miechisław?

— Bineînțeles, răspunse cel de pe scaun, un individ lat în umeri, cu capul mare, ceafa groasă și părul blond, aspru, ca o perie din păr de porc.

Clientul își întoarse puțin fața spre lașă și-i aruncă numai cu un ochi o privire disprețuitoare. Ochiul îi era spălăcit, mic, adâncit între fruntea îngustă și obrazul

buhăit. Ai fi zis că atât el, cât și frizerul sunt porniți împotriva lui lașa. „Ce rău le-am făcut? se întrebă el. Știu, ăștia sunt întotdeauna gata să urască. Abia așteaptă prilejul... Duminică vor alerga la biserică să se-nchine în numele iubirii... Iar eu, suflet trădător, eram gata să trec la credința lor... Am să-i spun Emiliei totul, fără ocolișuri. N-am de gând să mă-nfrățesc cu ei... De-ajuns i-au aruncat în foc pe evrei în Spania și oriunde în lume!...” lașa se miră că nu se gândise până acum la lucrurile astea. „Nenorocirea mea este că niciodată nu știu bine încotro s-o iau...”

Așteptă, totuși, până ce frizerul termină tunsoarea clientului cu ceafa groasă și îi unse cu ceară vârfurile mustății. După plecarea acestuia, frizerul se arată mult mai atent față de lașa și începu să-i împuieze capul ca unui vechi cunoscut.

— Frumoasă ziulica de azi! Nu-i așa? Vara-i anotimpul meu preferat. Pe când iama... ce avem de pe urma ei? Geruri și gripă! Se întâmplă uneori ca vara să fie prea cald și să nădușim. Ei, și? Ieri m-am dus să fac o baie în Vistula și unul s-a înecat sub ochii mei.

— La strand?

— Da, a vrut s-o facă pe eroul înotând până în locul unde femeile se scaldă goale. Mare chilipir! Merită să-ți dai viața pentru asta?... Când l-au scos din apă, părea adormit. Nu-mi venea să cred că e mort... Și-a jertfit viața ca s-arate ce tip grozav e...

— Bărbații sunt niște nebuni...

„Astăzi e Ziua judecății⁴⁰ pentru mine”, își zise lașa în droșca ce-l ducea la Emilia. Închise ochii pentru ca nimic să nu-l abată de la gânduri. Nu vedea nimic, dar glasurile orașului ajungeau la urechile lui. Birjarii strigau, bicele pocneau, copiii făceau zarvă. Din curți și bazare veneau adieri calde cu iz de grajd, de zoaie, de ceapă prăjită și de abator. Se lucra la smulgerea podelei de lemn a trotuarelor și la asfaltarea lor; piatra rotundă a

40 Sintagmă definind în cultul mozaic ziua în care, în fiecare an, divinitatea hotărăște soarta omului.

caldarâmului era înlocuită cu piatră cubică; se instalau lampioane cu gaz aerian; se săpau șanțuri pentru canalizare și conducte. Varșovia căpăta noi măruntaie, lașa deschidea din când în când ochii și avea de fiecare dată senzația că droșca merge pieziș și că se va prăbuși cu el într-o groapă, că noile temelii și ziduri stau să se năruie, că întreaga Varșovie e în pragul unui cataclism. „Sodoma și Gomora... Cum să-mi decid soarta în asemenea clipe?...”

Droșca trecu prin dreptul sinagogilor de pe strada Gnojna. „Când am fost pe aici? se întrebă el ca amețit. Astăzi? Ieri?” în capul lui, ziua de ieri și cea de azi se amestecaseră și se contopiseră. Faptul că se rugase acolo cu smerenie, purtând șalul de rugăciune și filactere, i se părea acum straniu, ca dintr-un vis. „În ce vântej m-am azvârlit! Nervii mei sunt întinși la maximum!”

Droșca se opri în fața casei Emiliei. lașa plăti pentru cursă un gulden în loc de douăzeci de groși și refuză să primească restul de la birjar. „E un sărăntoc, să aibă și el parte de o bucurie. Poate că cerurile se vor milostivi de mine...” Urcă încet scările. Piciorul îl chinuia ceva mai puțin. Sună și Jadwiga veni să-i deschidă. Îi zâmbi și-i spuse cu amabilitate:

— Doamna vă așteaptă... încă de ieri...

— Ce mai e nou la dumneavoastră?

— Nicio noutate. Ba nu, s-a întâmplat ceva. Vă amintiți că v-am povestit de bătrânul boier Zaruski și de menajera lui surdă, prietena mea. Azi în zori i-a călcat un hoț.

lașa simți că i se usucă cerul gurii.

— Și a furat comoara?

— Nu, s-a speriat și a fugit. A sărit din balcon. Paznicul de noapte l-a văzut fugind. Dacă-ți ști ce-i pe acolo! Bătrânul a făcut un scandal îngrozitor și a vrut s-o dea afară pe prietena mea, care plângea de-ți rupea inima... Treizeci de ani la același stăpân!... A venit și poliția.

Jadwiga povestea toate astea aproape cu indiferență. Pe undeva, îi făcea, poate, plăcere necazul prietenei sale.

În ochii ei sclipea o răutate pe care lasă n-o mai observase niciodată.

— Da, Varșovia nu duce lipsă de hoți.

— O avere ca aceea a lui Zaruski poate ispiti pe mulți... Intrați în salon. Mă duc s-o anunț pe doamna.

Lui lasă i se păru că Jadwiga a întinerit în ultimele două zile. Mergea țopăind. Intrat în salon, se așază pe sofa. Nu trebuie să se vadă că piciorul lui stâng a pățit ceva. Dacă, totuși, vor băga de seamă, le va spune că a căzut. Sau mai bine să le spună asta de la început. Ar da mai puțin de bănuț... Emilia îl lăsă să aștepte mai mult ca oricând. „Mă pedepsește pentru că n-am venit ieri”, își spuse el. Se auziră pași și Emilia își făcu apariția. Purta din nou o rochie de culoare deschisă – probabil o rochie din alte timpuri. lașa se ridică, dar nu se îndreaptă imediat spre ea.

— Ce rochie minunată!

— Ți place?

Emilia se întoarce cu spatele și lasă folosi momentul pentru a se apropia șchiopătând de ea.

— E-o splendoare!

Emilia reveni cu fața spre el.

— Mi-a fost teamă că nu-ți va plăcea... Dar pe unde-ai umblat ieri? N-am închis un ochi, cât a fost noaptea de lungă, din pricina ta.

— Și ce-ai făcut toată noaptea?

— Ce poți face când n-ai somn? Am citit și m-am zvârcolit în pat. Crede-mă, am fost foarte îngrijorată. Mi-am închipuit că...

Emilia se opri în mijlocul frazei.

„Azi-noapte era întuneric în dormitor, își aminti lașa. Când să fi citit?” Era cât pe ce să-i împărtășească și ei nedumerirea asta, dar și-a dat la timp seama că s-ar fi trădat. Emilia îl privea cu un amestec de curiozitate, tristețe și iubire. „Regretă, poate, că m-a respins acum două nopți”, bănuia lașa. Ea ridică din sprâncene, ca și cum ar fi vrut să-i ghicească gândurile. lașa o privi atent și avu impresia că a îmbătrânit dintr-odată cu mulți ani, cum

pătesc unii oameni când trec printr-o grea încercare.

— Mi s-a întâmplat ceva foarte neplăcut.

Emilia se făcu palidă.

— Ce anume?

— Am căzut la repetiție și m-am lovit la piciorul stâng.

— Uneori mă și mir că mai ești în viață, spuse Emilia cu o afecțiune reținută. Te avânți în treburi care depășesc puterile omenești. Ești înzestrat cu mult talent, dar n-ai voie să-l risipești, mai ales pentru onorarii de nimic. Nu ești prețuit la valoarea ta adevărată.

— Da, mă dăruiesc peste măsură, așa-i firea mea blestemată.

— Ești și binecuvântat, nu numai blestemat. Ai consultat un doctor?

— Încă nu.

— Ce mai aștepti? Peste câteva zile ai premieră.

— Știu asta.

— Ia loc. Inima mi-a spus că s-a întâmplat ceva. M-am trezit la unu din noapte cu sentimentul ciudat că ești în pericol și n-am mai putut adormi. Zadarnic mi-am zis că e o prostie. Nu sunt superstițioasă, dar n-am putut scăpa de acel sentiment. Când s-a întâmplat? Cum ai căzut?

— Chiar ieri noapte.

— Pe la unu?

— Aproximativ.

— Asta înseamnă că am simțit totul, deși nu-mi dau seama cum. M-am ridicat din pat și m-am rugat lui Dumnezeu pentru tine. Halina s-a trezit și ea și a venit în dormitor. Există între noi o comunicare tainică. Dacă eu nu dorm, nu doarme nici ea, cu toate că mă feresc să fac zgomot. Cum a fost? La un salt?

— Da, un salt.

— Trebuie să întrebi un doctor și, dacă-ți va spune să nu mai apari un timp pe scenă, o să-l asculți. Cu asemenea lucruri nu te joci, mai ales în profesia ta.

— Teatrul o să dea faliment.

— Să dea! Pe toți ne pândește riscul accidentelor. De-

am fi cât mai repede împreună, să-ți port de grijă! Arăți prost. Te-ai tuns?

— Nu.

— Am avut impresia că ți-ai scurtat părul. N-o să mă crezi, dar am trăit câteva zile cu un presentiment. Nu te speria, n-am presimțit cine știe ce nenorocire. Eram numai neliniștită. Am încercat să mă calmez, dar n-am reușit. Abia azi-dimineață, nemaștiind nimic despre tine, mi-am pierdut cumpătul. Câte nu mi-au trecut prin minte! M-am gândit să te caut acasă la tine. Cum se explică toate astea?

— Nu există explicații.

— Îmi dai voie să-ți văd piciorul?

— Mai târziu. Te rog!

— Să arunc numai o privire, dragul meu. Pe urmă, avem de discutat ceva foarte serios.

— Despre ce? Sunt nerăbdător să aflu.

— Despre planurile noastre. E timpul să știm ce avem de făcut, doar nu suntem copii. Pentru mine așteptarea asta a devenit de nesuportat, pur și simplu mă îmbolnăvește. Prin firea mea, țin la lucrurile limpezi. Halina trebuie să-și reînceapă studiile, să nu piardă încă un semestru. Ne promiți câte-n lună și-n stele, dar nu se vede nimic. După ce i-ai dezvăluit Halinei intențiile noastre, nu mă mai lasă în pace. E deșteaptă, dar copilul rămâne copil. Știu, n-ar trebui să-ți vorbesc așa, mai ales acum, când ai necazuri. Dar sunt prea hăituită. Și, după toate astea, mi-e întotdeauna nespus de dor de tine. Nici n-apuci să închizi ușa, când pleci de la noi, că și încep să sufăr. Trec printr-o stare de nesiguranță, ca și cum aș pluti pe un bloc de gheață care se topește și mă așteaptă înecul. Iartă-mă că-ți vorbesc așa. Parcă nu mai știu ce e rușinea.

Emilia tăcu brusc. Capul ei aplecat, tremurul buzelor, ochii închiși trădau o jenă adâncă.

— Ce să-nțeleg? Că ți-e dor și trupește de mine? Întrebă lașă după câteva clipe de șovăială.

— Toate laolaltă.

— Bine, să ne hotărâm o dată pentru totdeauna.

— Așa spui de fiecare dată: „Să ne hotărâm”. Ce-

avem de hotărât? Dacă e să plecăm, voi preda casa și voi vinde mobila, cu toate că nu mai valorează mare lucru. Sau poate că o să luăm mobil la cu noi în Italia. Câte nu mai sunt de făcut? Să cerem din timp pașapoarte, fiindcă rușii cam pun piedici, și să stabilim data plecării. E și chestiunea banilor, foarte neplăcută pentru mine, de aceea nici nu am ridicat-o până acum. Când mă gândesc la bani, îmi năvălește sângele în obraji (într-adevăr, Emilia se îmbujoră la față), dar, din păcate, fără ei nu putem face nicio mișcare. În fine, botezul tău... De fapt, e o simplă formalitate. Pentru a deveni creștin, e de-ajuns să te stropească preotul cu agheasmă. Dar fără asta nu ne putem căsători. Da, avem multe hopuri de trecut...

— Mă gândesc și eu la ele cu toată seriozitatea.

— Uneori, te simt ros de îndoieli. La urma urmei, ai o soție, cu toate că-i ești necredincios și te porți ca păsările cerului, fără să-ți pese de nimic. Păcătuiesc și eu, dar sunt credincioasă bisericii catolice și vreau să ne cunune un preot. Prin botez, legăturile tale de familie dinainte vor fi șterse. De altfel, n-ai avut până acum o adevărată căsnicie, cel mult o jumătate de căsnicie, fiindcă ai fost lipsiți de copii. Ți-am mai spus că jinduiesc după un copil sau chiar doi. Ai să râzi, dar și Halina mi-a vorbit despre asta. „După ce o să te măriți cu unchiul lașă, mi-a spus ea zilele trecute, să-mi dăruiești un frate și o soră...” Un om cu însușirile tale nu trebuie să moară fără moștenitori. Mazur e un nume polonez din cele mai frumoase.

lașă ședea pe sofa, iar Emilia pe balansoar, în fața lui. Se uitau unul în ochii celuilalt. lașă înțelegea în acele clipe că nu mai poate amâna o explicație dură, fără ocolișuri.

— Emilia, trebuie să-ți mărturisesc ceva.

— Spune, te ascult.

— Emilia, n-am bani ca să ne ducem planul la îndeplinire. Singura mea avere este casa din Lublin, dar nu pot să i-o iau...

Fu un șoc pentru Emilia. Făcu, totuși, un efort să-și ascundă surprinderea:

— De ce nu mi-ai spus asta până acum? Din felul în care mi-ai vorbit, înțelegeam că banii nu sunt pentru tine o piedică.

— Mi-am închipuit că mă voi descurca într-un fel. Dacă noua premieră îmi va aduce succes, mă pot aștepta la un angajament în străinătate. Circulă mereu pe aici impresari din alte țări.

— Iartă-mă, dar planul nostru era altul. Nu poți fi sigur că vei avea un contract în Italia. S-ar putea să fie în Franța sau în America. N-ar avea nicio noimă ca, după căsătorie, tu să te afli într-un loc, iar eu cu Halina în alt loc. Ea are nevoie, măcar pentru un timp, de sudul Italiei. O iarnă în Anglia, de pildă, ar fi pentru ea o catastrofă. Pe lângă asta, ți-ar fi trebuit și ție un an de liniște, ca să înveți limbi europene... Uiți tot ce mi-ai spus. Era vorba să cumpărăm o casă cu grădină lângă Napoli. Nu-ți fac reproșuri, dar, dacă vrei să-ți creezi o situație, trebuie să ai un program clar. Traiul de pe o zi pe alta - improvizația, cum se spune în teatru - ți-a făcut mult rău. Mi-ai spus-o chiar tu.

— E-adevărat. Am să fac, totuși, rost de bani. Câți ziceam că ne trebuie?

— Cincisprezece mii de ruble. Chiar douăzeci de mii... Dar, după câte știu, la Varșovia nu plouă cu bani...

— Am să-i câștig, fii sigură.

— Cred că nu ne mai putem gândi la plecare. Și nici la căsătorie. Tu ai aici familia ta, poate și alte legături. În străinătate, toate astea ar fi fost date uitării. Dar să rămân în Polonia și să-i iau unei femei bărbatul, cu riscul ca ea să vină plângând la mine, asta nu pot!

Și Emilia își roti cu hotărâre capul de la dreapta la stânga și de la stânga la dreapta, în semn de „nu”. Toată ființa ei era vizibil crispată.

— O să obțin banii!

— Cum? Vei sparge o bancă?

Tensiunea discuției fu întreruptă de apariția Halinei.

— A, unchiul laș! Ce bine-mi pare c-ai venit!

Emilia ridică din sprâncene.

- De câte ori ți-am spus să bați în ușă înainte de a intra? Nu ești un copilaș de trei ani.
- Dacă vă deranjez, ies imediat.
- Nu ne deranjezi, făcu lașa. Ce rochie drăguță porți!
- E o rochie veche. Dar e albă și mie-mi place albul. Tare-aș vrea ca în Italia să avem o casă albă! De ce nu se pot face și acoperișuri albe? Ar fi ceva extraordinar de frumos: o casă cu acoperișul alb...
- Ai vrea, poate, ca și coșarul să fie alb? Întrebă lașa.
- De ce nu? Și funinginea poate fi vopsită. Am citit că, atunci când e ales un nou papă, din coșul Vaticanului iese un fum alb – și, dacă fumul poate fi alb, de ce n-ar fi și funinginea albă?
- Bine, o să-ți facem totul pe plac, spuse Emilia, dar acum du-te în camera ta. Avem ceva de vorbit.
- Despre ce vorbiți? Mamă, nu te uita furioasă la mine. Plec îndată. Numai o vorbă să spun: azi nu arăți bine, unchiule lașa. Ce ți s-a întâmplat?
- Mi s-a înecat o corabie cu lapte acru.
- Cum? Ce nostim!
- Așa se spune în idiș.
- Tare-aș vrea să știu idiș! Și alte limbi: chineza, tătara, turca. Se zice că animalele au și ele un grai al lor. Am trecut recent prin Piața Grzybow și am văzut evrei în caftane lungi și cu bărbi negre. Comic mai arătau! Ce fel de oameni sunt evreii?
- Ți-am mai cerut o dată să-ți vezi de treburile tale! ridică Emilia glasul.
- Halina dădu să plece, când se auziră bătăi în ușa de la intrare. Se arătă curând Jadwiga.
- Un domn vrea să vă vorbească, spuse ea către Emilia.
- Un domn? Cine-i? Ce dorește.
- Nu știu.
- De ce nu l-ai întrebat cum îl cheamă?
- L-am întrebat, dar n-a vrut să-mi spună. Pare să fie de la poștă sau așa ceva.

— Numai bătaï de cap! O secundă, să văd ce-i cu el.
Emilia ieși în vestiar.

— Cine să fie? Întrebă Halina, bucuroasă, de fapt, că mai poate vorbi cu lașa.

Îi povesti o pățanie a ei.

— ...Am luat o carte de la biblioteca școlii, pe care am scăpat-o într-o rigolă - și s-a murdărit atât de tare că mi-a fost teamă s-o mai iau acasă. Dacă ar fi văzut-o în halul acela, mama mi-ar fi tras o săpuneală zdravănă. Este ea bună, dar poate fi și foarte rea. În ultima vreme, e un ghem de nervi. Noaptea n-are somn și, dacă nu doarme ea, nu dorm nici eu. Vin la ea în pat și stăm de vorbă ca două suflete pierdute... Câteodată se așază la o măsuță, își reazemă mâinile de ea și așteaptă ca măsuța să-i prezică viitorul. Da, uneori n-o mai înțeleg. Dar o iubesc foarte, foarte mult. În timpul nopții, când sunt lângă ea, e tare dulce. Parc-aș dori să fie mereu miezul nopții și dumneata, unchiule lașa, să te afli lângă noi, să ne petrecem timpul împreună... N-ai vrea să mă hipnotizezi acum? Dacă ai ști cât de mult doresc să mă hipnotizezi!...

— De ce-ți dorești asta?

— Așa, pur și simplu. Viața e atât de goală...

— Mama ta se împotrivește și nu vreau să trec peste dorința ei.

— Poate că mai durează până se întoarce.

— Treaba asta nu se face repede și, de altfel, ești într-un fel hipnotizată.

— Ce vrei să spui?

— Vreau să spun că ții la mine și că vei ține întotdeauna. Nu mă vei uita niciodată.

— E-adevărat, niciodată! Îmi dai voie să-ți spun o copilărie? Cât timp e mama în vestiar...

— Spune, te rog.

— De ce nu sunt toți oamenii ca tine, unchiule lașa? Cei mai mulți sunt plini de ei și se uită la tine de sus, sunt gata să-ți dea lecții, să-ți facă morală. Numai tu ești întotdeauna bun și înțelegător. Mama, când e prost dispusă, își varsă năduful asupra mea: nu face asta, nu

face aia!... Am scăpat deunăzi din mână o vază și nu mi-a vorbit o zi întreagă. Noaptea, am visat că un omnibuz, cu cai, vizitiu și călători, a trecut prin casa noastră. Mă miram în vis: ce-o fi căutând omnibuzul în casa noastră? Se oprea în stații, călătorii urcau și coborau... Mi-am zis în vis: când va veni mama acasă și va vedea ce-i pe aici, o să-și iasă din fire. Ar fi trebuit să râd de visul ăsta prostesc, dar m-a tulburat... Și pe dumneata, unchiule lașa, te-am visat, dar, pentru că acum ești rău cu mine și nu vrei să mă hipnotizezi, n-am să-ți povestesc nimic...

— Ba spune-mi ce-ai visat despre mine.

— Nu, n-am să-ți spun. Visurile mele sunt sucite sau de-a dreptul înspăimântătoare. O să crezi că mi-am ieșit din minți. Poate că chiar sunt nebună. Îmi vin gânduri care mă înfricoșează. Vreau să le alung, dar nu pot.

— Ce gânduri?

— Nici pe ele nu ți le pot spune.

— De mine nu trebuie să te ferești. Eu te iubesc.

— Astea-s vorbe. De fapt, mă dușmănești. Poate că ești un diavol care și-a luat chip de om. Vei fi având coame și coadă ca Baba Iaga⁴¹.

— Da, am coame, spuse lașa și-și duse cele două degete arătătoare la tâmpile.

— Nu face așa, că mă sperii. Sunt foarte sperioasă. Întunericul mă umple de groază. Mi-e teamă de umbre și de foșnete... Aveam o vecină cu o fetiță de șase ani, Janinka, frumușică și vioaie, cu bucle blonde și ochi albaștri, ca un îngerăș. S-a bolnăvit într-o zi de scarlatină și a murit curând. Mama nu mi-a spus nimic, dar tot am aflat. Am văzut prin fereastră când au scos sicriul, un sicriu micuț, acoperit cu flori. Moartea e înflorătoare. Ziua ca ziua, dar după ce se lasă întunericul, mă gândesc mereu la ea.

Emilia intră în salon și privi oarecum intrigată la lașa și la Halina.

— Frumoasă pereche, spuse ea.

— Ce-a vrut omul acela? Întrebă lașa, fără să se fi

41 Personaj folcloric, un fel de Muma Pădurii.

gândit mai înainte la discuția Emiliei cu cel care sunase la ușa.

— O să râdeți când vă voi spune. Cu toate că nu e de râs. Stă aproape de noi un cunoscut, Zaruski, un bătrân cămătar, plin de bani. De fapt, n-am vorbit niciodată cu el; Jadwiga e prietenă cu slujnica lui – și așa am ajuns să ne salutăm. Noaptea trecută s-a str ecurat la el un hoț, pe care paznicul de noapte l-a văzut sărind din balcon când și-a terminat treaba. S-a luat după dânsul, dar nu l-a putut prinde. Hoțul n-a izbutit să deschidă caseta. Închipuiți-vă, a lăsat acolo o hârtie cu adresele altor case pe care avea de gând să le calce, printre care și a noastră. Cel care m-a căutat adineauri e un agent de poliție; mi-a spus să fiu cu mare băgare de seamă. I-am răspuns deschis că la mine nu are ce lua; doar dacă vrea să fure un tablou sau un covor. Ce istorie ciudată!

Lui lașa i s-a făcut gura iască.

— De ce să fi lăsat acolo lista cu adrese?

— Se pare că a pierdut-o.

— Asta-nseamnă că trebuie să fiți atente.

— Cum să fim atente? Varșovia a devenit o vizuină de hoți. Halina, du-te în camera ta, te rog!

Halina se ridică vizibil nemulțumita de pe scaun.

— Bine, mă duc, spuse ea, și adăugă privind spre lașa: Ceea ce am discutat rămâne un secret al nostru...

— Da, închis cu șapte peceti.

— N-am încotro, plec. Dar dumneata rămâi, unchiule lașa, nu-i așa?

— Da, mai rămân puțin.

— Do widzenia?⁴²

— Do widzenia!

— Au revoir!

— Au revoir!

— Arrivederci!

— Ei, du-te odată! se răsti Emilia.

— Da, da, mă duc, spuse Halina și ieși.

— Ce secrete-mi ascundeți? întrebă Emilia cu un

42 La revedere (în 1. poloneză).

zâmbet simulat.

— Niște secrete nemaipomenite.

— Câteodată îmi pare rău că n-am un băiat în loc de o fată. Băieții stau mai puțin pe-acasă și nu se-amestecă în treburile mamelor. O iubesc, dar uneori mă calcă pe nervi. Trebuie să știe că este încă un copil, să nu-și dea aere de om mare.

— Eu îi vorbesc ca unui copil.

— Povestea cu hoțul m-a tulburat. Nu și-a găsit altă casă, mai bogată decât a mea? De unde-și iau informațiile indivizii ăștia? Pesemne că intră în holurile clădirilor și citesc listele cu locatari. Mi-e frică de hoți. Tâlharul e în stare să și ucidă. Ușa noastră de la intrare are o broască solidă, dar cea de la balcon e închisă numai cu un lanț de siguranță.

— Dar stai la etajul al doilea. E greu de ajuns la balcon. Zaruski stă la primul etaj.

— De unde știi asta? îl întrebă Emilia uimită.

— Pentru că eu am fost hoțul acela, spuse lașă cu o voce răgușită.

Se sperie el însuși de această mărturisire, care-i venise pe buze parcă din ordinul unui duh răătăcitor cuibărit în el. I se puse un nod în gât și un fior îi străbătu în zigzag tot trupul. Ca și în alte momente grele pentru dânsul, o erupție de puncte aprinse îi înecă privirile și gura i se umplu de apa sălcie care precedă leșinul.

Emilia șovăi puțin, apoi zise cu un zâmbet chinuit:

— Bună idee! De vreme ce poți coborî pe fereastră, de ce n-ai fi în stare să te cațări într-un balcon?

— Așa cum ți-am spus: am făcut-o.

— Ce tot vorbești?

— Repet: eu am fost hoțul acela.

— Dacă-i așa, de ce n-ai deschis caseta? De ce nu ți-ai dus planul până la capăt?

— Uneori nu-i cu putință.

— Ce-nseamnă „nu-i cu putință”? Dacă ai spus „a”, trebuia să spui și „b”. Ciudat lucru: cu puțin timp în urmă, am presimțit că va fi o spargere la Zaruski. Era și de

așteptat. Toată lumea știe că-și ține banii acasă. Mai devreme sau mai târziu, era firesc să se-ntâmples... Așa sfârșesc toți cei lacomi și zgârșiți. Să strângi avere - e și asta o pasiune.

— Un soi de pasiune.

— Vrei să spui că e o pasiune urâtă? Poate că, în realitate, pasiunile sunt toate la fel de dăunătoare și de binefăcătoare. Ce putem ști noi?

— Nu, nu știm nimic.

Tăcură îndelung amândoi. Emilia fu aceea care rupse tăcerea.

— Ce e cu tine? Vreau să-ți văd piciorul.

— Nu acum, nu acum.

— De ce? Cum ai căzut?

„Nu mă crede. I se pare că glumesc, gândi lașă. Cred că totul e pierdut... Se uita la Emilia, dar o vedea ca prin ceață. Camera era întunecoasă pentru că ferestrele dădeau spre miazănoapte și aveau draperii de culoare roșie închisă. lașă se lăsa în voia unei indiferențe depline - era calmul orb al celui care e gata să săvârșească o crimă sau să-și riște viața. Știa că răspunsul pe care-l va da Emiliei va avea un efect nimicitor. Dar nu-i păsa. Retrăia sentimentul pe care-l încercase atunci când înfipsea un cuțit într-un furuncul uriaș care i se formase pe talpă.

— Mi-am rănit piciorul când am sărit din balconul lui Zaruski.

Emilia ridică din sprâncene.

— Crede-mă, nu-mi arde acum de glume, spuse ea.

— E-adevărul adevărat, nu glumesc...

În tăcerea care se lăsa, se auzea ciripitul păsărelelor de dincolo de fereastră. „Hopul cel mare l-am trecut”, își spuse lașă. Pricepu, în sfârșit, ce urmărea: să pună capăt întregii istorii. Prea multe jinduise și acum trebuia să se lepede de toate dintr-odată. Se uită spre ușă, ca și cum ar fi vrut să fugă fără a-și lua rămas bun. O privi apoi pe Emilia drept în față, fără curaj, dar și fără teamă. Emilia se uita și ea în ochii lui; privirea ei nu trăda mânie, ci uimirea blazată ce încolțește în om când constată că a ratat totul în

viață.

— Nu vreau să te cred.

— Din păcate, așa a fost. Noaptea trecută, m-am oprit întâi în fața casei voastre. Am vrut chiar să te strig.

— Și, în loc de asta, te-ai dus la Zaruski?

— Mi-a fost teamă c-o să le trezesc pe Halina și pe Jadwiga.

— Totuși, cred că glumești. Știi că sunt ușor de păcălit.

— Nu, nu glumesc. Am auzit-o pe Jadwiga vorbind despre Zaruski și m-am gândit să-i golesc caseta. Mai târziu, după ce ne-am fi aranjat, i-aș fi trimis toată suma înapoi. Dar, odată intrat în casa lui, n-am mai fost eu; emoția mi-a tăiat răsuflarea și mi-a legat mâinile. Nu sunt făcut pentru așa ceva.

În ochii Emiliei acea dezamăgire îndurerată se stinse. Simți nevoia să-l rănească.

— Și-ai venit acum la mine să te destăinuiești...

— M-ai întrebat, ți-am răspuns.

— Mi-am închipuit că joci o farsă și am intrat și eu în joc. Mi-e greu și acum să văd în tine un spărgător. Dar, dacă ai făcut-o, înseamnă că nu ești un om normal.

— Din păcate, nu sunt.

— Întâmplător, am citit tocmai acum despre o femeie îndrăgostită de un nebun.

— Tu ești femeia aceea?

Ochii Emiliei se îngustară.

— Țasta-i norocul meu. Și Stefan, odihnească-se în ceruri, avea ceva patologic. De altă natură decât la tine. Probabil că mă atrag numai astfel de oameni.

— Nu e cazul să te învinovățești. Ești cea mai aleasă femeie pe care am întâlnit-o.

— Pe cine poți tu întâlni?!... Vii dintre oameni de jos și ești și tu ca ei. Iartă-mi cuvintele aspre. Un lucru e sigur: că toată vina cade asupra mea. Am văzut ceea ce era de văzut, dar nu m-am sinchisit. În vechile tragedii exista acel „fatum”: omul știe ce-l așteaptă, dar nu se împotrivește destinului. Zărește prăpastia și se aruncă în

ea.

— Nu ești încă în prăpastie.

— Nu există prăpastie mai adâncă decât aceea în care am căzut eu. Dacă ar fi pâlپâit în tine măcar o scânteie de omenie, m-ai fi scutit de această palmă. Puteai dispărea fără să te mai întorci vreodată. N-aș fi trimis pe nimeni să te aducă înapoi. Mi-ar fi rămas măcar niște amintiri...

— Îmi pare rău.

— Să nu-ți pară rău... Mi-ai spus că ai o soție și că acea Magda îți este amantă. Mi-ai mărturisit că ești ateu, nu mai țin minte dacă ăsta a fost cuvântul... Dacă am putut accepta toate astea, nu mai am dreptul să mă sperii de un hoț. Comic e că te-ai dovedit un hoț neîndemânatic.

Și Emilia schiță un zâmbet.

— Dar aș putea deveni îndemânatic.

— Îți mulțumesc pentru promisiune... Un lucru nu știi: ce să-i spun Halinei... Tonul Emiliei deveni tăios: îți dai seama, cred, că trebuie să pleci și să nu te mai întorci niciodată. Nici să nu-mi scrii. Pentru mine ai murit. De fapt, și eu sunt moartă. Dar și morți vom fi departe unul de altul.

— Da, mă duc. Fii sigură că niciodată...

Vorbind, lașă încercă să se ridice în picioare. Dar durerea îl amuțise.

— Așteaptă o clipă. Văd că nu poți să te miști. Ce-ai pățit? Ți-ai scrântit o gleznă? Ți-ai fracturat piciorul?

— Ceva s-a întâmplat.

— Orice-ar fi, în stagiunea asta n-o să mai apari pe scenă. S-ar putea să rămâi infirm pe toată viața. Dumnezeu o fi ținând la tine, dacă te-a pedepsit imediat...

— Nu cred. Și pentru Dumnezeu sunt un om de nimic.

Emilia își acoperi brusc fața cu amândouă palmele și-și lășă capul în jos. Își frecă apoi fruntea cu vârful degetelor. Trăia, era limpede, clipe sfâșietoare. Când își îndepărtă mâinile, părea desfigurată. Arăta ca trezită dintr-un cumplit coșmar. Sub ochi îi apăruseră cearcăne

adânci, pe frunte i se iviseră brazde groase - și în păr multe fire albe. Parc-ar fi încetat o vrajă care o ținuse tânără. Legănându-se descumpănită, privi spre lașa și-l întrebă cu o voce ștearsă, îmbătrânită și ea:

— De ce-ai lăsat acolo lista cu adrese? Și de ce era trecut pe ea și adresa mea? Aș zice că...

Emilia nu mai continuă.

— N-am lăsat nicio adresă.

— Doar n-o fi inventat agentul de poliție povestea asta.

— Nu știu. Jur în fața lui Dumnezeu că nu știu nimic de așa ceva.

— Nu jura. Mai mult ca sigur că ți-ai făcut o listă care ți-a căzut din buzunar. Frumos din partea ta că m-ai trecut și pe mine...

Un zâmbet cernit apăru pe fața Emiliei. Era zâmbetul care se naște în toiul unei tragedii. Colțurile ochilor i se umplură cu zbârcituri.

— E un mister. Încep să cred că mi-am ieșit din minți.

— Da, ești un om bolnav.

În acea clipă, lașa își aminti că smulsese câteva foi din carnetul lui cu adrese, din care-și făcuse un fel de șperaclu de hârtie ca să pipăie pe dinăuntru încuietoarea casetei. Lăsase, poate, acolo acele foi; pe una din ele o fi fost însemnată adresa Emiliei. Cine știe câte alte adrese mai erau trecute pe ele! Lui lașa îi fulgeră prin minte că s-a dat singur de gol. Avea în carnet adresa lui Wolski, precum și adresele unor impresari, actori, directori de teatre, ale unor firme de la care cumpărase materiale pentru spectacolele lui. Nu era exclus ca și propriul său nume să figureze pe acele foi, fiindcă avea obiceiul să se iscălească pe hârtiile care-i cădeau sub mână, înconjurând literele cu tot felul de rotocoale, codițe și piciorușe. Speriat cum era.

J

Îi veni, totuși, să râdă: s-a autodenunțat de la primul său delict. Făcea parte din tagma hoților ghinionști, care nu se aleg cu nimic când fac o spargere, dar lasă urme

care-i duc direct la închisoare. I Poliția și tribunalele n-au nicio milă de acești ageamii. Își aminti de spusele de adineauri ale Emiliei despre cei care, deși văd prăpastia, se aruncă orbește în ea. „Prin urmare, se prea poate ca poliția să mă aștepte acasă... O fi aflat și adresa mea din Lublin... Și afurisitul ăsta de picior...”

— Plec. Nu te mai deranjez, spuse el.

— Unde te duci? N-ai omorât pe nimeni, făcu Emilia, derutată.

— Iartă-mă, dacă poți...

lașa se îndreptă schiopătând spre ușă. Emilia dădu să-i taie calea.

— Treci, totuși, pe la un doctor.

— Mulțumesc, am să văd.

Emilia parcă voia să-i mai vorbească, dar, în pofida durerilor, el ieși repede în vestiar, își luă pălăria și pardesiul și-și deschise singur ușa apartamentului. Emilia îi strigă ceva, dar el trânti ușa și începu să coboare în fugă treptele, mai mult într-un picior.

lașa ținea cu tot dinadinsul să se ducă la Emilia, deși înțelegea că e o nebunie. Emilia, neîndoios, îl aștepta - și așteptarea ei îl hipnotiza, îl atrăgea ca un magnet. Magda nu era acasă; plecase ia-Capitolul al optulea!

Se opri o clipă în fața imobilului. Oare nu-l așteaptă afară agentul de poliție? își aminti deodată de șperaclu. Nu, nu-l avea acum la el. îl lăsase în costumul pe care-l purtase cu o zi înainte. Dacă-i vor face o percheziție acasă, îl vor găsi acolo. „Ce mai contează? N-au decât să mă închidă. Mâine, oricum, gazetele vor face mare tămbălău pe seama mea. Ce va spune Ester când va afla că bărbatul ei e un hoț? Haimanalele din Piask vor rânji de bucurie. Dar Zevtl? Dar Magda? Și Bolek, podoaba ei de frate? Și, pe urmă, Wolski și toată lumea de la Alhambra?... Măcar de m-ar băga în spitalul închisorii, când or vedea că sunt rănit!...” Coborâse treptele în goană, dar acum durerile îi

sfârtecau piciorul. Laba îi era atât de umflată, că pantoful începea să plesnească la cusături. Ieși în stradă, dar nu văzu pe nimeni care să-l aștepte. Poate că agentul îl pândea de pe trotuarul de peste drum. Se gândi să intre în Grădina Saxonă; îi fu însă teamă că-l va zări Emilia de la fereastră. Se îndreptă spre strada Granicza, apoi o luă pe Gnojna.

În vitrina unei ceasornicării văzu că e abia patru fără zece. „Doamne-Dumnezeule, lungă mai e ziua asta! Cât un an!...” Trebuia să se așeze undeva. Îi trecu prin gând să se ducă din nou la sinagogă. După primii pași făcuți în curte, se opri locului. „Ce cucernic am devenit!” se zeflemisi el însuși. În sinagogă se făcea rugăciunea de la asfințitul soarelui. Un evreu lituanian rostea cu glas tare cele optsprezece binecuvântări. Credincioșii purtau pălării tari și surtuțe. lașa zâmbi. El se trăgea din evrei polonezi, fideli ai hasidismului. În Lublin nu se prea vedeau evrei lituanieni⁴³. Varșovia era însă plină de ei. Îi recunoșteai ușor: se îmbrăcau altfel, vorbeau altfel, se rugau altfel. Deși era o zi fierbinte, din sinagogă venea un curent de aer rece. îl auzi pe cantor intonând: „Întoarce-te cu îndurare în Ierusalim, orașul tău, și fă-ți lăcaș în el, precum ai făgăduit...”

Așadar, vor și ei să se întoarcă la Ierusalim”. Încă din copilărie îi socotea pe evreii din Lituania doar pe jumătate evrei, un fel de sectă înstrăinată. Abia înțelegea idișul lor. Printre credincioși observă și evrei cu bărbi. „Ce noimă are să-ți razi barba și să te rogi în sinagogă? se întrebă lașa, în virtutea mentalității preluate în școală și de la ai săi. Pesemne că-și tund barba cu foarfecă – și asta n-ar fi un păcat prea mare... Dar, de vreme ce crezi în Dumnezeu și în *Tora*, nu e cazul să faci compromisuri. Dacă ești încredințat că există un Dumnezeu și că *Tora* lui e adevărată, atunci trebuie să-l slujești zi și noapte... De câți

43 Evreii lituanieni puneau mai presus de orice, în practica religioasă, studiul asiduu și respectarea neabătută a „legii”. Ei combăteau cu îndârjire preferința hasidismului pentru sentimentul religios și credința în minuni.

ani are omul parte pe lumea asta ticăloasă?... „Sinagoga era plină. Mesele erau ocupate de bărbați aplecați asupra cărților sfinte. Soarele bătea în ferestre și trimitea înăuntru șuvițe oblice de praf luminos. Băieți cu perciuni largi se legănau, strigau, cântau, se rezemau unii de alții în timp ce parcurgeau paginile îngălbenite ale *Ghemarei*. Unul din ei se schimonosea de parcă ar fi avut crampe, un altul își rotea prin aer degetul mare de la mâna dreaptă, un al treilea își răsucea uluitor de repede ciucurii de la cingătoare. Purtau cu toții cămăși murdare, cu gulere slinoase. Deși atât de tineri, câțiva nu mai aveau dinți în gură. Unuia barba îi crescuse în smocuri – un smoc aici, altul dincolo. Barba altui tinerel era roșie ca focul. Avea capul tuns chilug, doar pe de lături îi atârnavă perciuni blonzi. Iași auzi strigând, după carte: „I-au cerut grâu și s-au mulțumit cu orz...”

„Oare asta vrea Dumnezeu? se întrebă Iașa. Grâu... orz... Sau poate că e vorba de un îndemn la cumpătare... /* Căută o bancă neocupată lângă rafturile cu cărți și se așează, respirând ușurat. Închise o clipă ochii și ascultă cuvintele *Tor ei*. Voci subțirele de băieți se amestecau cu glasurile răgușite ale bătrânilor. Era și dânsul unul dintre evreii care-și rad barba, dar cei evlavioși îi sunt mai apropiați. Printre ei își petrecuse copilăria. Ester își gospodărește casa după datina evreiască. Or fi evreii aceștia niște asiatici înapoiți, cum cred cei cu idei moderne, dar, cel puțin, au o credință, o istorie, o speranță. Evreii care se asimilează n-au însă nimic al lor, totul e al altora. Aici vorbesc poloneza, dincolo rusa, în alte părți nemțește sau franțuzește. Îi vezi la mesele cafenelelor Lurs, Semodeni și Strassburger; beau cafea, fumează trabucuri, citesc tot felul de ziare și reviste, povestesc anecdote și râd zgomotos; hohotele lor de râs au zgâriat întotdeauna urechile lui Iașa. Au părerile lor despre politica mondială, se pasionează după evenimentele tulburi și uită adesea că primele victime ale acestor evenimente sunt evreii nevoiași, propriii lor frați. Nevestele lor se dau în vânt după blănuri și bijuterii, după rochii decoltate și

pene de struț.

De câte ori se afla între pereții unei sinagogi, lașa își scruta sufletul. Se îndepărtase de evreii drept-credincioși, dar nu se lipise niciodată de ceilalți... Acum pierduse totul: pe Emilia, sănătatea, căminul. Praful se alesese din dorința lui de a face carieră în străinătate. Nici aici nu va mai putea apărea în fața publicului. Își aminti de vorbele Emiliei: „Dumnezeu o fi ținând la tine, dacă te-a pedepsit imediat...⁴⁴ Da, cerul nu-l pierde din ochi. Poate pentru că n-a încetat niciodată să creadă. Ce-o fi vrând Cel-de-Sus de la dânsul? Azi-diminează, în timpul rugăciunii, a găsit răspunsul: să redevină evreu, ca tatăl și bunicul său. Dar îndoielile nu-i dădeau nici acum pace. La ce toate aceste caftane, acești perciuni, tichiile și pieptarii cu ciucuri? Cât timp vor mai trebui evreii să tot caute înțelesurile *Talmudului*? La câte alte porunci vor fi ei siliți să se supună? Și cât de mult îl vor mai aștepta pe Mesia, după ce de mii de ani tot speră în venirea lui? Dumnezeu e Dumnezeu, daioamenii au plăsmuit toate aceste dogme. Și cum a ajuns el, lașa, la catastrofa de azi? Fără îndoială că nu s-ar fi aruncat în atâtea aventuri, nu s-ar fi lăsat ispitit de atâtea iubiri, dacă s-ar fi rugat de trei ori pe zi în sinagogă. O religie este, într-un fel, o militarie: cere disciplină. O credință fără norme duce, pesemne, la păcat. O sinagogă este ca o cazarmă în care fac instrucție soldații lui Dumnezeu...

lașa nu mai putea rămâne aici. Îi era cald și avea frisoane. Făcuse temperatură. Unde să se ducă? N-avea de ales: acasă! N-au decât să-l aresteze. E gata să bea paharul până la fund...

Înainte de a ieși din sinagogă, scoase la întâmplare o carte din raft, o deschise și aruncă o privire în ea, așa cum făcea taică-său când, aflat la strâmtoare, căuta o cale de ieșire. lașa ținea în mână

Cărările veșnice de Rabi Iehuda Low⁴⁴. Îl izbi imediat un verset din *Biblie*: „Închide ochii pentru a nu vedea

⁴⁴ Rabin celebru din Praga, supranumit Maharal (sfârșitul secolului XVI- începutul secolului XVII), erou al legendei Golemului.

răul...”, urmat de o tâlcuire din *Ghemara*: „Bărbat este acela care nu se uita la scalda femeilor”, lașă își tâlmăci anevoie cuvintele ebraice. Ce vrea să spună *Biblia*? Că trebuie să fii stăpân pe tine. Dacă nu te uiți, ocolești ispita și izbutești să nu cazi în păcat. Când, dimpotrivă, nu te înfrânezi, ajungi să încalci Decalogul. lașă deschisese cartea rabinului Lôw la o pagină care-i oferea leacul frământărilor sale.

Puse cartea la loc. După o clipă o scoase din nou și îi sărută cotorul. Cartea asta îl învățase ceva, îi arătase o ieșire, deși deloc ușoară. Cărțile laice nu-i cereau nimic. Din partea lor, lașă putea să fure și să omoare. Întâlnise literați în cafenele, la teatru, în cofetării. Sărutau mâinile doamnelor, le făceau o sumedenie de complimente și se plângeau tot timpul de editori și de critici...

Chemă o droșcă și urcă în ea. Ceru birjarului să-l ducă pe strada Fréta. Știa dinainte că Magda îi va face un scandal și își pregătea în gând răspunsul: „Dragă Magda, sunt un om mort... îți dau tot ce am, ceasul de aur, inelul cu brilliant, banii ce mi-au rămas – și du-te acasă la tine. Și, dacă poți, iartă-mă...”

hainei; renunță însă, din jenă. Își băgă mâinile în buzunare, să și le încălzească. „O fi cangrenă?” se întrebă el. Dădu să se plece, ca să desfacă șir etul pantofului stâng, și fu cât pe ce să se rostogolească din droșcă. Mirosind că e ceva cu pasagerul său, birjarul întorcea mereu capul spre dânsul. lașă observă că și pietonii se uită la el. Unii chiar stăteau locului, mirați. Birjarul îl întrebă la un moment dat:

- Nu vă simțiți bine? Vreți să opresc?
- Nu, mergem mai departe.
- Să vă duc la o farmacie?
- Nu, mulțumesc.

Droșca mai mult stătea pe loc decât înainta, deoarece calea îi fusese tăiată de un convoi de căruțe și camioane încărcate cu lemne, saci de făină și mobilă. Ieșeau scânteii de sub potcoavele cailor de povară care izbeau cu picioarele lor groase în caldarâm. Un cal alunecă și căzu.

lașa trecu pentru a treia oară în aceeași zi prin fața băncii de pe Rymarska. Nici nu se mai uită la clădirea ei. Nu-l mai interesau băncile și banii. La teama care-l teroriza se adăuga și o adâncă silă de sine, de stupiditatea criminală a planurilor lui de spărgător. Era și o silă fizică: îi venea să vomite. O revăzu, într-o frântură de secundă, pe Ester. I s-o fi întâmplat ceva rău? îl urmărirea și amintirea confuză a unui vis. Nu reuși să reconstituie nicio imagine clară. De la o vreme, visurile lui torturante – cu monștri, vrăjitoare, leproși, înmormântări – încetaseră. Dormea adânc, din pricina oboselii. Nu o dată se întâmplase să se trezească exact în poziția în care s-a culcat. Știa, totuși, că nu există noapte fără visuri. Ducea în somn o altă viață, despărțită de existența de fiecare zi printr-un hotar de netrecut. Doar din când în când își amintea de câte un vis cu zboruri și acrobații de care niciun om normal n-ar fi în stare. Totul era atât de nesăbuit, că nimic nu i se înrădăcina în memorie. Ceea ce-și amintea era inconsistent și se topea aproape instantaneu...

Când a coborât din droșcă era oarecum liniștit. Sui încet treptele. Nu avea la el nici cheia, nici șperaclul. Dacă Magda nu-i acasă, va rămâne pe afară. Înainte de a bate în ușă, ascultă puțin: mica lui menajerie era tăcută. Atinse clanța și, spre uimirea lui, ușa se deschise. Intră și se trezi în fața unui tablou cutremurător: Magda atârna de tavan; sub picioarele ei se vedea un scăunel răsturnat. Își dădu pe loc seama că e moartă. Înmărmurit, lașa nu fu în stare să scoată decât un horcăit slab. Magda era desculță și în combinezon. Nu-i vedea fața. Ceafa îi era acoperită de părul desfăcut. Arăta ca o păpușă mare, agățată de un cârlig. lașa știa că trebuie să taie funia, dar nu se putea mișca din loc. „De unde să iau un cuțit?...” în cele din urmă, smulse ușa de la intrare și strigă:

— Ajutor, oameni buni!

Nu se ivi nimeni, pentru că nu strigase îndeajuns de tare. O clipă, îl apucă dorința de a fugi de acolo. Își dădu seama că ar fi fost o absurditate. Deschise ușa unui vecin și spuse cu o voce înăbușită.

— Ajutor! Nenorocire!

Locuința vecinului era plină de copii desculți și pe jumătate goi. Gospodina apărură în ușa bucătăriei; era o femeie grasă, cu părul strâns într-un coc cenușiu și cu fața asudată; ținea în mâini un cuțit și o ceapă pe jumătate curățată.

— Ce s-a întâmplat?

— Săriți! Ajutor! Magda...

Altceva n-a mai putut rosti. Femeia merse cu el. Ajunsă în ușa locuinței lui lașa, care rămăsese deschisă, scoase un țipăt prelung. îl prinse pe lașa de umeri și-i strigă:

— Taie funia! Taie funia!

lașa ar fi vrut să facă ceva, dar femeia se agățase de el; mai ținea într-o mână ceapa și cuțitul de bucătărie; cât pe ce să-i taie o ureche. Apărură în goană alți vecini. Unul din ei o ridică pe Magda, iar un altul lărgi lațul funiei și i-l trecu peste cap. Crezând c-o mai pot salva, o zgâlțâiră de umeri, o traseră de păr, o stropiră cu apă. Se strângeau tot mai mulți locatari ai casei; printre ei, portarul și nevastă-sa. Cineva fugi să aducă un polițist. lașa nu vedea fața Magdei, ci numai trupul ei uscat, care se lăsa purtat cu nepăsarea celor care și-au încheiat toate socotelile. Vecina își ciupea obraji și își făcea cruce. Două bătrâne își căzură una altelea în brațe și se legănară așa câteva minute, parcă pentru a-și împărțași pe tăcute o taină. Abia acum îl surprinse pe lașa liniștea neobișnuită din cămăruța animalelor. Intră acolo și văzu că cele trei făpturi sunt moarte. Maimuțica avea ochii deschiși. În colivia ei, cioara părea împăiată. Papagalul căzuse pe o parte și avea pe cioc o picătură de sânge încheiat. De ce o fi pus Magda capăt vieții lor? Pesemne ca să nu strige... lașa trase pe cineva de braț și-i arată viețuitoarele ucise. În camera mare tocmai se ivise un polițist, care scoase imediat din buzunar carnetul de procese-verbale. Intră cu lașa în bucătărie și notă tot ce-i zise el.

Mai sosiră un polițist, un doctor și un comisar în civil. lașa credea că va fi arestat. Parcă și dorea să fie închis.

Dar oamenii autorităților plecară, atrăgându-i doar atenția să nu se atingă de moartă. Bărbații se duseră la treburile lor. La fel și femeile, cu excepția a doua din ele: vecina pe care o chemase lașă și o bătrână cu păr alb și fața plină de negi. Pe Magda o așezaseră pe patul din dormitor.

— Trebuie expusă. A fost catolică, spuse vecina.

— Faceți, vă rog, tot ce trebuie.

— Trebuie să anunțăm parohia. Măcelarii ăștia o să-i facă autopsie.

Plecară și cele două femei. Rămas singur, lașă vru să se ducă în dormitor, la Magda, dar i se făcu frică. Renăscuse în el teama copilărească de morți. Deschise ferestrele, ca să rămână măcar așa în contact cu lumea. Lăsă deschisă și ușa care dădea spre scară. Vru să mai arunce o privire asupra celor trei făpturi moarte, dar se temu de nemișcarea lor. În casă plutea o tăcere surdă, încărcată de strigăte înăbușite. Dinspre coridor răzbăteau discuții și murmure. lașă se oprise în mijlocul mării încăperi și privea prin fereastră la cerul palid-albastru, săgetat de păsărele. Deodată, auzi un cântec. Intrase în curte flașnetarul care străbătea mereu cartierul. Era o veche melodie poloneză despre o fată părăsită de iubitul ei. Câțiva copii ieșiră în fugă din clădire. Oricât ar părea de straniu, lașă îi era acum recunoscător flașnetarului. Câtă vreme se auzi caterinca, fu în stare s-o privească pe Magda. Cântecul întrerupsese muțenia morții.

Rămăsese o clipă în prag, înainte de a se apropia de pat. Femeile acoperiseră fața Magdei cu un șal. Când îl dădu deoparte, lașă văzu pe cineva care nu era Magda, ci o figură modelată dintr-un material lipsit de viață - ceară sau parafină -, cu un nas străin, o gură străină, trăsături străine. Numai umerii obrazilor semănau cu ai Magdei. Urechile îi erau albe, osoase. Pleoapele i se încrețiseră, ca și cum ochii de sub ele s-ar fi scurs de mult. Pe gât se vedea urma brună-vineție a frânghiei. Buzele umflate și crăpate păreau să strige: „Uitați-vă ce a făcut din mine! Uitați-vă! Uitați-vă!” lașă ar fi acoperit repede fața moartei, dar nu se putea urni din loc și mâinile, oricum, nu

i-ar fi dat ascultare. Era tot Magda, cea care se certase cu el în aceeași dimineață și-i adusese un castron cu apă de la pompă. Dar Magda aceea se lăsa împăcată, i se putea cere iertare – în timp ce Magda asta de pe pat trecuse într-o clipită pragul veșniciei. Se afla acum dincolo de bine și de rău, de cealaltă parte a unui abis peste care nu există punte. lașa îi atinse ușor fruntea. Nu era nici rece, nici caldă, ca dintr-o lume în care nu se știe de frig și de arșiță. Îi ridică o pleoapă; pupila arăta ca a unui om viu, care nu privește însă nicăieri, nici măcar înăuntrul său...

Sosi o dubă mortuară s-o ia pe Magda. Un vlăjgan cu sort albastru și cu o pălăriuță boțită peste chica lui blondă o înhăță cu o singură mână, ca pe o găinușă, o așează pe targă și o acoperi cu un sac. Îi strigă ceva lui lașa și lăsă o hârtiuță. Însoțitorul lui, un ins mărunțel și cu mustața răsucită, o făcea și el pe furiosul. Duhnea a rachiu. Mil osul de băutură îi dădu de înțeles lui lașa ce are de făcut: să se îmbete... Ascultă încordat pașii celor doi ciocli pe trepte. Din celelalte apartamente ajungeau până la el frânturi de discuții aprinse. Îndeobște, familiile își feresc morții de autopsie. Abia acum pricepu lașa că ar fi trebuit să aranjeze lucrurile acestea cu un funcționar sau cu un preot care se îngrijește de morții catolici. Dar totul se petrecuse foarte repede, iar el habar n-avea încotro s-o ia. Își dădea seama că vecinii vorbesc pe seama lui. Nici măcar nu urmașe până la duba mortuară targa pe care fusese aruncat trupul Magdei. Ar fi vrut să coboare scara, dar se temea că-i va ieși cineva în cale. Așteptă să se facă liniște. În casă, lumina scăzuse odată cu apropierea amurgului. lașa privea spre ușă, la un punct de pe clanță, cu senzația că e înconjurat din toate părțile de forțe nefaste. Auzi deodată în spatele său un hârâit, ca o răsuflare grea. N-avu curajul să-și întoarcă privirile. Un monstru sta gata să se năpustească asupra lui și să-și înfigă în el dinții, ghearele, coamele. Cunoștea arătarea asta fără nume încă din coșmarurile copilăriei. Știa că e o plăsmuire a minții sale chinuite. Totuși, îl îngrozea de parcă ar fi fost o jivină adevărată. Simți că i se taie

respirația. Nu mai putea rezista spaimei...

În celelalte apartamente se făcuse liniște. lașa se repezi spre ușă. Încercă s-o deschidă în grabă, dar ușa era ca zăvorâtă. Încremeni. Nu-i dau voie să iasă din casă? Smulse clanța și ușa se deschise ca izbită de un curent puternic de aer. Ceva țâșni pe lângă dânsul – o pisică. Era cât pe ce s-o strivească. Îl trecură toate nădușelile. Trase ușa după el și fugi pe scări, ca și cum ar fi fost urmărit. Ajuns la parter, îl observă pe portar la intrarea în clădire. Se lipi de zid și așteptă să i vadă intrat în cămăruța lui. Spaima dinainte i se mai potolise, dar un fior rece îi trecea prin șira spinării și rădăcinile perilor din cap îl înțepau. Când își spuse că niciodată nu se va mai întoarce în casa asta, inima lui își accelerează bătăile; un ghem de foc i se zvârcoli în piept...

Portarul dispăru și lașa ieși în fugă pe stradă. Abia acum simți iarăși durerea mocnită din picior. Încercă să se strecoare pe lângă pereți: nu voia să fie văzut sau, cel puțin, el să nu vadă că alții l-au observat. Ajuns la colțul cu Franciszkańska, o coti repede pe ea, ca un școlar care a fugit din clasă. Cele petrecute în ultimele douăzeci și patru de ore parcă șterseseră lungul răstimp care-l despărțea de copilărie. Era din nou un învățăcel vinovat, gonit de o frică oarbă, de un zbucium vecin cu nebunia. Și, totodată, avea luciditatea omului matur care năzuiește spre un țarm salvator, chiar dacă nu știa unde se găsește el.

Să se îmbete? Unde o fi pe aici o cârciumă? Pe Fréta erau câteva localuri, dar toți patronii și clienții îl cunoșteau. Franciszkańska e o stradă evreiască; acolo nu sunt băutori și, prin urmare, nici cârciumi. Își aminti de una, undeva pe Bugaj. Dar cum să ajungă acolo fără a trece prin Fréta? Merse până la Nowinarska, apoi o luă pe străduța Bolese – care, în poloneză, înseamnă „durere”. „Toate străzile ar trebui să poarte nume din astea, își spuse lașa. Toată lumea e o mare durere...” O coti apoi pe Bugaj. Femeile de stradă stăteau rezemate de porți și de stâlpii felinarelor, dar niciuna nu-l luă în seamă. „Arăt, oare, atât de jalnic, că și ele mă ocolesc?” 4, se întrebă el.

De undeva se ivi un ins într-o haină în carouri, cu o pălărioară albastră și cizme scurte cu tureatca largă. Avea fața prelungă, jupuită și locul nasului mâncat era acoperit cu o bentiță neagră, legată cu un șnur* de ceafă. O prostituată micuță, care-i ajungea până la brâu, îi ieși în întâmpinare și se duse undeva cu el. Fata nu părea

HUH

să aibă mai mult de șaptesprezece ani. Insul o urma cu pași șovăielnici. „De ce i-o fi frică? se întreabă lașa. De sifilis?...”

Nu dădu pe Bugaj de cârciuma pe care o ținea minte. Or fi închis-o? Ar fi vrut să întrebe pe careva, dar nu avea curaj. „Parc-aș fi ajuns o capră râioasă”, își spuse el. Nu găsea cârciuma, dar o simțea pe aproape, lângă el. Și, tocmai pentru că ar fi dorit ca nimeni să nu-l observe, toată lumea de pe stradă se uita la el: băieții, fetele, chiar și oamenii mai în vârstă. „M-or fi cunoscând cei de pe aici? Poate de la Alhambra. Nu, nu mă cunosc...” Trecătorii își dădeau coate și-i râdeau în față. Un cățeluș lătră la el și se repezi să-l apuce de pantalon. De obicei, nu te sinchisești de un asemenea cotei. Dar lătra cu botul plin de spumă și atât de asurzitor, că era greu de înțeles de unde atâta putere într-o potaie mărunță. Pentru lașa era un semn că diavolul, marele său dușman, încă nu se potolise; noi nenorociri se vor abate asupra lui...

Deodată, zări cârciuma. Se afla chiar lângă ușa ei. Și toți cei din jur se puseră pe râs, ca și cum ar fi avut în fața lor un clown. Cârciuma nu-l mai atrăgea - cel puțin, cârciuma asta -, dar nici să plece de acolo nu mai putea. Ar fi trebuit să pornească în căutarea alteia. Urcă cele trei trepte și deschise ușa. Îl izbi un val de fierbințeală și o duhoare de rachiu, de bere și de ceva care putea fi lâncezit. Se auzea un cântec de armonică și abia se deslușea o îmbulzeală de oameni care se învârteau, se legănau, se ciocneau într-un fel de dans. Făceau, probabil, cu toții parte din aceeași familie. Ochii lui lașa se încetoșară și câteva clipe nu mai văzu nimic. Cum să dea de o masă liberă, de un scaun pe care să se așeze? Avea

senzația că drumul îi este închis de o bară sau o frânghie, puse înadins ca să se poticnească; se și vedea căzut pe podea. Ajunse cu chiu, cu vai până aproape de teighea. Nu mai putea înainta, dar nici să se retragă nu izbutea. Parcar fi nimerit într-o capcană. Picături mari de sudoare îi intraseră în ochi. Căută în buzunarele pantalonilor o batistă cu care să se șteargă, dar nu găsi. Pofta de băutură se preschimbă brusc într-o stare de greață. Gura i se umplu din nou cu acea apă sălcie și în fața ochilor i se legănau iarăși valuri de scânteii, unele din ele mari ca niște cărbuni încinși.

— Ce doriți? îl întrebă cineva.

— Eu? întrebă lașa la rândul lui.

— Da, dumneavoastră, cine altul?

— Pot căpăta un pahar de ceai? răspunse lașa, surprins el însuși de cererea asta. Parcă și-ar fi jucat singur o festă, ca să se facă de râs.

Celălalt stătu puțin în cumpănă, apoi îi spuse:

— Aici e cârciumă, nu ceainărie.

— Atunci, fie rachiu.

— Un pahar? O sticlă?

— O sticlă.

— O litră? O jumătate?

— O jumătate.

— De patruzeci sau de șaizeci de grade?

— De șaizeci.

Curios, nimeni nu râse.

— Și ceva la rachiu?

— Da, ceva.

— O turțiță sărată?

— Da, o turțiță sărată.

— Fiți bun și luați loc. Vă aduc imediat.

— Nu văd unde să mă așez.

— Aici, la masă.

Abia acum zări lașa o masă. Pâcla din cârciumă și mișcărilor automate ale clienților cu priviri sticloase îi făcură impresia că se află la o demonstrație de hipnoză colectivă. Citise în ziare despre o asemenea sedință. El,

însă, nu ajunsese atât de departe în spectacolele sale.

Era extenuat și nu mai putea suporta pantoful de pe piciorul stâng. În timp ce încerca să dezlege șiretul sub masă, își aminti de un verset din *Biblie*: „Iată, merg spre moarte. La ce-mi trebuie dreptul de prim născut?”⁴⁵ Nodul șiretului nu se lăsa nici acum desfăcut.

piciorul lui bolnav? Peste tot e închis. La un hotel? Ce fel de hotel? Și cum să ajungă până acolo? în cartierul ăsta nu dai de o droșcă. Vru să-și îmbrace pantoful. îl căută sub masă cu vârful piciorului, dar nu dădu de el. Să-l fi luat cineva? Deschise ochii: bețivanii din cârciumă aveau fețele și mai buhăite, ochii și mai tulburi ca înainte. Își bălăbăneau mâinile și se străduiau să facă pași. Alții se izbeau cu pumnii lor lipsiți de vlagă ori se strângeau în brațe și se sărutau. Chelnerii, în șorțurile lor murdare, alergau cu rachiu și gustări. Muzicantul, cu armonica prinsă de gât, se încovoia în tactul cântecelor și făcea o mutră de om în extaz. Cârciuma o mai fi avut o încăpere, pentru că se auzea cântând un pian. Lampa cu gaz era înconjurată de un glob de aburi. Un ins uriaș, cu mustăți lungi și o cicatrice pe frunte, așezat în fața lui lașă, se tot schimonosea la dânsul. O veselie pâcloasă, de om aflat în pragul nebuniei, țâșnea din ochii lui.

lașă se aplecă și văzu pe jos, într-o parte, pantoful. Vru să-l încalțe, dar nu-i încăpu pe picior. Își aminti de o istorie învățată în școală: când i s-a dat de știre lui Titus¹ că tatăl său, împăratul de la Roma, a murit, el nu și-a mai putut îmbrăca încălțărilor, pentru că, așa cum scrie la carte, „vestea bună îngroașă osul”. După atâta amar de vreme, se revăzu copil, așezat la masa lungă dominată de învățătorul său reb Moise Godl și citind împreună cu ceilalți băieți capitolul din *Ghemara* care se parcurge în

⁴⁵ Potrivit legislației biblice, primul născut se bucură de anumite privilegii în raport cu ceilalți copii ai familiei (ca moștenitor, de exemplu).

sinagogă în ajun de Tișa-Beav⁴⁶⁴⁷, cu povestea despre Camța și Bar-Camța⁴⁸.

„Nu pot rămâne aici, or să-nchidă cârciuma. Trebuie să mă duc undeva”, își spuse lașa. Își încălță cu greu pantoful, fără să mai lege șiretul rupt. Ciocăni cu paharul în sticla de rachiu; poate c-o să-l audă chelnerul. Uriașul din fața lui se puse pe râs, dezvelindu-și dinții stricați, ca și cum ar fi vrut să facă, împreună cu lașa, un pocinog cuiva. „Din ce-o fi trăind? se întrebă lașa. O fi beat sau nu-i întreg la minte? Are vreun suflet lângă el? Poate i s-a întâmplat și lui ce mi s-a întâmplat mie...” Necunoscutului îi curgeau bale din gură și ochii îi lăcrimau de atâta râs. Figura lui te ducea cu gândul la codrii sălbatici din care s-a smuls cândva omenirea. Totuși, era, poate, și el tatăl, soțul, fratele, fiul cuiva... În sfârșit, se arătă chelnerul. lașa plăti și se ridică. Abia putu merge. Fiecare pas era un chin.

Se făcuse târzior, dar pe Bugaj domnea mare animație. Peste tot, în praguri, pe scaune, pe ladițe ședeau femei. Câțiva cizmari își scosese ră în stradă scăunelele și ciocăneau la lumina unor opaițe. Chiar și copiii mai erau treji. Dinspre Vistula veneau adieri calde. Din rigole se ridicau duhori. Cerul se boltea roșu deasupra acoperișurilor; parcă se oglindea în el un incendiu apropiat. lașa se opri să aștepte o droșcă, dar își dădu

46 Titus Flavius Vespasianus, împărat roman (79-81 d. Hr.). în timpul domniei tatălui său, Vespasianus, a fost comandantul suprem al armatelor romane care au înfrânt răscoala din Iudeea (70 d. Hr.) și au distrus Ierusalimul.

47 Ziua a noua a lunii ebraice Av (cade vara), în care se comemorează distrugerea primului templu de la Ierusalim de către anatele lui Nabucodonosor, regele Babilonului, (586 î. Hr.), și a celui de-al doilea templu de către romani (v. nota precedentă).

48 Potrivit unei legende, o personalitate de vază a Ierusalimului antic a organizat o reuniune la care a vrut să-l invite pe bunul său prieten Camța. Slujitorul trimis să-l anunțe a chemat din greșeală pe Bar-Camța, cu care stăpânul său se dușmănea. Bar-Camța a răspuns eronatei invitații, dar a fost gonit în mod rușinos de către amfitrion. Pentru a se răzbuna, Bar-Camța s-a adresat ocupanților romani cu învinuiri inventate împotriva întregii populații a Ierusalimului. Aceste incitații ar fi dus, în cele din urmă, la distrugerea orașului.

repede seama că va avea de așteptat mult și bine. O luă pe Celnă, apoi pe Świętojańska, până la Piața Palatului. Trebuia să se oprească mereu locului. Îi ardea tot trupul și îl chinuia o greață venită din adâncul lui. La fiecare poartă, lângă fiecare stâlp de iluminat pândeau femei de stradă. Treceau bețivi cu mers împleticit, parcă aflați în căutarea cuiva asupra căruia să se năpustească. Lângă o ușă, sub un balcon, ședea o femeie cu părul vâlvoi, în ochii căreia sticlea nebunia. Ținea în mână un coș umplut cu clipe. lăsa își lăsa capul în jos. Îi venea să râgâie și o amăreală îi umplea cerul gurii, gâtul, nările. „Asta-i lumea noastră! La fiecare două sau trei case e jelit un mort. O sumedenie de oameni rătăcesc pe străzi, dorm pe băncile de pe malul Vistulei, se tăvălesc prin gunoaie. Orașul e înconjurat de cimitire, închisori, spitale, balamucuri. Pe fiecare uliță, la fiecare colț de stradă se ațin hoți, criminali, siluitori, degenerați. Pretutindeni se văd polițiști, jandarmi și indivizi care arată a agenți secreți...”

Trecu o droșcă. lăsa făcu semn cu mâna, dar birjarul, după ce-i aruncă o privire, întoarse capul. Apăru o altă droșcă, dar nici asta nu opri. „Ce câini! Drept cine mă iau?” Se ivi și a treia droșcă: birjarul trase de hățuri fără a șovăi. lăsa urcă.

— Du-mă la un hotel.

— Ce hotel?

— Oricare. Hotel să fie.

— „Krakowski” vă convine?

— Îmi convine.

Birjarul pocni din bici. Droșca o luă prin Podwale, apoi străbătu străzile Mod și Senatorska. Piața Teatrului era încă plină de lume. În fața Operei așteptau multe trăsurile; avea loc, probabil, un spectacol de gală. Se auzeau glasurile groase ale bărbaților și râsetele femeilor din cafenelele puternic luminate din jur. Nimeni nu știa că o femeie tânără, cu numele de Magda, s-a spânzurat și că un scamator originar din Lublin se chircește de durere. „Toțiăștia vor râde și vor petrece până se va alege praful de ei”, își spuse lăsa. I se părea de neînțeles că el însuși s-a zbatut

până acum, zi și noapte, să distreze haita asta. „Ce am urmărit? Ca înșii aceștia, care joacă pe morminte, să-nni arunce niște aplauze. De dragul lor am ajuns hoț și am ucis o ființă omenească...”

Droșca opri în fața hotelului „Krakowski”.

În acea clipă, lui lașa îi trecu prin minte că degeaba făcuse drumul. Nu avea asupra lui nicio legitimație.

Plăti birjarului și-i ceru să aștepte. Pătrunse în hotel cu un mers cât putu de normal și încercă să obțină o cameră. Omulețul de la recepție îl refuză categoric:

— Fără acte nu se poate. E strict interzis.

— Și ce face omul care și-a pierdut actele? Doarme pe stradă?

Recepționarul ridică din umeri:

— Astea-s dispozițiile.

În lașa răsunară, ca un ecou îndepărtat, cuvinte auzite cândva de la taică-său: „Habar n-au de pravila noastră”; bătrânul le reținuse dintr-un text străvechi pentru că i se păreau potrivite pentru rânduielile din partea locului.

Ieși din hotel, dar cineva îi luase droșca. O văzu îndepărtându-se. Era din nou părăsit. Se așeză pe o ieșitură de zid, gândindu-se că-și petrece a doua noapte sub cerul liber. „Dacă lucrurile merg tot așa mai departe, mâine voi dormi poate în mormânt/4 Se învăteau și pe acolo femei de stradă. Zări pe celălalt trotuar una din ele, îmbrăcată în negru și purtând cercei lungi. Arăta ca o doamnă onorabilă, de vârstă mijlocie. Doar privirile pe care le arunca erau de târfă. Părea să fie una din cele fără conducătoare, care se vând pe scări, în curți, în closete. Se uita țintă la lașa, ca și cum ar fi vrut să-l hipnotizeze. Privirea ei se agăța rugător de dânsul, parcă zicându-i: „De vreme ce suntem la fel de nenorociți, de ce n-am merge împreună? 44 Lumina felinarului scotea la iveală zbârciturile de pe chipul ei, cutele care-i brăzdau fruntea, rujul cu care-și acoperise umerii obrajilor, cearcănele cafenii de sub ochii ei mari, negri. lașa nu mai era în stare să simtă nici durerea. „Foițele care hotărăsc soarta omului

Își fac din el o jucărie, pe care până la urmă o azvârl cu silă. Dar de ce tocmai eu? De ce tocmai femeia asta? Cu ce e dânsa mai rea decât cucoanele snoabe care, din lojile Operei, își îndreaptă binoclurile spre publicul din stal? Întâmplarea e de vină? Dacă-i așa, atunci întâmplarea e Dumnezeuul nostru. Dar ce e întâmplarea? Poate fi cosmosul o întâmplare? Și dacă universul nu e întâmplător, poate fi întâmplarea o parte a lui?..."

Sedea pe acel colț de zid și-și vedea limpede destinul. În stagiunea aceasta nu va mai apărea pe scenă. Magda a murit. Pe Emilia a pierdut-o. Toată Varșovia va ști mâine că e un hoț. Să fugă? Unde? Cum se va descurca într-o țară străină fără a-i ști limba? Cât timp vor mai dura dibuirile lui? Bătrânețea se apropie. Oricât n-ar vrea să și-o mărturisească, în el zac vicii ascunse. De undeva îl pândește și suferința cea din urmă, moartea. Nimeni din familia lui nu a trăit mult, nici tatăl său, nici mama sa, nici vreunul din bunici. Își aminti deodată că-și lăsase părinții fără pietre de mormânt. A tot amânat până s-a făcut prea târziu ori i s-a părut lui că e prea târziu. De fapt, nu-și găsisese timp pentru a-și îndeplini datoria aceasta. Își dăruise fiecare clipă artei lui de scamator și femeilor. El, hipnotizatorul, era cel hipnotizat. Pentru ce a fost el, oare, trimis pe lume? Doar pentru a se nimici pe sine și a-i nimici pe alții?

Simți nevoia să se roage, dar îi fu rușine de el însuși. Are un ins ca el dreptul la rugăciune? Le e îngăduit buzelor lui întinate să rostească numele Domnului? Există pentru dânsul o izbăvire? „Dumnezeule din ceruri, murmură lașă, ai milă de sufletul meu păcătos...” Noaptea era caldă, dar pe el îl treceau fiori. Își plecă mult capul, ca și cum i-ar fi atârnat de gât o mare greutate. Se auzi șoptind cuvinte neînțelese; nu-și dădea seama dacă se roagă ori își mărturisește nelegiuirile în pragul morții...

Trecu o droșcă. O opri și urcă în ea. Femeia de peste drum îi aruncă o privire plină de reproșuri. lașă avu impresia că-i spune pe muțește: „Și de mine te lepezi?...” Birjarul întoarse capul spre dânsul, dar lașă încă nu știa ce

să-i zică. Ar fi vrut să-i indice un spital; totuși, de pe buze îi ieși o comandă imprecisă:

— Pe Niska.

— Ce număr?

— Nu țin minte numărul. O să-ți arăt unde.

— Bine...

Era o aberație să se ducă acum, în puterea nopții, la femeiușcă spelbă de pe strada Niska și la fratele ei, proxenetul din Buenos Aires, unde se aciuase Zevtl. Dar n-avea altă alegere. Wolski are nevastă și copii. Nu putea apărea la el în halul în care se găsea. Îi e dator și bani... Doar s-o trezească din somn pe Emilia. Cum să îndrăznească așa ceva? Nici Zevtl nu se va mai bucura să-l vadă... O clipă îi trecu prin minte să meargă la gară; poate mai prinde un tren de Lublin. Își dădu însă îndată seama că nu poate pleca. Trebuia să se îngrijească de înmormântarea Magdei. Cum să-i lase de izbeliște trupul sfârtecat și să fugă? Pe lângă asta, poliția o fi aflat că el e hoțul care s-a strecurat în casa bătrânului Zaruski. Mai bine să fie arestat aici decât la Lublin. Cel puțin, Ester să nu fie de față. Gândul îl duse și la Bolek, care-l amenințase cu ani în urmă că o să-i facă de petrecanie; acum avea, într-adevăr, pentru ce se răzbuna...

Droșca trecu prin Tlumacka și Leszno până la Zelazna. De acolo o coti pe Smocza. Iasă nu ațipise. Ședea ghemuit, de parcă ar fi fost chinuit de friguri. Îl umilea gândul că va trebui să-i vorbească lui Zevtl și celorlalți despre situația fără ieșire în care se afla, despre pierderea Magdei și despre teama că-și va pierde piciorul. Scoase din buzunarul de la piept un pieptene și și-l trecu prin păr. Își îndreptă nodul de la cravată. Se gândi, apoi, cu îngrijorare că i s-au topit banii. O înmormântare trebuie să coste câteva sute de ruble; or, în afara celor câteva ruble pe care le avea la el, nu-i mai rămăsese nimic. Ar putea vinde caii, dar, dacă e căutat de poliție, va fi arestat de îndată ce se va arăta în casa de pe Fréta. Cel mai nimerit ar fi să se predea de bunăvoie poliției. În închisoare ar avea un culcuș; poate că un doctor îi va vedea piciorul rănit și-l va

interna în infirmerie. „Da. Asta-i singura scăpare!” strigă acel *alter ego* din el. Dar cum să procedeze? Să se adreseze unui sergent de stradă? Să se ducă la un comisariat? Dacă pe celelalte străzi văzuse o mulțime de polițiști, pe aici nu se zărea niciunul. Strada era pustie, cu porțile încuiate și obloanele zăvorâte. Era gata să-i strige birjarului: „Oprește la poliție!”, dar renunță. „Ar fi spus că-s nebun... Oricum, se uitase bănuitor la mine când m-a văzut schiopătând...” în lașa mândria nu se stinsese de tot. „Nu, cea mai firească ieșire e moartea!... Poate chiar în noaptea asta...”

Concluzia asta îl liniști brusc. Nu se mai gândi la nimic.

Droșca ieși pe Niska și o luă spre răsărit, în direcția Vistulei. lașa nu mai știa cum arată casa unde se adăpostise Zevtl. Își aminti de o curte cu un gard de scânduri, dar nu o zări nicăieri.

Birjarul opri:

— Poate că-i undeva aproape de Okopowa.

— Da, poate.

— Nu mai pot întoarce droșca.

— Atunci, cobor și-am să găesc singur casa, spuse lașa, cu toate că știa că-i va fi foarte greu să se târâie cu piciorul bolnav prin întuneric.

— Mă rog...

Plăti și coborî. Piciorul îi era amorțit până la genunchi. Droșca plecă și abia acum observă lașa cât de adâncă era bezna în acel loc. Felinarele se aflau la o mare distanță unul de altul și răspândeau o lumină slabă. Strada, era pietruită, dar plină de gropi. lașa nu vedea nimic. Parc-ar fi pătruns într-un orașel din provincie. Poate că nici nu se afla pe Niska. Nu avea chibrituri la el, o știa foarte bine, și, totuși, se căută prin toate buzunarele. Șontăcăi puțin spre Okopowa. Drumul încoace fusese, oricum, o nebunie. Bătea un vânt răcoros. lașa știa că vine dinspre cimitir. Până la Vistula erau câteva verste. Zâmbi: dacă ar vrea să se înece în valurile ei, n-avea cum ajunge până acolo. Căzuse oare vreodată cineva într-o asemenea

capcană? Târâș-grăpiș ajunse în Okopowa, dar casa pe care o căuta parcă dispăruse. Își îndreptă privirile spre cerul negru al miezului de noapte, presărat cu stele și adâncit în propriile sale griji. Nu venea de acolo niciun senin că s-ar interesa careva de un scamator căruia i-a ajuns cuțitul la os. Se izbi de gardul cimitirului. Aici zăceau cei care și-au trăit traiul și și-au încheiat socotelile. Iași spuse că, de ar exista o poartă deschisă și o groapă goală, ar intra în cimitir, s-ar întinde în acel mormânt liber și și-ar oficia singur slujba evreiască de înmormântare.

Ce altceva îi mai rămăsese de făcut?

Se îndepărtă, totuși, de cimitir. Picioarul continua să-l doară. În disperarea lui, iași accepta suferința, o dorea sfâșietoare, până la cangrenarea plăgii... Ajunse pe Smocza și merse mai departe. Deodată, zări casa căutată. Recunoscu gardul și poarta. Intră în curte și se opri în fața scării, privind spre fereastra de la etaj. Ciudat, acolo nu dormeau încă: prin geam răzbătea lumina roșiatică a unei lămpi cu gaz. Nu-i era deloc ușor să le bată în ușă. Li se va arăta ca un oaspete nepoftit, șchiop și fără căpătâi. N-avea însă de ales. Încercă să prindă curaj. „Asemenea lucruri se mai întâmplă. N-or să mă dea afară. Și dacă da, Zevtl o să vină cu mine. Mă iubește...” Lumina aceea din fereastră îl readuse, parcă, la viață. „S-ar putea să facă ceva pentru piciorul meu, dacă n-o fi prea târziu...” Fu o clipă ispitit s-o strige de jos pe Zevtl, ca să-i anunțe astfel că vine la ei, dar își dădu seama că ar fi fost o copilărie. Începu să urce scara, făcând mult zgomot; o să fie auzit și i se va ieși în întâmpinare. Își și pregătise primele cuvinte: „Aveți un musafir neașteptat... Mi s-a întâmplat ceva neobișnuit... /4 Pesemne că cei din casă erau, totuși, prea absorbiți de ale lor pentru a auzi ce se petrece pe afară. „O să depășesc și momentul ăsta44, își spuse iași și-și aminti de cuvintele pe care un giuvaiergiu le gravase pe un inel al lui: „Și asta va trece44. Ajuns în fața ușii, bătu ușor. Niciun răspuns. „Or fi în cealaltă cameră/4 Bătu mai tare. Iar tăcere. Stătea în ușă, dezolat și umil, gata să renunțe la mândria lui. „Asta-i ispășirea păcatelor tale44, rosti vocea dinăuntru lui. Bătu

din nou, de trei ori, ca unul de-ai casei, și nici acum nu i se răspunse. Or fi dormind? Apăsă pe clanță și ușa se deschise. În bucătărie ardea o lampă. Pe patul de fier o zări pe Zevtl; lângă ea se afla Herman. Dormeau amândoi sub aceeași cuvertură. El sforăia tare, din adâncul pieptului. În lașa totul se liniști. Stătu locului și-i privi îndelung. Apoi se dădu într-o parte ca să nu fie văzut, în cazul că vreunul din ei va deschide ochii. Îl cuprinse brusc un sentiment de rușine, nu pentru ei, ci pentru el însuși. Era stinghereala aceluia care, deși se socoate cunoscător la oameni, își dă până la urmă seama că a fost un naiv lesne de păcălit.

Mai târziu, nu-și mai putu aminti cât a rămas acolo – un minut, mai multe minute? Zevtl dormea cu fața la perete, cu părul ciufulit, strâns lipită de trupul uriaș al lui Herman. El nu era gol; purta un fel de bluză sau maiou, cum nu se văd în Polonia. Era greu de înțeles cum de ține pătuțul acela o asemenea greutate. Fețele celor doi păreau lipsite de viață, ca ale unor manechine. Dacă nu s-ar fi auzit sforăitul lui Herman, s-ar fi putut crede că au fost uciși amândoi. „Unde o fi sora lui Herman? se întrebă lașa. Și de ce n-au stins lampa?” Se mira și, totodată, nu știa de ce se miră. Sufletul i se golise; nu mai încăpea în el decât tristețea, un sentiment de umilință parcă de pe altă lume. La fel se simțise cu câteva ore mai înainte, când a găsit-o pe Magda spânzurată. „Aceeși mână mi-a dezvăluit de două ori în aceeași zi ceea ce trebuie să rămână ascuns”. Văzuse chipul morții și chipul desfrâului – de fapt, unul și același chip. Stând așa, uluit de ceea ce vedea, avu conștiința clară că devine un alt om, că nu va mai fi niciodată același lașa. Ultimele douăzeci și patru de ore nu aveau pereche în viața lui; încheiasem bilanțul vieții sale de până acum, ca o semnătură, ca un sigiliu. Ajunsese la capătul unui drum, la începutul altui drum...

După ce pomi droșca, lașa fu copleșit de o spaimă nemaitrăită vreodată. Îl îngrozea ceva, fără a ști ce. Soarele dogorea, dar pe el îl lua cu frig. Degetele ambelor mâini i se făcură albe și se zgârciră. Pernițele degetelor se

încrețiră ca la muribunzi. Își simțea inima strânsă într-un clește. „Oare e teama de închisoare? Sau durerea despărțirii de Emilia?”, se întreabă. Tremura din tot trupul și-i clănțăneau dinții. Un picior îi era fierbinte, celălaltânghețat. Abia putea respira, din cauza unei crampe. Oricât îi era de rău, încerca, totuși, să se consoleze: „Nu e încă totul pierdut. Se poate trăi și fără un picior... Și chiar dacă voi fi arestat, cât timp mă vor ține închis? Am încercat să fur, dar n-am furat nimic...” Vru să-și ridice gulerul lașa trase cu putere și rupse șiretul. Își scoase pantoful. O căldură bolnavă țâșni prin ciorap. „Se cangrenează, se cangrenează! Curând o să fiu lângă Magda...” Pipăindu-și piciorul, simțea cum se umflă, ca și aluatul despre care vorbise azi frizerul.

„Oare la ce oră închid ăștia cârciuma? De-ar fi cât mai târziu!...” Avea acum o singură dorință: să stea locului, să se odihnească. Lăsa pleoapele să-i cadă și se adânci în întunericul din el însuși. „Unde o fi Magda în aceste clipe? Ce fac cu ea? Or fi spintecat-o? învață anatomia pe trupul ei?...” Se frânse sub povara acestui gând. „Ce-o să spună maică-sa? Ce-o să spună frate-său? Ce pedeapsă cumplită venită pe neașteptate!...”

I se aduseră o sticlă cu rachiu, un păhărel și un coșuleț cu turtițe sărate. Își turnă o jumătate de păhărel și bău totul dintr-o înghițitură, ca pe un medicament. Simți arsuri în nas, în gât, în ochi și-i trecu prin minte să-și fricționeze piciorul cu rachiu. „Alcoolul o fi bun la lucruri din astea...” își turnă rachiu în palmă, se aplecă și-și frecă laba piciorului. „Oricum, e prea târziu”. Bău apoi un păhărel întreg, dar spaima din el nu se potoli. Își imagină cum Magdei i se tăie capul și i se deschide pânțele. Și au trecut doar câteva ore de când adusese acasă o găină, să i-o gătească pentru prânz... „De ce a făcut asta? De ce?”, îl asurzi un strigăt auzit numai de el. Doar o mai înșelase! îi fusese ajutoare devotată, sfătuitoare și confidentă sinceră, în pofida crizelor ce interveneau în relațiile lor... Era de necrezut că numai cu o zi în urmă fusese perfect sănătos și se gândise la un triplu salt pe frânghie, că le avea și pe

Magda, și pe Emilia. Nenorocirea se abătuse asupra lui ca odinioară asupra lui Iov. Făcuse o singură greșeală și pierduse totul... Totul, totul...

Avea o ieșire: să-și pună capăt zilelor. Dar pe ce cale? Așa cum a făcut Magda? Să se arunce în Vistula? îi răsări în minte chipul Esterei. Să facă din ea o femeie părăsită, fără dreptul de a se remărita?⁴⁹... Ținea sticla în mână, dar nu mai putea bea. Ochii îi erau închiși. Armonica se auzea tot timpul. Gălăgia din cârciumă devenea tot mai asurzitoare și lașa abia se stăpânea să nu vomite... Da, moartea îl înhăța, dar el mai avea nevoie de un răgaz, îi rămâneau niște lucruri de gândit. Dacă-i așa, încotro s-o ia în seara asta cu piEpilog i

Au trecut trei ani. În camera din fața a casei din Lublin se lucra de zor. Ester și cele două ajutoare ale ei aveau de terminat o rochie de mireasă. Era o rochie atât de bogată și avea o trenă atât de lungă, încât ocupa întreaga masă a atelierului. Ester și fetele păreau niște pitici care se învârt în jurul armurii unui uriaș. Una din croitorese scotea însăilăturile, cealaltă pregătea o panglică. Ester călca niște cute între volane. Pipăia mereu cu degetul fierul de călcat, nu cumva să fie prea fierbinte. Din când în când, lua o gură de apă dintr-o cană și stropea locul pe care-l călca. De obicei, nu transpira, nici chiar în zilele foarte calde, dar acum fruntea îi era acoperită de broboane de sudoare. Ce poate fi mai rău decât să arzi o rochie de mireasă? Atlasul este alb și moale. O singură pată gălbuie și rochia trebuie aruncată. Totuși, ochii ei negri zâmbeau. Niciodată nu i s-a întâmplat să ardă o rochie. Oricât îi era de mică mâna și de subțire încheietura, greoiul fier de călcat cu cărbuni rămânea pentru ea o jucărie.

În răstimpuri, se uita prin fereastră în curte. O cămăruță de cărămidă - „carcera”, cum îi spunea Ester - fusese acolo zidită de mai bine de un an. Încă nu se obișnuise cu ea. Îi închidea priveliștea. Câteodată, Ester

49 Legea iudaică stabilește că femeile nu se pot remărita decât după divorț sau după moartea, confirmată, a soților lor.

uita o clipă ce s-a întâmplat și avea impresia că a sosit Sucotul și că cineva a ridicat în curte o colibă de prăznuire a sărbătorii. De obicei, perdeaua ferestrei care dădea spre curte era lăsată; astăzi, însă, o ridicaseră, pentru că aveau nevoie de cât mai multă lumină de afară. Ester îmbătrânise în acești trei ani. În colțurile ochilor îi apăruseră riduri. Fața i se rotunjise și căpătase culoarea fructelor răskoapte. Capul îi era acoperit, ca întotdeauna, cu un batic, iar şuvițele de păr care-i ieșeau din legătură erau mai mult cărunte decât negre. Numai ochii îi rămăseseră tineri, ca două cirește amare mângâiate de soare după ploaie. Purta în ea, de trei ani, o grea mâhnire, dar asta n-o împiedica să glumească; istorisea mereu celor două fete anecdote din lumea croitoreselor, despre miri, mirese și nuni. Fetele își aruncau priviri pe tăcute. Nu puteau nicio clipă uita că în curtea casei există o cămăruță de zid, fără uși, numai cu ferestruică, și că înăuntru stă închis, pentru că așa vrea el, Iașascamatorul - sau Iașa-pocăitul, cum începuse lumea să-i spună.

S-a iscat mare zarvă în oraș când s-a aflat de hotărârea lui. Rabinul, reb Avreimele Eigher, a trimis după el și i-a spus ca ceea ce are de gând să facă n-are nimic evreiesc. E drept, în Lituania s-a întâmplat ca unul din cei care nu vor să știe de nimic altceva decât de carte să se lase zidit între patru pereți; dar evreii polonezi dăruiti credinței în Dumnezeu nu țin la asta. La temelia lumii stă dreptul de a alege între bine și rău. Ce mare ispravă este să te închizi într-un țarc? Să fi liber și să nu mergi pe căi strâmbe - asta, da, este o înfăptuire! Omul care nu-i în stare să aleagă e ca și mort. Iașa a știut ce să-i răspundă rabinului. Învățase multe în cei aproape doi ani de când se pocăise. Își angajase un învățător care-i predase *Mișnă**, *Izvorul lui Iacob*2, *Midraș-ul* 3, *Ghetnara*, chiar și *Zohar-ul*. Iașa i-a amintit rabinului de acel învățat din vechime care și-a scos ochii ca să n-o mai poată admira pe o matroană romană. I-a dat și alte pilde de oameni sfinți care s-au izolat de lume pentru că se temeau că nu vor fi în stare să se împotrivească ispitelor. Un evreu din Szczebrzeszyn s-a

osândit singur la muțenie ca să nu-i scape vreodată o vorbă de ocară. Un muzicant din Kowle cu vederea sănătoasă a ținut ochii închiși vreme de treizeci de ani, ca să nu se uite la soțiile altora. Ce sunt legile dacă nu piedici care-l feresc pe om de păcat? Tinerii care au fost de față la discuția lui lașa cu rabinul și-au amintit mereu de ea. Era greu de crezut că scamatorul ăsta, ereticul ăsta, desfrânatul ăsta a putut sorbi, într-un timp scurt, atâta învățătură. Rabinul l-a tratat ca pe un egal al său. lașa a rămas neclintit în hotărârea sa. La plecare, rabinul și-a pus mâinile pe capul lui și l-a binecuvântat.

— Ceea ce faci este întru slava cerului. Dumnezeu să te ajute.⁵⁰

perită cu șindrila, iar fereștriciile i-au pus un oblon care se deschidea pe dinăuntru. În primele săptămâni mai apăreau curioși, dar când au început ploile și, mai târziu, ninsorile, s-au rărit de tot. Oblonul rămânea închis toată ziua. Ester a tocmit tâmplari să repaie gardul, ca niciun străin să nu mai poată intra în curte. Au pierdut rămășagul cei care erau siguri că lașa se va da bătut după o săptămână sau după o lună. A trecut o iarnă, a trecut o vară, apoi încă o iarnă – și lașa-scamatorul, sau reb lekele-pocăitul, se mai găsea în închisoarea pe care singur și-o alesese. Ester îi aducea de două ori pe zi de mâncare – pâine cu terci, cartofi fierți în coajă, apă rece – și vorbeau doar câteva minute, atâta cât își îngăduia lașa să se rupă, de dragul ei, de la învățătură.

Afară strălucea soarele și se făcuse cald, dar în cămăruța lui lașa era întuneric și răcoare. Totuși, se strecurau aici fâșii de lumină și pătrundeau adieri primăvăratice. Uneori, când lașa deschidea oblonul, intra un bondar sau un fluturaș. Auzea ciripit de păsărele, muget de vaci, strigăte de copii. În toiul zilei nu era nevoie să țină lampa aprinsă. Ședea la măsuță și citea dintr-un vechi tom de îndrumări morale. Iarna trecută, au fost zile când lui lașa îi venea să dărâme un perete și să fugă din închisoarea lui înghețată și umedă. Tușea sec și îl dureau

încheieturile. Noaptea, rămânea cu hainele pe el și se învelea cu blana luată de la început și cu o plapumă pe care Ester i-a băgat-o prin ferestruică. Totuși, nu se încălzea. De sub picioarele lui se ridica o răceală putredă, care-i intra în oase. Uneori, în toiul nopții, i se părea că zace chiar în mormânt. Nu o dată s-a întâmplat să-și dorească moartea. Acum, însă, natura îi era din nou binevoitoare. Auzea foșnind frunzele tinere ale mărlui din dreapta căsuței. O pereche de rândunele își făcuse cuib sub mica ei streășină și săgeta aerul toată ziua, aducând viermișori și găze puișorilor. Câteodată, scoțându-și cu greu capul prin ferestruică, lașa privea câmpul, cerni albastru, acoperișul sinagogii și tumul unei biserici. Gândul că ar putea în orice clipă ieși de acolo, fie strecurându-se prin⁵¹

ferestruică, fie dând deoparte acoperișul de șindrilă, stingea, totuși, în el dorința de a fugi din căsuță. Știa dinainte că dincolo de pereții ei îl pândesc neliniștea, ispita rea, spaima în fața zilei de mâine.

Câtă vreme se afla aici, era ferit de păcate grele. Chiar și grijile lui erau altele decât ale celor de afară. Redevenise, parcă, fătul din pântecel mamei sale – și din capul lui izvora iar acea lumină despre care vorbesc înțelepții noștri, în timp ce un înger îl învață *Torn*. Se desprinsese de toate. Mâncarea lui costa câțiva groși pe zi. Nu-i mai trebuiau haine și bani, se lipsea de vin și de rachiu. Râdea în sinea lui când își amintea de sumele pe care le cheltuia când se afla în Varșovia sau în turnee prin orașele din provincie. Oricât de bine câștiga atunci, banii nu-i ajungeau. Întreținea o întreagă menajerie și avea nevoie de dulapuri întregi de costume. Îi era dator lui Wolski. Făcuse împrumuturi la niște cămătari din Varșovia și Lublin și le plătea dobânzi. Semna mereu polițe, căuta giranți, oferea plocoane – și nu izbutea să se descurce. Se zbătea ca musca prinsă într-o pânză de păianjen. Dansul pe sârmă nu mai era o atracție senzațională. Trebuia să născocească mereu alte acrobații, care-i puneau viața în

51 Diminutiv de la Iacob.

primejdie. Ajunsese și hoț. Cât a lipsit ca să zacă într-o temniță adevărată?... Aici, în cămăruța asta, lepădase toate învelișurile mincinoase care-i împovăraseră ființa ca un blestem vrăjitoresc. Sfâșiase dintr-o singură mișcare urzeala în care fusese prins. Ester muncea și își avea traiul asigurat. El își plătise toate datoriile. Dăduse Elzbietei, mama Magdei, și lui Bolek, podoaba ei de frățior, caii și căruța. Îi lăsase lui Wolski mobilierul din casa de pe Fréta, toată garderoba și recuzita lui de scamator. Nu-i mai rămăsese decât cămașa de pe el. Dar era, oare, de-ajuns pentru a se spăla de păcate? Reparase el tot răul pe care-l făcuse?

Abia aici, în „carceră⁴⁴, și-a dat seama lașa, redevenit Iacob, câtă durere pricinuisese, câte suflete împinsese în disperare, nebulie și moarte. Sângele Magdei striga din pământ către dânsul. Săvârșise și alte nelegiuiri, de care abia acum își dădea seama. Nu tâlhărise prin păduri, dar ce importanță are felul în care îi duci pe alții la pieire? În fața unui judecător pământean, care poate fi și el o fiară, ar ști el cum să se dezvinovățească, dar pe Dumnezeu nu-l poți cumpăra și înșela. Nu te poți pocăi până nu-ți împaci victima, până nu obții iertarea ei. Pe lumea cealaltă va avea de dat socoteală pentru fiecare faptă a sa, pentru fiecare vorbă, pentru fiecare gând. Găsea mângâiere numai în mila și mărinimia lui Dumnezeu, în nădejdea că, până la urmă, binele va învinge răul.

Dar ce este răul? De unde vine el? În acești trei ani, lașa citise cu nesaț celebre scrieri ale cabaliștilor – ca *Pomul vieții*, *Belșug de rouă*, *Livada* – și aflase cauza a tot ce e străin de dumnezeire. Pentru a făuri lumea aceasta, Dumnezeu și-a concentrat nemărginirea într-un miez dăruit cu viață. Creatorul trebuie să creeze, regele nu poate fi rege decât domnind peste un popor, cel generos trebuie să aibă cu cine fi generos. Cumva, și Dumnezeu are nevoie de copiii săi. Fără ei nu poate fi părinte. Dar nu-i de-ajuns să-i îndrume cu mâna lui milostivă. Oamenii trebuie să învețe a merge pe drumul cel drept prin propria

lor voință, prin alegerea lor nesilită. Toate lumile cerești asta așteaptă de la ei. Îngerii și serafimii doresc ca omul să se poarte potrivit preceptelor morale, să se roage cu smerenie, să facă danii celor în nevoie. Fiecare faptă dreaptă îmbogățește universul, așa cum fiecare cuvânt din *Tora* împletește cununi dumnezeirii. Dimpotrivă, orice păcat, cât ar fi el de mic, îndurerează cerurile și amână ziua deplinei izbăviri... Da, de aici se trage răul: din neștiința omului de a alege binele!

Se întâmpla, totuși, uneori, ca îndoiala să-i dea târcoale lui lașa. Citea cărțile sfinte și în cugetul lui se strecurau întrebări: „De unde știu eu că ele spun adevărul? Nu cumva *Tora* a fost născocită de un om și Dumnezeu nu există? Poate că mă zbat fără rost...” Un duh perfid se strecura în el, îi ațâța simțurile vorbindu-i despre desfătărilor dinainte și-l îndemna s-o ia de la început... Dar lașa nu se lăsa descumpănit cu una, cu două. Se prefăcea uneori că-i dă dreptate piezei rele, fără însă a se grăbi să-i facă pe plac. Într-o zi, i-a spus necuratului: „Să zicem că nu există Dumnezeu. Dar cuvintele care se spun în numele lui sunt drepte. Dacă omul își va așeza fericirea lui pe nefericirea altuia, atunci toată lumea va fi nefericită. Dacă nu există Dumnezeu, omul însuși trebuie să întruchipeze spiritul lui Dumnezeu...” Altă dată, l-a întrebat pe Satana: „Și, totuși, cine a creat lumea? Cum de exist eu și de unde ai apărut tu? Cine face să cadă zăpada, să bată vântul, cine dă plămânilor mei puterea de a respira și capului meu neastâmpărul gândurilor? De unde s-au ivit pământul, luna, stelele? Cineva o fi scris povestea asta plină de o nesfârșită înțelepciune! Și, de vreme ce vedem cu propriii noștri ochi cât de minunată este, de ce n-am crede că în ea sălășluiește harul Domnului?...”

Înfruntarea asta s-a întins multe zile și nopți. Au fost momente în care lașa s-a aflat în pragul nebuniei. Se întâmpla însă uneori ca adversarul lui să obosească. Atunci, lașa își refăcea forțele, credința lui devenea iarăși de neînduplecat. Parcă-l vedea pe Dumnezeu, îi simțea privirile, mângâierile, ocrotirea. În acele clipe, nevoia și

bucuria de a împlini poruncile Domnului puneau și mai mult stăpânire pe el; gusta din plin dulceața rugăciunii, mireasma fără pereche a *Torei*. Era tot mai limpede pentru el că scrierile sfinte îl călăuzesc spre mai bine, spre viața veșnică, spre esența creației – și că lumea din care venea e clădită numai pe răutate, dispreț, hoție și crimă. Cale de mijloc nu există. Dacă te îndepărtezi de Dumnezeu fie și numai cu un pas, te prăbușești într-un hău fără fund.

Cărțile sfinte îi cereau lui lașa să aibă atenția mereu trează, pentru că puteau apărea oricând noi tentații. Așa a și fost. De la o vreme, Ester îi tot bătea în oblon. Îi istorisea necazurile ei și plângea. Îl trezea noaptea și îl ruga s-o sărute. Se folosea de toate șiretlicurile femeiești pentru a-i stârni dorința de iubire și a-l rupe astfel de la învățătură. Ca și cum asta n-ar fi fost de-ajuns, lașa se pomeni cu bărbați și femei care-i cereau, ca unui rabin făcător de minuni, sfaturi și binecuvântări. Zadarnic i-a tot rugat să-l lase în pace, pentru că nu este nici rabin, nici fiu de rabin, ci un evreu de rând și încă plin de păcate. Femeile năvăleau în curte, băteau în oblon, încercau chiar să dărâme căsuța. Se jeluiau, strigau și, când vedeau că nu e nimic de făcut, dădeau drumul la ocări și blesteme. Ester se plângea că nu mai poate lucra. lașa era tulburat; la orice s-ar fi așteptat, dar nu la asta. Avea și el nevoie de un sfat: îi dă, oare, legea voie să-i respingă pe oamenii aceștia necăjiți, sporindu-le astfel suferința? Și nu dovedește prin asta trufie? Sau: îi este lui îngăduit să asculte, în chip de rabin, păsurile oamenilor? Nu știa pe ce cale s-o ia. După multe șovăieli și nopți nedormite, se hotărî să-i scrie rabinului din

Lublin. Și-a așternut gândurile într-un grai simplu, dându-i rabinului toate amănuntele și făgăduindu-i că nu va ieși din cuvântul lui. Rabinul i-a răspuns pe dată, spunându-i că-i poate asculta și povățui pe cei care vin la el numai două ceasuri pe zi și fără a primi vreo răsplată în bani. Rabinul îi scria că evreul la care vin oamenii pentru un sfat e un sfânt...

Și lașa a început să stea de vorbă cu oamenii două

ceasuri pe zi, după-amiaza, de la orele două la patru. Pentru a păstra o rânduială, Ester trecea numere pe niște cartonase, ca la doctorii cu renume, dar fără folos. Cei care aveau în familie cazuri de boli grave ori erau loviți de alte mari nenorociri voiau să ajungă la lașa înaintea altora. Unii încercau s-o cumpere pe Ester cu bani sau cu daruri. Curând s-au răspândit prin oraș povești cu minunile pocăitului: că printr-o simplă urare ar fi vindecat un suferind; că ar fi redat vorbirea unui mut și vederea unui orb... Femeile i se adresau cu „preasfinte rabin”, împotriva voinței lui lașa, i se aruncau prin fereastră bani, care erau apoi împărțiți, la cererea lui, săracilor. Tinerii hasizi, temându-se că unii credincioși ai rabinului lor se vor lipi de lașa, făceau glume răutăcioase pe seama lui, ba au răspândit și un pamflet în care erau înfățișate păcatele lui de mai înainte. O copie i-a fost trimisă Esterei.

Zidurile pe care lașa le ridicase în jurul său nu-l izolau, deci, de lume, de zbuciumul și păcatele ei. Prin fereastră lăsată pentru aer și lumină se strecurau la el necazuri, bârfeli, răutăți, lingușeli, lașa înțelese de ce dreptii de odinioară alegeau surghiunul și nu rămâneau noaptea acolo unde își petreceau ziua – ori se prefăceau a fi orbi, muți și surzi. Poate că ar trebui să fugă și el de acasă – și să rățăască prin împărăție cu un băț în mână și un sac în spinare. Dar n-o putea face pentru că i-ar fi pricinuit noi dureri Esterei. O vedea tot mai lipsită de puteri. Bătrânețea o năpădea prea devreme. Magda, odihnească-se acolo unde se găsește, îi arătase cum se petrec lucrurile acestea...

Nu, lumea asta nu e un tărâm al tihnei. Ești încolțit din toate părțile. Dar primejdiile cele mai mari nu vin din afara omului, ci dinăuntrul lui, din capul lui, din inima lui. Dacă uita, fie și numai o clipă, de locul unde se află, în lașa dădeau năvală tot felul de gânduri sucite, de jinduri vinovate. Îi apărea uneori, în întuneric, chipul Emiliei: îi zâmbea, îi vorbea, îi clipea din gene – și nu mai voia să dispară. Alteori, își imagina noi numere de scamatorie și iluzionism, glume și felurite trucuri pentru cucerirea

publicului. Dansa iarăși pe o frânghie, făcea salturi pe sârmă și zbura peste acoperișurile unor mari orașe, iar lumea se ținea după dânsul fremătând de entuziasm. Iașă gonea vedeniile, dar ele se întorceau îndărătnice. I se făcea poftă de un pahar de vin ori rachiu, de o friptură, de o cană de cacao. Îl apuca dorul de Varșovia, de trăsură și omnibuze, de cafenele și cofetării. Suferea de guturai, îl dureau oasele și capul, avea arsuri la stomac, dar trupul lui rămânea doritor de plăceri...

Dispunea de două mijloace pentru a face față ațâțărilor din afară și dinăuntrul lui: *Tom* și rugăciunea. Învățase pe de rost o sumedenie de psalmi, pe care-i recita când se întindea pe sacul lui de paie: „Ferice de cel care nu se lasă călăuzit de sfatul nelegiuitorilor... Mulți sunt cei care spun sufletului meu: nu vei avea nicicând mântuire prin Dumnezeu...” Murmura ore întregi versete din psalmi, până ce buzele i se uscau și i se umflau. Cugetul lui stătea mereu de veghe pentru a-l apăra de piaza rea. Asemenea unei jivine fioroase, diavolul își înfigea adânc colții în mădularele lui iașă. Să se smulgă din încleștarea asta și să-și vindece rănila - iată ce-i rămânea de făcut până la răsuflarea din urmă...

Veneau unul după altul, fiecare cu desaga lui de necazuri. I se plângeau ca lui Dumnezeu: „Nevasta îmi e bolnavă...” „Feciorul meu recrutează...” „Un dușman vrea să-mi ia slujba...” „Fiică-mea și-a ieșit din minți...” Unui omuleț veșted la față îi crescuse pe frunte o bolfă cât un măr... O față sughița fără a se putea opri; în nopțile cu lună, sughițul ei semăna cu un lătrat de câine; o fi intrat în ea un duh rău, pentru că intona cântecele de sâmbătă cu o voce de cantor și spunea pe de rost o mulțime de rugăciuni; vorbea uneori în poloneză ori rusă - limbi pe care nu le cunoștea - și voia să fugă la un preot, să se boteze...

Iașă avea înțelegere pentru toți, dar amintea fiecăruia că el nu e rabin, ci un evreu obișnuit, ba și încărcat de păcate. Oamenii însă o țineau pe a lor. O femeie care-și căuta prin toată Polonia bărbatul dispărut

de mai mulți ani își plângea durerea atât de tare, ca lașa fu nevoit să-și astupe urechile. Deznădăjduită, femeia se izbea din toate puterile de căsuță, parcă vrând s-o mute din loc. Gura îi duhnea a ceapă și a dinți stricați. Cei care veniseră în urma ei o rugau să-și scurteze jelaniile, dar ea îi blestema și le arăta pumnul. Oamenii au tras-o cu sila de acolo. Furia ei era acum îndreptată împotriva lui lașa: „Lepădătură! Afemeiatule! Pește!”

Un tânăr cu fața schimonosită îi povesti lui lașa despre războiul pe care-l duc demonii cu dânsul. Îi înnoadă ciucurii pieptarului, îi încâlcesc barba, îi varsă apa pregătită de el de cu seară pentru a se spăla pe mâini în zori, îi toarnă pumni de sare, viermi și murdărie de capră în oalele cu mâncare. Ori de câte ori intră în privată, sare pe el o diavoliță care-l împiedică să-și facă nevoile. Tânărul a scos din buzunarul de la piept scrisori semnate de rabini, fruntași de comunități și alți martori demni de încredere, care-i întăreau spusele. Oameni trecuți prin școli moderne au venit să-i pună lui lașa întrebări privitoare la credința lui și să-l combată. S-au strâns în curte și niște tinerei colțoși, care au încercat să-l pună pe lașa în încurcătură cu niște citate grele din *Ghemara*, ca să se vadă că habar n-are de învățătura sfântă... Oricât de hotărât fusese el să iasă din singurătatea lui numai două ceasuri pe zi, se întâmpla să rămână la ferestruică până la căderea nopții. Picioarele îi erau atât de obosite, că se prăbușea apoi ca secerat pe sacul de paie și-și făcea abia acum, păcătuind, rugăciunea dinaintea înserării...

Într-o bună zi veni la dânsul Șmuel lăutarul, tovarășul lui de beții din alte vremuri. I se plânse că-l doare mâna stângă. Cum apucă vioara, simte junghiuri în încheietură. Degetele cu care trebuie să apese corzile i se golesc de sânge și îi înțepenesc. Îi arătă lui lașa buricele degetelor: erau galbene și încrețite. Auzise că are de gând să plece în America. Îi aduse salutări de la hoții din Piask. Haim-Leib Bonț e în azil. Mehl-chiorul și-a pierdut și celălalt ochi și nu mai poate ieși din casă decât dus de mână. Beriș Visoker s-a mutat la Varșovia. Bolek, fratele Magdei, zăcea

în închisoarea din Janow. Elzbieta murise.

— Pe micuța Malkele o ții minte?

— Da, ce e cu ea?

— Bărbatul ei nu mai e pe lumea asta, îi răspunse Șmuel. I-au făcut de petrecanie la pârnaie.

— Și dânsa unde-i?

— S-a măritat cu un cizmar din Zakelow. Abia a așteptat să treacă trei luni de la moartea celuiilalt bărbat⁵².

— Da?

— Poate-ți mai amintești și de Zevtl a lui Leibuş Leikeh, făcu Șmuel cu înțeles.

lașa se înroși la față.

— Da, mi-o amintesc.

— A ajuns patroană de bordel la Buenos Aires. S-a măritat cu unul, Herman, care și-a lăsat nevasta pentru ea. Au cel mai mare bordel de pe acolo.

lașa tăcu o clipă.

— De unde știi?

— Herman ăsta vine la Varșovia. Scoate de aici vagoane întregi de femei. Am întâlnit un muzicant care-o cunoaște pe soră-sa. Stă pe strada Niska. Ea conduce toată afacerea...

— Da, da...

— Și chiar te-ai făcut rabin?

— Da' de unde!

— Lumea vuieste. Se spune că poți învia morții.

— Asta poate numai Dumnezeu.

— Întâi Dumnezeu și, după el, tu.

— Nu vorbi prostii.

— Lașa, mă uit la tine și nu-mi vine să cred că ești tu.

— Îmbătrânim...

— De ce-ai făcut toate astea?

— Nu mai puteam trăi ca înainte.

— Și aici ți-e mai bine? Mă gândesc la tine. Mă gândesc zi și noapte.

Șmuel lăutarul venise la lașa pe seară, după ce se

⁵² Normele iudaice stabilesc un termen minim pentru recăsătorirea văduvelor.

golise curtea. Trecuse mai întâi pe la Ester și-o rugase să-l anunțe. Era o seară caldă de vară. Pe cer, lună plină și puzderie de stele. Orăcăiau broaștele, țârâiau greierii, ciorile, trezite din somn, scoteau câte un croncănit. Din când în când, mere coapte cădeau din pomii grădinii. Cei doi prieteni stăteau de-o parte și de alta a fereștrăuiciei. Barba lui lașă era pe jumătate albă. În ochii lui albaștri scânteiau fărâme de aur. De sub tichie îi atârnavă perciunii despletii. Și în favoriții lui Șmuel se iviseră fire albe. Fața îi era palidă. Vocea îi răgușise.

— Lașă, te rog să mă ajuți.

— Cel-de-Sus să te ajute.

— M-am săturat până peste cap, ăsta-i adevărul. Cântă la unii, ba la alții. Încă un marș de cununie, încă o polcă... Pe la nunți auzi numai glume răsuflate...⁵³ Îmi vine uneori să-mi iau lumea-n cap.

— Unde să te duci?

— Nici eu nu știu. În fiecare zi moare cineva. Dimineața, când deschid ochii, o întreb pe nevastă-mea: „lenti, cine-a mai murit?” Cumetrele îi aduc noutăți de îndată ce răsare soarele. Când aud că s-a mai dus unul, simt o împunsătură în inimă.

— Parcă-n America nu se moare?

— Acolo nu cunoști multă lume...

— Numai trupul moare, sufletul nu se stinge. Trupul e ca o haină. Când se roade sau se pătează, o lepădăm.

— Nu vreau să te necăjesc, dar spune-mi: ai fost în cer și ai văzut sufletele? Altă dată, și tu întrebai așa.

— Câtă vreme trăiește Dumnezeu, totul trăiește. Viața nu naște moarte.

— Dar ne e frică mereu.

— Fără frică, omul ar fi mai rău decât sălbăticiunile.

— Oricum e o sălbăticiune.

— Dar putem fi mai buni. De noi depinde.

— Ce-ar fi de făcut?

— Înainte de toate, să nu facem rău.

⁵³ în societatea evreiască tradițională, existau artiști populari care recitau stihuri vesele la nunți.

- Adică?
- Să nu mâhnim pe nimeni, să nu vorbim de rău pe nimeni, să nu gândim urât despre nimeni.
- Și la ce ar ajuta toate astea?
- Dacă toți s-ar purta așa, pământul ar fi un rai.
- Asta nu se va întâmpla niciodată.
- Fiecare trebuie să facă tot ce poate.
- Și atunci va veni Mesia?
- Altă Cale nu există.

Rabinul i-a dăruit un sfeșnic de aramă ca să aprindă o lumânare noaptea sau în zilele întunecoase.

În cârciumile din Lublin și Piask s-au pus atunci o sumedenie de rămășaguri: câtă vreme va rezista lașa în mormântul în care s-a îngropat de viu? Unii au spus: o săptămână. Alții: o lună. Autoritățile s-au întrebat dacă o asemenea faptă e îngăduită de lege. Se pare că și guvernatorului i s-a șoptit ceva la ureche. Dar lașa s-a așezat pe un scaun în mijlocul cuiții, poruncind zidarilor să înalțe pereții în jurul lui. În vremea asta, sute de oameni s-au strâns în fața casei. Copacii și acoperișurile din vecinătate s-au umplut de copii. Voiau cu toții să vadă cum e zidit de viu un om. Evrei de seamă din oraș au venit să-l abată pe lașa de la hotărârea lui. S-a ivit și o delegație de femei, din cele mai cucernice, care au încercat și ele să-i scoată din cap nelegiuirea pe care era gata s-o săvârșască. Ester a plâns întruna și l-a tot rugat, până n-a mai avut putere să vorbească. Însoțită de câteva femei, s-a dus la cimitir, să măsoare morminte⁵⁴ și să se roage sufletelor celor drepti ca bărbatul ei să se lase înduplecat și să nu facă din ea o femeie părăsită, chiar dacă va rămâne la doi pași de ea. Dar nici vorbele înțelepte, nici rugămintile, nici strigătele n-au ajutat la nimic. Pereții creșteau cu fiecare ceas. Lui lașa îi trebuia un loc de patru coți în lungime și tot atâția în lățime. Își lăsase barbă și perciuni și purta un caftan lung, pieptar cu ciucuri și, pe cap, tichie. În timp ce zidarii așezau cărămizile, el citea,

⁵⁴ Potrivit unei tradiții, dintr-o asemenea măsurătoare se deduce cantitatea de lumânări ce trebuie date de pomană.

murmurând, dintr-o carte. În cămăruță nu era loc nici măcar pentru un pat. Tot calabălâcul consta dintr-un sac umplut cu paie, un scaun, o măsuță, o blană cu care să se acopere, sfeșnicul de aramă primit de la rabin, un ulcior pentru apă, o lingură, câteva cărți și un hârleț cu care să-și îngroape murdăriile. Cu cât creșteau pereții, cu atât deveneau mai jalnice plânsetele. Auzindu-le, lașa strigă femeilor:

— De ce plângeți? Încă n-am murit!

— Mai bine-ai fi murit! îi răspunse Ester, hohotind amar.

Se adunase atâta lume și s-a iscat atâta gălăgie, că au apărut jandarmii-călări și i-au gonit pe toți. Șeful poliției a cerut zidarilor să lucreze fără întrerupere și să termine cât mai repede cu istoria asta. În patruzeci și opt de ore pereții au fost gata. Căsuța a fost acoandată după Sucot s-au pornit ploile. Băteau vânturi reci. În grădină, merele putrezeau pe jos. Frunzele pomilor se veștejiseră. Iarba, din verde, se făcuse gălbuie. Păsărelele ciripeau puțin, la răsăritul soarelui, apoi amuțeau pe toată ziua. lașa răcise. Îl dureau ba tâmplele, ba fruntea, ba urechile. Nasul îi era înfundat și avea usturimi în gât. Ester îl auzea noaptea tușind uscat și nu putea dormi. Își punea un halat și ieșea în curte ca să-l roage să aibă milă de el însuși și să iasă din gaura în care s-a băgat.

lașa îi răspundea:

— Un animal sălbatic trebuie să stea în cușcă.

— Te omori.

— Mai bine să te omori pe tine, decât să omori pe un altul!

Ester se întorcea în patul ei, iar lașa la sacul său de paie. Se învelea cu bulendrele lui ca să nu-i fie frig, dar somnul nu mai venea. Auzea picăturile de ploaie izbind în acoperișul de șindrilă. Din pământ răzbătea un foșnet: o cârțiță își săpa vizuina ori poate că un mort se răsucea în mormânt. El, lașa, a ucis-o pe Magda, a ucis-o și pe maicăsa, a făcut din Bolek un ocnaș și a ajutat-o pe Zevtl să ajungă unde a ajuns. Se temea că nici Emilia nu mai e în

viață. Doar îi spusese de atâtea ori că dânsul este ultima ei nădejde, că, fără el, viața ei n-ar mai avea niciun rost. Și de Halina oare ce s-a ales?... Chema în gând sufletele celor morți, le implora să-i dea un semn. „Magda, unde ești? murmura el în întuneric. Unde-i sufletul tău sfânt?... Oare știe că mi-e dor de dânsa, că mă căiesc? Sau e adevărat ce spune *Ecleziastul*: «Morții nu știu nimic»? Dacă-i așa, atunci, într-adevăr, totu-i zădărnicie...” O clipă, lașa avu impresia că un chip omenesc se desprinde din beznă. Fusese o nălucire. Dumnezeu tăcea. Îngerii tăceau. Chiar și demonii tăceau. Auzi un fonșet: aripile moi ale unui liliac bătuseră aerul.

Închise ochii și ațipi. În vis veniră la el toți cei la care se gândise, dar nu-i aduseră nicio alinare. Ceea ce i-au spus a sunat alandala. Și mișcările lor au fost anapoda. Îl trezi un zvâcnet. Încercă să-și amintească visul, dar imaginile, și-așa tulburi, se destrămară. lașa rămase doar cu senzația unei învălmășeli de chipuri și cuvinte, ca în delirul unui nebun sau în bâiguiala unui copilăș.

Ca să se liniștească, începu să murmure pasaje din *Mișna*, știute pe de rost. „Când rostim dimineața «Ascultă, Israele!»? De îndată ce nu mai putem deosebi între albastru-purpuriu și alb. Rabi Eliezer¹ spune: «între albastru-purpuriu și verzui»...” Curând, nu mai putu mișca buzele. Își pipăi trupul, trupul lui uscat și fulgerat de dureri – și-și trecu degetele prin barba crescută sălbatic. Limba îi era umflată și dinții îi jucau în gingii. „Așa va fi până la moarte? se întrebă. Dacă asta mi-e soarta, atunci sfârșitul să vină cât mai repede!...” Deodată, Emilia reapăru în închipuirea lui înfierbântată: trăiește; și-a cumpărat un palat în Lublin și a poruncit să se sape un tunel din budoarul ei până la dânsul; vine aici și i se dăruiește; dimineața se întoarce la ea acasă... lașa se scutură speriat. Vedeniile, ascunse prin unghere, ca niște târătoare, vor mereu să-l abată de pe calea pe care și-a ales-o. Încercă din nou să se apere recitând din *Mișna*: „Șamai⁵⁵ susține că «Ascultă, Israele!» trebuie rostit seara

55 Eliezer ben Hyrkanos, important interpret al legii mozaice din

cu spatele rezemat, iar dimineța stând în picioare, căci stă scris: «când te culci și când te scoli»...” într-un târziu, adormi.

Dimineța, a stat ploaia și a început să ningă: cea dintâi zăpadă a anului. La răsărit, cerul era înnorat, dar, după ce soarele a mai urcat, văzduhul s-a umplut de o lumină gălbuie-roșiatică. O pală de nor luă foc și flacăra inundă bolta. Iasa se ridică, încă apăsător de zbuciumul nopții. Citise cândva într-o carte despre măiestrita alcătuire a fulgilor de zăpadă. Avea acum prilejul s-o vadă cu ochii lui. Fiecare fulg care cădea pe marginea ferestruicii era o steluță în șase colțuri, o împletitură desăvârșită de fire argintii, opera unei mâini nevăzute, acea mână care se face pretutindeni simțită: în pământ și în nori, în aur și în gunoi, în cea mai îndepărtată stea și în inima omului. Cum am putea numi această putere altfel decât Dumnezeu? Iasa își aminti de un verset din profetul Isaia: „Cel care a făurit urechea să nu audă? Cel care a creat ochiul să nu vadă?”... Iasa izbuti să surâdă ușor. Dumnezeu exista înăuntrul lui și în jurul lui, în timp ce el tot aștepta să-i dea un semn...

Din coșul casei ieșea fum. Ester se trezise devreme și pregătea o gustare caldă pentru Iasa. Cu toate că ninge, păsărelele ciripeau în cuiburile lor pitite pe undeva, cu mai multă vioiciune decât în alte zile. Făpturile acestea mărunțele, poate înfrigurate și flămânde, umpleau văzduhul cu un cântec sfânt. „De-ajuns am lenevit! „strigă Iasa. Își dezbracă flanelele și cămașa și se spală cu apa din ulcior. Apoi își frecă trupul cu zăpada ce se adunase pe ferestruică. Răsuflă adânc, tuși de câteva ori și-și umple plămânii cu aer proaspăt. Putu rosti, cu voce limpede, rugăciunea de dimineță: „Îți mulțumesc, Doamne... Cât de frumoase sunt corturile tale, Iacobe!...” Intonă cu tremolo în glas: „Doamne, sufletul pe care mi l-ai dat e curat; tu l-ai plăsmuit, tu mi l-ai insuflat, tu îl păstrezi în mine și tot tu mi-l vei lua, ca să mi-l redai în viitor...”

perioada care a urmat distrugerii Ierusalimului de către armatele romane.

Își puse apoi șalul Æ rugăciune și filacterele. Nu se eliberase cu totul de povara vinovăției, dar se simțea ocrotit și vindecat de orice îndoieli. Slavă Domnului, nu putrezește într-o închisoare, se poate ruga, poate învăța *Tora*. Are o soție credincioasă lângă el și evrei coborători din martiri și sfinți vin să-i ceară, ca unui rabin, sfaturi și binecuvântări. Dumnezeu s-a milostivit de el și i-a deschis calea spre pocăință. Poate fi, oare, un dar mai mărinimos pentru un ucigaș? rosti „Ascultă, Israele!” și trecu la cele optsprezece binecuvântări. Se opri mai mult la versetul care mărturisește recunoștința lui Dumnezeu pentru făgăduiala lui de a-i învia pe morți. Da, cel care migălește fulgul de zăpadă, care face să se ivească omul dintr-o sămânță invizibilă, care pune în mișcare corpurile cerești, Dumnezeul acesta e în stare și să învie morții. Din veac, puterea lui se vede tot mai limpede. Dacă omul este acum capabil de înfăptuiri uimitoare, nu tot lui Dumnezeu trebuie să-i mulțumească? Neghiobi și orbi sunt cei care se încumetă să spună că nu Dumnezeu, ci omul e înțelept; că omul e înzestrat cu bunătate, nu Dumnezeu; că Dumnezeu e mort, numai omul trăiește...

lașa se legăna, se lovea cu pumnul în piept, se înclina adânc, rostind pe dinafară, cu ochii închiși, rugăciunile. Când deschise ochii, o văzu în ferestruică pe Ester. Îl privea zâmbitoare și ținea în mână o cratiță din care se ridicau aburi. Fiindcă isprăvisese cele optsprezece binecuvântări, lașa dădu din cap spre ea în semn de „bună dimineața”. Sufletul îi era din nou plin de iubire. Ester o desluși ușor pe fața lui. Omul nu e orb, el vede totul dacă vrea să vadă...

Împreună cu mâncarea, Ester îi aduse o scrisoare. Plicul era boțit. lașa citi pe el numele său și cel al orașului; strada și numărul casei nu erau trecute. Își strânse filacterele și se spălă pe mâini. Se așază apoi la măsuță și începu să mănânce din orezul muiat în lapte cald, adus de Ester. Își pusese scrisoarea în față, cu gândul de a o deschide după gustare. Jumătatea asta de oră era a Esterei, căreia îi plăcea să-l privească mâncând și să-i

povestească de una și de alta. lașa se temea să nu dea iar drumul jelaniilor ei: că-i un om bolnav, că-și scurtează zilele, că-i amărăște și ei viața. Dar n-a fost așa. Ester se stăpâni în dimineața asta. Îi surâdea ca o mamă. Îi vorbi de comenzile la care lucra, despre pățanii ale croitoreselor ei, despre ale casei: că la primăvară, înainte de Pesah, va pune la zugrăvit odăile. lașa nu voia să mănânce tot orezul, dar ea îl amenință că nu se va mișca din loc până nu va goli cratița. El însuși simțea că fiecare lingură îi dă sănătate. Laptele era de la vaca lor, dar orezul era adus din China. Mii de mâini munciseră pentru ca el să-și răsfete limba și cerul gurii. În fiecare bob se ascund forțele cerului și ale pământului.

După ce termină orezul și bău cafeaua cu cicoare, Ester se duse la treburile ei. lașa desfăcu plicul. Înăuntru erau două scrisori. Aruncă o privire la semnături - și, dintr-odată, ochii i se încețoșară. Scrisorile veneau de la Emilia și Halina. „Emilia trăiește!” fu primul lui gând. Mulțumi lui Dumnezeu, își șterse ochii și începu să citească scrisoarea Emiliei.

Scumpul meu lașa (s-ar cuveni, poate, să-ți spun Rabi Iacob), când am deschis astăzi Courier Porany, ți-am văzut numele pentru pruna oară după trei ani. Am fost atât de surprinsă, încât, în primele clipe, n-am mai putut citi. Întâiul meu gând a fost că ai revenit pe scenă, aici sau în străinătate. Am parcurs apoi, cu respirația oprită, întregul articol După aceea, sufletul meu s-a scufundat în tăcere și tristețe. Am discutat împreună de multe ori despre religie și în părerile tale am descoperit o sinceră credință în Dumnezeu, dar fără dogme și fără revelații. După plecare-a ta atât de bruscă și de stranie de lângă noi, mi-am spus că o credință fără norme, cum e cea nutrită de tine, nu-l poate înfrâna pe om și-l ajută prea puțin când se zbate într-o criză sufletească. Ai dispărut fără urmă. Te-ai făcut nevăzut, ca o piatră căzută în apă. Ți-am scris nu o dată în gând. În speranța că aceste cuvinte vor ajunge la tine, vreau să știi că iau asupra mea întreaga vină. De-abia după ce ne-ai părăsit, mi-am dat seama cât de urât m-am purtat.

Știam că ești căsătorit. Eu te-am împins în acea aventură și sunt moralicește răspunzătoare. Am vrut să ți-o spun mai demult, dar eram convinsă că ai plecat departe, în America sau în altă țară.

Ziarul relatează că te-ai lăsat zidit între patru pereți strâmți și că mulți evrei, bărbați și femei, așteaptă la fereștrua ta să-i binecuvântezi. Faptul acesta mi-a făcut o impresie de neșters. Mi-au dat lacrimile și nu am putut citi mai departe. Plângeam, dar erau lacrimi de bucurie. Au trecut câteva ore de atunci, dar acum, când îți scriu, plâng iarăși, mai întâi pentru că dovedești o conștiință atât de curată, apoi pentru că suferi din pricina greșelilor mele. M-am gândit și eu să intru într-o mănăstire, dar trebuie să am grijă de Halina. Nu-i puteam ascunde ce s-a întâmplat. Te iubea și ea, în felul ei, te admira nespus și a primit o grea lovitură prin dispariția ta. Stăteam amândouă în pat și plângeam, noapte de noapte. Halina s-a îmbolnăvit grav și a trebuit s-o internez într-un sanatoriu din Zakopane, în munții Tatra. Nu mi-aș fi putut permite o asemenea cheltuială, știi doar în ce situație mă aflam, dacă nu ne-ar fi sărit în ajutor un înger cu chip de om, profesorul Marjan Rydzewski, un prieten al primului meu soț. E greu de povestit într-o scrisoare tot ce a făcut pentru noi.

Soarta a vrut ca tocmai atunci să-și piardă soția, care suferise mulți ani de astm. Când omul acesta cumsecade mi-a propus să mă căsătoresc cu dânsul, n-am putut spune nu. Tu nu mai erai lângă mine și Halina se afla în sanatoriu. Rămăsesem de una singură. Nu i-am ascuns însă nimic. Voiam să știe totul despre mine. E un bărbat în vârstă. Nu mai ține cursuri, dar citește și scrie toată ziua și e extraordinar de bun cu mine și cu Halina. Mai multe n-am a-ți spune acum. Halina s-a refăcut la Zakopane. Era aproape de nerecunoscut când s-a întors de acolo. Crescuse și înflorise ca un trandafir. A împlinit optsprezece ani și vreau să sper că va avea mai mult noroc decât mama ei. Profesorul Rydzewski se poartă cu ea ca un părinte și-i satisface toate capriciile. Tânăra generație de astăzi nu cunoaște măsura; e convinsă, în egoismul ei, că i se cuvine

tot ce dorește.

Dar destul despre mine. Nu mi-e ușor să-ți scriu. Nu mi te pot închipui cu barbă lungă și perciuni, cum te prezintă reporterul. Nu cumva îți este interzis să citești scrisoarea mea? Dacă-i așa, te rog să mă ierți. În tot acest răstimp, m-am gândit la tine. Cred că nu trece o zi fără să-mi revii în minte. Din nu știu ce pricină n-am somn - și, când nu izbutesc să adorm, creierul meu o ia razna. În imaginația mea, te-am văzut mereu undeva în America, pe scena unui teatru uriaș sau într-un circ, trăind în lux și înconjurat de femei frumoase. Cât de departe eram de realitate! Nu îndrăznesc să-ți spun eu ce este bun și drept, dar mi se pare că te-ai supus la o pedeapsă prea aspră. Oricât de viguros te socoți, ești, totuși, o flințăfragilă și n-ai nevoie să-ți minezi sănătatea. De fapt, n-ai săvârșit nicio crimă. Ai dovedit adesea bunătate și blândețe. Scurta vreme în care te-am cunoscut a fost cea mai fericită din viața mea.

Scrisoarea aceasta s-a lungit prea mult și Halina îmi smulge condeiul din mână. Iar se vorbește despre tine în Varșovia - și numai de bine. Avem acum telefon în casă și m-au sunat mai multe prietene care știau de prietenia noastră. Profesorul Rydzewski însuși m-a îndemnat să-ți scriu și mi-a cerut să-ți transmit salutările lui, deși nu vă cunoașteți.

A ta de otată.

Emilia.

CABALISTUL DE PE EAST-BROADWAY și alte povestiri

Cununa de pene i

Reb1 Naftali Holiszidzer, președintele comunității evreiești din Krasnobrod, rămăsese la bătrânețe fără copii. Una din fete îi murise la o naștere, iar cealaltă în timpul unei epidemii de holeră. Fiul i s-a înecat când a încercat să treacă râul San călare. Avea numai o nepoată, cu numele de Aksa. Deoarece nu se obișnuia ca fetele să intre în școlile talmudice, Aksa învăța acasă. Îi uimea pe toți prin frumusețea, cunoștințele și hărnicia ei. Avea pielea albă și

părul negru. Ochii îi erau albaștri.

Reb Naftali administra bunurile prințului Czartoryski. De fapt, bătrânul avea un fel de ipotecă asupra moșiei prințului, pentru că acesta îi datora douăzeci de mii de guldeni. Reb Naftali construise o moară de apă și o fabrică de bere și plantase hamei pe o mare întindere. Soția sa, Neșa, se trăgea dintr-o familie bogată din Praga. Își puteau îngădui să angajeze cei mai buni profesori pentru Aksa. Unul îi predă *Tanah-ul*⁵⁶⁵⁷, altul limba franceză, un al treilea o învăța să cânte la pian, al patrulea să danseze. Aksa deprindea totul ușor și repede. La opt ani, juca șah cu bunicul ei. Nu era nevoie ca reb Naftali să se îngrijească de zestrea ei, deoarece era moștenitoarea întregii lui averi.

Au început de timpuriu să-i caute un soț, dar bunica Aksei se hotăra foarte greu. Când pețitorii îi prezentau un tânăr, ea îi arunca o privire fugară și apoi spunea: „Are umeri de prostănac” sau: „Are o frunte îngustă, de om fără carte”. Într-o zi, pe neașteptate, Neșa și-a dat duhul. Reb Naftali depășise șaptezeci de ani și nu mai putea fi vorba să se recăsătorească. O jumătate de zi și-o dăruia rugăciunilor și cărților sfinte, iar cealaltă jumătate afacerilor. Se trezea în zori și se apleca asupra *Talmudului* și a altor tomuri sfinte, după care întocmea scrisori către fruntașii comunității. Când cineva cădea bolnav, se ducea să-l vadă și să-i dea curaj. De două ori pe săptămână, vizita azilul sărăcimii împreună cu Aksa, care căra cu mâinile ei darurile: supă și terci de ovăz. Adesea, Aksa își sufleca mânecile și deretica prin azil. Vara, după somnul de după-amiază, reb Naftali porunea să fie înhâmați caii la trăsură și străbătea cu Aksa câmpiile și satele moșiei. Pe drum, se sfătuia cu dânsa – se știa că ține seama de părerile ei, așa cum ținuse mai înainte seama de părerile soției sale.

Aksa era însă o singuratică. Zadarnic încercase bunica ei să-i găsească prietene: renunțase întrucâtva la fumurile ei și invitasese fete din Krasnobrod, dar Aksa nu avea răbdare să asculte flecărelile lor despre rochii și

56 Apelativ echivalent cu „domnul”.

57 Prima parte a Bibliei (Vechiul Testament).

treburile din gospodărie. Profesorii ei fiind cu toții bărbați, trebuia să stea departe de dâșii în afara orelor de învățătură. Doar bunicul îi mai ținea societate. În lunga sa viață, reb Naftali cunoscuse mulți nobili celebri. Umblase pe la târgurile din Varșovia, Cracovia, Danzig și Königsberg. Îi povestea Aksei ceasuri întregi despre rabini făcători de minuni, despre secta lui Sabetai-Tvi1, despre păruielile din Seim⁵⁸⁵⁹, despre ciudățeniile prinților din familiile Zamoyski, Radziwiłł și Czartoryski – despre soțiile, iubitele și curtenii lor. Câteodată, Aksa îi striga:

— Ce bine-ar fi fost să-mi fii logodnic, nu bunic!

Și-i săruta ochii și barba albă. Reb Naftali îi spunea atunci:

— Nu sunt singurul bărbat din Polonia. Mai sunt mulți ca mine. Și, pe deasupra, tineri.

— Unde, bunicule, unde?

După ce-i murise bunica, Aksa n-a mai vrut să primească de la nimeni sfaturi cum să-și aleagă un soț, nici măcar de la bunicul ei. Dacă bunica vedea în juin 1 ei numai ce-i rău, bunicului totul i se arăta bun și frumos. Aksa ceru ca pețitorii să vină cu tinerii pe care i-i propuneau – și reb Naftali i-a făcut pe plac. Aksa și candidatul erau introduși într-o încăpere cu ușa deschisă; în pragul ei, o femeie surdă veghea ca întâlnirea celor doi să se termine repede și fără necuviințe. De obicei, Aksa rămânea acolo doar câteva minute. Cei mai mulți dintre amatori se dovedeau plictisitori și negliobi. Unii încercau să fie îndrăzneți și făceau glume fără haz. Aksa se descotorosea repede de dâșii. Lucru ciudat: bunica își spunea și acum părerea. O dată, Aksa o auzi rostind limpede: „Are un bot de porc⁴⁴. Altă dată, îi spuse: „Vorbește ca un conțopist”.

Bineînțeles, Aksa știa că, de fapt, nu bunica ei îi vorbise. Morții nu se întorc de pe lumea cealaltă ca să-i judece pe viitorii logodnici. Totuși fusese vocea bunicii,

58 „Fals Mesia”, care a sfârșit prin a trece la mahomedanism (1626-1676); o sectă secretă a rămas un timp fidelă ideilor lui.

59 Parlamentul polonez.

felul ei de a se exprima. Aksa ar fi vrut să-i destăinuiască bunicului cele întâmplate, dar se temea că o va socoti nebună. Pe lângă asta, bătrânul ducea dorul soției sale și Aksa nu voia să-i sporească suferința.

Văzând că nepoata lui nu mai vrea să aibă de-a face cu pețitorii, reb Naftali Holiszidzer a intrat la griji. Aksa trecuse de optsprezece ani. Lumea din Krasnobrod, pornită pe bârfeli, spunea că tânjește după un viteaz pe un cal alb ori după luna de pe cer – și că, până la urmă, va rămâne fată bătrână. Reb Naftali hotărî să pună capăt mofturilor ei. Se duse la o școală talmudică și veni de acolo cu un tânăr, pe nume Temah, orfan și el, dăruit cu evlavie învățaturii. Era oacheș ca un țigan, mic de stat și cu umerii largi. Lângă urechi îi atârnavu niște perciuni groși. Avea vederea scurtă și-și petrecea optsprezece ore pe zi printre cărți. Cum a ajuns la Krasnobrod, s-a și dus la sinagogă, a deschis un tom al *Talmudului* și a început să citească din el, legănându-și trupul. Perciunii îi jucau încolo și încoace, ca niște pendule. Alți învățăcei căutară să intre în vorbă cu el; le răspundea fără a-și ridica ochii de pe carte. Părea să știe *Talmudul* pe dinafară, căci îi îndrepta pe ceilalți ori de câte ori citau greșit din el.

Aksa ceru să-l vadă. Reb Naftali îi răspunse însă că numai croitorii și cizmarii se poartă astfel, nu o fată de obârșia ei. O amenință cu dezmoștenirea dacă-l va goni pe Temah. Deoarece bărbații și femeile stau în încăperi separate când se sărbătorește o logodnă, Aksa nu a avut prilejul să-l vadă bine pe Temah înainte de semnarea actului care trebuia să pecetluiască unirea lor. Aruncase doar o privire asupra lui și, în acea clipă, o auzi pe bunica ei zicând: „Ți-au cumpărat marfa cea mai proastă”.

Cuvintele acestea fuseseră atât de răspicat rostite, că Aksa își închipui că au ajuns la urechile tuturor. Dar nimeni nu le auzise. Femeile și fetele se înghesuiau în jurul ei, o felicitau și-i laudau frumusețea, rochiile, bijuteriile. Bunicul îi întinse actul de logodnă și o pană pentru a semna, dar bunica îi strigă tare: „Nu iscăli!” O trase pe Aksa de cot și pe hârtie se ivi o pată de cerneală.

— Ce-ai făcut? zise furios reb Naftali.
Pana căzu din mâna Aksei. O podidiră lacrimile.

— Nu pot bunicule, nu pot!

— Aksa, mă faci de râsul lumii!

— Iartă-mă, bunicule! spuse ea și își ascunse fața în palme.

Se auziră strigăte de indignare. Bărbații mormăiau. Femeile râdeau și plângeau. Aksa plângea și ea, pe înfundate. Au dus-o, mai mult târând-o, în camera ei și au întins-o pe pat.

Temah izbucni:

— Nu vreau s-o iau de nevastă pe femeia asta afurisită!

Își făcu drum prin mulțime și căută o căruță, ca să se întoarcă la școala lui. Reb Naftali s-a luat după el și a încercat să-l liniștească fie prin vorbe, fie oferindu-i bani. Temah a aruncat mânios monedele pe jos. Cineva i-a adus cufărul de la hanul unde înnoptase. Când căruțașul a dat bice cailor, Temah a strigat:

— N-am s-o iert și nici Dumnezeu să n-o ierte!

Aksa zăcu la pat multe zile. După o viață în care totul i-a mers strună, reb Naftali Holisizdzer nu făcu față acestei lovituri. Se îmbolnăvi și chipul îi deveni galben ca ceara. Femei și fete se străduiau s-o mângâie pe Aksa. Rabini și frunțași ai târgului veneau să-l vadă pe reb Naftali, dar el își pierdea puterile cu fiecare zi. După o vreme, Aksa își reveni și se dădu jos din pat. Primul ei drum fu spre camera bunicului. Intră și încuie ușa după dânsa. Jupâneasa, care ascultase după ușă și privise prin gaura cheii, povesti că l-a auzit pe bătrân zicând: „Ești nebună!”

Aksa își îngriji bunicul cu dragoste. Îi dădea medicamentele și îl spăla ca pe un copil. Dar reb Naftali făcu o pneumonie. Începu să sângereze pe nas și să dea alte semne ale sfârșitului. Curând, muri. Își făcuse testamentul cu ani înainte. A lăsat nevoiașilor o treime din averea lui, iar restul Aksei.

Potrivit legii evreiești, după moartea unui bunic nu

sunt obligatorii cele șapte zile de doliu la pământ⁶⁰, dar Aksa a respectat această rânduială. Ședea pe un scăunel și citea din cartea *Iov*. Poruncise ca nimeni să nu fie lăsat în casă. Se simțea vinovată că-l făcuse de rușine pe Temah și o apăsa gândul că prin purtarea ei pricinuisese moartea lui reb Naftali. După ce a terminat de citit povestea încercărilor lui Iov, căută în biblioteca bunicului o altă carte. Spre uimirea ei, găsi o *Biblie* tradusă în poloneză, cuprinzând și *Vechiul*, și *Noul Testament*. „Oare bunicul a citit-o în întregime? se întrebă Aksa. Nu, nu-i cu putință! „Își aminti că de sărbătorile creștine, când prin apropierea casei lor treceau procesiuni cu icoane și prapuri, nu avea voie să stea la fereastră. „Dar bunica? se întrebă iar Aksa. Ea o fi citit *Biblia* asta?” între două file găsi câteva flori de secară presată – bunicii îi plăcea să culeagă flori din astea. Păstrase obiceiuri din Boemia, unde se născuse. Despre tatăl bunicii se zicea în șoaptă că s-ar fi numărat printre adepții lui Sabetai-Tvi. Aksa își mai aduse aminte că, atunci când venea la moșie, prințul Czartoryski o căuta pe bunica și o lăuda pentru frumoasa limbă poloneză pe care o vorbea. Dacă n-ar fi fost evreică, spunea prințul, ar fi luat-o de soție. Ce compliment putea fi mai măgulitor?

În acea noapte, Aksa a citit *Noul Testament* până la ultima pagină. Era de necrezut pentru dânsa că Iisus s-a născut ca fiu al lui Dumnezeu și că a înviat din morți. Dar cartea asta a dat mai multă liniște sufletului ei chinuit decât muștrările profeților, care nu pomeneau de împărăția cerurilor și de învierea morților; tot ce făgăduiau ei era fie o recoltă bogată drept răsplată pentru fapte bune, fie foamete și suferințe ca pedeapsă pentru fapte rele.

În seara celei de-a șaptea zile de doliu, Aksa, culcată în patul ei, stinsese lumina și adormise pe jumătate, când a auzit pași. Recunoscuse mersul bunicului. Chipul lui răsări luminos din întuneric, cu barba albă și trăsăturile blânde,

60 în primele șapte zile de la înmormântarea unei rude directe, evreii religioși rămân în casă, așezați pe podea sau pe scăunele. Se primesc vizite de condoleanțe și se fac rugăciuni.

chiar și cu tichia care încununa fruntea lui înaltă. Bătrânul îi spuse cu voce domoală:

- Aksa, mare greșeală ai făcut.
- Aksa începu să plângă.
- Acum e prea târziu, bunicule.
- Orice greșeală poate fi îndreptată.
- Cum? Spune-mi cum!
- Roagă-l pe Temah să te ierte. Ia-l de bărbat.
- Îl urăsc, bunicule.
- El îți este ursitul.

Bătrânul mai rămase o clipă și Aksa simți mireasma tutunului său, căruia îi adăuga mirodenii și săruri parfumate. Se făcu apoi nevăzut, lăsând în întuneric un loc gol. Ea era prea uluită pentru a fi și speriată. Își puse capul pe căpătâi și, după puțin timp, adormi.

Tresări deodată din somn. Auzise vocea bunicii. Nu mai era murmurul ușor al bunicului, ci vocea puternică a unei ființe vii.

- Aksa, fata mea!
- Bunico, unde ești?
- Sunt aici.
- N-am parte de odihnă, bunico.
- Fă ceea ce-ți poruncește inima.
- Ce anume, bunico?
- Du-te la preot, el te va îndruma.

Aksa încremeni. Spaima îi îngheță glasul. Izbuti numai să strige:

- Nu ești bunica mea, ești un diavol.
- Sunt bunica ta. Pot să ți-o dovedesc. Într-o noapte de vară, am trecut amândouă râul și am urcat pe movila aceea teșită unde ai găsit un galben. Îți aduci aminte?
- Da, bunico.
- Dacă vrei, îți pot da și alte dovezi că-s bunica ta...

Află că dreptatea e de partea creștinilor. Iisus din Nazaret este fiul lui Dumnezeu. În îndărătnicia lor, evreii nu vor să recunoască adevărul și vor fi pedepsiți pentru asta. Mesia nu va mai veni pentru ei, pentru că a și venit, pentru toți oamenii.

— Bunico, mi-e teamă.

culorile curcubeului. Părea stropita cu o puzderie de mici nestemate. Aksa rămase nemișcată, privind la minunăția asta. Pe urmă, își puse o rochie neagră, se înfășură într-un șal negru și ceru trăsura. Porunci vizitiului să o ducă la locuința preotului din Krasnobrod, Koszik. Îi deschise menajera. Preotul avea aproape șaptezeci de ani și o cunoștea pe Aksa. Venise deseori la moșie, în ajunul Paștilor, pentru a binecuvânta pâinea țăranilor, la patul muribunzilor, pentru a le da ultima împărtășanie, ori pentru a sluji la nunți și înmormântări. Unul dintre profesorii Aksei împrumutase de la dânsul un dicționar latin-polonez. Când preotul apărea la moșie, bunica Aksei îl invita la conac, îl servea cu prăjituri și lichior de cireșe și se întreținea cu el.

Preotul îi oferă Aksei un scaun. Ea se așeză și-i povesti totul.

— Nu te mai duce printre evrei, îi spuse preotul. Rămâi printre noi, o să avem grijă să-ți păstrezi averea.

— Am uitat să iau cununa. Aș vrea s-o am cu mine.

— Bine, fiica mea, du-te și-o ia.

Aksa se întoarse acasă. Dar slujnica făcuse curățenie în dormitor și ștersese praful de pe noptieră. Cununa dispăruse. Aksa o căută până și în groapa de gunoi, dar nu-i dădu de urmă.

Curând după aceea, se răspândi prin Krasnobrod înspăimântătoarea veste că Aksa a trecut la creștinism.

Aksa a intrat prin căsătorie în rândurile nobilimii poloneze, sub numele de Maria Malkowska. Bătrânul moșier Władysław Malkowski murise fără a avea moștenitori direcți. Bunurile lui au revenit unui nepot, Ludwig, care, la patruzeci și cinci de ani, mai era holtei și nu dădea semne că, totuși, ar avea de gând să se căsătorească vreodată. Locuia în castelul unchiului său împreună cu o soră, Gloria, și ea necăsătorită. Multe din fetele țăranilor de pe moșie se aleseseră cu bastarzi de pe urma lui. Era scund, slăbuț și purta o bărbăță blondă. Îi plăcea să rămână singur și să citească tot felul de cărți -

de istorie și religie, despre înaintașii familiilor aristocratice. Fuma dintr-o pipă de porțelan, bea de unul singur, vâna de unul singur și ocolea balurile nobilimii. Gospodărea moșia cu o mână de fier și avea grijă ca vechilul să nu-l înșele. Vecinii îl socoteau un ins ciudat, unii îl credeau chiar nebun. După botezul Aksăi – devenită Maria – Ludwig i-a cerut mâna. Gura lumii spunea că lacomul și cărpănosul de Ludwig s-a îndrăgostit de moștenirea Aksei. Preotul a sfătuit-o să nu-l respingă. Era doar un urmaș al regelui polonez Leszcynski. Gloria, cu zece ani mai mare decât Ludwig, s-a opus căsătoriei, dar el, ca niciodată până atunci, nu i-a dat ascultare.

Evreii din Krasnobrod s-au temut că Aksa îi va dușmăni și că-l va asmuți pe bărbatul ei împotriva lor, așa cum se întâmpla adesea cu cei botezați. Dar Ludwig a făcut mai departe comerț cu evreii, vânzându-le peste, grâne și vite. Zelig Frampoler, evreul lui de curte, achiziționa pentru moșie tot felul de mărfuri. Dar pe castel a rămas stăpână Gloria.

În primele săptămâni ale căsniciei lor, Aksa și Ludwig păreau să se împace foarte bine. Se plimbau cu trăsura pe moșie și făceau vizite moșierilor învecinați. Se gândeau chiar să pună la cale un bal. Ludwig îi mărturisi Mariei toate aventurile lui amoroase și-i făgădui să se poarte ca un creștin temător de Dumnezeu. Dar, nu după multă vreme, reveni la vechile lui apucături: nu mai vru să aibă de-a face cu vecinii, se încurca din nou cu fetele țăranilor și reîncepu să bea. O tăcere încruntată se așternu între soț și soție. Ludwig nu mai intra în dormitorul Mariei și nici dânsa n-ar fi vrut să-l primească la ea. Până la urmă, nici mesele nu le-au mai luat împreună. Când avea ceva să-i spună, Ludwig îi trimitea un bilet printr-un slujitor. Gloria, care administra banii moșiei, îi dădea cumnatei sale un gulden pe săptămână. Averea Mariei aparținea acum soțului ei. Pentru dânsa devenise limpede că Dumnezeu a pedepsit-o și că nu-i mai rămâne nimic de făcut decât să-și aștepte moartea. Dar ce se va întâmpla cu ea după moarte? Va arde pe un grătar cu cuie și va fi azvârlită în

străfundurile iadului? Se va naște din nou în chip de câine ori de șoarece – sau ca o piatră de moară?

Deoarece nu avea treburi de făcut, Aksa își petrecea toată ziua și o parte a nopții în biblioteca bărbatului ei. Toate cărțile erau vechi, legate în piele, în lemn, în catifea mâncată de molii ori în mătase zdrențuită. Filele erau îngălbenite și acoperite cu pete. Aksa citea istorii despre regi din vechime, despre țări îndepărtate, despre intrigi și lupte între prinți, cardinali și duci. A aflat multe lucruri despre vremea cruciadelor și a ciumei. Cărțile îi spuneau că răul bântuie în lume, în pofida atâtor trăsături minunate ale firii. Stelele de pe cer se războiesc între ele și se înghit una pe alta. Cometele vestesc catastrofe. Un copil se născuse cu o coadă, iar unei femei îi crescuseră solzi și aripi de pește. În India, fachirii merg desculți pe cărbuni încinși, fără să capete arsuri; alții se lasă înmormântați de vii și ies apoi teferi din morminte.

Aksa nu înțelegea de ce, din noaptea în care a găsit în perna ei cununa de pene, puterile care stăpânesc lumea nu i-au mai dat niciun semn. Nici bunicul și nici bunica nu i-au mai vorbit. În clipele ei grele, ar fi vrut să-și strige bunicul, dar n-a îndrăznit să-i rostească numele cu buzele ei păcătoase. îl părăsise pe Dumnezeuul evreilor și nu mai credea în Dumnezeuul creștinilor – nu mai avea cui să se roage. Când îl zărea de la fereastră pe Zelig Frampoler venind la castel, Aksa ar fi dorit să afle de la el noutăți despre evreii din Krasnobrod. N-avea însă curajul să-i vorbească. Poate că el i-ar fi întors spatele – și-apoi, Gloria ar fi învinuit-o că are de-a face cu evreii.

Au trecut niște ani. Părul Gloriei se făcuse alb și capul îi tremura. Bărbuța lui Ludwig încărunțise. Slujitorii îmbătrâniseră, nu mai auzeau bine și abia vedeau. Aksa – ori Maria – n-avea încă patruzeci de ani, dar își spunea adesea că e o femeie bătrână. Era tot mai încredințată că diavolul o împinsese la botez și că el îi pusese în pernă cununa de pene. Dar calea de întoarcere îi era închisă. Legea rusească⁶¹ îi oprea pe evreii botezați să revină la

61 Faptele se petrec într-o zonă poloneză aflată în acea perioadă sub

religia lor.

Puținele știri despre evrei care ajunseseră la dânsa erau proaste: sinagoga din Krasnobrod arsese, la fel dughenele din piață. Bărbați de seamă, fruntași ai obștii, umblau cu cerșitul. O dată la câteva luni, izbucnea o molimă. Nu, nu avea unde se întoarce. Îi trecea mereu prin minte că trebuie să-și pună capăt zilelor. Dar cum s-o facă? Nu avea curajul să se spânzure sau să-și taie vinele – și otravă nu știa de unde să ia.

Nu scăpa de gândul că universul e condus de forțele răului. Puterea nu aparține lui Dumnezeu, ci Satanei. Găsise o carte groasă în care era vorba de vrăjitori și vrăji, de legăminte încheiate cu Scaraoțchi, Lucifer și Belzebut – și de gonirea prin descântece a duhurilor rele cuibărite în oameni și în alte făpturi. Se mai povestea acolo despre vrăjitoarele care-și ung trupul cu mir, călăresc în văzduh pe cozi de mătură sau de lopeți și se strâng în păduri, unde se ospătează cu came de om; în jurul lor foiesc cârduri de draci și de alte ființe ale nopții, cu aripi de lilieci, coame, cozi și boturi de porci. Adesea, vrăjitoarele se împerechează cu strigoii și aduc apoi pe lume tot soiul de pocitanii.

Aksa își aminti de o zicătoare evreiască: „Dacă nu poți sări gardul, atunci strecoară-te pe sub el”. Așadar, după ce a pierdut lumea de apoi, nu-i rămâne de făcut decât să se bucure de plăcerile lumii pământene? Să încheie o înțelegere cu diavolul, ca atâtea alte femei uitate de bărbații lor? Din cartea de farmece deschisă sub ochii ei aflate cum și l-ar putea aduce pe necuratul la căpătâi: să bea dintr-un amestec de mied, scuipat, sânge omenesc și ou de cioară, dres cu rășină și mătrăgună. Aksa n-avea de unde-și face rost de o asemenea băutură, dar, chiar în acea noapte, a visat că a sorbit din ea. Simți îndată un sărut rece pe buzele ei. La lumina scăzută a lunii, zări un bărbat gol, mare și negru, cu plete ca ale ielelor, cu coarne de țap și cu doi colți ieșiți din gură, ca de mistreț. Aplecându-se asupra ei, arătarea îi șopti: „Ce dorești, stăpână? Îmi poți

ocupăție rusă.

cere o jumătate din împărăția mea”. Trupul îi era străveziu ca o pânză de păianjen. Aksa ar fi vrut să-i spună: „Vino și ia-mă, sclavul meu”. În loc de asta murmură:

— Îi vreau pe bunicii mei.

Diavolul izbucni în râs:

— Sunt de mult pulbere.

— Tu ai împletit cununa de pene? îl întrebă Aksa.

— Cine altul?

— M-ai înșelat!

— Meseria mea e înșelăciunea, răspunse diavolul și chicoti.

— Unde-i ascuns adevărul? îl întrebă Aksa.

— Adevărul nu există - asta-i singurul adevăr adevărat.

După câteva clipe, diavolul se făcu nevăzut. Aksa n-a mai dormit în noaptea aceea. Auzea zvon de glasuri. Sfârcurile sânilor i s-au întărit. Un sfredel i se răsucea în creier. Dinții îi clănțăneau, iar limba i s-a umflat, de nu-i mai încăpea în gură. Ochii îi ieșeau din orbite. În urechi îi răsunau lovituri, ca izbituri de ciocan pe nicovală. Simți dureri în pânțele. „Am să nasc un diavol”, spuse Aksa și începu să se roage Dumnezeuului pe care-l părăsise. În cele din urmă, adormi. În zori, când se trezi, durerile o lăsaseră. La picioarele patului, îl zări pe bunicul ei. Purta un veșmânt alb și o tichie, albă și ea, cum obișnuia să îmbrace în ajun de Iom-Kipur când o binecuvânta pe Aksa înainte de se duce la sinagogă. O lumină izvora din ochii lui și se răspândea pe pătura brodată a Aksei.

— Bunicule, murmură ea.

— Da, fata mea, ți-am auzit chemarea.

— Bunicule, încotro s-o iau?

— Fugi de aici. Ispășește-ți păcatele.

— Nu-i prea târziu, bunicule?

— Nu, nu-i prea târziu nici acum. Caută-l pe Temah, ursitul tău pe care l-ai făcut de rușine și întoarce-te la credința noastră.

Bătrânul dispăru. După câteva clipe, Aksa se întrebă dacă bunicul rostise acele cuvinte sau dacă ele au răsunat

doar în ea. Adormi și se trezi când soarele împurpura fereastră. Se auzea ciripit de păsărele. Aksa se uita la cearșaf. Nu era pătat de sânge. Deci nu născuse un demon. Pentru prima oară după atâția ani, rosti o rugăciune de mulțumire în limba ebraică.

Se dădu jos din pat, se spălă în ligheanul de porțelan și-și acoperi părul cu un tulpă. Ludwig și Gloria îi furaseră moștenirea, dar îi mai rămăseseră bijuteriile bunicii. Le înfășură într-o batistă și le puse într-un coș, împreună cu o cămașă și alte lucruri de îmbrăcăminte. Ludwig fie că nu se întorsese de la vreuna din iubitele lui, fie că plecase în zori la vânătoare. Gloria zăcea bolnavă în dormitorul ei. Slujnica îi adusese Aksei gustarea de dimineață, dar ea abia dacă puse ceva în gură. Apoi, plecă din castel. Căinii au lătrat-o ca pe o străină. Bătrânii servitori au privit-o mirați când a ieșit pe poartă cu un coș în mână și cu o basma pe cap, ca o țărancă.

Cu toate că moșia Malkowski nu era departe de Krasnobrod, Aksei i-a trebuit aproape toată ziua ca să ajungă în oraș. Se oprea din când în când, pentru a se odihni și a-și spăla mâinile în râu. Rostea binecuvântarea cuvenită înainte de a mușca din bucata de pâine pe care o luase cu ea.

Lângă cimitirul din Krasnobrod zări coliba lui Eber, groparul. În față, o femeie bătrână, nevasta groparului, spăla rufe într-o albie. Aksa o întrebă:

— Țsta e drumul spre Krasnobrod?

— Da, drept înainte.

— Ce mai e nou în târg?

— Dar cine sunteți dumneavoastră?

— Sunt o rudă a lui reb Naftali Holiszidzer.

Femeia își șterse mâinile de șorț.

— Din familia asta nu mai e nimeni în viață, spuse ea.

— Dar unde-i Aksa?

Bătrâna se înfioră.

— Ar trebui îngropată cu capul în jos, Doamne-Dumnezeule, zise ea cu obidă.

Îi povesti Aksei, fără a bănuși că o are în față chiar pe

dânsa, cum a fost cu botezul ei. Apoi adăugă:

— Și-a primit pedeapsa chiar pe lumea asta.

— Și ce s-a ales de tânărul talmudist cu care a fost logodită?

— Cine să știe? Nu era de pe meleagurile noastre.

Aksa o întrebă de mormintele familiei Holisizdzer. Femeia îi arată două monumente înclinate unul spre celălalt, amândouă năpădite de mușchi și de buruieni. Aksa se prăbuși pe cele două pietre și zăcu acolo până la căderea nopții.

Trei luni a rătăcit Aksa prin școlile talmudice, dar n-a dat de Temah. A căutat prin registrele comunităților, a vorbit cu rabini și fruntași, fără a afla însă ceva. Cum nu existau hanuri în toate localitățile, a fost adesea nevoita să se adăpostească în aziluri. Dormea pe un sac de paie, se învelea cu o pătură ruptă și se ruga în șoaptă ca bunicul să i se arate și să-i spună unde este Temah. Dar Naftali Holisizdzer nu-i dădu niciun semn. În azil îi auzea pe bătrâni și pe bolnavi tușind și ițiormăind în întuneric; copii strigau și mame blestemau. Cu toate că vedea în toate astea o parte a pedepsei pe care o merita, Aksa nu-și putea înăbuși un simțământ de dezgust. Dregătorii comunităților n-o luau în seamă, o lăsau să aștepte zile întregi înainte de a-i asculta păsul. Femeile o priveau cu neîncredere; de ce caută un bărbat care o fi având acum nevastă și copii, dacă nu cumva zace într-un cimitir? „Bunicule, de ce m-ai pus pe drumuri? striga Aksa în sinea ei. Ori spune-mi încotro s-o iau, ori trimite-mi îngerul morții.**

Într-o după-amiază de iarnă, Aksa l-a întrebat pe un hangiu din Lublin dacă nu cumva a auzit de un „învățat trecut prin multe școli talmudice, cu numele de Temah”. I l-a și descris: „mic de stat și negricios”.

— N-o fi Temah, învățătorul din Izbica? făcu un călător care, din întâmplare, se apropiase și el de hangiu. Arată cum spuneți dumneavoastră.

— A fost cândva logodit cu o fată din Krasnobrod, spuse

Aksa.

— Așa este. Fata aceea s-a botezat, iar el a ajuns ca vai de lume. E un om scorțos și îndărătnic. De asta a rămas și fără învățăcei. Trăiește în mare sărăcie, ca un sălbatic.

— Nu-i însurat?

— A avut până acum două neveste. Pe una a chinuit-o până și-a dat duhul. Cealaltă l-a lăsat.

— Copii are?

— Nu, din sămânța lui nu au ieșit prunci.

Ochii Aksei se umplură de lacrimi. Bunicul o călăuzise pe drumul cel bun. Ieși din han. În uliță, cu toate că se însera, o căruță cu coviltir era gata de plecare spre Izbica. „Nu, nu sunt singură, își spuse Aksa. Cerul mă însoțește pas cu pas”.

La ieșirea din oraș îi aștepta un drum de pământ, cu gropi adânci, pline de noroi. Călătorii erau nevoiți mereu să coboare din căruță pentru a-l ajuta pe vizitiu s-o scoată din șanțuri. Aksa puneă și ea umărul, fără a bombăni ca ceilalți. Noaptea era neagră și umedă. Ningeă cu fulgi topiți și bătea un vânt rece. Ori de câte ori se dădea jos din căruță, picioarele Aksei intrau în clisă până mai sus de glezne.

Au ajuns târziu la Izbica. Tot satul era o mocirlă. Cineva i-a arătat Aksei drumul spre coliba învățătorului Temah, cocoțată pe un dâmb, aproape de abator. Chiar și acum, pe timp de iarnă, stăruia aici o duhoare de hoit. Câini hămesiți se ațineau în jurul măcelăriilor închise. Aksa aruncă o privire prin fereastra bojdeucii lui Temah. Flăcăruia unui singur opaiț lumina pereții ei coșcoviți, podeaua desfundată și cărțile ferfeniți te de pe rafturi. La masă ședea Temah, îmbătrânit, cu barba încă neagră, sprâncenele stufoase, fața gălbejită și nasul ascuțit. Ochii lui miopi erau aproape lipiți de paginile unui foliant. Creștetul îi era acoperit cu o căptușeală de tichie. Purta o scurteică ruptă, din care curgea vatelina. În timp ce Aksa privea prin fereastră, un șoarece ieși din gaura lui și fugi spre patul de paie putrede, peste care erau aruncate o perniță neînfățată și o blană de oaie mâncată de molii. Temah se scărpină, își umezea cu scuipat vârfurile

degetelor și apoi și le ștergea de frunte. Aksei îi veni să râdă și să plângă în același timp. Simți nevoia să-și întoarcă privirile spre întunericul nopții. Pentru întâia oară după mulți ani, auzi glasul bunicii:

— Aksa, fugi din locul ăsta blestemat!

— Unde să fug?

— Înapoi la Esau⁶².

Niciodată **n** auzise Aksa pe bunica ei vorbind cu atâta patimă. Îi răsună în urechi vocea bunicului:

— Nu-i ascultare! Temah o să te scoată din prăpastie!

O cuprinse o stare de slăbiciune care prevestea leșinul. Se rezemă de ușa - și ușa se deschise. Temah ridică una din sprâncenele lui groase. Ochii îi erau holbați și gălbui.

— Ce vreți? Întrebă el cu o voce scârțâitoare:

— Nu mă recunoști, Temah? spuse Aksa cu voce sugrumată.

El o privi și mai încruntat.

— Sunt Aksa din Krasnobrod, logodnica ta de odinioară.

Temah deschise larg gura lui diformă, lăsând să i se vadă dintele înnegrit, singurul care-i mai rămăsese.

— Cea care s-a rupt de credința noastră?

— Sunt din nou evreică!

Temah sări de la locul lui, scoțând un răcnet.

— Ieși afară din casa mea! Numele tău e afurisit!

— Temah, te rog, ascultă-mă.

El se năpusti cu pumnii strânși spre Aksa. Opațul se răsturnă și în maghernița se făcu beznă.

— Lepădătură!

În sinagoga din Holiszidz era mare înghesuială. Mulțimea se adunase pentru rugăciunea de zi-ntâi. Din balconul femeilor răzbăteau glasuri întretăiate de suspine. Deodată, se deschise ușa și intră cu pași mari un bărbat cu barbă neagră și veșminte rupte. De umeri îi atârna un sac. Trăgea după el o femeie legată cu o frânghie, ca o vită. Femeia purta o broboadă neagră. De gât îi atârna o funie

62 Personaj biblic, simbol al adversității față de evrei.

de usturoi. Credincioșii se opriră din rugăciune. Străinul îi făcu femeii un semn și ea se prăvăli în prag, strigând: „Oameni buni, călcați-mă în picioare! Scuipați-mă!”

Sinagoga se umplu de rumoare. Străinul se apropie de masa la care se citește *Tora*, bătu cu pumnul în ea, ca să se facă liniște, și spuse: „Familia acestei femei se trage din orașul vostru. Reb Naftali Holiszidzer a fost bunicul ei. E Aksa, care s-a botezat și s-a măritat cu un nobil polonez. Acum își dă seama ce nelegiuire a săvârșit și vrea să și-o ispășească”.

Cu toate că orașelul Holiszidz se găsea în acea parte a Poloniei care încăpuse pe mâna austriecilor, se aflase aici de isprava Aksei. O parte din credincioșii strânși în sinagogă ridicară glasul: nu acesta e drumul căinței; o ființă omenească nu poate fi purtată prin lume cu un juvăț de gât, ca un animal. Alții îl amenințară pe străin cu pumnii. În Austria li se îngăduia evreilor botezați să se întoarcă la credința neamului lor. Dacă ar fi auzit că cei cu pricina sunt supuși la umilințe, autoritățile ar fi putut lua măsuri aspre de pedepsire. Bătrânul rabin Bețalel se apropie de Aksa cu pași mici și repezi.

— Ridică-te, fiica mea. De vreme ce te-ai căit, ești una dintre noi.

Aksa se ridică.

— Rabi, mi-am făcut poporul de rușine.

— Dumnezeu te va ierta, pentru că-ți recunoști greșeala.

Auzind despre ce e vorba, femeile coborâră în încăperea bărbaților. Printre ele se afla și soția rabinului. Reb Bețalel îi spuse:

— Ia-o cu tine și îmbracă-o omeneste. Omul e făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

— Rabi, spuse Aksa, vreau să-mi ispășesc păcatele.

— Îți voi da o pedeapsă. Nu te mai chinui.

Câteva femei izbucniră în plâns. Rabinița își desfăcu șalul și i-l puse Aksei pe umeri. O femeie în vârstă îi îmbracă pelerina ei. O duseră apoi în cămăruța unde, în alte vremuri, erau ținuți cei care nesocoteau rânduielile

obștii; se mai găsea acolo un stâlp de care atârna un lanț. În timp ce femeile se străduiau s-o liniștească pe Aksa, ea se bătea cu pumnul în piept, înșirându-și vinile: l-a înfruntat pe Dumnezeu, a slujit idolilor, s-a împreunat cu un creștin...

— M-am ținut și de vrăji, spuse ea plângând cu sughituri. L-am chemat pe diavol, care mi-a împletit o cunună de pene.

După ce a îmbrăcat-o, rabinița o luă pe Aksa la ea acasă.

Când în sinagogă s-a încheiat slujba, bărbații l-au întrebat pe străin cine este și ce legătură are cu nepoata lui reb Naftali.

— Mă numesc Temah, le răspunse el. Trebuia să-i fiu soț, dar dânsa nu m-a vrut. Acum a venit să-și ceară iertare.

— Datoria evreului este să ierte.

— Eu o iert, dar Atotputernicul e un Dumnezeu al răzbunării.

— Este și un Dumnezeu al milosteniei.

Stârnit de oamenii cu carte din sinagogă, Temah pomi să tâlcuiască în felul lui preceptele sfinte. Aducea dovezi din *Talmud* și din alte scrieri cu greutate - și totul pe de rost. Nu s-a sfiit să-l înfrunte și pe rabin, când părerile acestuia îl stinghereau.

— Ai familie? îl întrebă reb Bețalel.

— Sunt divorțat.

— Dacă-i așa, veți ieși ușor la un liman.

Rabinul îl pofti pe Temah acasă la dânsul. Femeile se aflau, cu Aksa, în bucătărie. Îi pusese ră în față o cană de cafea cu lapte și o bucată de pâine - și o îndemnau să mănânce. Postise trei zile la rând. Bărbații s-au strâns în odaia rabinului ca să se sfătuiască în ce fel să-l ajute pe Temah. I-au făcut rost de un caftan, de încălțări și de o pălărie, dar, înainte de a le îmbrăca, l-au dus la baie, pentru că foiau pe el păduchii.

Seara s-au adunat la rabin cei mai de seamă șapte bărbați ai obștii, precum și alți fruntași. Femeile au adus-o

pe Aksa. Rabinul le spuse că, potrivit legii evreiești, ea nu e căsătorită. Cu nobilul polonez o unise doar o pornire dezmățată.

Rabinul îi întrebă pe rând:

— Temah, vrei s-o iei de soție pe Aksa?

— Da, vreau.

— Aksa, vrei să-l iei de bărbat pe Temah?

— Da, vreau, numai că nu sunt vrednică de dânsul.

Rabinul îi spuse Aksei ce are de făcut pentru a scăpa de povara păcatelor ei: să postească în fiecare zi de luni și în fiecare zi de joi, să nu mănânce carne și pește în celelalte zile de lucru, să recite psalmi și să se trezească, zi de zi, în zori, pentru rugăciune.

— Nu pedeapsa cântărește cel mai mult, îi spuse el, ci căința. Cum zice profetul: „Se va înapoia și va fi izbăvit”.

Temah îl întrerupse pe rabin:

— Să-mi fie cu iertare, acest soi de ispășire este pentru păcatele obișnuite, nu pentru botez.

— Și ce-ai vrea să faci?

— Sunt și pedepse mai aspre.

— Bunăoară?

— Să-ți pui prundiș în încălțări; iarna, să te tăvălești gol în zăpadă și vara în urzici; să mănânci numai sâmbăta.

— Astăzi oamenii nu mai sunt îndeajuns de puternici pentru a face față unor astfel de cazne, spuse rabinul după ce căzu pe gânduri câteva clipe.

— Dacă au puterea de a greși, atunci să aibă și puterea de a ispăși.

— Nu vreau să scap ușor, făcu Aksa, rugătoare, către rabin. Dați-mi o pedeapsă oricât de aspră.

— Pedeapsa trebuie să fie dreaptă. Vei fi iertată, ți-am mai spus-o.

Tăcură cu toții. Se auzi apoi glasul Aksei:

— Temah, unde-i bocceluța mea?

Temah o pusese într-un colț. O luă de acolo și i-o dădu. Aksa scoase din ea o pungă. Toți cei de față au rămas uluiți când Aksa a deșertat pe masă șiraguri de perle și bijuterii încrustate cu diamante și rubine.

— Rabi, astea-s giuvaierurile mele, spuse ea. Nu mi se cuvin. Faceți cu ele ce credeți.

— Sunt ale tale sau ale nobilului polonez?

— Ale mele! Le-am moștenit de la prea sfânta mea bunică.

— Stă scris aici că nici cel mai mărinimos dintre oameni nu poate dărui altora peste o cincime din averea lui.

Temah clătină din cap.

— Sunt nevoit să vă contrazic din nou, zise el. Și-a făcut de răs bunica până și în rai, acolo unde se află. N-ar fi drept să-i moștenească odoarele.

Rabinul își înfipse mâna dreaptă în barbă.

— Dacă ai ști mai bine decât mine, ai fi dumneata rabin.

Scos din fire, bătrânul se ridică de pe scaun, dar se potoli îndată și se așază la loc. Îi întrebă:

— Din ce o să trăiți?

— Pot căra apă, spuse Temah.

— O să frământ aluat și o să spăl rufe, adăugă Aksa.

S-au aciuat într-o colibă cu podeaua de lut bătut, nu departe de cimitir. Temah căra apă toată ziua. Aksa spăla rufe pe la casele oamenilor. Posteau amândoi până seara, zi de zi, în afară de sâmbătă și de sărbători. Aksa își presărase nisip și pietriș în încălțări și purta o cămașă de lână aspra. Noaptea dormeau pe jos, el pe o rogojină în dreptul ferestrei, ea pe un sac de paie lângă sobă. Pe o frânghie întinsă între doi pereți atârnav veșmintele de îngropăciune pe care și le cususeră amândoi.

Erau căsătoriți de trei ani, dar Temah nu se apropiase niciodată de Aksa. Recunoscuse că se scufundase și el în păcat. Pe vremea când avusese alte neveste, o dorise pe Aksa. Își risipise pe pământ sămânța, după pilda lui Onan⁶³; îl stăpânise dorința de răzbunare; îl hulise pe Atotputernicul; își vărsase năduful asupra soțiilor sale, pe una împingând-o în moarte. Poate fi ceva mai strigător la cer?

Cu toate că nu departe de coliba lor se întindea o pădure, de unde și-ar fi putut face rost de lemne fără bani, Temah nu îngăduia ca soba să ardă în timpul nopții. Dormeau în veșmintele de zi și se acopereau cu saci și cârpe. Oamenii din Holiszidz spuneau că Temah este nebun. Rabinul i-a chemat pe amândoi și le-a amintit că a te chinui pe tine e la fel de rău ca a chinui pe alții, dar Temah a fost și de astă dată de altă părere; el citise în cartea *începutul oricărei înțelepciuni* că, fără umilință, căința nu înseamnă nimic.

Seară de seară, Aksa își recunoștea păcatele, dar visurile îi erau, toate, tulburi. Satana i se arăta sub chipul buncii și-i vorbea de orașe ademenitoare, de baluri elegante, de nobili pătimiși și de femei răsfățate. Bunicul însă tăcea întruna.

În visurile Aksei, bunica mai era tânără și frumoasă. Cânta melodii ușurate, bea vin și dansa cu tot soiul de vântură-lume. În unele nopți, o purta pe Aksa prin temple cu preoți păgâni și credincioși îngenuncheați la picioarele unor statui de aur. Femei goale sorbeau din cornuri umplute cu vin și se desfrâneau. Într-o noapte, se visă goală, așezată într-o adâncitură rotundă; o droaie de pitici dănțuiau în jurul ei și intonau cântece nerușinate. Răsunau trompete și bubuiau tobe. Când s-a trezit, muzica asta întunecată mai vuia în ea. „Sunt pierdută pentru totdeauna”, își spuse Aksa.

Temah se deșteptase și el din somn. Privi câteva minute prin singura fereastră pe care n-o astupase cu scânduri. Apoi o întrebă pe Aksa:

— Ești și tu trează? Afară a nins din nou.

Ea a înțeles la ce se gândea Temah. Îi răspunse:

— Sunt istovită.

— Pentru nemernicii ai avut putere.

— Mă dor toate oasele.

— Îngerul răzbunării nu știe ce-i mila.

Zăpada și luna plină aruncau în încăpere o lumină alburie. Temah își lăsase părul lung, ca un pustnic. Barba îi crescuse încâlcită, sălbatică. Ochii îi sticleau în noapte.

Aksa nu putea pricepe cum de are el putere să care apă toată ziua și să învețe jumătate din noapte. Seara, la masă, pentru a nu se bucura de mâncare, înghițea pâinea fără a o mesteca și-și turna cu lingura sare și boia de ardei în supa gătită de Aksa. Și dânsa ajunsese numai piele și os. Când se oglindea în apa din găleată, zărea o față uscată, cu obraji supti și uscați.

— Iartă-mă, Temah, nu mă pot ridica.

— Ridică-te, femeie necredincioasă! Asta ar putea să fie cea din urmă noapte a ta.

— Așa-mi doresc și eu.

— Mai ai multe de mărturisit.

— Nu ți-am ascuns nimic.

— Te-ai desfrânat?

— Nu, Temah, nu!

— Mai înainte mi-ai spus că ai făcut-o.

Aksa tăcu îndelung.

— Foarte rar. Poate numai o singură dată.

— Și l-ai uitat pe Dumnezeu.

— Nu cu totul.

— Cunoșteai poruncile Domnului și le-ai încălcat cu bună știință.

— Am crezut că adevărul e de partea creștinilor.

— Și toate astea pentru că Satana ți-a împletit o cunună de pene?

— Mi s-a părut o minune.

— Târfă, nu încerca să te aperi.

— Nu mă apăr. Diavolul vorbea cu glasul bunicii.

— De ce ai ascultat-o pe bunica ta - și nu pe bunicul tău?

— Din prostie.

— Din prostie? Ani îndelungați te-ai tăvălit în mlaștina ereziei. După câteva clipe, au ieșit amândoi, desculți, din casă. Mai întâi s-a azvârlit Temah în zăpadă, rostogolindu-se prin ea cu mare repeziciune. De pe creștet i-a căzut tichia. Trupul îi era acoperit cu păr negru și des, ca o blană. Aksa șovăi puțin, apoi se aruncă și ea în zăpadă. Se întoarse încet de pe o parte pe alta, fără a

scoate un cuvânt, în timp ce Temah striga: „Am păcătuit, am trădat, am furat, am mințit, am luat în răs, m-am răzvrătit” 4. Pe urmă, a adăugat, tot țipând: „Facă-se voia ta, fie ca să ispășesc prin moarte toate fărădelegile! 44

Strigătele sălbatice ale lui Temah îi amintiră Aksei de răcnetele scoase de țărani biciuiți de bărbatul ei, moșierul Malkowski. Ea se temea mai mult de urletele lui Temah decât de gerul iernii sau de urzicile verii.

Câteodată, când era mai potolit, Temah îi făgăduia că va veni la dânsa ca un bărbat la soția lui. Îi spunea chiar că dorește să fie tatăl copiilor ei. Dar când? Deocamdată, mai au amândoi păcate de ispășit. Pe Aksa o lăsau tot mai mult puterile. Veșmintele de îngropăciune de pe frânghie și mormintele din cimitir păreau să-i facă semne. Îi smulse lui Temah făgăduiala că va rosti la groapa ei rugăciunea morților.

Într-o zi fierbinte din luna Tamuz⁶⁴, Aksa a ieșit să culeagă măcriș pe pajiștea de lângă râu. Nu luase nimic în gură de dimineață și voia să gătească un borș pentru singura lor masă, cea de seară. Cuprinsă de slăbiciune, s-a întins pe iarbă. Capul parcă i se golise, iar picioarele i se făcuseră grele ca piatra. Căzu într-un somn adânc, din care se trezi după lăsarea întinericului. Cerul era acoperit de nori și în aer pluteau aburi. Se apropia furtuna. Din ierburi se ridica o mireasmă care o ameți pe Aksa. Bâjbâi după coș: era gol. O capră sau o vacă mâncase măcrișul pe care-l culesese. Își aminti deodată de copilăria ei, când bunicii o răsfățau, îmbrăcând-o în mătăsuri și catifele – și când slujnicele aveau grijă de ea la tot pasul. Acum o îneca tușea, fruntea îi era fierbinte și fiori reci îi șerpuiau prin spate. Luna nu răsărise încă și stelele păreau stinse; de aceea, dibui cu greu drumul spre casă. Picioarele-i goale călcau pe scaieți. Cineva strigă în ea: „În ce capcană am căzut? 44

Se rezemă de un copac, pentru a-și trage sufletul. În acea clipă, își zări bunicul. Barba lui albă strălucea în beznă. Îi recunoscă fruntea înaltă, zâmbetul blând și

64 Lună de vară în calendarul ebraic.

privirea plină de bunătate și iubire. Strigă tare:

— Bunicule!

Fața Askăi se umplu de lacrimi.

— Știu totul, îi spuse bunicul, știu câte pătimești.

— Bunicule, mă strivesc suferințele.

— Fata mea, chinurile tale sunt pe sfârșite. Te așteptăm - eu și bunica și toți cei cărora le ești dragă. Vor veni îngeri sfinți să te ia cu dâșii.

— Când, bunicule?

Bătrânul nu-i mai răspunse. Chipul lui se risipi. Aksa abia nimeri, ca o oarbă, drumul spre casă. Deschizând ușa, îl zări pe Temah întins pe jos. Ochii îi scânteiau ca doi cărbuni aprinși. O întrebă furios:

— Tu ești?

— Da, Temah.

— Unde-ai fost atâta vreme? Din pricina ta nu mi-am putut face în liniște rugăciunea de seară. Mi-ai învălmășit gândurile.

— Iartă-mă, Temah, eram obosită și am adormit pe pajiște.

— Mincinoaso! Târâtură! scrâșni Temah. Te-am căutat acolo, dar nu erai. Te-ai tăvălit pe undeva cu vreun cioban.

— Nu-i adevărat! Dumnezeu mi-e martor.

Temah sări în picioare, se repezi la ea și începu s-o zgâlțâie.

— Târfa! Diavol! Lilith!

Niciodată nu fusese atât de mânios.

— Temah, soțul meu, îți sunt credincioasă. Am adormit în iarbă. La întoarcere mi s-a arătat bunicul. Mi-a spus că viața mea e pe sfârșite.

Căzu istovită pe podea. Mânia lui Temah se topi într-o clipită. Scoase un strigăt de durere:

— Suflet ceresc, ce-o să mă fac fără tine? Ești o sfântă. Iartă-mi asprimea. Am vrut să te curăț de toate păcatele, ca să ajungi în rai, alături de Sara, Rivca, Rahela și Leea⁶⁵.

65 Soțiile patriarhilor biblici.

— Ce mi-am dobândit, asta o să am.

— De ce ți s-au convenit toate astea? Unde-i dreptatea cerului? Temah izbucni într-un plâns deznădăjduit, care o înspăimântă pe Aksa. Parcă ieșit din minți, el începu să-și izbească fruntea de perete.

În dimineața următoare, Aksa nu s-a mai putut ridica de ce sacul ei de paie. Temah i-a adus terci fiert de el pe o pirostrie. În timp ce o hrănea, ea a căzut în nesimțire. Temah fugi după un vraci, care, însă, nu fu în stare s-o ajute cu ceva. Viața abia mai pălpâia în Aska. Sau și ivit femeile de la obștea de înmormântări. La amiază, Temah a luat-o pe jos spre Jarosław, să aducă de acolo un doctor. Când s-a făcut seară, încă nu se întorsese. A doua zi, de dimineață, rabinița i-a trimis Aksei o pernă. Pentru întâia oară după atâția ani, Aksa și-a culcat din nou capul pe o pernă moale. Spre seară, femeile de la obștea de înmormântări s-au înapoiat la casele lor și Aksa a rămas singură. Mucul opaițului ardea slab. O adiere intra pe fereastră deschisă. Luna nu răsărise încă, dar stelele sclipeau în țării. Greierii târâiau și broaștele orăcăiau cu glasuri omenеști. O umbră juca încolo și înapoi pe perețele din fața Aksei. Ea știa că i se apropie sfârșitul, dar nu se temea de moarte. Se gândi la soarta ei. Se născuse bogată și frumoasă, cu mai multe haruri decât cei din lumea ei. Nenorocul întorsese însă totul pe dos. Suferise, oare, din pricina propriilor greșeli – sau se întrupase în ea o ființă din alte vremuri, care păcătuisе amarnic?

Aksa știa că trebuie să-și petreacă ultimele ceasuri în căință și rugăciune. Dar așa îi era ei sortit: să fie și acum roasă de îndoieli. Bunicul o îndrumase într-un fel, bunica în alt fel. Aflase cândva de cei care-l tăgăduiesc pe Dumnezeu și văd lumea ca o alcătuire întâmplătoare. Mai avea o singură dorință – să primească un semn, să cunoască întregul adevăr. Zăcea pe sacul ei de paie și se ruga pentru o minune. Căzu într-un somn ușor și visă că se prăbușește în adâncuri strâmte și întunecate. Ori de câte ori i se părea că a atins fundul prăpastiei, stânca i se sfărâma sub picioare. Aksa se scufunda iarăși, cu o iuțea tot mai

mare. Bezna devenea mereu mai înspăimântătoare. Abisul nu avea capăt.

Deschise ochii. Știa ce are de făcut. Cu ultimele ei puteri, se ridică și căută un cuțit. Sfârtecă perna și-și înfipse degetele reci în umplutura de fulgi, de unde scoase o cunună de pene. O mână tainică împletise în partea ei de sus numele Domnului.

La lumina tremurătoare a opaițului, desluși limpede fiecare slovă⁶⁶. O fi cununa asta, se întrebă dânsa, o mai neîndoielnică dezvăluire a adevărului decât cealaltă cunună, cu o cruce pe ea, pe care o găsisese în perna din casa bunicilor? E cu putință ca în ceruri să existe mai multe credințe? Aksa jinduia după minunea izbăvirii, dar își aminti, descumpănită, de cuvintele diavolului: „Adevărul este că nu există niciun adevăr”.

Seara târziu, se întoarse una din femeile de la obștea de înmormântări. Aksa ar fi vrut s-o roage să nu calce pe cununa de pene, dar nu putu scoate niciun cuvânt. Femeia călcă pe cunună și cununa se irosi dintr-odată în aer. Aksa închise ochii și nu-i mai deschise. În zori, suspină adânc și-și dădu sufletul.

Se adunară și alte femei. Una din ele luă un fulg și-l apropie de nările Aksei. Fulgul rămase nemișcat. În cursul zilei, femeile o spălară și-i puseră veșmântul de îngropăciune. Temah nu se întorsese încă de la Jarosław – și nu s-a mai întors niciodată. În Holiszidz se spunea că a pierit pe drum. Unii bănuiau că Temah n-ar fi fost un om, ci un diavol. Aksa a fost îngropată lângă mormântul unui bărbat cucernic – și rabinul a rostit o cuvântare în care i-a adus multe laude.

În urma ei a rămas o taină. De ce a sfâșiat perna pe care i-o trimisese rabinița? Femeile care au spălat-o găsiseră fulgi printre degetele ei. De unde puteri la o muribundă pentru o asemenea treabă? Și ce a căutat în pernă? Oricât s-au străduit oamenii din Holiszidz să găsească răspunsuri la aceste întrebări, adevărul nu a ieșit niciodată la iveală.

⁶⁶ în textul idiș, literele ebraice corespunzătoare.

Căci, dacă există un adevăr pe lumea noastră, el stă ascuns undeva, aidoma cununilor de pene despre care a fost vorba în istoria asta.

Pe viscol!

Mica sinagogă a credincioșilor rabinului din Turysk era cocoțată pe un dâmb și ai fi zis că în acea iarnă a căzut acolo mai multă zăpada decât în tot ținutul din jur. De departe, locașul semăna cu o căpățână de zahăr. Sinagoga aproape că s-a golit pe la cinci, după rugăciunea de seară. Cei care învățau *Talmudul* au plecat pe la nouă. Eu, unul, am mai rămas. Mai târziu s-au arătat niște inși pe care nu-i atrăgeau nici rugăciunile, nici învățătura; erau dintre cei care, în orașele mari, se adună după căderea nopții prin taverne. Dar la Bligoraj cârciuma era deschisă numai în zilele de târg, pentru țărani.

Între nouă și unsprezece, am fost singur în sinagogă. Deasupra mesei la care ședeam atârna o lampă cu gaz, cu abajur de tablă. Luasem de pe raftul cel mai de sus, unde stăteau tipăriturile rar folosite, tomul *Arborele vieții* - cu filele îngălbenite și scoarțe din lemn. Stăruiam asupra ideilor cabalistice din carte, dar, din când în când, închipuirea îmi zbură la fete. Îmi scosesem din buzunarul de la piept un carnet de notițe, în care mi-am însemnat niște gânduri și am desenat o sumedenie de capete omenеști ori de fapte necunoscute. Așa au trecut două ceasuri.

Pe la unsprezece, am auzit o călcătură greoaie și un gâfâit de om cu răsuflarea chinuită. Știam cine este: Bendet. I se spunea, mai mult în batjocură, „tataia”, pentru că, în timpul războiului⁶⁷, cele două fete ale lui ajunseseră târfe. Aveau o căsuță la marginea târgului. La început se perindau pe acolo militari ruși; după retragerea muscalilor, locul lor l-au luat soldații austrieci, maghiari, bosniaci. Fiica mai mare, Zevtl, fusese măritată, dar bărbatul o lăsase și plecase în America. Îndată după război, primise de la el un act de divorț. Mă aflam la unchiul meu Ioisef, care era judecător potrivit legii

67 E vorba de primul război mondial.

evreiești, când i-a înmănat lui Zevtl actul. O adusese cu dânsa pe sora ei mai mică, Bașe. Amândouă purtau baticuri pe cap și rochii lungi, ca femeile cinstite. Mama lor murise în timpul molimei de holeră.

Bendet fusese cu ani în urmă paznic de noapte și era deprins să rămână treaz până în zori. Mic de stat, cu umerii foarte largi pentru cât era de scund, cu mâini și picioare uriașe, cu nasul turtit și cu buze groase, trecuse de șaptezeci de ani, dar în bărbuța lui rară abia se iviseră câteva fire albe. Era îmbrăcat într-un cojoc de oaie, pe cap purta o căciulă mițoasă, iar în picioare cizme grele. Intrase abia răsufând, de parcă l-ar fi urmărit o bandă de tâlhari. Tropăia din picioare și-și izbea brațele de trup, ca să se încălzească. Fața lui, de obicei roșie, avea acum o culoare vineție.

— Ce ger! Să nu lași un câine afară! strigă el cu o voce răgușită.

Se așeză lângă soba încinsă, mormăind, oftând, tușind. Sub cizmele lui se făcu o băltoacă din zăpada topită. Se uită la mine și-mi spuse:

— Și în toiul nopții rozi cartea?

— Da, îmi place să învăț noaptea.

— Semenii cu bunicul tău, străduiască-se-n ceruri pentru noi!

Ceva mai târziu, a intrat în sinagogă Tevele-șperț. Fusese poreclit „șperț” pentru că în timpul ocupației austriece se avea bine cu comandantul și o făcea pe mijlocitorul între acesta și contrabandiștii din Bilgoraj. Contrabandiștii aduceau tutun din Galiția și trimiteau acolo faină, crupe de ovăz, carne. El îl ungea pe comandant, îi mulțumea și pe cei de la fiseși-și oprea și sieși o parte din marfă. O vreme, a aprovizionat cu vite frontul italian. Tevele era înalt, smead și umbla îmbrăcat ca un filfizon. Purta și acum, pe viscol, o scurteică, pantaloni de călărie, cizme cu tureată înaltă. Fuma țigări înfpte într-un muștiuc lung. Aducea întotdeauna la sinagogă o sticlă de rachiu și o pungă de covrigi sărați. A intrat senin, cu pași ușori, de parcă afară ar fi fost vară.

Ochii lui negri zâmbeau cu o blândă șiretenie.

— Tevele, nu ți-e frig? îl întrebă Bendet.

— Mă-ncălzesc pe dinăuntru, răspunse Tevele, arătându-și pânțele.

Sub scurteica lui descheiată se vedea o bluză neagră și o cingătoare soldățească, prinsă cu o cataramă strălucitoare.

Cel din urmă care a intrat a fost Șmuel-doagă, un holtei de vreo patruzeci de ani, înalt, oacheș, cu ochi visători și apucături ciudate (de asta o fi fost supranumit „doagă”). Pe cât de întreprinzător era Tevele, pe atât de leneș era Șmuel. Trăia pe seama unui cumnat. Locuise mulți ani la Varșovia. Războiul l-a găsit în Rusia, unde a supraviețuit revoluției, pogromurilor, războiului civil. Umblau tot felul de istorii despre el. Se spunea că în Rusia era să fie pus la zid, dar i s-a dat drumul în ultima clipă. Ascundea în el multe taine. I s-au făcut destule propuneri de însurătoare, dar nu s-a căsătorit. Când venea la dânsul vreun pețitor, Șmuel-doagă îl asculta liniștit și la urmă îl întreba:

— La ce bun?

Apoi zâmbea trist, fără a mai spune ceva. Fuma mult, răsucindu-și singur țigările. Își lăsase favoriți scurți, după moda rusească. Avea părul ondulat și atât de negru, că bătea în albastru.

Ca de obicei, Tevele-șperț a scos sticla de rachiu și covrigii sărați, a tras o dușcă și i-a trecut sticla lui Șmuel-doagă, care, după ce a sorbit îndelung din ea, i-a dat-o lui Bendet. Acesta a deschis larg gura, lăsând să i se vadă singurul dinte, negru și ascuțit ca un ac, ce-i mai rămăsese, și s-a apucat să bea, suspinând printre înghițituri. Ochii lui gălbui s-au umplut de lacrimi. A supt până la ultima picătură; apoi a ridicat din sprâncene, ca și cum s-ar fi mirat de golirea sticlei.

— Odinioară, spuse el, rachiuul îți frigea gâtul. Cel de azi e apă chioară.

— Are nouăzeci de grade.

— Nouăzeci pentru zevzeci.

Pe mine nu m-au cinstit cu băutură. Tevele mi-a aruncat, totuși, câțiva covrigei. Au început să vorbească de una, de alta, ca să-și facă poftă, ca întotdeauna, pentru istorisiri din timpuri mai vechi. Cel care și-a dat cel dintâi drumul a fost Bendet.

— După o iarnă ca asta, vara vine devreme. Tare mi-e teamă că, atunci când s-or topi zăpezile, râul nostru o să-și iasă din albie.

— Apa n-o să treacă dincolo de Strada Podului, spuse Tevele.

— S-o crezi tu! Nu ești decât un tinerel și n-ai de unde ști. Țin minte că, într-un Pesah, apa a intrat în sinagogă. Cantorul tocmai binecuvânta rouă când șuvoiul s-a năpustit peste noi și ne-am trezit în apă până la genunchi.

— Cantorul a slujit mai departe? întrebă Tevele-șperț.

— Poate că bărbații nu s-ar fi oprit din rugăciune. Dar femeile din balcon au început să țipe și a ieșit un balamuc.

— S-or fi temut că apa o să urce până la ele.

— Mă rog, minte de femeie. Dă-mi, te rog, o țigară.

Tevele-șperț i-a întins lui Bendet o țigară și a aprins un chibrit. Bendet a făcut cu palmele un căuș în jurul flăcăruii, ca și cum în sinagogă ar fi bătut vântul. A tras un fum și a spus:

— Te joci cu apa? Erau alte timpuri. Lângă Krzeszwo se înălța un castel în care-și făcea veacul un boier bătrân. Nu mai țin minte cum îl chema. Parcă Zamoyski. Asta se întâmpla înainte de desființarea iobăgiei. Boierul stăpânea câmpii întinse și o mulțime de sate, de la Zamosc și până la râul San. Era el încărcat de ani, dar avea o nevastă tânără și tare frumoasă. Pesemne că se trăgea dintr-o familie de nobili scăpătați. Numai așa o fi luat un bărbat cu patruzeci de ani mai mare decât dânsa. Boierii de altă dată se țineau întruna de judecăți. Dacă pierdeau un proces, făceau apel la altă instanță – și tot așa până ajungeau în Seim. Costa o avere – și, de asta, mulți nobili au ajuns la sapă de lemn, chiar dacă li se făcea dreptate. Erau cu toții robiți băuturii,

de la boiernașii mărunți până la alde Radziwiłł sau Czartoryscy. Mulți se îmbolnăveau din pricina asta. Aveau cu toții câte un evreu de curte, fără de care și-ar fi vândut și cămașa de pe ei. Vătafi, economii, majordomii – sau cum i-o mai fi chemat – se pricepeau numai să tragă la măsea și să-i biciuiască pe țărani, așa că administrarea moșilor rămânea pe seama evreilor de curte. Cu toate acestea, când puneau la cale un bal și voiau să stârnească râsul oaspeților, boierul își punea evreul să se-mbrace într-o blană de urs; se făcea mare haz pe seama lui, îl trăgeau de coadă, îl înghionteau și-l trânteau la pământ, dar evreul nu părea să se sinchisească.

De ce vă spun toate astea? Da, boierul își luase o soție tânără, pe care o iubea din cale-afară. Nu era bețiv, dar nici în toate mințile nu era. Avea evreul lui de curte, pe reb Zekele, cu care obișnuia să joace șah. Reb Zekele juca mai bine decât boierul, dar îl lăsa întotdeauna să câștige partidele. Odată, boierul și-a dat seama că reb Zekele îi face hatâruri. A scos atunci pistolul și era gata să tragă. Noroc că s-a arătat în acea clipă tânăra lui soție, care i-a smuls pistolul din mână. Atât de tare o iubea, că îi făcea pe plac în toate.

Pe neașteptate, soția boierului s-a bolnăvit, mi se pare de vărsat, și starea ei s-a înrăutățit văzând cu ochii. Boierul i-a adus la căpătâi pe cei mai buni doctori din Lublin, dar n-a ajutat la nimic. De obicei, creștinii își stăpânesc plânsul la înmormântări, dar boierul a bocit atât de amarnic lângă groapa nevastei lui, că nu s-a auzit slujba făcută de preot.

În acele vremuri, boierii aveau la cimitir cripte, în care erau așezate raclele ferecate ale întregii familii. Raclele erau meșterite din lemn prețios și împodobite cu sculpturi. Dar ce folos? Viermii mănâncă pe oricine, fie că zace de-a dreptul în pământ, fie că e întins într-un coșciug de aur. N-am dreptate? Ce ziceți?

— Ai dreptate, făcu Tevele-șperț, dând din cap.

— Mai dă-mi o țigară.

— Ce-au de-a face toate astea cu apa? întrebă Tevele.

— Ai să afli îndată.

Bendet trase un fum și depănă mai departe povestirea.

— E o vorbă: ceea ce acoperă pământul trebuie uitat. Oamenii și-au spus că boierul va plânge câteva săptămâni, după care își va căuta altă femeie sau se va-mbăta criță. Altor așa li s-a întâmplat. Dar nu și boierului de la Krzeszwo. Pe el l-a năpădit o... cum îi zice metehnei ăsteia?... o melancolie. L-a chemat pe reb Zekele și l-a ntrebat: „Pentru ce trăiește omul, dacă până la urmă putrezește în pământ? Noi, creștinii, nu știm nimic. Poate c-o știu evreii”. Reb Zekele i-a spus ce stă scris în cărțile sfinte, dar boierul s-a mâniat cumplit și a strigat: „Nici voi nu știți nimic!” A pus mâna pe bici și, dacă reb Zekele n-ar fi luat-o la fugă, l-ar fi altoit zdravăn. Boierul s-a dus și la rabin, nu la bunicul tău, ci la cel dinaintea lui. Ce putea⁶⁸

să-i spună rabinul? Doar că asta-i voia Domnului. Pentru boier nu era însă de-ajuns.

Să nu vă bat prea mult la cap. În Krzeszwo era un dulgher, Meir îl chema, care făcea sicrie pentru tot ținutul. Boierul i-a călcat pragul și i-a comandat un pat care să arate ca un coșciug, pentru ca, atunci când o muri, să fie îngropat cu patul lui cu tot. I-a desenat cu o cretă ceea ce voia. Pentru Meir era limpede că boierul și-a ieșit din minți, dar, pe vremea aceea, orice poruncă boierească trebuia dusă la îndeplinire, chiar dacă era o sminteală. L-a și plătit bine. Meir i-a făcut un coșciug destul de lat, ca să se poată dormi în el pe-un așternut. Boierul a strâns pe toți slujitorii din castel și le-a spus: „Tot omul ajunge până la urmă într-un sicriu, așa că vreau să dorm de pe acum în sicriul meu”. A ordonat să fie scoase paturile din dormitor și pe locul lor să fie așezată racla. S-a culcat în ea, fără să-i pese, din prima noapte. Dar o ținea în castel numai iama. Vara era dusă în cripta din cimitir – și boierul își petrecea acolo nopțile până se lăsa frigul.

Boierii din ținut au venit să-l vadă la cimitir și el le-a spus: „Dacă voi muri vara, nu va mai fi nevoie să fiu cărat

68 Bunicul dinspre mamă al scriitorului a fost rabin la Bilgoraj.

până aici pe un catafalc, însoțit de lampioane și prapuri. Se va închide capacul – și cu asta, basta! Dac-o să-mi dau duhul iama, voi fi purtat până la cimitir împreună cu patul meu”. Boierii l-au întrebat: „Și ce-ar fi dacă vei dormi într-un pat adevărat? După moarte, oricum vei ajunge într-un sicriu/4 „Nu vreau să-mi uit sfârșitul, le-a răspuns. Vreau să fiu cât mai aproape de soția mea”.

Voi, tinerii, spuse Bendet după ce rămăsese o clipă pe gânduri, habar n-aveți ce era un boier pe vremuri. Și luna de pe cer i se aducea, dacă asta era dorința lui. Era și o zicătoare: la el în pod, boieru-i voievod.

Dar să vedeți ce s-a mai întâmplat. Știți că râul San nu-i nici prea lat, nici prea adânc. Față de Vistula, e un fir de apă. Numai că uneori o ia razna. În iarna aceea a nins cu nemiluita, zi și noapte. În primăvară, boierul a poruncit să i se ducă sicriul în criptă. Dormea iar lângă soția lui. Ei bine, într-un miez de noapte, Sânul s-a revărsat. De obicei, apele cresc încetul cu încetul, până ies din albie. De data aceea, totul s-a petrecut pe neașteptate și-n întuneric. Sânul s-a întins ca o mare. Paznicul criptei o fi fugit acasă la baba lui ori s-o fi înfundat în cârciumă. Ușa criptei fiind deschisă, șuvoaiele au năvălit înăuntru. Săltat de la locul lui, sicriul a început să plutească pe apă și a ieșit din criptă. În vremea asta, boierul sforăia adânc. De bună seamă, dăduse multe pahare pe gât în ajun. Despre toate astea s-a aflat după ani.

Speriați, cei de la castel au trimis câțiva argați să-l caute pe boier la cimitir. Dar cum să ajungă acolo? Bărci nu aveau și apele tot mai creșteau. Și-apoi, argații sunt și ei oameni, vor și ei să trăiască. Ce era de făcut? Trebuia să se aștepte un răstimp, ca apele să scadă. Când oamenii de la curte au ajuns la cimitir, nici urmă de sicriu și de boier. Au căutat prin împrejurimi. Și-au spus că apele au purtat coșciugul până la San. Sânul se varsă în Bug sau în Narew, nu mai știu bine. Au fost trimise echipe cu bărci, dar degeaba. Unii au spus că sicriul a ajuns pe Vistula, care l-a purtat până la mare. Dar nu era de crezut că boierul s-a lăsat dus de ape fără a încerca să scape cu viață. Știa să

înoate. Ar fi putut striga după ajutor. De la Krzeszwo și până la mare e cale lungă. Alții ziceau că l-ar fi înhățat diavolul. Jumătate din Polonia vuia pe chestia asta.

Dar toate au un sfârșit. Lumea s-a învățat cu gândul că trăsnetul acela de boier nu mai face umbră pământului. El avea însă un moștenitor, un nepot de frate, la Paris mi se pare, care a venit și a preluat averea. I-a dat afară pe econom și pe majordom, dar pe reb Zekele l-a păstrat. Tânărul boier s-a-nsurat cu o fată de conte, care i-a adus ca zestre alte sate, cu mulți țărani. Boierul cel bătrân a fost dat uitării, ca și cum n-ar fi stăpânit vreodată meleagurile acelea. Își mai aminteau de el doar băbuțele, în serile când țeseau cânepa; istoriseau cum că el ar fi plutit pe ape până l-au prins niște făpturi care-s pe jumătate femei, pe jumătate pești și că și-ar fi dat duhul vrăjit de cântecele lor. Se mai spunea că Topiel, necuratul, l-ar fi ademenit în palatul lui de sub ape.

Au trecut zece ani. Într-o zi, când boierul cel tânăr ședea la masă cu nevasta și copiii (făcuseră o jumătate de duzină), la poarta castelului a bătut o țărăncă; ținea de mână un băiețel de vreo optnouă ani. Paznicul a întrebato ce vrea și femeia i-a răspuns că are de vorbit ceva cu boierul cel tânăr. Paznicul și-a spus că țăranca e într-o ureche. Unde s-a mai văzut ca o țărăncă să aibă chef de vorbă cu un boier? A pus mâna pe un băț, ca s-o gonească, dar dânsa i-a strigat: „Sunt femeia boierului celui bătrân și copilul ăsta e al lui”. Paznicul s-a uitat la băiat și și-a dat seama că e leit boierul cel bătrân. În curtea castelului s-a iscat zarvă și femeia a fost dusă, împreună cu băiatul, în fața boierului celui tânăr. Dânsa i-a spus că e dintr-un sat din apropiere de Krzeszwo. Bărbatul ei a fost pădurar la boierul de acolo. N-a avut copii cu el. În noaptea revărsării râului San, bărbatul ei dormea într-un bordei din pădure și apele l-au înecat. Apa a pătruns și în căsuța ei. Abia a apucat să urce în pod. Era lună plină și se vedeau plutind mese, scaune, butoaie, chiar și leagăne de copii. Deodată, a zărit un sicriu purtat de ape. În sicriu era un bărbat care striga din răputeri după ajutor. La început a crezut că e o

nălucire a ei, un semn că bărbatul i s-a prăpădit. Dar nu. Era un om în came și oase. L-a văzut cum sare din sicriu într-un loc unde apa nu era adâncă și cum trage sicriul până aproape de coliba ei. O doamnă de la oraș ar fi murit de frică dacă i s-ar fi întâmplat așa ceva. Dar dânsa era o femeie de la țară, trecută prin ciur și dârmon. „Ce vrei? l-a întrebat ea pe bărbatul coborât din sicriu. Cine ești?” Iar el i-a răspuns: „Sunt moșierul Zamoyski” – sau cum îl chema, în satele din ținut se auzise de boierul nebun care doarme într-un coșciug. Poate că femeia l-a și recunoscut. În curte era un șopron cu poarta deschisă. Boierul a tras fără nicio greutate sicriul înăuntru, pentru că apa intrase și acolo, pe urmă a legat poarta pe din afară cu un lanț și s-a cățarat, pe jumătate gol, în pod, lângă femeie. Au rămas așa două zile, până au început apele să scadă. Îndată după aceea, pădurarul a fost găsit mort. Boierul a stat ascuns până după înmormântare.

— În cele două zile, boierul și-o fi făcut mendrele cu țaranca, spuse Tevele-șperț.

— Așa cred. După îngropăciune, văduva l-a îmbrăcat pe boier în straiile bărbatului ei – și s-a chemat că și-a luat un argat. Nu toți țaranii erau atunci clăcași. Țarul⁶⁹ încă nu desființase iobăgia, dar mulți săteni fuseseră eliberați chiar de către boieri sau se răscumpăraseră singuri. Pădurarii aveau și ei câte o bucată de pământ. Văduva s-a ales cu o moștenire și, pe deasupra, a căpătat o pensie de la curte. Așa că putea să-și ia un argat. Spui că boierul și-a făcut cheful cu ea? Da. Mai mult: femeia a rămas însărcinată. Boierul n-a vrut ca din sămânța lui să se nască un copil din flori și s-a cununat cu văduva pădurarului.

— De ce nu s-a-ntors boierul la curte? întrebă Tevele-șperț.

— Asta aș vrea să știu și eu. E o zicătoare: și de plăcinte ți se face lehamite. S-o fi săturat să fie boier. După ce ai fost moșier șaiszeci de ani, vrei să fii și altceva. Și-apoi, dacă-ți place să dormi într-un coșciug, nu poți fi

69 în epoca 1a care se referă povestirea, o parte a Poloniei se afla sub ocupație rusă.

teafăr la minte.

— Și ce s-a mai întâmplat?

— La început, boierul cel tânăr n-a dat crezare femeii. A întrebat-o unde-i boierul și dânsa i-a răspuns că a murit cu o zi înainte și că zace în sicriu, la ea în șopron. A venit la curte, a mai spus femeia, pentru că, înainte de a muri, boierul i-a cerut să aibă grijă ca sicriul lui să fie așezat lângă acela al nevestei dintâi, în cripta familiei.

Au fost îndată chemați preotul și moșierii din vecinătăți. S-au înhămat caii la carete și au plecat la casa țărăncii. În șopron îi aștepta coșciugul în care era întins boierul cel bătrân, îmbrăcat țărănește. L-au recunoscut cu toții. I-au făcut slujbă la biserică și l-au înmormântat așa cum a dorit.

— Ce-au făcut cu băiatul? Întrebă Tevele-șperț.

— L-au dat la o școală din Lublin sau din Varșovia. S-a bolnăvit acolo de scarlatină și s-a stins repede.

— L-or fi otrăvit.

— Cum să otrăvească un copil? Dar mai știi? Totu-i cu puțință.

— Boierul ar fi putut lăsa băiatului toată averea.

— E-adevărat. Dar o fi vrut să facă din el un țăran de rând. Cât a trăit bătrânul, copilul nu a fost dat la învățătură.

— Cu femeia ce-au făcut?

— S-a-ntors la coliba ei.

— Nu s-au judecat?

— Nu.

— N-am auzit niciodată de istoria asta.

— Ce știți voi, tineretul? Ați venit pe lume prea târziu.

— Nu-i da ascultare! îi strigă deodată bunicul în urechea dreaptă. Nu-i bunica ta. E piaza rea, îmbrăcată în veșmintele ei. Vrea să te arunce în hulă și păcat.

— Aksa, nu-i bunicul tău, e unul din strigoii cuibăriți în spatele băii, făcu bunica. Temah nu-i bun de nimic, e doar setos de răzbunare. O să te chinuiască și copiii ieșiți din sămânța lui vor fi niște lepădături, ca și el. Fugi cât

mai ai timp, Dumnezeu e cu creștinii.

— Lilith! Namah! Fiică a lui Ketev-Mriri⁷⁰! tună bunicul.

— Mincinosule!

Bunicul tăcu, dar bunica vorbi mai departe, cu glasul tot mai stins:

— Bunicul tău a aflat în cer adevărul și a trecut la dreapta credință. A fost botezat cu apă cerească și și-a găsit odihna în rai. Toți sfinții sunt episcopi și cardinali. Cei care-și țin cu încăpățănare ochii închiși vor arde în flăcările iadului. Dacă nu mă crezi, îți pot da un semn.

— Ce fel de semn?

— Descheie perna și desfă-i dosul. Vei găsi înăuntrul ei o cunună de pene. Din nicio mână de om n-ar putea ieși o asemenea cunună.

Bunica se făcu nevăzută și Aksa căzu într-un somn adânc. Se trezi înainte de răsăritul soarelui și aprinse o lumânare. Amintindu-și de spusele bunicii, descheie fața de pernă și sfășie dosul. Ceea ce văzu era atât de neobișnuit, că nu-i veni să-și creadă ochilor: o cunună dintr-o împletitură de pene și fulgi, cu figuri și desene întrețesute, pe care niciun meșter pământean n-ar fi putut-o imita. În partea de sus, cununa purta o cruce mică. Totul era atât de gingaș, că se unduia odată cu răsuflarea grea a Aksei. Oricine ar fi fost cel care a lucrat cununa asta, un înger sau un diavol, el și-a făcut treaba pe întuneric, înăuntrul pernei. Aksei i se dezvăluise o minune. Stinse lumânarea și se întinse pe pat. Zăcu așa mult timp, fără gânduri. Apoi, adormi din nou.

Când se trezi, după ce se luminase de ziuă, crezu că visase, dar zări pe noptieră cununa de pene. Sclipea, la razele soarelui, în

Bendet se ridică de la locul lui. Își frecă mâinile, privind spre ușă. Stătu câteva clipe în cumpănă, apoi zise:

— Mă cheamă afară.

— Pe gerul ăsta?

— Ce vreți? Să-mi fac treaba aici?

70 Nume de diavolițe în vechile legende evreiești.

Deschise ușa și ieși. Tevele-șperț făcu din ochi:

— Nu se mai poate ține.

— Se mai duce pe la ficele lui? întrebă Șmuel-doagă.

— L-am văzut chiar eu, deunăzi. Mă întorceam târziu de la Bujary, avusesem o chestie acolo. Când mă uit... Bendet! M-am dat după un gard și l-am zărit intrând în bordel.

— Noaptea n-au clienți?

— Nu în toiul nopții.

— Mie mi s-ar fi făcut silă de așa fice.

— Un tată rămâne un tată.

Ușa s-a deschis și în sinagogă a pătruns un nor de zăpadă prin care Bendet abia se vedea. Totul era alb pe el, căciula, jocul, cizmele.

— Ce viforniță! spuse Bendet, înecându-se.

— N-o să putem ajunge acasă din pricina nămeților, făcu Tevele-șperț.

— Nu-i de glumit cu toanele vremii, se porni iar Bendet pe amintiri. Nu departe de Goraj e un deal acoperit de o pădure deasă, într-o toamnă, doi boieri s-au dus să vâneze acolo iepuri - sau poate fazani, nu mai știu. Era duminică și și-au luat nevestele cu ei. Au umblat toată ziua și s-au ales cu vânat bogat. Vremea era plăcută, aproape ca vara. Deodată, văzduhul s-a-ntunecat și-a început să ningă. A venit și o grindină: cădeau din cer bucăți de gheață cât oul de găină de mari. Îmi aduc aminte de parcă ar fi fost ieri. Fulgera și tuna ca-n luna lui cuptor. Zăpada a ascuns potecile și boierii n-au mai știut pe unde s-o ia. Ar fi înghețat dacă n-ar fi dat de o surpătură în coasta dealului, un soi de peșteră, unde s-au adăpostit. Au crezut că peste noapte vremea se va îndrepta și că se vor putea întoarce acasă a doua zi. Dar n-a fost să fie așa, dragilor. Au rămas în peșteră mai bine de o săptămână. Am văzut mai târziu locul acela și nici azi nu pot pricepe cum de-au încăput în el patru persoane. S-or fi încolăcit ca viermii. Au mâncat carne de iepure crudă și și-au potolit setea cu zăpadă. De bună seamă, au fost trimiși slujitori după ei, dar cum să-i găsească printre troiene? Abia după o săptămână a stat

ninsoarea și s-a arătat soarele. Boierii și nevestele lor au ieșit din peșteră și s-au târât cum au putut la Goraj. Arătau ca niște sălbatici. În târg nu erau doctori, așa că au adus unul de la Jonew. Aveau cu toții degete degerate la mâini și la picioare. Dar ce știau pe atunci doctorii? Poate mai puțin decât felcerii de azi. Li s-a retezat cu un cuțit ceea ce era de retezat. Altfel, degerăturile s-ar fi cangrenat. Pe urmă, cele două perechi au plecat la curțile lor.

Ce credeți că s-a mai întâmplat? După o vreme, s-a aflat că una din cele două moșierese e însărcinată. A născut pe la sfârșitul verii. Îndeobște, când te uiți la un puișor care abia a văzut lumina zilei, nu poți spune cu cine seamănă. De data asta, de la cea dintâi privire, doica a știut cine-i tatăl. Bine-nțeleș, a tăcut mîlc. Însă gura lumii-i slobodă. Pe măsură ce copilul creștea, se apropia și furtuna. Moșierul care trecea drept tată era tuciuriu ca un țigan. Mama avea și ea chipul smead. Dar copilului îi creștea un păr roșu ca al celui alt boier.

Toți moșierii aveau neamuri sărace aciuat pe lângă ei, ca să lingă un os – de obicei fete bătrâne sau niște vîntură-lume care-și irosiseră averile. Se certau și se păruiau tot timpul. După nașterea copilului cu părul roșu, rubedeniile moșierului au început să șuşotească pe la colțuri că nevastă-sa a călcat strîmb. Șoaptele au ajuns la urechea boierului. Și nici el nu era orb.

Pe boieri îi roade trufia. De ce a fost ruptă Polonia în bucăți? Fiecare nobil voia să fie rege. Când unul spunea în Seim că e laie, altul zicea că e bălaie. Când au năvălit cazacii și au trecut orașe întregi prin foc și sabie⁷¹, mulți boieri nu s-au clintit din palatele lor; în loc să se gândească la primejdia care le pîndea țara, ei se îmbătau și se ponegreau între ei. Când dușmanul îi încălca moșia, boierul își răsucea mustățile, își puneă o blană de sobol și-și atârna două săbii, de câteva zeci de ocale fiecare. Caii lui erau grași și greoi de-atîta stat în grajd. Boierul călărea în sunet de trîmbițe în fruntea micii lui oștiri.

71 Referire la răscoala împotriva Poloniei, condusă de celebrul hatman de cazaci din Ucraina Bogdan Hmelnițki (miji. sec. XVII.)

Cazacul era, însă, ușor ca fulgul și-și mâna calul cu iuțeala săgeții. Țâșnea ca un diavol, tăia capul boierului și-și înfigea lancea-n el.

De ce vă spun toate astea? Da, vorbeam de trufia oarbă a boierilor. Moșierul cel oacheș a trimis doi megieși de rangul lui la boierul roșcovan să pună la cale un... cum îi zice?... un duel între ei. Roșcovanul era un bărbat trupeș, înalt ca bradul. Negriciosul era mititel și cu mustățile lungi până-n gât. Când roșcovanul a auzit de duel, l-a pufnit râsul atât de tare, că toată curtea l-a auzit. „Ce vrea? a zis el. În peșteră era beznă și stăteam înghesuiți ca ploșnițele. Cine putea ști lângă cine s-a nfierbântat. Dar dacă are poftă de un duel, atunci să fie un duel! Cum vrea să ne batem - cu săbiile sau cu pistoalele?” Cei doi trimiși ar fi putut stărui pentru o împăcare. Dar ce le păsa lor? Au ales pistoalele. A doua zi, dis-de-dimineată, cei doi boieri, negriciosul și roșcovanul, s-au întâlnit pe o pajiște. Mai întâi s-au înclinat unul în fața celuilalt și și-au spus vorbe de laudă, după obiceiul polonez. Pe urmă, boierul cel mărunțel a tras cocoșul pistolului și l-a împușcat pe uriașul roșcovan drept în inimă.

Stăpânirea rusească oprise, sub pedeapsă, duelurile, dar și rușii se împușcau și se tăiau pentru orice fleac. Fapt e că roșcovanul murise și nu mai putea fi înviat. Negriciosul a stat ascuns o săptămână, două. Pe urmă, s-a întors acasă și se chema că și-a spălat obrazul. Spre deosebire de alți boieri, el nu-și pierdea vremea în beții și purta de grijă moșiei. Roșcovanul fusese vândut paharului și jocului de cărți și văduva s-a trezit înecată în datorii. Creditorii o amenințau cu vinderea moșiei la licitație. Femeile nu-s atât de îndărătnice cum sunt bărbații. Când le merge prost, mai lasă fudulia deoparte. Văduva roșcovanului a poruncit să fie înhămat calul la caretă și s-a dus - la cine credeți?... La cel care-i ucisese bărbatul. A intrat la dânsul și i-a spus: „Stanisław (că așa îl chema), trebuie să mă ajuti!” I-a vorbit fără nicio stinghereală. Doar dormise lipită de dânsul în peșteră. Negriciosul s-a purtat frumos cu ea. A ascultat-o și, după ce au ciocnit un

păhărel, a trimis o slujnică după băiețelul cu păr roșu. Zărindu-l, văduva a strigat: „E leit Jozsef! 44 (Pe boierul roșcovan îl chemase Jozsef.) A strâns copilul în brațe și l-a sărutat cu foc, de parcă ar fi fost al ei. Boierul cel oacheș i-a spus atunci: „Dacă ți-e atât de drag, fii dădaca lui și eu îți plătesc toate datoriile44.

Ce s-o mai lungesc? Văduva s-a învoit pe loc. Era o bucurie pentru ea să-l crească pe copilului bărbatului ei. Cât despre moșierul cel negricios, a știut el cum să-i ducă de nas pe creditorii roșcovanului. S-a ales, până la urmă, și cu averea, și cu femeia lui.

— Dar nevastă-sa ce-a zis? Întrebă Tevele-șperț.

— Se temea de el ca de dracul.

— A avut, prin urmare, două neveste.

— La boieri nu-i mare lucru.

— Și ce-a mai fost?

— Vă rog să mă iertați, iar am treabă pe-afară.

— Vezi să nu nimerești într-o peșteră, glumi Șmuel-doagă.

Fața lui Bendet se luminează:

— Dac-aș da acolo de-o drăguță, aș rămâne cu ea până la praznicul de Pesah...

Bendet s-a întors iar îmbrăcat în zăpadă sclipitoare.

— Oameni buni, Dumnezeu s-a luat la harță cu baba lui și a sfâșiat toate saltelele cerului. Lumea e-necată în fulgi de gâscă.

O clipă au tăcut cu toții. Bendet și-a pironit privirile asupra mea:

— De ce tragi cu urechea la ce vorbim noi? Te-au trimis aici să-nveți, nu s-ascuți basme.

— Toată ziua am învățat. Și seara, până ați venit dumneavoastră.

— Asta ți se trage de la bunicu-tău. Nu se sătura de cărți nici ziua, nici noaptea. După rugăciunea de seară, se ducea acasă și rabinița îi puneă pe masă de-ale gurii. Bătrânul mânca de două ori pe zi: dimineăța și seara. După cină se ducea la culcare și se trezea la miezul nopții. Aprindea samovarul și se așternea pe învățat din

tipăriturile lui. Nu-ți spun povești. Am fost treizeci de ani paznic de noapte și treceam pe strada sinagogii. Uneori, când mă pătrundea frigul, băteam în oblonul bunicului tău și el îmi deschidea ușa îndată. Un asemenea om n-a mai fost pe lumea asta. Sunt printre noi destui țâfnoși pentru care omul de rând nu face nici cât o ceapă degerată. Bunicul tău se purta cu mine de parc-aș fi fost de-o seamă cu el.

„Reb Bendet, așa îmi vorbea, reb Bendet, ia, te rog, loc”. Îmi împingea un scaun și-mi umplea cu mâna lui un pahar cu ceai.

Trăia pe atunci la Bilgoraj un bogătaș, Meleh Wiszkower îi zicea, mare negustor de lemne, de felul lui un om liniștit. Nevastă-sa, Țipe, era însă o apucată. Copii n-aveau. De Simhat-Tora⁷², când Meleh își poftea prietenii la un păhărel, Țipe încuia ușa și nu lăsa pe nimeni în casă. Bănuia pe orice femeie că vrea să-i ia bărbatul. Îi purta de grijă, dar, una-două, îl blestema de mama focului. Marea ei plăcere era să chinuie făpturile Domnului. Arunca pietre în câinii și pisicile de pe uliță. Ar fi putut ține o slujnică, dar toate dădeau bir cu fugiții după o săptămână.

Când nimeni nu se aștepta, Țipe a căzut la pat și, în scurtă vreme, și-a dat duhul. Nimeni n-a plâns-o în târg. Bărbatul ei a rămas în casă, așezat pe podea, timp de șapte zile, cum cere legea noastră, și pe urmă și-a văzut de treburi. Toată lumea știa că n-o să ducă dorul Țipei. Au trecut numai trei luni și Meleh Wiszkower și-a adus o nouă nevastă. Luase o orfană de optsprezece ani, o fecioară frumoasă și tăcută ca o porumbiță. O chema Ițele. Femeile se strângeau în jurul ei ca albinele după nectar. Pentru fiecare, Ițele găsea o vorbă bună. La câteva luni după cununie s-a răspândit vestea cea bună: tinerica rămăsese însărcinată. Îmi aduc aminte că maică-mea – odihnească-se-n pace! – a spus atunci: „Să vedem dacă Țipe va îngădui asta”.

⁷² „Scuria Torei”, ziua în care se încheie sărbătorile mozaice de toamnă. În această zi se termină și reîncepe ciclul anual al lecturii Torei.

Nu, n-a îngăduit. Într-o noapte de iarnă, în timp ce Ițele dormea, plapuma ei a început să se umfle ca un balon și să se lege. Perna, la fel. Trezită din somn, Ițele s-a speriat și a început să strige. Avea o slujnică, o fată de vârsta ei, un fel de rudă îndepărtată. O chema Breindele. Auzind strigătele, ea a venit în fugă din bucătărie. Când a intrat în dormitor, a încremenit și dânsa de spaimă. După câteva clipe, au ieșit amândouă, țipând, în stradă, numai în cămașă. S-a strâns lume. De obicei, necuratul își ia tălpășița când se mânie mulți oameni pe el. Dar te pui cu Țipe? Spărgea ferestrele și oglinzile din fosta ei casă. Arunca pe acoperiș pietre încinse. Din coș țâșneau flăcări. Nu trecea o noapte fără nebunii din astea. Odată, intrând în bucătărie, Ițele s-a pomenit lovită cu o răzătoare în cap.

Când s-a-ntors acasă din drumurile lui prin păduri și a văzut ce se petrece, Meleh a plecat la rabinul din Turysk. Rabinul l-a sfătuit s-o cheme pe Țipe, de pe lumea cealaltă, la judecată. Pentru treaba asta, rabinul însuși a venit la Bilgoraj. Dar mai era nevoie de doi rabini. Unul dintre ei ar fi putut fi bunicul tău (spunând asta, Bendet s-a uitat la mine), dar el nici n-a vrut să audă. „Ce judecată? Care judecată? a strigat bătrânul. Umblați cu vrăjitorii! **... Mai avea el o vorbă...

— Idolatrie, făcui eu.

— Da, ăsta-i cuvântul. Ai auzit de istoria asta?

— Da, mi-a povestit-o mama.

— Credincioșii rabinului din Turysk s-au supărat foc pe bunicul tău. Alți doi rabini, cel din Frampol și cel din Goraj, nu s-au dat îndărăt. Zece bărbați s-au înființat la cimitir și au ciocănit cu bastoanele în mormântul Țipei, chemând-o la proces. A doua zi, a fost despărțit cu un cearșaf un colț al sinagogii, pentru ca sufletul Țipei să aibă unde se adăposti. Sinagoga era ticsită, n-ai fi avut unde arunca un ac. Rabinul din Turysk ceru să se facă liniște și rosti rar și tare aceste cuvinte: „Țipe, flică a Beile-Mindlei, pentru că nu-ți găsești odihnă în mormântul tău și năpăstuiești pe fostul tău bărbat și pe soția lui, te chemăm în fața tribunalului rabinic...” A amenințat-o pe urmă,

folosind ziceri ebraice, cu o anatema în sunete de șofar⁷³, la lumina lumânărilor negre. Pe femei le-a podidit plânsul ca de Iom-Kipur. Am fost de față și am văzut totul cu ochii mei. Deodată, cearșaful a început să se miște, ca și cum cineva ar fi vrut să iasă din spatele lui. Mai bine nu mă întrebați ce-a mai fost. Un iad...

— Am auzit de nebunia asta, spuse Tevele-șpert.

— Era chiar Țipe? întrebă, zâmbind șiret, Șmuel-doagă.

— Nu, era țaful obștii... Niște derbedei din târg, care-și râdeau de toată lumea, i-au dat drumul pe fereastră tocmai în ungherul unde trebuia să poposească sufletul Țipei. Pregătiseră totul dinainte. Cineva a ridicat un colț al cearșafului și s-a arătat țaful. Au izbucnit țipete și oamenii s-au repezit înspăimântați spre ușă. Multe femei au leșinat. Două bătrâne au fost călcate în picioare. A fost strivit și un băiețel... Una din pușlamelele acelea a înfundat pușcăria... Bunicul tău a fost un om înțelept. A știut dinainte că istoria asta o să se-ncheie urât.

— Ce s-a ales de Meleh Wiskower și de nevastă-sa? întrebă Șmuel-doagă.

— Au vândut casa și s-au mutat în alt oraș.

Se făcu liniște. Bendet rupse apoi tăcerea.

— Copii, s-o luăm spre casă. Nu mai e mult până-n zori.

— Mi-e teamă să ies de aici, făcui eu.

Tataia Bendet zâmbi, dezgolindu-și dintele negru.

— De cine ți-e frică? Țipe s-a potolit de mult.

Afară, ninsoarea cădea grea și uscată ca sarea. Tevele-șpert și Șmuel-doagă au luat-o spre ulița Lublinului. Bendet păsea lângă mine. Din când în când, se oprea să-și tragă răsuflarea. M-a întrebat:

— Cum se face că maică-ta îți dă voie să înveți până noaptea târziu?

— Fac treaba asta numai de două ori pe săptămână.

⁷³ Corn de berbec în care se suflă în cursul rugăciunilor din luna ebraică Elul, de Roș-Hașana (Anul Nou ebraic) și de Iom-Kipur (ziua iertării și a pocăinței).

— Știu. Aș putea să-ți povestesc ceva despre pățania unui învățăcel. Dar mai bine nu.

— De ce?

— Ți s-ar face frică și de umbra ta.

A mers cu mine până la casa bunicilor. Am intrat și l-am privit de la o fereastră. Se uita când la dreapta, când la stânga și scormonea cu bastonul în nămeți. Deodată, s-a năpustit asupra lui un vârtej de zăpadă, ca o nălucă albă, cu părul despletit și veșmintele sfâșiate. Bendet încercă să se smulgă din strâns o are. Părea un suflet rătăcitor prin noapte, înhățat de o vrăjitoare care nu-și găsește pacea nici în mormânt.

Teitl și Rikl

— Aud adesea pe unii zicând: „Asta nu-i cu putință... Asta nu se poate întâmpla... Cine-a mai văzut așa ceva?...” Vorbe fără rost! Când ceva e sortit, îi vine sorocul. Bunică-mea obișnuia să spună: „Necuratul e în stare să împerecheze munte cu munte. Dacă-i e menit unui rabin să cadă de pe acoperiș, îi vine chef s-o facă pe coșarul”. Creștinii au și ei o vorbă: „Când te așteaptă spânzurătoarea, nu mori înecat”.

Chiar în târgul nostru s-a petrecut așa ceva. Dacă mi-ar fi povestit un oarecare, i-aș fi spus că e un mare mincinos. Dar e vorba de două femei – ostenească-se-n ceruri pentru noi! – pe care le-am cunoscut chiar eu. Și-or fi ispășit amândouă de mult păcatele. Nu erau chiar de aceeași vârstă. Pe cea mai mare o chema Teitl, pe cealaltă – Rikl.

Tatăl lui Teitl, reb Isroel Benditer, era pe vremea aceea un moșneag de optzeci de ani. Îngropase trei neveste. Pe Teitl o avusese cu cea de-a treia. Nu știu dacă a avut copii cu celelalte două. S-a mutat în orașelul nostru când se apropia de șaizeci de ani. Se însurase cu o fată tânără, care s-a stins la nașterea celui dintâi copil. Au scos-o pe Teitl cu cleștele. Tatăl decedatei îi dăduse ca zestre un rând de case, cu treisprezece prăvălii, pe care le-a moștenit apoi Isroel.

Se istoriseau despre dânsul lucruri ciudate. Trăise

cândva pe meleagurile noastre un ins care păcălea lumea, spunând despre sine că ar fi Mesia. Îi zicea Iacob Frank. Pe mulți evrei i-a împins el la botez. De pe urma lui a rămas o sectă de nelegiuiți. Se purtau, chipurile, ca ceilalți evrei, dar noaptea se adunau în ascuns prin pivnițe și citeau din pergamente interzise. Cică Frank ar fi avut pe undeva o fată căreia i se trimiteau butoaie cu aur. Unii îl bănuiau pe reb Isroel că făcea parte din tagma asta.

Umbla îmbrăcat ca un rabin, într-un halat de mătase; purta pălărie neagră și ciorapi albi. Scria tot timpul la un pupitru și se spunea că Teitl îi trece pe curat manuscritele. Avea o barbă albă ca neaua, care-i rotunjea frumos fața, și o frunte înaltă. Când arunca o privire asupra cuiva, îl străpungea. Teitl învăța câteva fete din familii evreiești înstărite să scrie și să citească. Eram una din școlărițele ei.

Despre cei din sectă se spunea că le plac femeile și că se desfrânează ascunși de ochii lumii. Dar cu cine ar fi putut păcătui la noi reb Isroel?

Teitl s-a măritat, dar a divorțat după numai o jumătate de an. Bărbatul ei se trăgea din Galiția și se spunea că și el face parte din „bandă”. Nu știu de ce s-au despărțit atât de repede. În casa lui reb Isroel totul era plin de taine. Avea cufere închise cu câte două lacăte. Dulapurile îi erau ticsite de cărți. Numai sâmbăta își făcea rugăciunile împreună cu ceilalți credincioși, în vechea sinagogă. Rareori dacă schimba o vorbă cu cineva. Când i se aducea chiria pentru prăvălii, puneu banii în buzunar fără să-i numere.

În acea vreme, chiar și gospodinele cele mai bogate se duceau la piață, cu papornița în mână. Dar lui Teitl i se aduceau de toate acasă: pâine, unt, ouă, brânză, came. I se făcea socoteala o dată pe lună, ca la Varșovia. Precum vedeți, Teitl avea deprinderi boierești.

O țin bine minte, de parcă astăzi aș fi văzut-o: înaltă, smeadă, cu fața îngustă și părul pieptănat în sus, cu un moț. Închipuți-vă, nu-și tundeau părul, lucru rar pe atunci printre femeile evreice. Când ieșea în oraș, își puneu u batic. Dar se arăta rareori pe stradă. Reb Isroel avea la

etaj un *br** m, care dădea spre grădina bisericii. Acolo ședea Teitl în lunile ară, ca să respire aer curat.

Cu noi, fetele, făcea dictări de două ori pe săptămână, dar nu după un model, ci din capul ei: „Mult stimatul meu logodnic, află că sunt sănătoasă, dea Domnul să aud același lucru despre tine. În al doilea rând...” Teitl vorbea leșește și chiar nemțește. Privirea ei te zăpăcea. Avea ochi mari, în care se citea o nesfârșită tristețe. Dar, pe neașteptate, izbucnea în hohote de râs, care răsunau în toate încăperile. Dacă-i trăsnea prin cap, se apuca să prăjească în mijlocul anului chiftele dulci de Pesah. Îi plăcea să te-ncale în ghicitori greu de dezlegat și povestea niște întâmplări care-ți făceau părul măciucă.

Acum, despre Rikl. Tatăl ei, reb Todie, era haham¹. Dacă toți hahamii sunt cunoscuți ca oameni cucernici, reb Todie avea faima unui sfânt. Dar nenorocirile se abăteau în lanț asupra lui. După ce a rămas văduv, un fecior de-al lui s-a dus să se scalde la baia comunității⁷⁴ într-o zi de vară și a fost găsit înecat. Se vede că i s-a pus un cârcel. O fiică i-a murit în timpul unei moline. După câțiva ani, au început să se audă pocnete în casa lui. De unde veneau pocnetele? Nu se știe. Izbiturile zgâlțâiau pereții. Lumea se strângea buluc, chiar și creștinii. Au căutat în pod, în pivniță, în toate ungherele. Degeaba.

Aveam în târg o unitate militară. Pe colonel îl chema Semiațițki. Barba îi era roșie și se spunea că se trage din evrei botezați. Turna tot timpul la glume, că te țineai de burtă de atâta râs. Când a auzit că necuratul s-a cuibărit în casa lui Todie, a venit cu un pâlc de soldați și i-a pus să scotocească peste tot, în fiecare gaură, în fiecă crăpătură. Nu credea în draci, spunea că-s plăsmuiți de minți bolnave. A scos toată lumea din casă și a pus cazaci cu cravașe în mâini, ca nimeni să nu se apropie. Dar chiar atunci s-a auzit o trosnitură cumplită; mare minune că grinzile casei nu s-au prăbușit.

N-am fost de față, dar mi s-a povestit că Semiațițki l-a întrebat pe Satana ce vrea și că acela i-a răspuns cu o

⁷⁴ Persoană specializată în tăierea rituală a păsărilor și vitelor.

lovitură pentru „da” și cu două lovituri pentru „nu”.

Fiecare ins își are dușmanii lui, mai ales când e slujbaş la comunitate. S-au găsit unii care să ceară <? a Todie să fie dat afară, chipurile pentru că ar fi înjunghiat un bou u un cuțit nesfințit. Nevasta lui Todie atâta s-a amărât din pricina; \ că s-a stins din viață.

Rikl era micuță, slabă cu părul re ciU (j fața plină de pistrui. Când tatăl ei tăia păsări, ea le jumulea. Făcwa și alte treburî mărunte în casă. Când au început să se audă loviturile, bănuiala a căzut pe ea. De unde și până unde? S-a băgat de seamă că pocnetele încetau când ea înnopta în altă parte. Ce sunt oamenii în stare să scorească! Într-o noapte s-a auzit o izbitură care a făcut țândări din trei geamuri. Până în noaptea aceea, diavolul nu se atinsese de ferestre. Asta a fost ultima lui ispravă. Pe urmă, s-a așternut liniștea.

Rămas fără slujbă, reb Todie a fost nevoit să se facă învățător de copii mici. Ca să aibă din ce trăi, a vândut zestrea lui Rikl. Pe ea a logodit-o cu un băiat șchiop de la ieșiva¹ din Krasznik. Tânărul era hasid și a plecat îndată după nuntă la curtea rabinului său. Într-o vreme, s-a mai abătut pe acasă, de Pesah și la sărbătorile de toamnă. Pe urmă, s-a dat cu totul la fund, făcând din Rikl o femeie părăsită. După moartea bătrânului, i-a rămas numai casa, o dărăpănătură.

Din ce poate trăi o femeie părăsită? Nu din poveștile deșucheate pe care Rikl le citea cu nesaț. Era nevoită să umble pe la casele oamenilor și să le-nvețe pe fete cum să se roage. Cosea și repara lenjerie. De Purim⁷⁵ căra pachetele cu dulciuri pe care cei cu stare și le trimit unii altora, iar de Pesah împărțea ierburile amare pentru masa de sărbătoare. Când o femeie se îmbolnăvea și era nevoie de cineva care s-o vegheze noaptea, o chemau pe Rikl. Anvățat să pună ventuze și să ia sânge. Ca și Teitl, și-a lăsat părul să-i crească și-și acoperea capul cu o broboadă. Îi plăcea să împrăstie zvonuri, care de care mai trăsnete.

Fetele bătrâne o cam iau razna, e lucru știut. Dar

75 Școală secundară având ca principal obiect de studiu Talmudul.

femeile care au avut bărbat și au rămas singure de-abia se scrântesc. Rikl și-ar fi găsit, poate, bărbatul, dacă ar fi pus pe urmele lui un om plătit anume. Dar Todie nu-i lăsase niciun ban. De ce o părăsise bărbatul? Cine știe? Există bărbați care se însoară, dar le trece repede cheful de a duce un trai așezat. O iau din loc și cine știe unde ajung să le putrezească oasele.

Nu prea știu cum de s-au împrietenit Teitl și Rikl. Poate atunci când s-a bolnăvit reb Isroel și Rikl a venit să-i facă fricțiuni cu terebentină. Unii spuneau că bătrânul ar fi pus ochii pe dânsa. Dar nu cred, pentru că era atunci cu un picior în groapă. Puțin după aceea, a și murit. Teitl și Rikl erau acum, amândouă, orfane și de tată, și de mamă. La început, lumea a crezut că Rikl a intrat ca slujnică la Teitl. Dar la ce i-ar fi trebuit lui Teitl un ajutor în casă, când, mai înainte, se descurca bine și singură?

Câtă vreme a trăit reb Isroel, rareori se arătau pețitori pentru Teitl. Se știa că reb Isroel o vrea pe fiică-sa numai pentru el. Sunt pe lume părinți din ăștia, chiar și printre evrei. Teitl îl îngrijea și-l răsfăța. Când bătrânului i se stingea pipa, ea dădea fuga după un tăciune. Nu știu de ce, dar reb Isroel nu se ducea niciodată la baia comunității. Se șoptea că-l spală Teitl în cada de lemn a casei. N-am fost de față, dar unii oameni sunt în stare de orice. Pentru ăștia, păcatul e o înaltă îndatorire.

Da, reb Isroel îi gonia furios pe toți pețitorii și ei au jurat să nu-i mai calce pragul. După moartea lui, însă, au început să se înghesuie la ușa lui Teitl. Ea îi amâna mereu: mai târziu... mâine... nu e încă timpul... Avea obiceiul să privească peste capul celor cu care vorbea. După ce Rikl s-a mutat la dânsa, a fost mai ușor; când se auzeau bătăi în ușă, Rikl abia o crăpa și răspundea tăios: „Teitl nu-i acasă”, ori: „... doarme”, ori: „... citește”. Până la urmă, pețitorii s-au lăsat păgubași. Nu duci pe nimeni la cununie cu pușca la spate. Dar, într-un oraș mic, lumea are timp de bârfeli. Oricât te-ai feri de ochi străini, tot nu scapi de ei.

Se istorisea că Teitl și Rikl mănâncă împreună, beau împreună, dorm împreună. Rikl purta rochiile lui Teitl,

scurtate și răscroite pe trupul ei. Rikl a preluat și treburile bănești: ea plătea datoriile către negustori și tot ea încasa chiria pentru prăvăliile din piață. Ziua, rareori ieșeau din casă, dar în serile de vară obișnuiau să se plimbe pe strada bisericii și pe cărările care duceau spre pădure.

S-a găsit cine să-i spună lui reb Aizele, rabinul târgului, că-i ceva necurat la mijloc. El le-a tăiat-o scurt: „Nu există nicio lege care să spună că două femei n-au voie să se ducă până la moara de apă”. Reb Aizele era un potrivnic al hasidismului, din aceeași tagmă cu evreii lituanieni, și ăștia nu știu multe: ceva ori e îngăduit, ori nu e.

Dar târgul nu s-a liniștit. Naftuli, paznicul de noapte, le-a văzut sărutându-se pe gură. Se opriseră în dreptul gaterului, lângă stivele de bușteni și se tot îmbrățișau. Teitl îi spunea lui Rikl „porumbițo”, iar Rikl lui Teitl „pisicuțo”. Nu l-au crezut pe Naftuli, pentru că se știa că trage la măsă și pe urmă înșiră la gogoși. Totuși, nu iese fum fără foc. Da, oameni buni, era între ele o drăgosteală de speriat. Piaza rea îl înnebunește pe fiecare în alt fel. Era în Krasnostaw o moșiereasă despre care se spunea că făcea dragoste cu un armăsar. Pe vremea Potopului se împerecheau între ele viețuitoarele din neamuri deosebite. Am citit asta în *Tora* tălmăcită pentru femei.

Așteptați! Povestea de-abia începe.

Oamenii s-au dus îngroziți la rabin, dar el o ținea pe-a lui: „Tora nu spune nimic despre așa ceva. Opreliștea îi privește numai pe bărbați. Pe lângă asta, nefiind martori, nu-i voie să se umble cu vorbe.⁴⁴ A trimis, totuși, ceașul după ele. A venit numai Rikl, care a tăgăduit cu înverșunare totul. Avea limba ascuțită. Reb Aizele i-a spus: „Du-te acasă și nu pune la inimă. Bârfitorii își vor primi pedeapsa, nu tu. Mai bine să fii ars de viu, decât să năpăstuiești cu vorbe rele pe cineva/⁴

Am uitat să vă spun că Teitl se lăsase de dăscălie. Nu mai intra în nicio casă.

Eram pe atunci o fetiță, dar tot am prins ceva. Nu poți ascunde copiilor totul.

Acum, să vedeți ce s-a întâmplat. Era o vară cumplit de caldă. O asemenea arșiță n-am mai apucat în viața mea. Soarele pârjolea de dimineață. Nu numai bărbații, dar și fetele, chiar și femeile bătrâne se duceau să se scalde la râu. Când arde soarele, apa se încălzește, de-i mai mare dragul să intri în ea. Maică-mea – străduiască-se-n ceruri cu vorbe bune pentru noi! – m-a luat cu ea la râu.

A fost întâia oară când m-am băgat în el. Erau locuri separate pentru bărbați și pentru femei. Bărbații se scăldau goi, dar femeile rămâneau în cămașă. Unii neobrazăți alergau să ne vadă și nu puteai scăpa de ei, oricât ai fi strigat. O femeie era să se înece, alta a țipat că a mușcat-o o broască. Am stat mult în apă, am încercat să și înot, până când, obosită, am ieșit pe mal și m-am întins într-un tufiș din apropiere, să mă odihnesc puțin înainte de a mă întoarce acasă. Mama, având treburi, plecase mai înainte. Și am căzut într-un somn adânc, ca moartea, Doamne iartă-mă! Pusesem capul pe o piatră și am dormit așa, nemișcată, câteva ceasuri.

Când m-am trezit, era noapte, o noapte fără lună, cu cerul ascuns de nori. Nu-mi dădeam seama unde sunt și nici cine sunt. Pipăiam iarba stropită cu rouă, fără să mă dumiresc în vreun fel. Mi-am atins trupul și a văzut că sunt în cămașă. Îmi venea să plâng, să-mi iau adio de la viață. Deodată, am auzit glasuri și m-a apucat groaza, credeam că-s glasuri de draci. În fapt, vorbeau două femei. Vocea uneia mi s-a părut chiar cunoscută. Întreba: „Chiar trebuie să trecem prin iad?” Cealaltă i-a răspuns: „Da sufletele, dar e o fericire să merg cu tine în iad. În douăsprezece luni ne vom ispăși păcatele și vom intra curate în rai. Pentru că n-am avut bărbați, nu vom sluji, ca alte femei, soților ca să-și rezeme de noi picioarele. Ne vom scălda în balsam și vom mânca din Leviathan¹. Vom căpăta aripi și vom zbura ca păsările cerului...”

Nu țin minte tot ce și-au spus. Mi-am pierdut răsuflarea când m-am lămurit ale cui erau glasurile: cea care întreba era Rikl, cea care răspundea era Teitl. Am mai auzit-o pe Teitl zicând; „Ne vom întâlni acolo cu părinții,

bunicii și patriarhii noștri Abraham, Ithac și Iacob; le vom vedea pe Rahel și Leea, pe Bilha, Zilpa, Abigail, Basșeva⁷⁶⁷⁷...

Vorbea de parcă s-ar fi întors chiar atunci din rai. Cuvintele i se înșirau ca mărgăritarele. Am și uitat că eram aproape goală și singură în întunecimea nopții.

Teitl spuse mai departe: „Tata ne așteaptă. îl văd în vis. E împreună cu mama ta”. Și Rikl o întrebă: „S-au cunoscut acolo?” „Da. Și noi o să ne cununăm. În cer nu e nicio deosebire între bărbați și femei”.

Trebuie să fi fost după miezul nopții. A fulgerat și am zărit pe iarbă rochia mea, pantofii și ciorapii. Le-am văzut și pe ele. Ședeau pe mal numai în cămăși; aveau părul desfăcut, ca niște iele. Dacă n-am murit de spaimă în acea noapte, n-am să mai mor niciodată.

— Ce-a mai fost?

— Așteptați o clipă. Am ajuns acasă târziu de tot. Mama plecase de cu seară la un iarmaroc - dânsa era negustorul casei. Tata stătea de veghe la sinagogă. M-am culcat, iar a doua zi întreaga poveste mi-a părut o nălucire. Mi-a și fost rușine să pomenesc de ea. Dar e lucru știut: cerul și pământul s-au jurat ca nicio taină să nu rămână nedeșlegată.

Lumea a început să spună că Teitl și Rikl postesc cât e ziua de lungă și abia noaptea iau câte ceva în gură. Aveam în târg niște femei cucernice care urcau de dimineață, să se roage, în sinagoga femeilor. Lunea și joia se duceau la cimitir, pentru pomenirea morților. Deodată, s-a aflat că Teitl și Rikl fac și ele treaba asta. Și-au tuns părul și poartă perucă. Spuneau toate rugăciunile orânduite și plângeau ca de ziua dărmării templului de la Ierusalim. Se duceau și la cimitir: se aruncau pe mormântul lui reb Isroel și vărsau lacrimi amare.

Iar a alergat lumea la reb Aizele, dar rabinul s-a mâniat: „Femeile astea se pocăiesc și voi le învinuiți că

76 Vietate maritimă uriașă, din care, potrivit legendei, se vor hrăni cei drepti pe „cealaltă lume”.

77 Personaje din Biblie.

păcătuiesc⁴⁴. Rabinului îi plăcea tovărășia cărților, treburile obștii îl cam lăsau rece. Mai târziu l-au și schimbat. Dar asta-i altă poveste.

Se găsesc peste tot inși care vor să mântuie lumea cu orice preț. De-alde ăștia s-au plâns colonelului, dar el i-a pus la punct: „Nu mă amestec în gâlceville voastre. Îmi dau de-ajuns de furcă ostașii mei.⁴⁴ Cazacii sunt soldați buni, dar primesc de-acasă misive cu vorbe urâte despre nevestele lor. Și-atunci intră dracii în ei. Nu o dată s-a întâmplat ca un cazac să dea piteni calului și să se năpustească asupra mulțimii în piață, înfigându-și sulita în stânga și în dreapta. Când, după cinci ani, se eliberau din armată, cumpărau daruri pentru părinți, pentru surori și frați, pentru alte neamuri. Se-ntâmpla ca vreunul din ei să fie întrebat: „Dar pentru nevastă ce cumperi, Nichita? ⁴⁴ Și el răspundea: „O cravașă⁴⁴. Întorși în stepa Donului, găseau în casă copii făcuți cu alți bărbați. Tăiau capul femeilor și erau osândiți la ocnă în Siberia.

Unde am ajuns? Da, Teitl și Rikl făceau crâncenă pocăință. Erau tot timpul împreună și vorbeau despre viața viitoare. Nu se mai ascundeau. Cumpărau cărți de la toți negustorii ambulanți de tipărituri. Când se arătau în târg predicatori, nu-i mai slăbeau cu întrebările. Cât timp trebuie să se chinuie păcătoșii după moarte? Câte iaduri există? Cine rostește osânda? Cine-i biciuiește pe cei trimiși în iad? Și cu ce vergele – de fler ori de aramă? Se făcea atunci mare haz pe seama celor două femei.

Veneau la noi mulți predicatori care dojeneau amarnic lumea, dar mai ales unul dintre ei, reb luzi, ne băga-n sperieți. Când urca el la tribuna din sinagogă, ne simțeam ca în zi de Iom-Kipur, de parcă atunci ar fi hotărât Atotputernicul soarta noastră. Când reb luzi zugrăvea iadul, ne treceau fiori prin tot trupul. Se spunea că femeile tinere nu trebuie să-l asculte, pentru că vreo câteva și-au pierdut sarcina din pricina cuvântărilor lui. Dar așa-s oamenii: când un lucru e oprit, de-abia fugi după el. Sinagoga era ticsită. De-atâta înghesuială, se rupea grilajul dintre încăperea femeilor și cea a bărbaților. Și-avea reb

luzi un glas tunător, care se auzea până departe, iar fiecăruia îi zicea, căruia îi cam lipsea o doagă, s-a pus pe socotit și, după ce a tot socotit, ne-a spus că ultimul iad este de milioane și de miliarde de ori mai fierbinte decât cel dintâi. Auzind grozăviile astea, bărbații plângeau ca niște copii. Femeile strigau înnebunite.

Teitl și Rikl erau și ele de față. Se strecuraseră printre bărbați și ședea pe o bancă înfășurate în șaluri. Numai de Simhat-Tora li se îngăduie femeilor să stea în sinagogă printre bărbați, dar era atunci atâta îmbulzeală că nu s-a mai ținut seama de opreliște.

Reb luzi avea pentru fiecare cuvinte biciuitoare, dar se înverșuna mai ales împotriva femeilor. Spunea că în iad femeile păcătoase sunt spânzurate de sâni și de păr; diavolii le trântesc pe paturi de cuie și smulg din ele bucăți de carne, le țin pe cărbuni aprinși și le aruncă apoi în zăpadă, după care le tăvălesc iarăși pe grămezi de jăratec. Chiar înainte de a pătrunde în iad, trec printre șiruri de diavoli și vârcolaci, care se rânjesc la ele, le scuipă și le lovesc.

Nu eram atunci decât o copilă. Ascultându-l pe reb luzi, am început să mă înăbuș, să mă înec. Nu știu cum de n-am leșinat. Cu toate astea, am aruncat o privire spre Teitl și Rikl; parcă n-ar mai fi fost ele: ochii li se făcuseră de două ori mai mari, iar fețele, albe ca varul. Arătau ca scoase din minți. M-am gândit atunci că o să se sfârșească rău cu ele.

A doua zi dimineată, reb luzi a mai ținut o predică, dar nu m-am mai dus. Eram sătulă. Cineva mi-a povestit că, după predică, Teitl l-a poftit acasă la ea. Cu toții au vrut să-l aibă oaspete, dar reb luzi pe Teitl a ales-o. Nimeni n-a aflat ce au vorbit. Nu mai țin minte dacă a și înnoptat acolo; aș zice că nu. Cum poate un bărbat rămâne singur

cu două femei? Nu-i vorbă, evreii lituanieni tălmăcesc legea cum le convine: la toate găsesc răspunsul pe care-l doresc. Nu degeaba îi privim noi ca pe niște eretici. Bunicul meu - străduiască-se-n ceruri pentru noi! - povestea de un lituanian care, cu toate că luase de nevastă o creștină, învăța mai departe *Ghemara*.

Până la urmă, reb luzi a plecat și s-a făcut liniște în târg. A trecut vara, a trecut și toamna, a venit iarna. Într-o seară, târziu, după ce au fost închise peste tot obloanele, s-au auzit niște strigăte înflorătoare. Oamenii au ieșit speriați din case, crezând că au năvălit tâlharii. Era lună plină - și ce ne-a fost dat să vedem? Faivi măcelarul o ducea în brațe pe Rikl, care se zbătea, urla, voia să-i scoată ochii. Faivi era însă un bărbat voinic și a dus-o de-a dreptul în cămăruța unde rabinul judeca de obicei pricinile. Reb Aizele era deprins să stea noaptea adâncit în cărțile lui, bând ceai din samovar. Striga tot alaiul, iar Rikl încerca întruna să se smulgă din strânsoare și să fugă. Doi bărbați de-abia au fost în stare s-o oprească. Rabinul a început să-i pună întrebări.

Am fost și eu acolo. Mă culcam întotdeauna devreme, dar tocmai în acea seară s-a tocat varză la noi și au venit să mă ajute câteva fete. Când se toca varză și se punea la murat, obișnuiam să lucrăm împreună, azi la una, mâine la alta. După ce ne făceam treaba, mâneam jumări cu pâine și spuneam povești. Uneori, mai și dansam, cu toate că eram numai fete. Când am auzit gălăgie pe uliță, am dat și noi fuga să vedem ce se petrece.

Faivi îi povestise rabinului că Rikl a vrut să se omoare aruncându-se în fântână. Măcelarul o înhățase în clipa când încălecase ghizdul. După ce a tot strigat să i se dea drumul, Rikl s-a mai potolit.

„Ce ți-a venit să faci asta?” a întrebat-o reb Aizele. Și Rikl i-a răspuns: „M-am săturat de lumea asta. Vreau să știu ce-i pe lumea cealaltă...” „Cei care-și fac singuri seama n-au parte de lumea cealaltă”, i-a spus rabinul. La care Rikl i-a răspuns: „Iadul este pentru oameni, nu pentru capre”. Și a început să strige: „Vreau să fiu lângă tatăl și

mama mea, lângă bunicii mei, mi-e silă să mă tot vântur prin valea asta a plângerii”.

Astea au fost cuvintele ei. Ne-am dat seama îndată că Teitl i le-a băgat în cap. Le-o fi dibuit prin cărțile pe care le citea zi și noapte. Cineva a întrebat: „Unde-i Teitl?” și Rikl i-a răspuns: „De dânsa e bine... Acuma e-n ceruri”... Dragii mei, Teitl se aruncase în fântână cu puțin înainte ca Faivi să treacă pe acolo. Fără dânsul, Rikl ar fi murit odată cu Teitl.

Se strânsese o jumătate de târg. Oamenii au aprins făclii și s-au îndreptat spre fântână. Teitl avea capul și trunchiul scufundate în apă. Numai picioarele îi ieșeau deasupra. S-a proptit o scară în fântână și au scos-o. Era înghețată.

Pe Rikl au băgat-o la azil și s-a cerut administratorului să n-o scape din ochi. Teitl a fost înmormântată la gard, cum se face cu cei care-și iau viața. Spre uimirea tuturor, Rikl s-a îmblânzit și a spus că-i pare rău de cele întâmplate. De fapt, se prefăcea. A doua zi, înaintea zorilor, când ceilalți mai dormeau, s-a ridicat de pe grămada ei de paie și s-a îndreptat spre râu. Fiind în plină iarnă, râul era acoperit de gheață. Rikl și-a făcut o spărtură cu un bolovan...

Au trecut câteva ceasuri până s-a băgat de seamă că lipsește din azil. S-au luat după urmele lăsate de ea în zăpadă și au ajuns la râu. Rikl se dusesese după Teitl. Au înmormântat-o lângă ea, fără o moviliță de pământ deasupra, fără măcar o scândurică pe care să-i fie trecut numele. Primarul a sigilat casa lui Teitl. Mai târziu s-a găsit o scrisoare a ei, în care arăta că părăsește lumea asta ca să afle ce-i pe lumea cealaltă.

Nu putem ști ce se petrece în inima altuia. Se cuibărește în ea un simțământ sucit, care crește, crește, până îneacă totul. Teitl a fost aceea care a pus totul la cale. Rikl s-a luat supusă după ea. De la istoria asta au trecut peste patruzeci de ani. Și-or fi ispășit până acum păcatele.

Câta vreme am mai stat în oraș, casa lui reb Isroel a

rămas nelocuita. Noaptea se vedeau flăcări la ferestre. Cineva a povestit că, trecând odată, în toiul nopții, pe acolo, a auzit-o pe Teitl vorbind și pe Rikl răspunzându-i. Se sărutau, râdeau, plângeau. Sufletele rătăcitoare rămân pe pământ, fără a ști că nici aici nu-și au locul...

Am auzit că, mai târziu, s-a mutat în casă un ofițer. Într-o dimineață a fost găsit spânzurat.

Casele nu sunt doar o alcătuire din cărămizi și scânduri. Cel care locuiește în ele lasă ceva în urma lui.

După un timp a ars toată piața. Focurile astea aduc un folos. Fără ele, duhoarea ce s-ar strânge ar urca până la cer...

Sfatul

Vreți să știți ce e un *țadic*? V-o spun din capul locului: înțelepciunea lui nu-i pe măsura înțelegerii noastre. Dar mai degrabă să vă istorisesc o întâmplare în care am fost și eu amestecat. E vorba de socru-meu. Eram pe atunci tânăr, aproape un băietan, și plecam mereu la Kuzmir. Unde să fi plecat, dacă nu la rabinul din Kuzmir? Stăteam la Rahew, la socri. Erau oameni înstăriți, cu o gospodărie îmbelșugată. Așa, de pildă, dimineața, chiar în clipa când mă spălam pe mâini, se scoteau din cuptor chiflele, ca să fie calde la gustare. Soacră-meu - odihnească-se-n pace! -, avea grijă ca toate să meargă după ceasornic. La supă mi se serveau ouă tari. Nu eram deprins cu de-alde astea. Acasă la ai mei se cocea pâine o dată la două săptămâni. Când mi-era foame, frecam cu usturoi o bucată de pâine și beam apă din fântână. Aici însă domneau alte rânduieli. Clanțe de alamă... ligheane de aramă... înainte de a trece pragul, trebuia să-ți ștergi tălpile de o rogojină. Unde mai pui cafeaua cu cicoare! Soacră-meu se trăgea dintr-un neam care puneu preț pe bucuriile lumii acesteia.

Socru-meu era un bărbat cucernic, cu multă știință de carte evreiască, negustor de lemne, iscusit la socoteli, chiar și la cele mai întortocheate. Avea în pădure o colibă, unde-și ținea și doi câini, pentru că ținutul era bântuit de tâlhari. Lovea trunchiul copacilor cu un ciocănel și-ți spunea ce fel de lemn se ascunde sub coajă. La jocul de

șah îi înfrunta și pe boieri. Cum avea o clipă de răgaz, citea cu nesaț din *îndatoririle sufletelor*. Fuma dintr-o pipă lungă, cu muștiuc de chihlimbar și căpăcel de argint. Șalul de rugăciune și-l ținea într-un săculeț de piele cu închizătoarele aurite.⁷⁸

Două cusururi avea. Mai întâi, era un potrivnic înverșunat al hasidismului. Pentru el, hasidismul era o erezie. Nu se sfia să arunce vorbe de ocară până și asupra lui Baal Șem. Când l-am auzit întâia oară vorbind astfel, am amuțit. M-a ispitit atunci gândul să-mi iau lumea-n cap. Dar rabinul n-a vrut să audă de divorț. „Nu cu socrul te-ai cununat, mi-a zis el, ci cu fiica lui”.

Al doilea cusur al lui era că se mânia tare ușor. Toate pornirile izbutea să și le stăpânească, dar nu și mânia. Dacă vreun negustor nu-i achita datoria la țanc și până la ultimul bănuț, îl declara falit și nu mai voia să știe de el. Dacă cizmarul îi făcea încălțări prea largi sau prea strâmte, îi scotea sufletul. Nu îngăduia nimănui nici cea mai mică abatere. Își băgase în cap că în casele evreiești trebuie să fie la fel de curat ca... o să râdeți... ca la boieri. Intra în bucătărie și cerea să i se arate oalele și farfuriile, ca nu cumva să rămână pe ele vreo pată cât de mică. Se spunea despre el că descoperă pete și-n soare.

Familia ținea la dânsul. Târgul îi purta respect. Dar, fiind din cale-afară de aspru, își făcuse mulți dușmani. Tovarășii de negustorie îl părăsiseră. Nici soacră-mea nu-i mai putea îndura țâfna. Am pățit-o și eu cu el odată: îi luasem condeiul și am uitat să i-l dau îndărăt; nu mult după aceea, a avut de scris cuiva din Lublin; tocul - ia-l de unde nu-i! Mi-am amintit pe loc că-i la mine și am alergat să i-l aduc; în așa hal s-a înfuriat, că m-a palmuit. Când cel care-ți trage palme e tatăl tău, treacă-meargă. Dar nu se prea întâmplă ca socrii să-și bată ginerii. Soacră-mea a suferit cumplit. Nevastă-mea a vărsat lacrimi amare. Eu

78 Scriere conținând norme stricte de comportament, rezultate din legislația

Însă nu m-am sinchisit prea mult. Ce atâta zarvă? Am băgat de seamă că nici socru-meu nu-și găsește liniștea; m-am dus la el și i-am spus: „Tată-socrule, nu te necăji atâta; te-am iertat și să uităm de povestea asta”.

Îndeobște, vorbea puțin cu mine, fiindcă, pe cât era el de grijuliu în toate, pe atâta eram eu de nepăsător. Dezbrăcăm caftanul și nu mai țineam minte unde l-am aruncat; mi se dădeau bani și nu știam ce-am făcut cu ei... Rahew e un biet târgușor, dar, cum treceam de piață, nu mai nimeream drumul îndărăt. Toate casele arătau aidoma. Mă feream să privesc femeile. Deschideam o ușă și întrebam: „Aici stă socru-meu?” Stârneam râsete și vorbe-nțepătoare.

Am jurat să nu mai fac alt drum decât de acasă la sinagogă și de la sinagogă acasă. Numai într-un târziu am băgat de seamă că în fața casei socrului meu se înalță un copac gros, cu rădăcinile înfipite adânc în pământ; să fi avut vreo două sute de ani.

Cum mereu se isca sfadă între noi, socru-meu mă ocolea, într-o zi, însă, mă trezesc că vine și-mi spune: „Boreh, nu știu ce să mă mai fac. Una, două, îmi sare țandăra. Știu că mânia-i lucrul dracului. De ani de zile mă căznesc să scap de ea, dar degeaba, se ține scai de mine. Iadul o să mă mănânce. N-am pace pe lumea asta. Cu toții vor să-mi dea la cap. Mi-e teamă c-am să ajung la sapă de lemn...” „Tată-socrule, i-am răspuns, hai cu mine la Kuzmir, la rabi Hazkele...” Socru-meu s-a făcut vânat: „Ești un neghiob! mi-a strigat el. Știi doar că nu dau un ban pe rabini dintr-ăștia”... Am luat-o la picior; mai întâi, ca să nu mă mai ocărăscă, mai ales că de fiecare dată îi părea pe urmă rău; și-apoi, nu voiam să-l aud ponegrind oameni sfinți.

După rugăciunea de seară, s-a apropiat iarăși de mine și mi-a spus: „Boreh, plecăm la Kuzmir...” Am încremenit. Ce s-o mai lungesc? Am plecat la Kuzmir. Era iarnă și am tocmit o sanie. Căzuse atâta zăpadă, că era o nebunie să pornești la drum. În anii aceia, pădurile erau pline de lupi. Tâlharii își făceau și ei mendrele. Dar socru-

meu nu era omul care să dea îndărăt. „Dac-am zis că plecăm, așa rămâne!...” Soacră-mea a crezut că-și ieșise din minți. El și-a pus o blană, a încălțat o pereche de pâslari și a rostit rugăciunea de drumetie. Mie toată treaba asta mi se părea ciudată, dar, de vreme ce puteam pleca la Kuzmir, și încă în tovărășia socrului, eram bucuroși. Inima mi se umplea de îngrijorare numai când mă întrebam: „Ce se va-ntâmpla, oare, acolo?”

Pe drum, socru-meu n-a scos o vorbă. A nins tot timpul. Zăpada are ceva măreț. Vine din taințele ei și aduce cu ea tihna celeilalte lumi. Albul e culoarea milosteniei, așa cum roșul se potrivește asprimilor legii. Pe câmp alergau vârtejuri. Învățații spun că fiecare fulg are o alcătuire aparte. În ziua de azi, zăpada nu-i decât o joacă. Ninge o zi, două. Odinioară ninge și o lună întreagă; omătul se strângea în mormane cât muntele, că nu se mai vedeau casele și ieșeam din ele ca din morminte. Cerul și pământul se făceau una.

De ce, la bătrânețe, barba pare ninsă? Orice lucru-și are rostul lui. Noaptea se auzeau urletele fiarelor. Sau, poate, era vuietul vântului.

Am ajuns în ajun de sâmbătă. Iama, se strângea lume mai puțină la rabin. Socru-meu s-a dus îndată să-i spună bun-găsit. N-a fost lăsat să aștepte la ușă. Eu am rămas în sinagogă. Mă treceau fiori la gândul că e-n stare să-l ia la rost pe rabi Hazkele. Nu-mi mai aflam locul din pricina asta. Să fi trecut trei sferturi de ceas până a ieșit. Era alb la față ca varul și ochii îi ardeau ca jăraticul.

— Păcat că-i vineri seara, îmi zise, altfel plecam chiar acum acasă.

— Dar ce s-a întâmplat, tată-socrule? l-am întrebat cu inima strânsă.

— Rabinul tău, mi-a răspuns, n-are minte și nici învățat nu este. Dacă n-ar fi un om bătrân, i-aș fi arătat eu!

Parc-ar fi căzut tavanul peste mine. Ce mi-a trebuit istoria asta? Să aud asemenea vorbe despre rabi Hazkele din Kuzmir!

— Tată-socrule, l-am mai întrebat eu, ce ți-a spus

rabinul?

— Mi-a cerut să fac din mine un lingău. Opt zile la rând să găsesc vorbe mieroase pentru oricine-mi va ieși în cale, fie el și cel mai ticălos dintre ticăloși. Rabinul tău nu știe ce se petrece în sufletul omului. Nu-și dă seama că mi-e silă de lingușeală ca de-un păianjen. Nu există pentru mine ceva mai respingător. În ochii mei, un lingău e mai rău decât un ucigaș.

— Tată-socrule, i-am zis, crezi că rabinul nu știe cât de urâcioasă e lingușeala? Crede-mă, urmărește el ceva.

— Ce să urmărească? Un păcat nu poate alunga alt păcat. Habar n-are de legea noastră.

Am plecat fiert de lângă dânsul. Nu fusesem încă la baie, așa că m-am dus singur acolo. Socru-meu nu concepea să se dezbrace de față cu alții. Am ieșit de la baie când se aprindeau lumânările de sâmbătă. Rabi Hazkele binecuvântase lumânările încă de la amiază. El, nu rabinița. Dânsa binecuvântase separat lumânări. Dar asta e altă poveste.

M-am înapoiat la sinagogă. Rabinul purta o mantie albă și un coif alb. Fața îi strălucea ca soarele. Se vedea cât de coli că plutește în lumile cerești. Când a strigat: „Să-l slăvim pe Domnul, veșnică e mărinimia Lui!”, s-au cutremurat pereții. Bătea tactul cu palmele și cu picioarele. Erau puțini credincioși, dar din cei aleși, dăruți zi de zi rabinului. Mi se părea că văd rugăciunile străpungând văzduhul. Nu mai luasem parte la o asemenea întâmplare a sâmbetei nici chiar aici, la Kuzmir. Era atâta evlavie, c-o puteai atinge cu degetele. Ochii tuturor erau scâlțați în lumină, gândurile se-naripau și se-nălțau senine. Cum să mai stai în nemișcare? Picioarele porneau singure să dănțuiască.

Locul meu era lângă fereastră. Afară, zăpada acoperise totul. Nu se mai zăreau nici potecile, nici ulițele, nici casele. În nămeți sclipeau mărgăritare. Luna și stelele coborâseră pe acoperișuri. Cine n-a fost în acea seară de vineri la Kuzmir nu cunoaște lumea asta. Nu mai vorbesc de lumea cealaltă.

M-am uitat la socru-meu. Stătea, adus de spate, într-un ungher. De obicei, i se citea pe față asprimea, dar acum arăta smerit. Parcă era alt om. După slujbă ne-am dus să mâncăm. Rabinul s-a oprit mai întâi printre cărțile lui, să mai citească din *Zohar*. Și-a pus apoi un halat înflorat, cu garnituri de argint. Toți oaspeții îl așteptau la masă. Eu, ca un nevârstnic ce eram, am rămas în picioare, lângă jețul lui. Rabinul a intrat, a dat binețe, a binecuvântat vinul, pe urmă pâinea, dar, de gustat, a gustat din ea numai o firimitură. După aceea a început să cânte un imn de slavă. Cântec era acela? Trupul îi fremăta, vocea îi semăna cu un gângurit de porumbel. Părea o melodie intonată de îngeri. Simțeai că sufletul ți se topește, se preface în abur. Era limpede că țadicul nu se mai află printre noi, ci în ceruri. Cine știe până unde răzbătuse! Cum să tălmăcești toate astea în cuvinte? Nu, rabinul nu mai era printre noi, la curtea din Kuzmir, ci hălăduia prin palate nevăzute, în cuiburile zburătoarelor cerești, lângă tronul Domnului. Cum să cuprinzi în tine atâta bucurie? Uitasem de socru-meu, uitasem și de mine însumi. Nu mai eram Boreh din Rahew, nu mai rămăsese în mine nimic pământesc, eram numai duh.

Am plecat de acolo pe la unu din noapte. Nu cred să se fi văzut vreodată pe lume atâta cucernicie și, poate, nici nu se va mai vedea. Doar când va fi să vină Mesia.

Da, să nu uit miezul: în toată învățătura pe care ne-a împărtășit-o rabinul în acea seară era vorba de socru-meu, de ceea ce-i spusese când s-au aflat între patru ochi. „Ce are de făcut acela care nu e un țadic?” s-a întrebat rabinul. Și a răspuns tot el: „Să se poarte ca și cum ar fi un țadic. Dumnezeu iubeste sufletul omului, dar pentru el mai presus de orice stă fapta. Se aprinde în tine mânia? Las-o să ardă, dar vorbește frumos semenului tău, încearcă să ți-l apropii. Nu vrei să fii un prefăcut? Ei și ce dacă ești un prefăcut! Cine știe că te prefaci? Doar părintele nostru din ceruri! Dar el îți cunoaște năzuința, chiar și năzuința năzuinței – pentru el cel mai mult cântărește năzuința năzuinței, ceea ce visezi să înfăptuiești”.

Cine ar putea reda întocmai cuvintele rabinului? Perle i se desprindeau de pe buze și fiecare vorbă pătrundea în adâncul adâncurilor. Și parcă nu atât vorbele, cât răsunetul lor, mișcările cu care le însoțea rabinul. El spunea: „Gândul cel rău n-are trup. E numai ispită. De aceea nu trebuie lăsat să prindă viață. Lucrul acesta l-a înțeles Bileam.”⁷⁹

El avea de gând să blesteme, dar a găsit puterea de a binecuvânta. Pe bună dreptate îl pomenește *Tor a*. De atunci, când spui Bileam, spui înfrânarea pornirilor. Dacă închizi gura gândului rău, îl silești să piară. Că simți un pârjol în tine? Să pârjolească! Dacă-i lipsește glasul, rămâne fără putere...”

Ce-a mai fost? Socru-meu a luat parte la cele trei ospețe ale sâmbetei. Seara s-a dus să-și ia rămas bun de la rabin și a stat la el un ceas întreg. Când a ieșit, l-am întrebat: „Ei, tată-socrule?” Mi-a răspuns: „Mare om e rabinul tău! Mare de tot!”

Ne pândeau primejdii pe drum. Pe Vistula crăpase gheața. Goneau sloiurile ca-n zilele de Pesah. Era ger, dar tuna și fulgera. Parcă-și băgase diavolul coada, nu alta. Ne-am oprit la un han și-am așteptat până marți. Afară viscolea nebunește. Vântul fluiera în horn, că te-ngrozea. Erau acolo și câțiva din cei care ponegresc hasidismul și pe rabinii noștri. Dar socru-meu tăcea. Au început să-l ia peste picior: așa și-așa, ce-ți veni să te dai cu ei? El se ferea din răspuneri să se lase stârnit. Dacă s-ar fi știut că a fost la rabi Hazkele, l-ar fi sfâșiat.

S-a întâmplat o minune: socru-meu a făcut cum i-a spus rabinul. Nu se mai mânia. În ochi îi ardea furia, dar cuvintele îi erau blânde. Ridica uneori luleaua, ca să izbească pe careva cu ea în cap, dar lăsa îndată mâna în jos și devenea smerit ca un cerșetor. În scurtă vreme, târgul a băgat de seamă că socru-meu e alt om. S-a

⁷⁹ Potrivit istoriei biblice, regele moabit Balak a cerut preotului idolatru Bileam să-i blesteme pe evreii conduși de Moise spre țara Canaanului. Totuși, Bileam, dând curs unei inspirații divine, i-a binecuvântat. („Ce frumoase sunt corturile tale, Israele!”)

rupăcat cu dușmanii lui. Oprea copiii pe uliță și-i ciupea de obraji. Când sacagiul intra cu gălețile pline în casă și vărsa apă pe dușumea, socru-meu nu-l mai lua la trei-păzește, cu toate că-l rodea treaba asta. „Ce mai faci, reb Iontl? Ger mare pe-afară?” – atâta-i spunea. Se vedea că se stăpânește cu greu. Era o vitejie din partea lui. Cu vremea, a uitat ce-nseamnă a te înfuria. Și-a făcut obiceiul de a pleca de trei ori pe an la rabi Hazkele. A devenit atât de blajin, atât de îngăduitor, că nu-l mai recunoșteai. Așa se întâmplă când izbutești să te lepezi de o trăsătură urâtă: te alegi cu una frumoasă. Hotărâtor este să treci la faptă fără a sta prea mult pe gânduri. La bătrânețe, după moartea lui rabi Hazkele, i se cereau sfaturi ca unui rabin. Spunea mereu: „Dacă nu poți îndeplini toate poruncile sfinte, atunci prefă-te că le duci la îndeplinire, căci, prefăcându-te că le îndeplinești, le și duci la îndeplinire... /4

Rabinul a spus odată: „De ce «Să nu poțestești!» e cea din urmă din cele zece porunci? Fiindcă, înainte de toate, trebuie să te abții. Și, dacă te abții, ajungi până la urmă să și nu poțestești. Să aștepti ca dorințele să se stingă de la sine? Ți-ar trebui pentru, asta prea multă vreme...44

Așa și în alte împrejurări. Dacă nu ești vesel, prefă-te că ești vesel. Va veni după aceea și veselia. La fel, nu e nevoie să începi prin a fi credincios. Credința va veni mai târziu, va veni sigur.

Vrăjitorul i

— Există vrăjitori, să știți că există, spuse mătușa Ientl. Am cunoscut și eu unul, dar sâmbăta nu e o zi potrivită pentru povești din astea.

— De ce? făcu mătușa Ruhl. Dimpotrivă, tocmai sâmbăta se cuvine să vorbim despre vrăjitori.

— Dacă-i așa, atunci aflați că, pe vremuri, trăia lângă târgul nostru un moșier căruia toată lumea îi spunea „nebunul” Era bătrân, foarte bătrân, când am auzit de el; se apropia de o sută de ani, dacă nu cumva îi și împlinise. Doisprezece din ei și-i petrecuse în închisoarea din Jonew. Când a murit, acum șaptezeci de ani, eu eram o copilă. îl văzusem de vreo două ori. Era mic și îndesat, cu părul alb,

căzut pe umeri. Avea ochi de arici, ascunși sub sprâncene stufoase ca niște perii, și o barbă rară, de cotoi. La bătrânețe surzise și se spunea că-și ieșise din minți. Îl chema Stefan Leszczyński, era conte și se pare că se trăgea din regii Poloniei. Vara umbla în veșminte de pe timpul domniei lui Sobieski; iama purta căciulă mare și o șubă de care atârnavă cozi de vulpe.

Graiul îi era găfâit, că nimeni nu-l pricepea. În vremea cât a stat închis, în Polonia a fost o răscoală. O parte a moșiei îi fusese luată încă mai înainte, când țarul a desființat iobăgia. De rest și-au bătut joc vechilii lui. Castelul – sau curtea, cum îi ziceau oamenii – ajunsese o dărâmătură. Strigoii bântuiau în el chiar și ziua. Serbau nunți de-ale lor. Unii dintre ei, care se trăgeau din evrei, petreceau când le erau tăiați împrejur urmașii. Obloanele erau întotdeauna zăvorâte. Se zvonise că boierul nu mai pune nimic în gură. Avea un argat mai bătrân decât dânsul, care știa să facă rachiu de secară. Contele îl sorbea din ulcior cu un pai. Îi rămăseseră câteva pogoane de pământ, pe care le dădea în arendă unor țărani, foști șerbi de-ai lui.

N-aș putea spune că se mai ținea de vrăjitorii pe vremea când eram eu o copiliță. Îți trebuie multă putere ca să ții în frâu duhurile întunecate. Dar la închisoare ajunsese tocmai din pricina vrăjitoriei. Bunicul meu Lerul fusese evreul lui de curte. Își amintea de isprăvile de odinioară ale contelui, când mai avea părul negru. Toate fetele din sat îi cădeau în gheare. Înainte de eliberarea țăranilor, boierul putea face cu șerbii lui tot ce voia. Dădea buzna într-o colibă și, dacă țăranul avea o nevastă arătoasă, îi spunea: „Stach, nevastă-ta îmi place. Trimite-mi-o, dar într-o cămașă curată și fără păduchi”. Seara, țăranul îi aducea femeia și aștepta afară. Dacă s-ar fi împotrivit, ar fi fost biciuit la sânge.

De ce-i trebuiau fetele și femeile țăranilor, când soția lui era o frumusețe? Se povestea despre ea că era din marea nobilime, dar taică-său își pierduse averea și o lăsase orfană de mică. Nu i-aș dori nici celui mai rău

dușman al meu viața de care avea dânsa parte alături de acest Leszczyński. Boierii din împrejurimi îl ocoleau ca pe un lepros. Avea de-a face cu făpturile nopții. În apropierea castelului se ridica o movilă în care, la porunca lui, a fost săpată o peșteră. Acolo își făcea el treburile vrăjitorești. Când a fost închis, ginerii lui au pus să se astupe peștera. Se spunea că s-au găsit în ea schelete de oameni, grâmezi de păr și murdărie de draci.

Cu ce se alegea contele din solomoniile lui? Fiecare vrăjitor este nebun în felul lui. Unii încearcă să scoată aur din plumb, alții se răzbună pe dușmanii lor. Stefan Leszczyński îi destăinuise bunicului meu că vrea să dea viață unei femei fără pereche pe lume. Dumnezeu știe ce credea el prin „fără pereche pe lume”. Contesa era bolnăvicioasă și nu-i mai îngăduia să se apropie de dânsa. Cine l-ar mai fi înghițit fără a crâcni? Boierul se săturase și de femeile țăranilor. Nu vorbea cu nimeni, dar în bunicul meu avea încredere. Pentru moșieri, toți evreii sunt niște șarlatani, în afară de evreul lor de curte.

Când Leszczyński avea nevoie de bani, îl punea pe bunicul meu să vândă o bucată de pădure, un teren sau niște vite. Amanetase o parte a bijuteriilor contesei. Nu se despărțea niciodată de cravașa lui de călărie și, când contesa spunea ceva care nu-i era pe plac, o biciuia de față cu toată lumea. Își bătea și ficele. Pe bunicu-meu n-a îndrăznit, dar nu o dată a asmuțit câinii asupra lui. Jinduia mereu după o femeie cum nu e alta. Până a găsit o carte care arăta cum poate fi făcută din bucăți o astfel de femeie – mai întâi picioarele, apoi trunchiul, apoi capul. Mă trec fiorii când vorbesc despre asta. Asemenea femei sunt pe jumătate oameni, pe jumătate iele. Le pomenesc și cărțile noastre sfinte. Am citit undeva despre ele.

— În cartea *Măsura dreaptă*, spuse mătușa Ruhl. Povestea cu giuvaiergiul.

— Bine că ți-ai amintit. Pe mine memoria mă cam lasă... Boierul i-a cerut bunicului să-și țină gura, că, de nu, îl taie cu sabia și-i toarnă oțet peste răni. Bunicul n-a povestit nimănui, nici chiar bunicii, despre ceea ce clocea

contele. De-abia după ce Leszczyński a fost pus în lanțuri și toată lumea a aflat de grozăviile din peșteră, i-a mărturisit bunicii că știuse ce se petrecea acolo. Bunica i-a povestit maică-mii, care abia după ce m-am măritat a socotit că-mi poate dezvălui și mie toată istoria.

Era el vrăjitor, dar avea nevoie de timp ca să-și facă treaba. Trebuia să țină posturi, să aprindă lumânări negre, să ardă mirodenii, să bolborosească întruna farmece și descântece. Îl trimitea mereu pe bunicul la Lublin după cuișoare, tămâie, pene de păsărele și felurite buruieni rare. Nu-i îngăduit să ajute oameni din ăștia, dar bunicul ar fi fost crunt pedepsit de boier dacă nu i-ar fi dat ascultare.

Veni și noaptea în care femeia a fost gata. Vru să i-o arate bunicului, dar, de data asta, bătrânul a spus „nu”. „Sunt evreu, a zis el, și legea noastră ne oprește de la așa ceva”. La care moșierul i-a răspuns: „Biblia proslăvește frumusețea Basșebeii, a lui Abigail și a reginei Estera, dar femeia mea este mai frumoasă decât toate. Nu poți să-i privești fața, că te orbește. Când îți vorbește, sângele începe să clocotească în tine. Și e mai înțeleaptă decât regina din Saba”.

Îi ceru bunicului păretare și covoare pentru peșteră. În târg se șoptea că moșierul și-a adus de undeva o iubită. Nimeni n-a văzut-o la lumina zilei, dar noaptea unora li se părea că o zăresc plutind ca o nălucire, cu chipul ascuns sub un văl. Era aici, lângă tine, și, în aceeași clipă, se irosea în întuneric.

Într-o seară, târziu, maică-mea - odihnească-se-n pace! -, ieșind să verse găleata cu zoaie, l-a văzut pe contele Leszczyński trecând în zbor pe un cal negru. Lângă dânsul călărea un soi de arătare femeiască. Bidiviii galopau, dar copitele lor nu atingeau pământul. Mama s-antors în casă cu fața albă ca varul și i-a povestit bunicului ce-a văzut. Dânsul i-a poruncit să nu mai scoată o vorbă și a doua zi a chemat caligraful târgului și l-a rugat să cerceteze mezua⁸⁰.

80 Cutiuță de metal sau lemn, prinsă pe ușorul ușii și conținând un text biblic ce proclamă principiul unicității lui Dumnezeu. Potrivit unei

Cred că ficele contelui nu se mai aflau atunci în castel. Le trimisese mama lor la o rubedenie, ca să nu fie de față la zdruncinul prin care trecea familia lor. Contesa începuse a se deprinde cu năpasta căzută pe capul ei. Adesea el nici nu dormea acasă, ci se desfrâna cu diavolița lui în peșteră. Țăranii istoriseau că iarna, pe gemi cel mai cumplit, moșierul se scălda cu ea în râu. Uneori răzbăteau din peșteră hohote dezmățate. Pesemne că mășcările ei îl făceau pe boier să râdă în gura mea. „O noapte petrecută împreună cu dânsa, îi spunea el bunicului, întrece toate plăcerile lumii acesteia”.

Bunicul îi amintea că există un Dumnezeu care pedepsește nelegiuirile, dar boierul îi răspundea: „Cu toții vom arde în flăcările iadului** – și rânjea ca scos din minți.

Credea c-o să-și facă toate mendrele, dar din asemenea rătăcirii nu poate ieși nimic bun... Dați-mi o înghițitură de apă, că mi se usucă gâtul ori de câte ori vorbesc despre isprăvile lui Leszczyński.

Da, oamenii din tagma asta cred că vor trăi cât lumea. Duminica, moșierul nu mai intra în biserică. De Paște, când în casa oricărui creștin vine preotul după datină să binecuvânteze pâinea, Leszczyński îl gonea. Femeile se năpusteau atunci asupra lui cu blesteme năprasnice. Odinioară, vrăjitorii erau arși pe rug. Chiar și la evrei. Am citit că un om al legii a spânzurat optzeci de vrăjitoare.

Ca s-o scurtez, contele își făcea de cap. Într-o zi, contesa a căzut la pat. Fața i s-a făcut galbenă ca pergamentul. Nu mai mânca nimic. A fost adus un doctor de la Zamosc, dar ce știu doctorii? Fiicele au venit s-o vadă. Se șoptea că moșierul ar fi otrăvit-o pe contesă. Poate că nici n-a fost nevoie s-o otrăvească după ce i-a zdrobit inima. Răutatea e otrava cea mai nimicitoare.

Contesa avea o casetă cu bijuterii. Ca să nu cadă în mâinile bărbatului ei, a ascuns-o într-un loc de nimeni știut. Când și-a dat seama că i se apropie sfârșitul, și-a

chemat fiicele și le-a spus unde-i ascunzătoarea. „Le am de la bunica mea, le-a spus ea, și nu vreau să cadă în mâinile lui”. Fiicele au căutat, dar n-au găsit nimic. Tatăl lor dăduse prin vrăji de giuvaiericale și le înhățase. Când a aflat de asta, contesa n-a mai luptat cu moartea. Ginerii s-au dus la moșier și i-au cerut socoteală. El a scos pistolul, gata să tragă în ei. A vrut s-o îngroape pe contesă fără slujbă, chiar pe moșie. Fiicele nu s-au lăsat și au orânduit o înmormântare așa cum se cuvenea, dar contele n-a mers în urma sicriului. Dacă ar fi făcut-o, oamenii ar fi aruncat cu pietre în el. După îngropăciune, fiicele au plecat și nu s-au mai întors niciodată.

Bunicul se zbătuse mult să le împace cu tatăl lor. Un evreu de curte aproape că face parte din familie. Fetele îl cunoșteau bine pe bătrân. Le ținuse în brațe când erau mici. Le dăruise dulciuri și jucării. Acum, însă, i-au răspuns neînduplecate: „S-a sfârșit. El nu mai e tatăl nostru și noi nu mai suntem copiii lui”.

Fără contesă, curtea a căzut în paragină. Zidurile se dărăpănau, dușumelele putrezeau, în hambare mișunau șobolanii și șoarecii. Chiar și pomii păreau roși de boală; erau acoperiți de pânze groase de păianjen, care atârnav din ramuri ca niște perdele. Unul din vechili s-a prăpădit, celălalt și-a luat tălpășița. Țăranii nu mai arau câmpul și nimeni nu se sinchisea de asta. Mai înainte, se obișnuia ca țăranii să capete câte o limbă de pământ, pe care o lucrau pentru ei două zile pe săptămână; alte patru zile munceau pe moșie pentru boier. Când n-a mai fost cine să-i supravegheze, țăranii lui Leszczyński au lăsat baltă învoielile. Contele l-a chemat atunci pe bunicu-meu și i-a spus: „Lerul, îți dau totul în arendă”. A semnat o hârtie și bunicul a preluat rămășița de moșie.

Stă scris undeva că pe hoț îl așteaptă spânzurătoarea.

Un an sau doi, a fost liniște. Lui Leszczyński nu-i mai trebuiau alte femei. Trăia cu strigoaica lui și bea peste măsură. Din când în când, orice arendaș are de întrebat câte ceva pe moșier. Nu poate hotărî totul de unul singur.

Bunicul se ducea la curte pentru o semnătură pe un act, dar n-avea cu cine vorbi. Când era băut, boierul se culca și nimeni nu-l mai putea trezi. Care evreu ar fi îndrăznit să scoale din somn un conte? Leszczyński zăcea nemișcat și sforăitul lui părea horcăitul unui bou înjunghiat. Nu se dezbrăca și nu-și scotea încălțările. Țăranii spuneau că nu se mai duce la diavolița lui din peșteră; venea dânsa la castel. Slujnica se plângea că așternutul miroase a pucioasă. Iarna se vedeau pe zăpadă urme ciudate de picioare; parcă erau lăsate de niște labe mari de gâscă.

Drăcească plăsmuire a contelui ademenise vulpi și jderi cu nemiluita prin locurile noastre. Țăranii se jurau că, noaptea, stoluri de bufnițe și de lilieci zboară peste semănături și le spurcă. Bunicul tare ar fi vrut să mai îndrepte lucrurile, dar nu era cine să-l asculte.

După toate astea a mai ieșit un zvon: că stăpânul are încă o ibovnică. O șatră de țigani poposea an de an pe la noi. Or fi venind și acum. Se arătau îndată după Pesah în căruțele lor cu coviltir și-și așezau sălașul într-un luminiș de la marginea pădurii. Bărbații aveau bărbi negre, ca și evreii. Spoiau tingiri, ascuțeau cuțite și făceau negoț de cai. Femeile ghiceau în cărți. Rabinul cel bătrân i-a sfătuit pe credincioși să nu aibă de-a face cu ele, dar știți cum sunt oamenii: vor să afle ce sfârșit îi așteaptă. Cu tot respectul purtat rabinului, o mătușa de-a mea - străduiască-se-n ceruri pentru binele meu! - a chemat o țigancă și i-a cerut să-i prezică viitorul. Țiganca i-a spus totul, amănunt cu amănunt. Cum s-a uitat în cărți, a tresărit: „Mai ai de trăit șapte ani buni, începând chiar de azi”. Și așa a fost. A trăit încă șapte ani cu unchiul meu. Se iubeau ca două turturele, într-o zi, după Pesah, întorcându-se de la sinagogă, unchiul i-a spus: „Haele (așa o chema pe mătușa-mea), simt un junghi sub coaste. Adu-mi un pahar cu apă”. Încă înainte de a ajunge la puțina cu apă, mătușa a auzit o bufnitură. Unchiul căzuse mort pe podea.

Da, țiganii. Din ce spiță or fi coborând? Cineva spunea că ar fi evrei loviți de un blestem. Alții cred că sunt

urmași ai triburilor noastre pierdute.⁸¹ O fi sau n-o fi așa, printre ȝiganii care se abăteau pe la noi se afla o femeie neasemuit de frumoasă. Cine-o vedea rămânea amețit de frumusețea ei. Avea doi ochi de jărat și nu era nevoie să fii bărbat pentru a fi vrăjit de ei dintr-o privire. Cum a nimerit ea la moșierul nostru nu se știe nici în ziua de azi. Pesemne că i-a vândut-o tatăl ei, ori, poate, chiar bărbatul ei. ȝiganii fură copii, or fi răpit-o și pe ea de undeva. Nu era oacheșă, doar arsă de soare.

Când a auzit de ȝiganca boierului, bunică-mea a spus: „Două pisici într-un sac. O să vedeți ce încăierare o să iasă”.

Leszczyński se amoretzase de ȝigancă atât de tare, că nu-i mai ardea de diavoliță. Pe atunci, bunicul nu mai ținea moșia în arendă. Nu mai era nici evreul de curte al contelui. Deschisese o prăvălie și din asta trăiau. Copiii și-i căsătorise și o avea numai pe bunica lângă dânsul. Câtă vreme poți îndura toanele unui vrăjitor nebun?

Se povestea că ȝiganca a vrut să fugă și că moșierul a legat-o cu lanțuri de pat. O și bătea. Noaptea, oamenii o auzeau urlând ca o lupoaică. Cine a crescut printre ȝigani nu poate sta locului, fie chiar și într-un palat regesc. Pe ei îi ispitesc neconținut pădurile, câmpiile, depărtările. Habar n-am ce fac iama. Se zice că, la ei, fiecare nou-născut este scufundat într-o găleată cu apă rece; cel care supraviețuiește e în stare să umble gol pe gemi cel mai neîndurător.

Odată, după sărbătoarea de Sucot, bunica ședea în prăvălie și, pentru că tot n-avea clienți, își spunea rugăciunile. Deodată, a intrat în prăvălie un necunoscut cu înfățișare de negustor, care i-a vorbit pe numele bunicului: „Madam Lerul, contele Leszczyński a ucis-o pe ȝigancă”. Bunica a început să tremure: „De unde știți?” Necunoscutul îi răspunse: „Un ȝăran a trecut noaptea prin preajma castelului și l-a văzut pe boier cum o îngropa pe

81 Zece din cele douăsprezece triburi evreiești originare sunt socotite ca dispărute. O legendă susține că ele continuă să existe într-o regiune inaccesibilă.

țigancă". Bunicii nu i-a venit a crede, dar era adevărat. Lucruri din astea nu rămân ascunse. Vestea a trecut din gură în gură până a ajuns la stăpânire. Au venit de la Jonew doi anchetatori să-l descoasă pe Leszczyński. El a tăgăduit totul. „Care țigancă? Era una pe aici, dar am alungat-o”. L-a turnat însă careva și anchetatorii au dat de un loc, între arbori, unde se vedea pământul răscolit. Au poruncit țăranilor să sape acolo și foarte repede s-a ivit leșul țigăncii, nici măcar înfășurat într-un giulgiu. Au scos-o din groapă și s-a văzut că avea gâtul vânăt. Cei doi l-au întrebat: „Cum explicați asta?” Moșierul le-a răspuns: „Nu știu. O fi omorât-o vreun țăran”.

L-au pus în lanțuri, ca să-l ducă la Jonew. Când căruța a trecut prin piață, s-a iscat mare vuiet. Boierul zăcea pe un maldăr de fân, legat ca un vițel cărat la tăiere. Dar graiul nu și-l pierduse: „Ei, voi, evreilor, a strigat el, Dumnezeuul vostru s-a răzbunat pe mine”.

Bunicul, mâhnit din cale-afară, a dat fuga după căruța. „Înălțimea Voastră, l-a întrebat el pe Leszczyński, ce vi s-a întâmplat?” Moșierul i-a răspuns: „Nu eu am făcut-o, ci diavolița. Vino la Jonew și-mi ia apărarea. Dumneata știi care-i adevărul. Numai dumneata mă poți scăpa”. Bunicul a plecat îndată la Jonew și a povestit toată istoria, dar autoritățile nu i-au dat crezare. A fost cât pe ce să-l aresteze și pe dânsul. Un șef de la poliție, care-și râdea de vrăji și de vrăjitori, l-a luat pe bunicul peste picior: „Dacă știai că trăiește cu o diavoliță, de ce ți-ai ținut gura? Umbli cu aiureli. Nu există draci și fantome. Totu-i o prostie”.

Cu toate astea, a venit cu o trupă întreagă să scotocească prin peșteră. Au dat ei de niște unelte vrăjitoarești, dar pe diavoliță ia-o de unde nu-i.

Bunicul, știind să vorbească rusește⁸², a bătut la toate ușile și, până la urmă, a fost învoit să intre în celula contelui. „Nu te-am mințit, i-a spus Leszczyński. Cum am luat-o pe țigancă în casă, au început să se ia la hartă, ca

82 Narațiunea este plasată într-o perioadă când o parte a Poloniei se afla sub dominație rusă.

pisica și câinele. De cealaltă mă săturasem până peste cap. Făpturile din soiul ei sunt făcute din vânt și spumă, nu din carne și sânge. Puterea lor stă în șiretenia limbii. Țiganca, însă, avea un trup arzător ca focul. Am băgat de seamă că cealaltă nici nu avea un trup adevărat și am vrut să scap de ea. Dar nu se lăsa alungată. Eram în pat cu țiganca și diavolița ne despărțea, așezându-se între noi. Odată s-a stârnit o bătaie între ele pe întuneric. După ce s-a lăsat liniștea, am atins-o pe țigancă; era rece. O sugrumase diavolița, nu încapă îndoială. Am îngropat-o în păduricea de lângă castel. **

Bunicul a povestit polițiștilor cele aflate de la boier și ei au însemnat totul pe hârtie. Când a venit ziua procesului, l-au chemat pe bunicul să istorisească și în fața judecătorului ceea ce știa. Dar judecătorul l-a întrebat: „Ai văzut cu ochii tăi ce și cum s-a întâmplat?” L-a osândit pe moșier la doisprezece ani de temniță și i-a spus: „Numai printr-o minune ai scăpat de călău. Cu o sută de ani în urmă, ai fi fost ars pe rug”.

Cât a trăit, bunicul i-a trimis contelui votcă și tutun la închisoare. Fiicele și ginerii n-au vrut să știe de el.

Ascultați mai departe. Pentru că era conte, Leszczyński se bucura de favoruri în temniță. Era ținut singur într-o celulă. Directorul obișnuia să-l poftască în locuința lui, la prânz ori la cină. Avea soție și copii, iar Leszczyński le istorisea felurite comedii. Când voia, putea fi foarte prietenos. Țineau la el de parcă ar fi făcut parte din familie. Copiii îi spuneau „bunicule”. Ușa celulei lui nu mai era încuiată. Pentru că ajunseseră atât de apropiați de Leszczyński, directorul și doamna lui l-au întrebat ce a fost cu țiganca, de ce a ucis-o. El o ținea pe a lui: că diavolița i-a făcut seama. Nu l-au crezut. Toți hoții și criminalii spun că-s nevinovați. Erau în închisoare și condamnați pe viață. Zăceau de atâta vreme acolo, că paznicii nu se mai temeau c-or să fugă; lucrau în gospodăria directorului, tăiau lemne, ajutau în bucătărie, săpau grădina.

Am văzut odată închisoarea din Jonew. Nu era ușor să fugi din ea. Avea o poartă neagră ca smoala și ziduri

înalte de jur-împrejur. Și erau destui paznici. Într-o noapte, unul din viețași a trecut prin dreptul celulei lui Leszczyński și a auzit glasuri venind de-acolo. Vorbea un bărbat și răspundea o femeie. Râdeau și se desfrânau. Pușcărișul a înlemnit. Știa că în clădirea închisorii există o singură femeie: nevasta directorului. Nu aveau slujnică, toate treburile, chiar și gătitul sau spălatul rufelor, erau făcute de către deținuți. Ce-a gândit viețașul acela? Că o să i se scurteze pedeapsa dacă o să-i spună directorului că femeia lui îl înșală.

A doua zi, s-a înfățișat la director și i-a povestit despre glasurile din celula lui Leszczyński. Putea ieși din asta o mare nenorocire, pentru că rușii, când îi apucă gelozia, fac moarte de om. Întâmplarea a vrut, însă, ca soția directorului să fie în acele zile plecată la Lublin după cumpărături, așa că nu putea fi bănuită de păcat.

Ce s-o mai lungesc? în celula contelui fusese diavolița. Se aciuse pe undeva și Leszczyński o chemase cu vrăjile lui. Se spunea că directorul ar fi raportat guvernatorului ceea ce aflate, dar i s-a răs în față.

— Dacă era un vrăjitor atât de iscusit, de ce n-a șters-o din închisoare? întrebă mătușa Ruhl.

— Nu știu. Pesemne că se obișnuise acolo, ca păsărelele în colivie. Și nu-i lipsea nimic. Giuvaiergiul din cartea *Măsura dreaptă* a avut, dacă țin bine minte, cinci copii cu o diavoliță și le-a fost un tată bun.

— Da, așa-i. a

— Îmi mai amintesc de ceva. În cartea sfântă se spune: „Dacă oamenii ar ști câți draci și câte duhuri rele plutesc deasupra lor, ar muri de groază”.

Focul i

Oameni buni, am să vă spun o poveste. Nu e o poveste din cărți. Mi s-a întâmplat chiar mie. A fost o taină a mea, mulți ani la rând. Dar acum zac în azil și n-am să mă mai ridic de pe grămada asta de paie. O știu bine, fraților: de aici mă vor scoate pe targa morților. Așa că vreau să aflați adevărul. L-aș fi chemat pe rabin și pe cei de la comunitate, să treacă totul în catastifele lor. Dar

frate-meu are copii, nepoți și s-ar putea să le fie rușine de cele petrecute.

Ascultați. Mă trag din Jonew, un târgușor nu departe de Zamosc. Locului acela i se spune „moșia lui Sărăcilă”, pentru că pe-acolo sunt prea puțini oameni înstăriți. Tatăl meu – odihnească-se-n pace! – a avut șapte copii, din care cinci – trei băieți și două fete – i s-au prăpădit; creșteau vânjoși, ca stejarii, și dintr-odată se prăbușeau. Din ce pricină? Nu s-a știut. Căpătau fierbințeală mare și-și luau zborul. După ce l-a pierdut pe cel din urmă, Haim-Ioină îi zicea, mama – ostenească-se-n ceruri pentru mine! – s-a stins ca o lumânare. N-a fost bolnavă. N-a mai pus nimic în gură și s-a culcat în pat. Veneau vecinele și-o întrebau: „Ce-i cu tine, Beile-Rivke? Ce te doare?” Ea le răspundea: „N-am nimic. Mă pregătesc de moarte”. Au adus felcerul să-i ia sânge și să-i pună ventuze. Au descântat-o ca s-o scape de deochi ori de farmece. Dar n-a ajutat. În câteva săptămâni s-a uscat, a ajuns un sac cu oase. După ce a rostit rugăciunea dinaintea morții, m-a chemat la dânsa și mi-a zis: „Frate-tău, Lipe, o să iasă la un liman, dar de tine, Leibuş, mi-e tare milă”.

Tata nu m-a iubit. Nu știu de ce. Lipe era mai arătos decât mine, trăgea spre soiul mamei noastre. Avea cap bun la învățătură, dar nu-i plăcea cartea. Eu jinduiam să-nvăț, dar nu mă ajuta mintea: oricât mă străduiam să rămân cu ceva, pe-o ureche-mi intra și pe cealalta-mi ieșea. Nu m-au mai primit la școală. Cu toate astea, când deschid *Tora*, nu mă uit în ea ca mâța-n calendar. Frate-meu Lipe era mândria familiei; eu o făceam de ocară. Când Lipe o scrânteia, tata se uita într-o parte și aducea vorba de altceva. Pe mine, la cea mai mică greșeală, mă lua la palme. Și-avea tata, să mă ierte acolo unde se află, o mână tare grea. Când îți ardea o palmă, te vedeai cu toate neamurile. De când mă știu, mă bătea și mă-nghiontea. Una, două, scotea cureaua de la pantaloni și-mi învinețea trupul. „Nu sta aici!... Nu sta acolo!...” La sinagogă, toți băieții ameteau rugăciunile, dar eu dacă scăpăm un singur „amin”, mă alegeam cu o urecheală. În casă, eram pus la

treburile cele mai grele: aveam o moară de hrișcă și eu eram acela care-nvârtea roata; eu căram apă, eu despicam lemne, eu făceam focul în cuptor și tot eu curățam privata. Cât a trăit maică-mea, era cine să-mi ia apărarea. După moartea ei, am ajuns copilul vitreg al casei. Sufeream, dar ce puteam face? Mă hărțuia și frate-meu Lipe: „Leibuș, fă așa!... Leibuș, nu face așa!...” Uneori, era beat. Senhăitase cu niște derbedei și trăgea la măsă împreună cu ei. Îl știa toți cârciumarii.

Era-n oraș o fată, Havele. Îi mersese vestea de frumoasă ce era. Frate-meu a pus ochii pe dânsa. Tatăl ei ținea o prăvălie de manufactură. Fiind un gospodar răsărit, voia să-și ia un ginere de același rang. Dar frate-meu era hotărât să facă orice ca să n-o scape din mână pe Havele. Mai întâi a cumpărat pețitorii, ca să nu mai calce pragul părinților fetei. Pe urmă, a răspândit un zvon: cum că în familia lor s-ar fi spânzurat cineva, acoperindu-i de rușine. La treaba asta i-au dat o mână de ajutor pramatiile pe care le cinstea cu băutură. Deschidea sertarele tatii și-și lua de-acolo cât voia. Era meșter la vorbă, știa cum să-i păcălească pe oameni. Până la urmă, tatăl mândreței aceleia de fată a obosit și nu s-a mai împotrivit să i-o dea de nevastă. Tot orașul a petrecut la logodnă. De obicei, mirele n-are nevoie de dotă, dar Lipe a știut cum să stoarcă de la tata două sute de guldeni. L-au îmbrăcat ca pe-un conte, din cap până-n picioare. La nuntă au cântat două orchestre: cea din Jonew și cea din Bilgoraj. Cum să nu umble cu nasul pe sus? Tata îmi făgăduise un caftan nou, dar a tot amânat. Când s-a ndurat să cumpere materialul, n-au mai avut timp croitorii. M-am învățat printre nuntași ca un zdrențăros. Fetele mă arătau cu degetul și râdeau. Asta a fost norocul meu.

Am crezut c-am să merg pe urma fraților și surorilor mele cu viață scurtă: am să cad la pat și-am să mor. Dar pesemne că mi-a dat Dumnezeu ani. După căsătorie, Lipe a călcat, cum se spune, cu dreptul. S-a apucat de comerțul cu grâne și i-a mers din plin. Lângă Jonew era o moară de apă, o ținea un evreu bogat, reb Isroel-David al Maică-i.

Frate-meu i s-a băgat sub piele și acela i-a vândut moara pe te miri ce. Cum de l-a nduplecat, nu știu. Se spunea că fostul proprietar vrea să plece în Ereț-Israel. Avea neamuri în Ungaria. A murit nu mult după aceea. Havele a-nceput să facă la copii, unul mai frumos decât celălalt. Se uita lumea la ei ca la niște minuni.

Tata a cheltuit atâta cu însurătoarea lui Lipe, că a rămas lefter. Negustoria nu-i mai mergea. L-au lăsat și puterile. Dacă vă-nchipuiți că frate-meu l-a ajutat în vreun fel, vă-nșelați. Se făcea că n-aude și nu vede nimic. Tata își vărsa năduful asupra mea. Era tot timpul furios, mă batjocorea și mă bătea. Ce-o fi avut cu mine? Prinsese ură împotriva mea. Orice spuneam nu-i plăcea; oricât trudeam nu era de-ajuns.

A trecut un timp și tata a căzut greu bolnav. Frate-meu era vândut afacerilor lui, așa că numai eu îl îngrijeam: îl hrăneam, îl spălam, îl pieptănam, îi căram oala de noapte. I s-a stricat stomacul și vărsa tot ce-i dădeam să mănânce. Boala i-a intrat și în picioare, nu se mai putea ține pe ele și trebuia să-i duc totul la pat. Cu toate astea, mă făcea mereu cu ou și cu oțet. Atâta mă chinuia, că, uneori, îmi venea să fug la capătul lumii. Dar poți să-ți părăsești un tată bolnav? Așa că sufeream și tăceam. Ultimele lui săptămâni de viață au fost un iad. Ofta și-mi arunca cele mai amarnice blesteme. Lipe se arăta de două ori pe săptămână și întreba zâmbitor: „Tată, ce mai faci? Nu-ți e mai bine?” Iar tata, de-ndată ce-l zărea, se-nviora. Eu îl iert. Să-l ierte și Dumnezeu. Parcă știe omul ce face?

Două săptămâni s-a chinuit tata până să-și dea sufletul. Deschidea din când în când un ochi și mă privea furios. După înmormântare, a reieșit că nu mi-a lăsat nici măcar un capăt de ață. Lipe a moștenit totul: casa, moara de hrișcă, mobila, chiar și vesela. Orașul vuia. Oamenii spuneau că e-mpotriva legii. Au deschis *Ghemara* și i-au arătat lui Lipe că trebuie să-mi lase mie, de bunăvoie, casa. Dar frate-meu le-a răs în nas și a vândut casa la repezeală. A pus stăpânire și pe moara de hrișcă. Toate celelalte lucruri le-a dus acasă la el. Am rămas doar cu o pernă. Așa

să ajung curat în fața lui Dumnezeu că tot ce vă spun este adevărul adevărat.

Am început să lucrez la un dulgher și-abia îmi câștigam bucățica de pâine. Dormeam într-o magherniță. Lipe a uitat cu totul că are un frate. Dar cine credeți c-a spus rugăciunea morților după tata? Eu, nu el. Pentru că eu eram în oraș. La moară nu erau zece evrei.⁸³ Oricum, lui nu-i păsa de nimic. O vreme, lumea a cârtit: de ce mă lasă de izbeliște? Pe urmă, ce și-au spus oamenii? Pesemne că am soarta care mi se cuvine. Așa-i în viață: dac-ai apucat să fii o dată călcat în picioare, apoi vor cu toții să te simtă sub talpa lor...

Nu mai eram un băiețandru, îmi mijise barba, dar nimeni nu-mi vorbea de însurătoare. Sau, dacă mi s-a vorbit o dată de o fată, era una pe care nu o voia nimeni. De ce aş minți? Mi-a plăcut o fată, fiica unui cizmar. O vedeam când ieșea în curte cu treburi de-ale casei. Dar s-a măritat cu un dogar. Cine se uită la un orfan? Am și eu o inimă, taie mult m-a durut. Noaptea, mă perpeleam pe pat și nu puteam închide un ochi. Mă tot întrebam: de ce atâtea necazuri? Cu ce am păcătuit față de tata? Într-o clipă de grea mâhnire mi-a trecut prin minte să nu mai spun rugăciunea pentru pomenirea lui. Dar ce mi-am zis? Oricum, e aproape un an de când s-a stins. Și-apoi, cum să te răfuiești cu un mort?

Dar ascultați mai departe.

Odată, într-o seară de vineri, stăteam întins în cămăruța mea pe o grămadă de talaș. Muncisem din greu toată ziua. În acei ani, te duceai de cu noapte la lucru și plăteai din leafa pentru lumânări.

După o săptămână de muncă nu izbuteam să ajung la baie. Vineri nu se mânca la amiază pentru ca seara, la masa în cinstea sâmbetei, să avem poftă de mâncare. La împărțirea bucatelor, stăpâna avea grijă să mă lase flămând. Toți căpătau bucăți mari de pește, dar mie mi se

⁸³ La citirea Torei și la orice rugăciune publică (inclusiv rugăciunea de pomenire a morților — „Kadiş”) este necesară prezența a zece bărbați evrei care au depășit vârsta de 13 ani (formație numită „Minian”).

dădea o coadă cu care mă înecam. Supa era apoasă, fără ochiuri de grăsime. Când ajungeam la came, alegea pentru mine două picioare de găină și niște zgârciuri. Nici n-aș fi avut ce alege, dar, oricum, nu mă atingeam de ele, pentru că, e lucru știut, cine le mănâncă uită tot ce-a învățat. Nici pâine nu căpătăm îndeajuns. Compotul nu-l mai așteptam, poate că nici nu mi-ar fi dat, și mă duceam să mă culc nemâncat.

Era iarnă. În cămăruța mea nu se făcea niciodată foc. M-am întins pe talaș și m-am învelit cu niște cârpe. Auzeam șoarecii umblând în jurul meu. Clocotea în mine o furie nebună. Dacă l-aș fi avut atunci lângă mine pe Lipe, l-aș fi sugrumat. Așa, cel puțin, credeam atunci. Eram supărat și pe Havele. În familiile cumsecade, o cumnată e mai mult decât un frate. Dar ea se gândea numai la dânsa și la copiii ei ca niște păpuși. Se gătea ca o moșiereasă. Când se arăta în sinagogă, de sărbători sau la vreo cununie, își punea o pălărie cu pană. Și-a făcut o haină de astrahan și una de vulpe – și-și atârna pe ea tot felul de giuvaieruri. Iar eu duceam o viață de câine și mă tăvăleam lihnit de foame. În mine fierbea sângele: i-am blestemat și l-am rugat pe Dumnezeu să abată asupra lor toate nenorocirile, toate bolile. Într-un târziu, am adormit.

M-a trezit în toiul nopții gândul răzbunării. Parcă un diavol m-ar fi tras de păr și mi-ar fi strigat: „Leibuș, răzbună-te!”. M-am ridicat și am căutat prin întuneric un sac, pe care l-am umplut cu talaș. Sâmbăta nu-i îngăduit să faci treabă, dar mie nu-mi mai păsa de legea evreiască. Parcă intrase în mine un duh rău. M-am îmbrăcat în tăcere, mi-am pus în buzunar un amnar cu fitil, am luat în spinare sacul cu talaș și m-am strecurat din casă. M-am dus să dau foc întregului avut al lui Lipe, moara, hambarul, casa. Să se-aleagă cenușa din tot ce-a agonisit! Era o beznă adâncă și aveam mult de mers. N-am trecut prin oraș, m-am strecurat pe niște ulițe dosnice, apoi am străbătut imașul și am dat în drumul dintre ogoare. Știam că voi pierde totul: și lumea asta, și lumea cealaltă. M-am gândit și la mama. Ce-și va spune ea în mormânt? Dar,

dac-ai intrat într-un vârtej, nimic nu te mai oprește. Vorba ceea: îți scoți ție un ochi ca să-i poți scoate altuia pe amândoi. Se prea putea să mă-ntâlnesc cu vreun țăran sau chiar cu un cunoscut. Dar fie ce-o fi! Mă mâna numai setea de răfuială.

Am mers și am tot mers așa. Bătea vântul și frigul îmi intra în oase. Călcam în zăpadă până aproape de genunchi. Ieșeam dintr-o groapă și cădeam în alta. Într-un sat, s-au repezit câinii la mine. Când un câine începe să latre, se iau și ceilalți după el. Se ținea după mine o haită întreagă, am crezut c-o să mă sfâșie. E de mirare că nu s-au trezit țăranii. M-ar fi luat drept un hoț de cai și m-ar fi ciomăgit. Mi-a venit să arunc sacul și să mă-ntorc la culcușul meu ori să fug unde m-or duce ochii. Dar necuratul m-a stârnit din nou: acum ori niciodată! Și am mers mai departe. Talașul e ușor; cu toate astea, când cari un sac în spinare, chiar dacă e umplut cu talaș, vine și clipa când simți că-ți rupe oasele. Eram lac de sudoare. Însă nu m-am oprit. Pășeam mai departe scrâșnind din dinți.

Și să vedeți ce s-a întâmplat.

În timp ce mergeam, am văzut deodată înroșindu-se cerul. Să fie zorile? Nu se putea, fiindcă era îndată după vinerea scurtă⁸⁴, când nopțile sunt tare lungi. Nu mai aveam mult până la moară. Am grăbit pașii, aproape că fugeam. Ce s-o lungesc? Când am ajuns acolo, am văzut că moara arde. Luase foc și casa lui frate-meu. Ei, ce-aveți de spus? Venisem cu gândul să dau foc și am găsit totul arzând. Câteva clipe am rămas încremenit. Parcă mi s-a ridicat un vâl de pe ochi. Am aruncat sacul cât colo și-am alergat strigând în gura mare spre poarta morii. Am dat să și intru pe ea, dar mi-am amintit de Lipe și de ai lui. I-o fi înecat fumul în casă. M-am năpustit în dormitor, l-am luat pe Lipe în brațe, am spart fereastra și l-am aruncat afară, în zăpadă. La fel am făcut cu nevastă-sa și cu toți copiii, unul după altul. La câteva minute după ce i-am scos, acoperișul s-a prăbușit. Veniseră și țăranii din vecinătate și s-au zbatut să stingă focul. Din casă nu s-a mai ales decât o

movilă de cenușă și un coș. Dar moara a rămas în picioare. La lumina pălălaiei mi-am zărit sacul. L-am azvârlit în foc și s-a mistuit cât ai clipi.

S-a făcut ziuă. Lipe, Havele și copiii lor au fost adăpostiți de țărani. Scăpaseră nevătămați. Când a dat cu ochii de mine, Lipe m-a-ntrebat: „Ce-i cu tine? Ce cauți aici?” N-am știut ce să-i răspund. Cumnată-mea a-nceput să țipe: „El a pus focul!” și s-a năpustit cu unghiile în ochii mei. Țăranii s-au repezit și ei la mine: „Ce diavol te-a adus aici?” Mi-a pierit graiul. S-au pornit să dea în mine cu pumnii, cu picioarele, cu furcile. Când m-a văzut plin de sânge, Lipe i-a oprit: „Destul, oameni buni! Să-l pedepsească Dumnezeu de-acum încolo!”. Și m-a scuipat în față.

Am ajuns cum am putut acasă. Mai mult m-am târât în patru labe, ca o fiară străpunsă de glonț, decât am mers. M-am oprit din loc în loc, să-mi răcoresc rănilor cu zăpadă. În oraș era mare fierbere. Mă-ntrebau cu toții: „Cum de te-ai nimerit acolo? Cum de-ai știut că-i pârjol la frate-tău?” Dulgherul a intrat în chichineața mea strigând că-i lipsește un sac și că eu oi fi fost acela care a dat foc morii lui Lipe. Lumea a luat-o de bună, în târg numai despre asta se vorbea.

Mi-am dat seama că-i de rău, c-o să fiu azvârlit în temniță ori legat de inelul de fier de la intrarea în sinagogă – și am fugit din Jonew. Unui căruțaș i s-a făcut milă de mine și m-a dus sâmbătă noaptea la Zamosc. N-avea călători, căra niște butoaie și m-a băgat printre ele. La Zamosc se știa de foc, așa c-am plecat la Lublin. Am făcut acolo dulgherie. M-am însurat, dar n-am avut copii. Am muncit din greu, fără a putea strânge mare lucru. Frate-meu Lipe a ajuns un magnat – jumătate din Jonew era al lui – și a uitat cu totul de mine. S-a-ncuscrit cu rabini și bogătași. Acum nu mai e-n viață. Cât a trăit s-a bucurat de cinstirea tuturor.

Până azi, n-am povestit nimănui istoria asta. Cine m-ar fi crezut? Nici n-am vrut să se știe că mă trag din Jonew. Când eram întrebat de unde sunt, răspundeam că din

Sezebrzescyn. Dar acum, în pragul morții, de ce să mai mint? Tot ce v-am spus e adevărul, adevărul gol-goluț. Asupra unui singur lucru nu sunt dumirit – și n-am să fiu nici în groapă: cum de-a izbucnit focul chiar în noaptea aceea?

Mi-a trecut deunăzi prin minte că de la focul din inima mea s-a aprins casa lui Lipe. Voi ce credeți?

— Din mânie nu se-aprinde o casă.

— Se spune că mânia arde.

— E numai o vorbă.

— Așa o fi, dar, când am văzut focul, am uitat de toate și am sărit să-i scap. De n-aș fi fost eu, ar fi ars de vii. Acum, când abia aștept să mă călătoresc pe cealaltă lume, vreau să se știe adevărul...

A DOUA VIAȚĂ 1

Dragii mei, s-ar putea să nu-mi dați crezare, dar eu știu ce vă spun: există oameni întorși din moarte. Am cunoscut și eu unul, chiar din orașul nostru. Dacă vreți, vă povestesc despre el. Așadar, trăia în Turbin un evreu cu stare. Și – să vă ferească Dumnezeu! să ne ferească pe toți! – omul ăsta a căzut greu bolnav. Doctorii ziceau că i s-a-mbrăcat inima-n grăsime. A plecat la băi, să mai dea jos din greutate, dar n-a ajutat la nimic. îl chema Alter – și pe nevastă-sa Și fre-Lee. Parcă-i am în fața ochilor; dânsa – uscată ca un țâr, numai piele și oase, neagră ca noaptea; el – mic de stat, cu fața luminoasă, înconjurată de o bărbuță rotundă, și cu burtică. Cu toate că erau bogați, ea umbla cu încălțări scâlciate, cu un șal ponosit pe cap – și căuta chilipiruri. Când auzea că într-un sat din apropiere se poate cumpăra ieftin un săculeț de secară sau o oală cu hrișcă, se ducea acolo pe jos și atâta se tocmea, că, până la urmă, țăranul îi vindea marfa pe mai nimic. Se trăgească mai ierte acolo unde-i acum! – din oameni tare mărunți. El era negustor de lemne și tovarăș la un gater. Jumătate din târg cumpăra de la el scânduri și lemn de construcție. Îi plăcea viața. Se îmbrăca elegant: caftan scurt, ghete de șevro... Bărbuța îi era pieptănată cu atâta grijă, că-i puteai număra firele de păr. La masă, obișnuia numai feluri alese.

Nevastă-sa mânca pe sponci, dar, când era vorba de gusturile lui, nimic nu era scump. Pentru că lui îi plăceau supe cu ochiuri de grăsime, ea îl sâcâia pe măcelar tot cerându-i carne grasă și un os cu măduvă pe deasupra. Pe vremea mea, soții se iubeau. Nu se auzea de divorțuri. Dar Și fre-Lee era atât de vrăjită de Alter, că lumea-și râdea în pumni: bărbatul meu încolo, bărbatul meu încoace... Dumnezeu și Alter... Copii n-au avut. E lucru cunoscut: când o femeie n-are copii, toată dragostea ei se revarsă asupra bărbatului. Doctorii spuneau că vina e a lui. Dar mai știi?

Cum vă spuneam, Alter a căzut la pat și nu i se găsea leacul. Au fost chemați doctorii cei mai mari, dar degeaba. Zăcea în pat și se stingea văzând cu ochii. Mânca bine, dar puterile îl lăsau. Ea îl hrănea cu porumbei fripți, marțipan și nu mai știu cu ce alte bunătăți. Îmi amintesc că tata - odihnească-se-n pace! - m-a trimis cu o carte la dânsul. Am intrat în odaie și l-am văzut întins pe sofa, într-un halat verde și cu ciorapi albi. Arăta bine. Părea sănătos, dar pânțelele îi era umflat cât o tobă. A luat cartea, mi-a dat o prăjitură și m-a ciupit blând de obraz.

După numai câteva zile, am auzit că Alter e pe moarte. Cei de la obștea de înmormântări se și înfățișaseră la ușa lui. Dar să vedeți ce s-a întâmplat. Când el era gata să-și dea sufletul, și fre-Lee a fugit s-aducă felcerul. Ce putea să mai facă felcerul, decât să-și holbeze ochii la el? Când femeia a intrat în casă cu felcerul, Leizer Godl, mai-marele peste obștea de înmormântări, ținea un fulg lângă nările lui Alter. Fulgul rămânea nemișcat, semn că Alter nu mai răsufla. Viața lui se încheiase și trebuia dat jos de pe pat. Văzând asta, pe Și fre-Lee a apucat-o o furie sălbatică și a început să urle, de se-auzea până departe: „Tâlharilor! Ucigașilor! Fiare ce sunteți! Ieșiți din casa mea! Alter o să mai trăiască!” A luat un băț în mână și a început să-i lovească pe cei de față ca ieșită din minți. Pe urmă, s-a năpustit asupra mortului cu strigăte de jale: „Nu mă lăsa singură! Ia-mă cu tine!” îl zgâlțâia, îl scutura și plângea în hohote deznădăjduite, cum nici de Ion-Kipur nu se aud. Au

vrut s-o smulgă de-acolo pentru că nu-i îngăduit să tulburi liniștea unui mort. Dar Și fre-Lee sărea și se zbătea ca o jivină, gata să-i sfâșie. S-a azvârlit din nou asupra decedatului, ținându-i în urechi: „Alter, trezește-te! Alter, trezește-te!” Pe un om viu asemenea urlate l-ar fi asurzit. Iar au vrut s-o tragă deoparte, dar, deodată, Alter s-a mișcat și a scos un suspin. Nevastă-sa îl adusesese înapoi din lumea morților.

Să știți că, atunci când un om se stinge, sufletul nu-i zboară îndată la cer. Se zbuciumă în preajma mortului, vrea să se întoarcă în el, pentru că s-a obișnuit cu dânsul. Dacă se aud țipete asurzitoare, se sperie și intră la loc în trup. Dar nu pentru multă vreme, fiindcă nu-și poate găsi liniștea într-un corp măcinat de boli. Câteodată sentâmplă, totuși, să nu-și mai ia zborul – și omul acela e un rechemat din moarte.

De fapt, e un lucru oprit. Dacă-ți este sortit să mori, trebuie să mori. Pe lângă asta, cel rechemat din moarte nu-i un om ca toți oamenii. Plutește într-o lume a închipuirilor. Este aici și nu este aici. S-ar simți mai bine în mormânt. Dar trăiește, mănâncă. Se poate culca cu nevasta. Doar că nu lasă umbră. La Lublin era unul dintr-ăștia. Ședea toată ziua în sinagogă și tăcea. A tăcut așa doisprezece ani, fără a arunca măcar în psalmi o privire. Când a murit, s-a ales din el doar o legătură de oase, pentru că tot timpul nu încetase să putrezească. Nici n-au prea avut ce înmormânta.

Cu Alter a fost însă altfel. Din ziua aceea s-a simțit tot mai bine. Vorbea, glumea, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Picioarele i s-au dezumflat, grăsimea adunată în jurul inimii s-a topit. Orașul vuia. Veneau curioși de prin alte părți să-l vadă pe Alter. Lumea murmură că obștea de înmormântări îngroapă oamenii de vii. Dacă Alter a fost trezit din morți, poate că și alții ar fi putut fi readuși la viață, fiind doar în stare de letargie.

În grija ei nebună, și fre-Lee ar fi vrut să-l țină pe Alter în casă, cu ușa încuiată și storurile trase, ca nimeni să nu-l vadă, nici vecinii și nici măcar felcerul. Dar nu i-a

mers. Dragii mei, în mai puțin de o lună, Alter s-a arătat în piață, cu bastonașul în mână, cu barba pieptănată și ghetele lustruite. Oamenii îi dădeau binețe, se strângeau în jurul lui și-i urau sănătate. Să nu credeți însă că istoria lui Alter s-a sfârșit aici. Nu vă grăbiți. A trecut încă multă apă pe sub poduri până la sfârșitul ei. Era întrebat: „Ce s-a petrecut cu tine când n-ai mai răsuflat?” * Iar el răspundea: „Am mâncat bucăți din Leviathan, muiate în muștar”. Pus pe glume fusese el întotdeauna. Se spunea că rabinul a trimis după dânsul și s-au închis împreună în odaia de judecată. Nimeni n-a aflat ce-au vorbit între ei.

Cum o fi fost, cum n-o fi fost, Alter era viu ca toți viii. I s-a dat și o poreclă: mortul viu. Vindea din nou scânduri și bușteni. Cei de la obștea de înmormântări strâmbau din nas, pentru că nu-și primiseră partea. La început, lumea se cam temea de el, pe urmă și-a dat seama că n-are de ce să-i fie frică: a bolit mult, dar i-a trecut; sâmbăta vine la sinagogă și-i mulțumește lui Dumnezeu că l-a scos din ghearele morții. Era de așteptat să facă o danie azilului și să dea o masă celor săraci, dar lui nici nu i-a trecut prin gând. Și fre-Lee umbla semeată toată vremea și nu se uita la nimeni. Cine se mai putea asemui cu dânsa? Cine a mai izbutit să trezească un mort la viață? În târgul nostru mulți oameni se îmbolnăveau și femeile lor ar fi vrut să-i țină vii, dar niciuna nu avea gura ei. Dacă toți ar putea fi rechemăți la viață, atunci îngerul morții ar trebui să-și lepede paloșul.

Dar ascultați ce s-a întâmplat. Alter avea la gater un tovarăș, Falie Vaingartn îl chema. Pe atunci, oamenii își spuneau pe numele mic, dar Falie era un fel de boier evreu și de aceea lumea îi vorbea pe numele de familie. Fapt e că Falie Vaingartn a venit într-o zi la rabin și i-a dezvăluit un lucru ciudat: Alter a început să se țină de lucruri necurate și să-l fure; ba, trage și niște sfori ca să rămână el singurul stăpân al gaterului. Rabinului nu i-a venit a crede. Un om ca Alter, cunoscut prin cinstea lui, să devină deodată un pungaș? De neînchipuit! Falie Vaingartn nu era omul care să umble cu scorneli. A fost chemat Alter. Când a început el a turui cu gura, l-a năucit pe rabin. A dezgropat niște

socoteli vechi de când lumea. Avea un sac de pretenții, cerea câte-n lună și-n stele. Își pusese chiar în gând să se judece la tribunal. Falie Vaingartn, văzându-se amenințat să rămână pe drumuri, a cerut un arbitraj între evrei. Alter și-a dat iar drumul la gură și a scos o sumedenie de hârtii. Cei chemați să găsească o ieșire nu puteau înțelege: „Ați lucrat atâta vreme împreună. Ce s-a petrecut așa, deodată, între voi?” Dar Alter căuta cearta cu lumânarea. A pornit un proces care nu se mai sfârșea. A costat o avere. Falie Vaingartn a pus totul la inimă și a murit amărât. Nu mai țin minte cine a câștigat procesul. Gaterul a fost preluat de moșierul ținutului, iar văduva lui Falie a rămas pe drumuri. Rabinul l-a întrebat: „Așa-i mulțumești lui Dumnezeu că te-a făcut din mort viu și te-a pus din nou pe picioare?” Răspunsul lui Alter a sunat ca un lătrat de câine: „Nu Dumnezeu a făcut asta, ci Și fre-Lee”. Și mai departe: „Nu există cealaltă lume. Cât am fost mort n-am văzut nimic: nici iadul, nici raiul”. Rabinul a crezut că Alter a-nnebunit. Chiar o fi înnebunit. Dar aveți răbdare.

Nevasta-sa, și fre-Lee, era o-ngalată, o flenduroasă. Se zicea că, în locul unde se oprește ea, crește o grămadă de gunoi. Deodată, Alter i-a cerut să se gătească, să-și pună podoabe. „Nevasta, i-a spus el, nu e nevastă numai sub plapumă. Vreau să mă plimb cu tine pe Strada Lublinului”. Și fre-Lee și-a comandat o duzină de rochii.

Sâmbăta după-amiaza se arăta pe stradă, cu Alter la braț, printre calfele de croitori și de cizmari care umblau brambura. Lumea se întreba uluită: ce păcăleală o mai fi și asta? Cine avea picioare alerga după ei ca după urs. Dragii mei, Alter și-a ras și barba, a ajuns, vasăzică, un eretic. Astăzi, dai de eretici pe unde te-nvârți. Orice neisprăvit își pune un surtuc scurt și-și rade barba. Pe vremea mea aveam în târg un singur eretic: farmacistul. Oamenii au început să creadă că, atunci când Și fre-Lee l-a readus la viață pe Alter, a intrat în el un suflet străin. Alter n-a mai fost Alter, ci un altul. Când un om moare, vin în zbor sufletele rubedeniilor, printre care sunt și suflete câinoase. Așa spunea reb Oriș Vijnițer, un învățăcel al rabinului celui

bătrân. Nu, nu mai era Alter cel dinainte. Vorbea altfel, râdea altfel, privea altfel. A început să se uite la alte femei. Când se opreau asupra cuiva, ochii lui stârneau fiori de gheață.

Unde-am ajuns? Da, s-a lepădat de credință și s-a nhăitat cu tot soiul de haimanale. La început, nevastă-sa n-a crâcnit. Să nu se supere pe mine acolo unde este, dar multă minte-i lipsea. Când scotea dânsul o vorbă, ea dădea îndată din cap a încuviințare. Și uite că s-a ivit într-o zi în oraș un fel de cuconiță din Varșovia. Venise la soră-sa, care era și ea o poamă bună. Bărbatul acesteia ținea o frizerie, unde se bărbiereau țăranii în zilele de târg. Lumea îl știa că pe un scandalagiu și un bătauș. Inși din ăștia sunt în stare de orice. Avea o colivie cu multe păsărele, care cântau toată ziua, și un câine de rasă. Nevastă-sa nu-și tăia părul.

Femeiușcă venită din Varșovia era divorțată. O fi fost măritată cu vreun derbedeu de teapa ei. Umbla împopoțonată, voia să ia ochii oamenilor. Dar cine să se uite la dânsa? Poți să-mbraci și o mătură cu o rochie frumoasă. A arătat femeilor că poartă ciorapi lungi, croșetați și dantele la chiloți. Pe cine credeți c-a îmbrobodit până la urmă? Pe Alter. Când s-a aflat asta în târg, lumea nu-și mai revenea din uimire. În acele timpuri, chiar și neciopliții cei mai neciopliți știau ce-i măsura. Numai că Alter nu era un om ca toți oamenii. Își pierduse orice urmă de rușine. Când trecea cu pupăza aceea prin piața, era privit batjocoritor și arătat cu degetul. Unii îi huiduiau și chiar îi scui-pau. Intra cu ea în cârciumă la mijloc de săptămână, ca un țăran cu țărancă lui, se așezau la o masă și turnau vin în ei, pahar după pahar.

Când a aflat unde-i și ce face bărbatul ei, și fre-Lee a dat fuga la cârciumă. Alter a tăvălit-o în noroi, iar străina, stricata aceea, și-a râs de dânsa'. Și fre-Lee l-a întrebat pe Alter: „Nu-ți mai pasă de judecata oamenilor? 4* La care, el i-a răspuns (iertăți-mă că zic după el): „Oamenii să mă pupe știi tu unde...44 Și fre-Lee i-a strigat desfrânatei: „E bărbatul meu! 44 „E și al meu44, i-a răspuns, rânjind,

aceea. Cârciumarul a încercat să se amestece și s-a ales și el cu ocări. Când o femeie o ia razna, e mai de temut decât cel mai afurisit dintre bărbați. Cățeaua l-a băgat chiar pe Alter în sperieți. N-am fost de față, dar se povestea că a apucat cu furie ulciorul și l-a azvârlit cât colo.

Turbinul nu-i Varșovia. Toată lumea fierbea. Rabinul l-a trimis iarăși pe ceauș după Alter, dar el s-a făcut că n-aude. Au vrut să-l sperie cu anatema și nici de data asta nu s-a sinchisit. Se avea bine cu stăpânirea – și asta cântărea cel mai mult pentru el. Avea mereu chef de ceartă, îi plăcea să facă mereu oamenilor în ciudă. După câteva săptămâni, târfa și-a luat tălpășița și s-a crezut că lucrurile se vor liniști. Da' de unde! mai trec niște zile și rechematul din morți îi trânteste nevesti-sii o minciună gogonată: cum că are de cumpărat în Volhinia o pădure, o mare plească, și că trebuie să plece îndată într-acolo. A strâns toți banii din casă, ba a și amanetat toate bijuteriile nevesti-sii, ca să aibă, zicea el, cu ce da la cap concurenților. A tocmit o brișcă trasă de doi cai. Lumea a simțit că pune la cale un lucru urât și i-a spus Și fre-Leei să fie cu băgare de seamă. Dar ea mai credea orbește în Alter. I-a pus într-un geamantan lenjerie și haine și i-a pregătit pui fripți și dulceată pentru drum. Înainte de a pleca, Alter i-a dat o cutie și i-a spus: „Înăuntru sunt trei polițe. Joia viitoare, să le scoți din cutie și să te duci cu ele la rabin. Banii sunt la dânsul, lăsați de datornicul pe care l-am chemat la o înfățișare.⁴⁴ Dânsa a luat de bună povestea asta, iar Alter s-a urcat în brișcă și birjarul a dat bici cailor.

În joia săptămânii următoare, și fre-Lee a deschis cutia – și ce credeți c-a găsit în ea? Un act prin care Alter divorța de ea. Femeia a scos un țipăt și a leșinat. Au stropit-o cu apă și, după ce s-a dezmeticit, a dat fuga la rabin. Rabinul s-a uitat la hârtie și a zis: „Nu se mai poate face nimic. Un act ca ăsta poți să-l agăți de ceva sau să-l strecuri sub ușă, dar ce-i scris în el rămâne hotărât”. Nu vă mai spun ce zarvă s-a iscat atunci în Turbin. Vă dați seama și singuri. Și fre-Lee își sfâșia obrajii și striga: „De ce nu l-am lăsat să crape? Găsi-l-ar moartea oriunde s-ar

ascunde!” A căutat prin casă și a văzut că a pus mâna pe tot ce era de preț; îi furase chiar și broboada cu tiv aurit pe care o purta de sărbători. Îi rămăsese numai casa, de fapt nici atât, pentru că o ipotecase bărbierului. Orânduise totul cu mare șiretenie. Doar câteva hârburi îi rămăseseră Și fre-Leei. Odinioară s-ar fi trimis iscoade, să-l gâbjească pe ticălos. Evreii își puteau face singuri dreptate pe atunci. La intrarea în sinagogă exista un inel gros de care erau legați tâlharii ca ăsta. Acum, în ochii stăpânirii, evreul nu face nici cât o ceapă degerată. Alter îi mituise pe toți.

Rabinul l-a chemat pe bărbier împreună cu nevastă-sa și i-a întrebat unde se află perechea aceea de nelegiuiți, dar ei s-au jurat că nu știu nimic. Or fi fiind la Lublin sau la Varșovia, dacă n-au plecat în America. Rabinul a vrut să știe ce-i cu ipoteca asupra casei și bărbierul a scos o hârtie din care se vedea că i-a împrumutat bani lui Alter. Avea el bani de dat cu împrumut așa cum sunt eu contesa Radzivil. Dar cei de teapa asta nu se tem de Dumnezeu. Pentru câteva ruble sunt în stare să-și vândă și tatăl și mama. Ca și cum ar trăi veșnic, nu i-ar mai răbda pământul! Văzându-se atât de jalnic păcălită, și fre-Lee a căzut bolnavă și n-a mai vrut să se dea jos din pat. Nu pune nimic în gură. Ba îl blestema cumplit pe Alter, ba se bătea cu pumnul în piept și striga: „Singură mi-am făcut-o! Singură! „Râdea și plângea, de ai fi zis că diavolul s-a cuibărit în ea. Frizerul a vrut s-o dea afară din casă, dar nu l-au lăsat oamenii și până la urmă s-a-nvoit s-o lase într-o cămăruță din pod. După câteva săptămâni, și fre-Lee s-a mai înzdrăvenit și a pornit cu sacul prin sate, ca un bărbat. Agonisea cu ce să-și țină sufletul, doar era pricepută în negustorie. Pețitorii i-au vorbit de măritiş; ea însă nici nu voia să audă. Cu cine se-ntâlnea, numai de Alter aducea vorba. Sâcâia lumea cu poveștile ei. „N-aveți grijă, zicea, o să se mai întoarcă la mine. Târfa nu pe el îl vrea, ci banii lui. După ce l-o stoarce de tot ce are, o să-i dea un picior în spate...” Oamenii o întrebau: „Și-ai să-l primești la tine pe escrocul ăsta?” „Numai de s-ar întoarce! le răspundea dânsa. Am să-i spăl picioarele și-am să beau zoaiile”. Îi

rămăsese un cufăr și strângea în el pânzeturi și lânăuri ca o mireasă. Îl aștepta cu nădejdea c-o să se mărite din nou cu el - și-i trebuia a doua zestre. Asta se cheamă acum dragoste, pe vremea mea i se zicea orbire.

Când sosea cineva dintr-un oraș mare, dădea fuga: „Poate l-ați văzut pe bărbatu-meu...” Dar nimeni nu-l întâlnise. Se zvonise că s-ar fi botezat. În răstimpul ăsta, frizerul s-a prăpădit, iar nevastă-sa a vândut totul și s-a mutat din Turbin. De bună seamă, s-a dus la pramatia de soră-sa.

A trecut o vreme și nimeni nu credea că Alter o să mai dea vreun semn. Dar nu vă grăbiți. Într-o sâmbătă după-amiază, și fre-Lee moțăia pe canapea (că nu se pricepea nici măcar să silabisească *Tora* tălmăcită pentru femei), când s-a deschis ușa și a intrat un ostaș. „Aici stă Șiffe-Lee?” „Da, eu sunt”. Ostașul a scos o hârtie. „Ești nevasta lui Mașenik Alter?” „Da, sunt nevasta lui”, i-a răspuns și fre-Lee și s-a făcut albă la față. Neștiind rusește, a chemat un tălmăci...

Dragii mei, Alter se pusese pe hoții. L-au prins și l-au osândit la ani grei de temniță. În închisoarea din Lublin l-a cumpărat pe acel ostaș și i-a încredințat scrisoarea. Soldatul se ducea... cum îi spune?... în permisie. Cum de-și făcuse Alter rost de bani în închisoare, n-am de unde ști. Pesemne că-i ținea bine ascunși pe undeva. N-am citit scrisoarea, dar cei care au citit-o ziceau că Alter se pricepe să stoarcă lacrimi și unei pietre. Îi scria fostei neveste: „Și fre-Lee, mult am păcătuit împotriva ta! Scapă-mă de aici! Scapă-mă! Mă sting ca o lumânare. Mai bine moartea decât viața asta!”... Căteaua aceea, cumnata bărbierului, îl lăsase gol, ba l-a și turnat la poliție. Iar au avut despre ce vorbi cei din Turbin. Erau încredințați că nu de florile mărilor fusese Alter închis. Dar proasta de Și fre-Lee a pornit să bată la ușile bogătaşilor, să le scoată din țâțâni, nu alta. „Nu-i vina lui, striga ea întruna, totul i se trage de la boală...” O dădeau afară pe ușă și se-ntorcea pe fereastră. Îndurase atâtea și încă nu se dumirise cine-i Alter, neghioaba de ea. O întreba: „Ce-ai nevoie de porcul

ăsta?" și ea se făcea foc. Nu îngăduia nimănui nici cea mai nevinovată vorbuliță despre Alter.

O fi avut ea niște bănuți strânși la ciorap. A vândut și ce-i mai rămăsese, chiar și vesela de Pesah⁸⁵. S-a și împrumutat. A smuls tot ce a putut, de la vii și de la morți. Ce să vă mai bat la cap? A ajuns la Lublin și a-ntors lumea cu josu-n sus. Nu știu ce a făcut, dar l-a scos pe Alter de la răcoare. A costat-o destui bani și a trebuit să sărute cizmele multor mărimi.

S-a-ntors acasă cu dânsul. Toată suflarea târgului le-a ieșit în întâmpinare. Alter ședea lângă ea în căruță, dar era greu să-l recunoști în bărbatul acela fără barbă, cu mustăți groase, într-un caftan scurt și în cizme de măcelar. Era un străin, nu Alter... dar, dacă te uital la el cu luare-aminte, era totuși Alter. Același aer, aceeași călcătură. Spunea fiecăruia pe nume și întreba de toate și de toți. Se ținea de glume și folosea cuvinte deșucheate, care le făceau pe femei să roșească. Bărbații l-au întrebat: „Unde ți-e barba?” Și el le-a răspuns golănește: „Am amanetat-o la un cămătar”. L-au mai întrebat: „Cum poate un evreu să calce atât de strâmb?” „Ce, voi sunteți mai buni? le-a răspuns el. Toată lumea fură”. Și-a-nceput să arunce asupra fiecăruia hârdaie de murdării. Pe nimeni n-a cruțat. Gura era a lui Alter, dar nu și felul de a vorbi. Se vedea de la o poștă că un diavol sălășluiește în el. Șiffe-Lee voia să-l potolească, să-i astâmpere țâfna. Fremăta în jurul lui ca o cloșcă. Uitase că-s divorțați și avea de gând să-l ia acasă la ea. Dar rabinul i-a trimis vorbă că n-are voie să locuiască sub același acoperiș cu Alter. N-ar fi trebuit nici să călătorească împreună în aceeași căruță. Alter își râdea de legea evreiască, dar n-a fost pe a lui. S-au băgat în treaba asta niște femei cucernice și i-au ținut departe unul de altul timp de douăsprezece zile. Apoi s-au cununat. Și free-Lee s-a mbăiat după datină. O mireasă evreică e datoare să se ducă la baia rituală, chiar dacă se recăsătorește cu același bărbat.

⁸⁵ Evreii religioși folosesc în zilele sărbătorii de Pesah oale, veselă și tacâmuri speciale.

Dragilor, la o săptămână de la nuntă, Alter s-a apucat iar de hoții. În zilele de iarmaroc, se ducea la piață și-și băga mâna-n buzunarele oamenilor. Umbla prin sate să fure cai. Nu mai era gras. Slăbise și devenise mlădios. Se cățara pe acoperișuri, spărgea lacătele, intra în grajduri. Țăranii au alcătuit putere și stăteau de veghe, să pună mâna pe el. Numai sprinteneala lui de veveriță l-a scăpat de mânia lor. De rușine, și fre-Lee nu se mai arăta în oraș. Stătea în casă, cu storurile trase. Nu-i greu să ne închipuim ce s-a întâmplat între ea și bărbatul ei.

N-a trecut mult și Alter s-a pus în fruntea unei adunături de inși fără căpătâi. Îi învăța cum să fure și-și primea tainul. A fost iarăși închis, și nu o dată, dar i se dădea mereu drumul din pușcărie. S-a mprietenit la cataramă cu hoții din Piask.

Chefuia prin cârciumi cu banda lui. Îi cinstea pe toți cu bere. I-a ieșit și un cântec, în poloneză. Îi țin minte și acum cuvintele (se știe: prostiile nu se uită):

Domn Alter are o inimă largă.

Ne umple întruna ulciorul cu bere...

Dragii mei, e o vorbă: pe hoț îl așteaptă spânzurătoarea. Odată, în timp ce chefuia cu fărtații lui, a năvălit peste ei un pâlc de cazaci cu săbiile scoase din teacă. Sosise o depeșă de la guvernator ca Alter să fie legat în lanțuri și aruncat în temniță. Când și-a dat seama că nu mai are scăpare, a pus mâna pe cuțit și s-a luptat de unul singur, pentru că ceilalți au dat bir cu fugiții. Cârciumarul a povestit mai târziu că Alter a dat în cazaci ca-n varză. A răsturnat mesele și a sărit peste butoaie. Dar unul e ca niciunul. L-au împuns și l-au tăiat cu săbiile până l-au umplut de sânge. Și de data asta, și fre-Lee a venit în goană; a încercat să-i oblojească rănilor, să-l țină în viață. Dar el i-a strigat: „Destul! „și dânsa a întepenit. Atâta putere avea asupra ei! A fost chemat felcerul. Zadarnic, era prea târziu. Au vrut să-i facă autopsie, dar târgul l-a răscumpărat.

Nu l-am văzut mort. Mă măritasem, eram cu burta la gură. Dar cei care s-au dus să-l vadă au jurat că arăta ca

un leș scos din groapă. Cădeau bucăți din el. Nu i se vedeau ochii, chipul... La spălat, i s-au frânt o mână și un picior. N-am fost de față, dar nu cred să fie scorneli. Cei rechemăți la viață putrezesc de vii. A fost înmormântat noaptea, undeva, la gardul cimitirului. Păcălita de Și fre-Lee i-a pus o piatră pe mormânt și, cât a mai trăit, se ducea acolo de pomenirea morților. Dacă l-ar fi lăsat să moară după cea dintâi viață a lui, de pe urma lui Alter ar fi rămas o bună amintire. Cine știe câți morți vii se-nvârt printre noi? De la ei vin toate relele.

Răzvrătitul i

Necredința poate duce și la nebunie.

Asta i s-a întâmplat la noi, în Maltopol, lui Hazkele. L-am cunoscut bine. Am și mers împreună, într-o iama, la aceeași școală. Tatăl lui, Bendit, era cărăuș. Avea pe dealul sărăcimii o bojdeucă, un grajd care abia mai sta pe picioare și o gloabă, Șiva, descărnată și tare bătrână: depășise patruzeci de ani, ba, după spusele unora, trecuse și de cincizeci. Nimeni nu izbutea să priceapă cum de mai trăiește calul ăsta. Bendit îl înhăma șase zile pe săptămână, îl silea să care poveri grele și nu-i dădea să mănânce decât fân, doar rareori câte un pumn de ovăz. Se spunea că în Șiva se întrupase sufletul unui negustor care dăduse faliment și-și plătea acum datoriile trudind din răputeri.

Bendit era mic de stat și larg în spete, cu părul gălbui, barba gălbuie și obrații acoperiți de pistrui. Îi vorbea calului ca unei ființe omenești. Avea șase copii și o nevestă, Țlove, faimoasă prin blestemele care se revărsau neconținut de pe buzele ei. Nu numai pe oameni îi blestema, ci și găinile, pisica, până și albia cu rufe. Țlove adusese pe lume mai mulți copii, dar câțiva îi muriseră de mici. Își blestema odraslele când mai erau încă în pântecul ei. Cum simțea o lovitură de picioruș, începea să urle: „Dea Domnul să n-apuci a vedea lumina zilei!”

Cei șase copii - cinci fete și un singur băiat, Hazkele, al treilea născut - se ciorovăiau tot timpul. Îi auzeam tipând ori de câte ori mă trimitea tata să-i dau de știre lui

Bendit că are de făcut un drum la Lublin. Țlove se învârtea prin casă în picioarele goale și îmbrăcată pe jumătate. Lui Hazkele îi cumpăraseră un caftan și ciubote, pentru că era silitor la învățătură. Mi s-a spus că, la numai un an după ce deprinsese slovele, se adâncise în *Cartea Facerii*⁸⁶

Părul lui Hazkele era atât de blond, că aproape te orbea. Fața îi era plină de pistrui, ca a lui taică-său. Cred că avea ochii verzi. Cu toate că Țlove, ca o nevastă credincioasă ce era, nu s-ar fi uitat la alt bărbat, Bendit îi spunea lui Hazkele „cap de bastard”, pentru că era tare deștept. Și fetele aveau porecle: pe Țipe o strigau Vipera, pe Zelde – Zdreanță, pe Alte – Muci, pe Keile – Lepădătura, pe Rickl – Rapăn. Țlovei i se spunea în târg Gură-spurcată. Odată, căzând Bendit bolnav, Țlove s-a dus la sinagogă să se roage în fața chivotului sfânt¹. Și i-a vorbit așa lui Dumnezeu: „Doamne, tocmai pe Bendit te-ai găsit să-l oropsești? Ai uitat că are de hrănit o nevastă și șase pușori? Părinte ceresc, mai bine i-ai cinsti pe bogătași cu daruri din astea!” I-a luat la rând pe toți frunțașii comunității și l-a sfătuit pe Cel-de-Sus să-i dea unuia un buboi în gât, altuia o bolfă pe fund, unui al treilea o vătămătură la mațe. Fulse, ceașul, a fost nevoit s-o tragă cu sila din fața sulurilor sfinte.

Și taică-său, și maică-sa îl iubeau nespus pe Hazkele. Era doar singurul lor fecior! Pe deasupra, îi mersese vestea ca școlar. Cu toate astea, la cea mai mică greșală, Bendit își scotea cureaua și-l croia. Țlove, una-două, îl ciupea. Știa cei din Maltopol o pișcătură lungă și răsucită, care te seca. Surorile lui Hazkele erau mândre de el și nu mai conteneau să-l laude în fața altora, dar acasă îl hărțuiau întruna. Când îi dădea de mâncare, cea mai mare dintre ele, Țipe, Vipera, îi spunea: „Na, crapă!” Cana de apă era însoțită de urarea: „Na, îneacă-te!” Fetele dormeau câte două sau trei pe o saltea, dar Hazkele avea un culcuș al lui. Când îi așterneau, în loc de „noapte bună”, surorile îl blagosloveau cu „De nu te-ai mai trezi!”

De mic, Hazkele a început să-și pună întrebări asupra

lui Dumnezeu. Dacă lui Dumnezeu i-e milă de oameni, atunci de ce mor și copii nevinovați? Dacă-i iubește pe evrei, de ce îi lasă pe neevrei să-i bată? Dacă-i părintele întregii firi, de ce-i îngăduie pisicii să mănânce șoarecele? Fișei, învățătorul nostru, a fost cel dintâi care a prezis că o să se aleagă un eretic din Hazkele. Mai târziu, în ieșiva, Hazkele îl năucea pe mai-marele școlii, reb Effaim-Gavriei, cu tot soiul de întrebări. Găsea mereu nepotriviri între *Biblie* și *Talmud*. Bunăoară, într-un loc stă scris că Dumnezeu nu poate fi văzut, iar în altă parte că, dimpotrivă, cândva, Dumnezeu s-a arătat la un ospăț. Aici se spune că Domnul nu pedepsește copiii pentru păcatele părinților și dincolo că se răzbună până la al treilea rând de urmași. Reb Efraim-Gavriel se străduia să lămurească lucrurile astea cât putea mai bine, dar cu Hazkele n-o scoteai ușor la capăt. Erau în Maltopol unii care-i dădeau dreptate lui Hazkele, dar l-au sfătuit să nu meargă prea departe, dacă nu vrea ca habotnicii să-l sfâșie. Hazkele le-a răspuns: „Puțin îmi pasă. Vreau să știu adevărul/4

A primit în școală destule palme, dar n-a ajutat la nimic. Până la urmă, a fost dat afară. Când a aflat de asta, Bend it i-a tras o bătaie soră cu moartea. Țlove urla că o face de rușine, în loc să-i aducă bucurii. S-a dus să-și verse amarul la mormântul mamei ei și să se roage ca Hazkele să se cumintească. Dar Hazkele era îndărătnic ca un catâr. S-a împrietenit cu lăutarii târgului, cu Lipe felcerul și cu Lerul ceasornicarul - cunoscuți cu toții ca ruși de credința în Dumnezeu. Sâmbăta nu intra în sinagogă, să se roage ca tot omul, ci rămânea la intrare împreună cu fărtații lui și-și râdea de tot ce e sfânt. Într-o vreme, s-a apucat să învețe limba rusă de la fiica droghistului, Ștefania. Când a împlinit treisprezece ani, taică-său i-a adus de la Lublin o pereche de filactere, dar Hazkele nici nu s-a uitat la ele. „Nu-s altceva decât niște fleacuri din piele de vită⁴⁴, i-a strigat el lui Bendit.

A mâncat iar o chelfăneală cumplită, dar, vânjos cum era, nu părea să simtă vreo durere. Răspundea cu obraznicie tuturor dojenitor, din partea oricui ar fi venit.

Unui negustor de vază din Maltopol i-a răspuns: „O faci pe jandarmul lui Dumnezeu, dar în prăvălia dumată marfa nu e cântărită cinstit! 44 De Lag Baomer,⁸⁷ se cățara pe cel mai înalt copac din pădure. Numai când îi venea cheful îl ajuta pe Bendit la căratul sacilor cu grâne și al bidoanelor cu gaz. Se lua mereu la harță cu flăcăiandrii creștini din mahala. Odată a înfruntat o întreagă bandă, care l-a lăsat lat.

Când și-a dat seama că feciorul lui n-o să ajungă rabin, Bendit l-a băgat ucenic la Zalman-fierarul. Dar Hazkele n-avea răbdare să stea toată ziua la foaie. N-a trecut mult și a început să șterpelească din bet-hamidraș cărțile unor înțelepți; se ascundea cu ele în sinagoga femeilor, care era goală toată săptămâna, și, când ceva nu-i era pe plac, ștergea cuvintele cu creionul sau smulgea filele. Într-o zi, l-au prins sfâșiind o carte și de atunci n-a mai putut intra în lăcașul lui Dumnezeu.

Tata m-a oprit să mai vorbesc cu Hazkele. Și alți părinți n-au mai dat voie băieților să aibă de-a face cu dânsul. Era ca o anatema aruncată asupra lui. Asta nu l-a împiedicat să se lepede de toate poruncile sfinte. Se spunea că fumează în zi de sâmbătă. Se ducea cu Sender-bărbierul la cârciumă și se puneau acolo pe băut votcă și pe mâncat friptură de porc.⁸⁸ Nu mai purta caftan. Își făcuse rost de un surtuc scurt și de o șapcă, de felul celor purtate de creștini. Abia îi ieșiseră câteva tuleie în bărbie și i-a și cerut lui Sender să-l bărbierească. Da, marea lui plăcere era să se hlizească pe seama învățăturii noastre. Lui Bendit i s-a făcut lehamite să-l tot bată și nu-l mai socotea feciorul său. Odată, era de Sucot, Hazkele s-a strecurat în coliba lui Șimen-paznicul și, dând nasul cu el, i-a aruncat o vorbă necuviincioasă. Cu toate că era sărbătoare, reb Simen și băieții lui au pus mâna pe el și l-au snopit în bătaie. S-a întors acasă plin de sânge. În

87 Sărbătoare legată de evenimente din istoria veche a evreilor. Cade la începutul verii. Exista obiceiul ca, în această zi, copiii evrei să se joace la câmp sau să facă excursii în păduri.

88 Credincioșilor mozaici le e interzis consumul cărnii de porc.

aceeași zi, după căderea întunericului, trei din surorile lui Hazkele – Keile, Rickl și Alte – au intrat pe furiș în coliba lui Șimen și și-au făcut acolo nevoile. A doua zi dimineață, când a intrat în colibă și a văzut ce-i pe jos, nevasta lui Șimen, Beile-Ite, a căzut leșinată. Rabinul l-a chemat pe Bendit și i-a spus că va cere oamenilor din Maltopol să nu mai urce în căruța lui, dacă Hazkele nu se astâmpără.

Era, cum spuneam, de Sucot, dar Bendit, neținând seama că încalcă legea, a luat un băț și l-a zvântat în bătaie pe Hazkele. După aceea, timp de câteva luni, băiatul s-a potolit. Mi s-a spus că a început să se ducă la bet-hamidraș, dar nu l-am întâlnit niciodată acolo.

În anul următor, la câteva zile după Pesah, s-a prăpădit Șiva, calul lui Bendit. S-a prăbușit în fața grajdului, cu coastele ieșite în afară, scăldat în sudoare și în ud, cu botul în spume și abia răsuflând. Corbii se învârtteau deasupra ogrăzii, gata să-și repeadă ciocurile în ochii lui stinși. Țlove și fetele își frângeau mâinile și se văitau. Bendit plângea ca de Iom-Kipur. Se strânseseră toți vecinii. Eram și eu printre ei. A doua zi, la rugăciunea de dimineață din sinagogă, unul din credincioși, dând să deschidă chivotul sfânt, a găsit în față o grămadă de baligă de cal și un liliac mort. Un cerșetor care dormise în sinagogă a povestit că, în seara dinainte, l-a zărit pe Hazkele în apropierea chivotului. Întreg Maltopolul a scos un strigăt de furie. Măcelarii și butnarii s-au îndreptat mânioși spre bojdeuca lui Bendit, hotărâți să pună mâna pe Hazkele și să-l învețe minte o dată pentru totdeauna. Țlove îi aștepta în prag cu o găleată de lături. Fetele erau pregătite să le sară cu ghearele în obraji. Hazkele se ascunsese sub pat. L-au scos de acolo și i-au muiat oasele, încercase el să tăgăduiască, dar, dus pe sus la rabin, a recunoscut totul. Rabinul l-a întrebat: „Ce-ai vrut să arăți cu asta?” Și Hazkele i-a răspuns: „Un Dumnezeu care e în stare să chinuiască în așa hal un biet cal bătrân e un ucigaș, nu un Dumnezeu”. După ce a spus asta, a scuipat și a izbucnit în plâns. Ca să n-audă vorbele lui, rabinița își astupase urechile.

Bendit a venit în fugă și rabinul i-a zis: „Hazkele al dumitale este, cum spune *Biblia*, un îndărătnic și un răzvrătit. Odinioară ar fi fost scos din oraș și ucis cu lovituri de pietre. Astăzi, legea nu mai îngăduie pedeapsa asta, nici moartea prin sugrumare, nici arderea pe mg sau tăierea capului. Dar Maltopolul socoate că Hazkele nu mai are ce căuta aici”. Cum au auzit asta, fruntașii târgului au hotărât să-i cumpere lui Bendit un cal, dar numai dacă Hazkele își ia tălpășița. Ceea ce s-a și întâmplat. A doua zi dimineață, Hazkele a fost văzut pornind, cu o lădiță de recrut în mână, pe drumul Lublinului. Țlove alerga după el, jeluind de parcă l-ar fi dus la groapă.

Comunitatea evreiască din Maltopol avea un Țap care, fiind întâiul născut al mamei sale, potrivit legii nu putea fi tăiat. Smulgea paiele acoperișurilor, rodea coaja pomilor și, când nu găsea ceva mai bun de făcut, mesteca în curtea sinagogii foile vreunei vechi cărți de rugăciuni. Avea coamele răsucite și o bărbuță albă. Îndată după plecarea lui Hazkele, Țapul s-a ivit cu filactere pe el. Surghiunitul îi prinsese, de cu noapte, una din ele de coame, iar pe cealaltă i-a legat-o de un picior. Avusese grijă să îndeplinească, în batjocură, din curelușe, litera ebraică „ș”, cea dintâi a numelui sfânt Șadai.

S-a cutremurat tot Maltopolul, vă dați seama. Pe atunci, începusem a mă îndepărta, ca să spun așa, de calea cea dreaptă. Împotriva voinței tatălui meu, mă apucasem să învăț meseria de legător de cărți. Împreună cu mai mulți prieteni, ne-am pus în gând să plecăm în America sau în Palestina⁸⁹. Nu voiam să-i slujesc țarului și nici să mă schilodesc singur ca să scap de armata lui. Asta, mai întâi. Pe urmă, mă neliniștea gândul că, după însurătoare, o să fiu luat în primire, pe casă și masă, de socri și n-o să se aleagă nimic de mine. Nu mi-a fost dat să ajung în America și nici în Palestina, dar am izbutit să mă așez la Varșovia. După ce l-au izgonit din Maltopol, Hazkele a fost o vreme, pentru noi, un Dumnezeu.

89 Nume dat multă vreme teritoriului pe care a ființat statul evreiesc antic.

Prin negustorii care se duceau la Lublin după marfă, ne veneau vești despre Hazkele. Hoții din Piask au încercat să și-l facă părtaș la treburile lor necurate, dar Hazkele nu s-a lăsat ademenit. I se părea neomeneste să furi bunul altuia. Pentru el cinstea nu era o vorbă goală. La Lublin erau niște răzvrățiți din cei care voiau să-l dea jos pe țar. Unul din ei aruncase chiar o bombă într-o cazarmă. Bomba n-a explodat, dar cel care o azvârlise a fost sfârtecat de lăncile cazacilor. Când au auzit de Hazkele, complotiștii au vrut să-i atragă de partea lor. Dar el le-a zis: „E vina țarului că s-a născut țar? E drept să-i urâm pe cei bogați pentru că au noroc? Dacă-ți avea bani, i-ai arunca?” Asta era Hazkele: nu rămânea niciodată dator cu un răspuns. Era însă timpul să și facă ceva, pentru a-și agonisi pâinea. Numai că munca nu-l prea ispatea. A intrat ca ucenic la un dulgher. Când nevasta meșterului i-a cerut să-i legene copilul, Hazkele i-a răspuns: „Nu sunt dacă odraslei dumitale”. A fost îndată zburat de acolo. Au pus apoi ochii pe el misionarii, care au încercat să-l boteze. Hazkele i-a întrebat: „Dacă Hristos este Mesia, de ce domnește pretutindeni răul? Și, dacă Dumnezeu poate avea un fiu, de ce n-ar avea și o fică?” Vânătorii aceia de suflete și-au dat seama repede că Hazkele nu le va cădea niciodată în brațe și l-au lăsat în pace. Nu câștiga un ban, dar nici pomeni nu voia să primească. Dormea pe stradă și era mereu lihnit de foame. După o vreme, a plecat la Varșovia.

Eram acolo de mai înainte. Mă însurasem și țineam o legătorie. Când l-am întâlnit pe Hazkele, l-am chemat la mine, să-l învăț meserie. La care el mi-a răspuns:

- Nu vreau să leg *Biblia* și nicio altă carte sfântă.
- De ce? l-am întrebat.
- Pentru că sunt pline de minciuni, mi-a răspuns.

Umbla brambura, îmbrăcat în zdrențe, pe străzile evreiești-Krochmalna, Gnojna, Smocza. Se oprea la vreun colț și intra în vorbă cu trecătorii, fără alegere. Cărtea întotdeauna împotriva lui Dumnezeu. Cunoștea bine *Biblia* și *Talmudul* și era oricând în stare să scoată din ele ceea ce-i convenea. Aținea calea necăjiților fără nicio știință de

carte ca să le spună că pământul e rotund, că soarele e o stea și alte lucruri de felul ăsta. Inșii aceia îl socoteau nebun și-l pocneau. Se apăra el, dar degeaba; ceilalți erau mai puternici decât el. A fost de mai multe ori înhățat de poliție. Dar nici în temniță nu și-a pus frâu. Stătea tot timpul de vorbă cu ceilalți închiși. Știa dânsul cum să-i stârneasă. Nimeni nu cunoaște adevărul adevărat, le spunea el. Fiecare se înșală pe sine.

— Și-atunci, ce-i de făcut? l-am întrebat într-o zi.

— Nimic, mi-a răspuns. Înțelept e acela care-și pune capăt zilelor.

— Dacă-i așa, l-am întrebat, de ce nu dai dracului lumea asta bezmetică?

— De ce să mă grăbesc? mi-a răspuns el. Groapa în care am să putrezesc mă așteaptă.

Ai fi zis că niciodată n-o să se ostenească să câștige un ban. Dar, până la urmă, și-a găsit ceva de făcut. La un capăt al pieții de pe Krochmalna era un bordel. Seara, uneori chiar și ziua, târfele își pândeau clienții la intrare. Ceilalți locatari ai clădirii s-au zbatut să scape de ele, dar codoșii erau înțeleși cu oamenii stăpânirii. Casa mea era peste drum și vedeam totul de la fereastră. Cum se lăsa întunericul, se iveau de peste tot bărbați sărăcăcios îmbrăcați. Erau printre ei și soldați ori școlari. Am văzut intrând acolo și un bătrân cu barbă albă, în caftan. îl știam, era văduv. Și-o fi spus că n-o să-l vadă nimeni. Ce să facă un om în vârstă, dacă n-are nevastă?

Într-o zi, l-am întâlnit prin apropiere pe Hazkele. Pentru întâia oară, era îmbrăcat ca lumea. Ținea în mână o bocceluță. L-am întrebat ce are în ea.

— Ciorapi, mi-a spus el.

— Te-ai făcut negustor ambulant? i-am zis.

— Femeile au nevoie de ciorapi, mi-a răspuns Hazkele.

L-am văzut apoi oprindu-se în fața bordelului și stând de vorbă cu una din fete. Pe urmă, a intrat acolo. Pe scurt, Hazkele vindea ciorapi, dar numai în bordeluri. Asta era meseria lui. Mi s-a povestit că femeilor pierdute le plăcea

mult să-l asculte vorbind și că de aceea cumpărau ciorapi de la dânsul. Venea la ele ziua, când clienții erau foarte rari. Fermecate de istoriile lui, îi dădeau de mâncare și, îndeobște, se purtau cu el de parcă le-ar fi fost frate. Dacă hoții din Varșovia aveau un răsfățat al lor, pe Berele Șpigiglaz, fetele din bordeluri îl aveau pe Hazkele. Berele Șpigiglaz ducea o viață de gospodar. Hoții au neveste și copii. Sunt o seamă de lucruri de care ei nu-și bat joc. Dar târfele iau de obicei totul în derâdere. Hazkele izbutea să dea curaj acestor ființe rătăcite. Le vorbea despre păcatele regelui David și ale regelui Solomon, despre Basșeva și Abigail, care, înainte de a fi soții ale regelui David, au avut alți bărbați. Dacă oamenii sfinți pot păcătui, își spuneau târfele, de ce n-ar avea și ele dreptul la păcat? Fiecare caută să iasă basma curată din încurcăturile vieții.

Printre fetele din bordel se ivi, într-o zi, una parcă de alt soi. Cele mai multe se trăgeau din sătucuri și erau mai întotdeauna bolnave. Tot ce doreau era să câștige câțiva groși. Cea nouă arăta însă ca o fată zdravănă de la țară, sigură de ea, cu bujori în obraji și ochi sfredelitori. Purta ghetе în toiul verii. O chema Basa. De obicei, codoșii ședeau de strajă pe aproape, ca fetele să nu ascundă bani în ciorapi ori să-și piardă vremea cu băieți care veneau numai pentru flecăreală. Negustorii ăștia de carne vie băteau adesea atât de crunt fetele, că urletele lor se auzeau cale de o poștă. Sergentul de stradă era, bineînțeles, cumpărat și o făcea pe surdul. Dar Bașei nu-i păsa de nimeni și de nimic. Plăcerea ei era să toarne porcării cu nemiluita și în gura mare, silindu-i pe cei din casele din preajmă să închidă ferestrele. Își bătea joc de toată lumea, se schimonosea la fiecare trecător. În jurul ei se strângea întotdeauna un cârd de haimanale, care făceau haz de glumele ei trăsните. Știți ce-și spun inșii de teapa asta: că toate femeile sunt niște stricate, că orice femeie poate fi cucerită cu bani, că lumea întreagă e un uriaș bordel. Miriam, nevastă-mea, întorcându-se odată acasă, mi-a spus: „Haim, locul ăsta a ajuns un iad. Cum să crești

aici copii?" Am strâns rublă lângă rublă⁹⁰ și, când ne-am făcut suma, ne-am mutat pe strada Pańska.

Mă întorceam, totuși, din când în când, pe Krochmalna. Toată lumea știa că sunt din același orașel cu Hazkele, așa că mi se dădeau vești despre el. Acum vindea acelor femei pierdute nu numai ciorapi, ci și lenjerie de corp sau baticuri. Mai mult, devenise învățătorul lor: le învăța scrisul și cititul. Dar marea noutate era alta: între el și Bașa se înfiripase o dragoste. Cum s-a întâmplat nu știu. M-am mirat însă, pentru că Bașa, cum mi s-a spus, își alesese urâta ei meserie nu din sărăcie, căci se născuse într-o familie cu stare, ci pentru că îi plăcea să se tăvălească în murdărie. Când au aflat de amorul ăsta, codoșii, temându-se că vor rămâne fără banii aduși de Bașa, au vrut să-l strângă de gât pe Hazkele. Dar i-au sărit fetele în apărare și l-au scos din ghearele lor.

Pe scurt, Bașa a plecat din bordel ca să fie nevasta lui Hazkele. Ți-ai fi spus că unei ființe de teapa ei puțin îi pasă de părerea altora despre dânsa. Dar Bașa voia să meargă neapărat cu Hazkele la rabin, care să-i cunune potrivit legii lui Moise și a Israelului. Toate femeile visează binecuvântarea asta sfântă. Dar Hazkele s-a împotrivit: „Cine-i rabinul? Un trântor cu pălărie de blană! Și ce-i baldachinul de cununie? câțiva metri de catifea! Iar actul de cununie nu-i decât un petic de hârtie!” Bașa stăruia: pentru ea căsătoria trebuia să însemne intrarea în rândul oamenilor. El nu se lăsa, totuși, înduplecat. Codoșii îi țineau acum parte Bașei și aveau de gând să-l ciomăgească pân-o spune „da”.

Perechea fu nevoită să se acineze undeva în cartierul Praga, dincolo de Vistula, unde nu-i cunoștea nimeni. Aici, Hazkele nu mai putea vinde ciorapi prin bordeluri. Și-a încărcat marfa într-un căruț și s-a dus s-o vândă în piața din Praga. Dar făcea el ce făcea și-i alunga pe clienți. Bunăoară, când o femeie cu perucă îi cerea un scul de lână sau o pereche de jartiere, el se uita nemulțumit la dânsa și-

90 Acțiunea povestirii se desfășoară în vremea când o parte a teritoriului polonez, inclusiv Varșovia, se afla sub dominație rusă.

i spunea: „De ce purtați perucă? Nu scrie nicăieri în *Tora* că femeile trebuie să-și taie părul lor și să-l poarte pe-al altora. Chestia asta au scornit-o rabinii”. Sâmbăta, piața era pustie, dar Hazkele era acolo cu taraba lui. Se găseau unii, care, întru cinstirea sâmbetei, îi aruncau marfa în râu și-l luau la bătaie. În pofida pagubei și a pumnilor încasați, Hazkele o ținea pe a lui: „Cum adică? Să vinzi sâmbăta batiste e un păcat – și să-nvinețești fața cuiva sâmbăta e o faptă sfântă? ** Și adăuga, pentru a-i potoli pe bătauși, precepte din *Biblie*. Dar ce pricepeau neciopliții aceia? Ba, au ajuns să bănuie pe Hazkele că ar fi misionar creștin și nu l-au mai lăsat să intre în piață.

Bașa a adus pe lume un băiat. Chiar dacă părinții nu-s cununați, când se naște un fecior, el trebuie tăiat împrejur.⁹¹ Hazkele iar s-a împotrivit: „De ce să chinuim copilul? Evreii au luat rânduiala asta de la niște neamuri din vechime. Dacă lui Dumnezeu nu-i place prepuțul, atunci cum de se nasc băieții cu el?” Bașa l-a rugat cu lacrimi în ochi să se supună legii evreiești, dar nu l-a putut clinti din ale lui. Cartierul Praga nu e Moscova, ca oamenii să nu se știe între ei. Trăiau pe acolo și evrei temători de Dumnezeu. Cine a mai auzit ca un părinte evreu să nu vrea ca feciorul lui să fie tăiat împrejur? Așa că s-a lăsat cu geamuri sparte. La opt zile de la nașterea băiatului au năvălit în casă o droaie de zdrahoni, care au adus cu ei și un mohel.⁹² Doi inși l-au ținut strâns pe Hazkele în timp ce porunca din bătrâni a fost îndeplinită, binecuvântările fiind rostite de un străin, nu de tatăl copilului, cum s-ar fi cuvenit. De dincolo de perdeaua patului pe care sta întinsă Bașa, se auzeau ocările ei cumplite. Trecuse vremea când spusele lui o fermecau.

De atunci au dus-o întruna în certuri. Bașa îl bătea pe Hazkele și-l dădea afară din casă. Prietenele ei au pus mână de la mână, ca s-o ajute cu bani. După o vreme, și-a

91 în 1903 și 1905, au avut loc la Chișinău pogromuri antisemite, organizate de poliția politică țaristă.

92 Potrivit legământului biblic, în familiile evreiești băieții sunt îndeobște circumciși la opt zile de la naștere.

luat copilașul și s-a întors la bordel. N-avea de ales. De băiețel se îngrijea patroana. L-am cunoscut pe bărbatul ei, Ioil Bont, în mica sinagogă de pe Krochmalna 12, unde-și făcea rugăciunile. În 1905, răsculații, porniți și împotriva codoșilor, au pătruns în bordeli ca să gonească de acolo fetele acelea nenorocite. Îmi amintesc bine: într-o dimineață patroana Bașei a intrat ca o furtună în sinagogă, strigând către bărbatul ei: „Tu stai aici la taifas cu Dumnezeu în timp ce de marfa noastră se alege praful!”

După ce l-a lăsat Bașa, Hazkele n-a mai fost om. Umbla zdrențuit și nu mai putea vinde nimic. A uitat de mândria lui și s-a apucat de cerșit. Dar și cerșetoria își are regulile ei. Ce făcea el? Se așeza în fața sinagogii, întindea mâna și începea să-i dăscălească pe credincioși: „Cui vă rugați? Dumnezeu e surd. Și, pe lângă asta, îi urăște pe evrei. Se cheamă că suntem poporul ales de el. Dacă-i așa, de ce nu ne-a sărit în ajutor când Bogdan Hmelnițki îngropa copiii noștri de vii și de ce nu ne-a luat apărarea la Chișinău? *41 Nimeni nu dădea un bănuț unui asemenea eretic. Nu era zi în care să nu fie pălmuit și huiduit. Strângea mucuri de țigări și se ducea să le fumeze sâmbăta pe strada Twarda, locuită de hasidim. Într-o zi de Iom-Kipur, a mâncat cârnați de porc în fața sinagogii „Aaron Sardiner44. Existau în Varșovia niște liber-cugetători, care au vrut să-l ajute. Le-a întors și lor spatele. Mi s-a povestit că bătea mereu la ușa patroanei, ca să-și vadă copilul, dar nu era lăsat să intre. Era gonit și din bordel, ori de câte ori o căuta pe Bașa. Vara dormea prin curți. Iama se ghemuia într-un ungher la „circ44, cum i se spunea azilului sărăcimii. L-am întâlnit de mai multe ori pe stradă. Era îmbătrânit, neras, rufos. Un picior îi era încălțat cu o gheată, celălalt cu un pantof. I-am spus:

— Hazkele, ce sfârșit te așteaptă?

— Totu-i din vina lui Dumnezeu, mi-a răspuns.

— Cum adică „din vina lui Dumnezeu44? l-am întrebat. Tu doar nu crezi în Dumnezeu. Atunci, cu cine te războiești?

— Cu cei care vorbesc în numele lui, mi-a zis.

— Și cine a făcut lumea? l-am mai întrebat

Hazkele avea răspunsul pregătit:

— Și cine l-a făcut pe Dumnezeu?

A căzut bolnav și l-au dus la spitalul de pe strada Chysta. A făcut și acolo atâtea boacâne, că au vrut să-l scoată în stradă. Au1

zind pe cineva rostind psalmi, i-a spus că regele David, care ne-a lăsat psalmii, a fost un criminal și un desfrânat. Povestea celorlalți bolnavi istorioare de un haz nebun; unui vecin de pat, internat cu un abces ce trebuia deschis de doctor, buboiul i s-a spart de la sine, de atâta râs.

Nici astăzi nu se știe ce era în capul lui Hazkele. Înainte de a muri, a cerut ca leșul lui să fie tăiat în bucăți și aruncat la câini. Dar cine stă să asculte un descreierat? După ce și-a dat sufletul, trupul i-a fost spălat și i s-au așezat lumânări la căpătâi. A fost îmbrăcat în veșminte de mort, din pânză nealbită, și înfășurat într-un șal de rugăciune, iar comunitatea i-a dat un loc la cimitir. Bașa, fosta lui nevastă-țiitoare, și celelalte fete din bordel i-au urmat sicriul în trăsuri. Băiatul lui, care avea cinci-șase ani, a spus rugăciunea morților în fața gropii deschise. Dacă există un Dumnezeu, căruia Hazkele a trebuit să-i dea socoteală, atunci în ceruri o fi fost mare veselie.

Oaspeți

ÎNTR-O SEARĂ DE IARNĂ

În sobă duduia focul. Lampa cu gaz care atârna din tavan lumina toată odaia. Afară ninge de trei zile. Balconul nostru se umpluse cu zăpadă. În capul mesei sedea tata, într-un caftan de catifea neagră, prin deschizătura căruia ieșeau ciucurii pieptarului. Fruntea lui înaltă strălucea ca o oglindă. Pe creștet purta obișnuita tichie. Îl priveam cu dragoste, dar și cu un soi de uimire: cum de-mi era tocmai el tată? Ce s-ar fi întâmplat dacă aș fi avut alt tată? Aș fi fost eu același Isaac? Mă uitam la el de parcă l-aș fi văzut întâia oară. Gândurile astea mi le stârnise. O istorie povestită de mama în ajun: cândva, un pețitor ar fi vrut s-o împerecheze cu un tânăr din Lublin.

Dacă s-ar fi măritat cu el, ar mai fi fost ea, oare, mama mea? Totul mi se părea ciudat.

Tata avea părul blond, dar perciunii îi erau castanii, iar barba de culoarea tutunului. Avea nasul mic și ochi albaștri. O idee năstrușnică mi-a trecut prin minte: că seamănă cu țarul, așa cum arăta pe tabloul agățat de un perete, la școală.⁹³ Țarul era un om crud, în vreme ce tatăl meu era un rabin cinstit de multă lume. Dar câte numi treceau prin minte! Dacă s-ar fi știut ce gânduri mă bântuie, aș fi fost băgat la închisoare. Părinții mei n-ar mai fi vrut să știe de mine. S-ar fi aruncat o anatemă asupra mea, cum a pățit filosoful Spinoza, despre care ne vorbește tata la ospățul de Purim. Ereticul acela îl tăgăduise pe Dumnezeu. Spunea că nu Dumnezeu făcuse lumea, că lumea există dintotdeauna.

Pe masă, în dreptul tatii, era deschisă o carte. Își pusese deasupra cordonul caftanului, în semn că se oprișe din citit pentru un timp scurt. În dreapta cărții aburea un pahar cu ceai; în stânga, își lăsase luleaua lui cu gât lung. De partea cealaltă a mesei ședea mama. Dacă fața tatii era aproape rotundă, pe chipul mamei totul era ascuțit – nasul, bărbia, chiar și căutătura marilor ei ochi cenușii. Ea purta o perucă blondă, dar știam că, dedesubt, părul ei adevărat este roșu ca focul. Avea obrajii trași și buzele subțiri – și tremuram mereu de teamă că-mi citește gândurile.

În dreapta tatii era așezat Abraham, hahamul, un bărbat voinic, tuciuriu ca un țigan, cu o barbă mare, rotundă (se șoptea că și-o dichisește cu foarfecă). Avea pânțelele mare, gâtul gros, nasul borcănat și buzele răsfrânte. Credea că îl paște toată lumea și că cel mai mult îl dușmănește Zevtl, cea de-a treia nevastă a lui. Cu toate că venise la tata, își întorcea mereu capul spre mama. Din ochii lui negri, cu cearcăne vineții, țâșneau fulgere de mânie. Auziserăm că toți hahamii sunt meniți prin naștere să verse sânge. Dacă nu învață meseria asta, rămân oricum niște cuțitari. Mi-l închipuiam pe Abraham

⁹³ În anii copilăriei scriitorului, o parte a Poloniei se afla sub dominație țaristă.

ascunzându-se într-un codru întunecos, cu o secure în mână, și aținând calea negustorilor în drum spre Leipzig, Danzig sau Leszno. Îl vedeam furându-le sacii cu aur și tăindu-le capetele. Când cei care-i cădeau în gheare îl rugau să le cruțe viața, el le răspundea: „Tâlharii nu știu ce e mila”.

Acum însă era la noi și se plângea de nevastă-sa.⁹⁴

— Toată ziua, zicea el, îmi văd de munca mea. Seara, când să mă odihnesc, începe războiul. Așa era și maică-sa. N-am știut ce apucături are bătrâna când m-am dus la Zelochow, să-i văd fiica: băgase în mormânt trei bărbați – știți că la noi, evreii, nu-i îngăduit ca o femeie rămasă de trei ori văduvă să se mai mărite; cu toate astea, are acum un al patrulea bărbat. Zevtl a mai avut și ea doi bărbați. Eu sunt cel al treilea. Cei dinaintea mea au divorțat de ea. Primul a fost un om tare cumsecade, crescut în mătase, nepot al rabinului din Zychlin. Ce-a avut cu el? Nici mai mult, nici mai puțin, s-a amoretat de un altul, un țopârlan de cărăuș. A fost un scandal de-a vuit tot târgul.

— Să ne ferească Dumnezeu, hm, spuse tata, întinzând o mână spre paharul cu ceai; cu cealaltă își ținea barba.

Mai eram copil, dar îmi dădeam seama că tata nu pricepe mare lucru din istoriile astea. Judeca totul potrivit legii evreiești: unele lucruri sunt îngăduite, altele sunt oprite. Pentru el nu era mare deosebire între păcatul de a aprinde o lumânare în zi de sâmbătă și o purtare dezmățată. Tatăl meu nu știa decât de învățăturile *Torei*, de rugăciuni și de spusele rabinilor făcători de minuni. Marea lui bucurie ar fi fost să umble pe la curțile rabinice și să stea de vorbă cu hasidimii, dar, de câte ori se arăta dornic de drum, mama îi amintea că au de plătit chiria și taxele școlare pentru copii – și că mai trebuie să și mănâcăm. Nu-ți câștigi pâinea făcând vizite pe la rabini.

O auzii pe mama întrebându-l pe Abraham:

— Dacă-i așa, de ce ați luat-o de nevastă?

94 Tatăl scriitorului funcționa, potrivit legislației tradiționale evreiești, ca judecător (divorțuri, arbitraje etc.).

Abraham își mușcă buza de jos:

— Nu-ți dai seama îndată cu cine ai de-a face. La început se purta frumos. Când vrea, poate fi, blândă ca un mieluşel. După ce mi-a murit nevasta dintâi, Liuba, eram tare descumpănit. Cum să se descurce un bărbat singur? Mi-am nenorocit stomacul mâncând pe apucate. Cu Liuba – odihnească-se-n pace! – n-am avut copii. Suferea de o boală femeiască. Doctorii au tăiat-o ca să scoată ce era vătămat în ea. Îmi doream un fecior care să rostească rugăciunea morţilor la groapa mea. Un peţitor mi-a vorbit de Zevtl şi mi-a plăcut ce mi-a spus de dânsa. Mi-a povestit că unul din bărbaţii ei dinainte, nepotul rabinului din Zychlin, trăia cu capul în nori. Când îi ducea de mâncare la bet-hamidraş, n-o recunoştea, o lua drept o slujnică. Rămăsese ca un copil de şcoală. Sunt şi oameni din aştia. Oricum, nu era pe măsura lui Zevtl. Am înţeles-o ceva mai târziu. Iertaţi-mă că o spun, dar e o femeie căreia îi trebuie un bărbat adevărat. Nu vreau să păcătuiesc, mai ales că aveţi în încăperea asta un sul sfânt, dar vi s-ar face părul măciucă dacă v-aş destăinui unele lucruri. Despre cel de-al doilea bărbat al ei mi-a povestit că ar fi fost cerealist, om de vază în târg, dar că nu s-a putut înţelege cu ficele ei vitrege. Oamenii divorţează. Se întâmplă chiar şi printre rabini. Dar, îndată după cununie, şi-a dat arama pe faţă. Nu-i plăcea că sunt un biet haham pripăşit în Varşovia, ţinea cu tot dinadinsul să mă vadă angajatul Comunităţii. I-am spus:

— Ce mi-i una, ce mi-i alta, de vreme ce-mi câştig pâinea? Hahamii de aici își moștenesc meseria din tată-n fiu. Cei născuți în Varşovia îi socot venetici pe cei veniți din provincie. Au bani cu ghiotura și trăiesc împărătește. Rabinul din Gur, ocrotitorul lor, o fi el un om sfânt, dar își întinde brațele prea departe. Dacă faci parte dintre credincioșii lui, toate ușile îți sunt deschise. Altfel, pune-ți pofta-n cui. Se zice că plutește în ceruri, dar știe cât se poate de bine ce se petrece pe pământ.

Tata și-a așezat pe masă paharul cu ceai.

— Ce vorbe-s astea, reb Abraham? Rabinul din Gur e

un sfânt. Îi iubește deopotrivă pe toți evreii.

— Da. Dar și Moise știa cum se trag sforile. Zevtl a început să bată drumul la comunitate, după sprijinul dregătorilor de acolo. Și-a făcut o perucă nouă, care-i acoperea numai pe jumătate capul. Nu-și mai tunde părul, îl strângea sub perucă. Într-o zi, am intrat în odaia ei și am văzut-o buclându-și părul cu drotul. Am întrebat-o: „Ce treabă-i asta?” „Fii liniștit”, mi-a răspuns. Pe scurt, se dichisea ca să-l facă praf pe unul din cei care țin comunitatea în mână. Am simțit că turbez. „Nu vreau să fiu în slujba comunității, i-am zis, și nu te împopoțona pentru ei”. Dacă-ți fi auzit ce mi-a răspuns, ați fi crezut c-o dușmănesc de moarte.

Tata a apucat să-și aprindă luleaua.

— Potrivit *Talmudului*, zise el, „omul nu poate trăi cu un șarpe în coș”.

Mama a dat din cap. Tata a adăugat:

— De-o asemenea femeie poți divorța fără a te-ntreba dac-o să aibă din ce trăi.

— Se alesese cu o grămadă de bani de la primul bărbat. Dar a pățit-o cu cel de-al doilea. A lovit-o gelozia. El pleca la drum cu un cârd de femei lângă el - ce mai! un ticălos al ticăloșilor. Se spune că sticla de votcă nu lipsea niciodată de lângă el și că mânca de stingea. O lăsa pe Zevtl acasă, singură, nenorocită și se-ntorcea în ajun de sâmbăta - și asta nu în fiecare săptămână. Când Zevtl s-a hotărât să divorțeze, el i-a cerut bani. A amenințat-o c-o părăsește și pleacă în America, lăsând-o încurcată, dacă nu-i dă cât vrea el. Tot ce storsese de la bărbatul dintâi, a fost nevoită să-i dea celui de-al doilea, ba a trebuit să-și vândă și bijuteriile.

— O pacoste, spuse mama. De ce mai trăiți cu ea?

— Nu vrea să divorțeze. Ca să scap de ea, am nevoie de semnăturile a o sută de rabini.

Tata aruncă o privire spre cartea din fața lui.

— Rabinul Zadoch din Lublin - fie-i binecuvântată amintirea! - a avut și el o nevastă afurisită, de soiul ăsta. Într-o zi, a văzut-o strângând mâna unui ofițer și a vrut să

divorțeze de ea îndată. Dar ea: nu și nu! Rabinul a trebuit să facă un drum lung, din orașel în orașel, pentru cele o sută de semnături.

— Numai pentru că a strâns mâna unui ofițer? întrebă Abraham.

— Era un semn de purtare ușuratică. Atunci când te îndepărtezi fie și numai cu un pas de legea sfântă, ai și început să cobori spre cele patruzeci și nouă de porți ale pierzaniei, spuse tata.

— Poate că ofițerul rus i-a întins mâna și ea n-a îndrăznit să nu-i răspundă, făcu mama.

— Numai de Atotputernicul trebuie să ne temem, zise tata pe deplin încredințat de dreptatea cuvintelor sale.

Tăceam cu toții. Se auzea țiuitul lămpii cu gaz. Afară ninge neconținut și vuaia vântul. Tata întinse mâna spre tabacheră, pentru a-și umple pipa, dar văzu că e goală. Îmi aruncă o privire pe jumătate încurcată și pe jumătate rugătoare:

— Itșele (așa mă alintau ai mei), nu mai am tutun.

Mama tresări:

— N-ai să trimiți băiatul pe frigul ăsta. Și-apoi, prăvăliile or fi acum toate închise.

— Fără tutun, mâine dimineată n-o să pot deschide o carte. Nici să mă pregătesc de rugăciune.

— S-ar putea ca dugheana lui Eli să mai fie deschisă, zise Abraham.

Mi-am dat seama că Abraham voia să scape de mine, fiindcă avea de istorisit lucruri nepotrivite pentru urechile unui copil. Eu, oricum, aveam chef să cobor în stradă. Mă temeam numai de bezna de pe scară.

— Mă duc, le-am spus.

— Dă-i douăzeci de groși, zise tata.

Mama încruntă din sprâncene, dar nu se mai împotrivi. Tata era un mare fumător. Dimineata trăgea din pipă, bea nenumărate pahare de ceai și scria comentarii pe fâșii înguste de hârtie. Sâmbătă seara abia aștepta să se arate pe cer primele trei stele.⁹⁵ Mama îmi îmbracă o vestă

95 Potrivit prescripțiilor de cult, evreilor le e interzis să fumeze în zi de

groasă și îmi înfășură un șal în jurul gâtului. Știind că mi-e frică pe întuneric, a lăsat deschisă ușa bucătăriei cât am coborât seara. Cum să nu-mi fi fost teamă, când știam că lumea e bântuită de diavoli și de duhuri rele? Mă gândeam la Iehoved, fetița vecinului, care murise cu un an mai înainte, și la strigoii care se aținea într-o casă din Bilgoraj, spărgând geamurile și făcând farfuriile să dănțuiască. Îmi aminteam și de tânărul care fusese înhățat de un duh rău și dus până la palatul lui Așmedai, căpetenia dracilor, unde l-au silit să ia de nevastă o zmeoaică. Norocul meu era că nu stăteam mai sus de etajul al doilea. Dar și la poarta de intrare era beznă. Vedeam acolo adesea un om cu fața jupuită și cu un plasture în locul nasului. Mă întrebam ce o fi așteptând, singur, ceasuri întregi, pe frig și în întuneric. Mai mult ca sigur că avea de-a face cu vreo piază rea.

Dar, de îndată ce am trecut de poartă, totul mi s-a părut vesel. Cu toate că nu vedeam nici luna, nici stelele, văzduhul era scaldat într-o lumină aurie, de parcă dincolo de nori s-ar fi aprins toate lămpile cerești. Becurile de gaz purtau căciuli de zăpadă și în jurul lor tremurau toate culorile curcubeului. Neaua ascundea sărăcia străzii Krochmalna, care arăta acum bogată. Varșovia părea să se fi strămutat deodată în inima Rusiei, dacă nu chiar în Siberia, unde, cum îmi povestise fratele meu Ioșua, iama-i o noapte nesfârșită, în care urșii albi plutesc pe ape cocoțați pe sloiuri de gheață. O parte din prăvălii erau închise; galantarele lor erau acoperite de flori mari de gheață, ce-mi aminteau de sărbătoarea de Sucot. Altele erau încă deschise, doar că mușterii intrau pe ușa din spate. La magazinul „Delikatessen” ardeau încă toate luminile. În raionul de băcănie atârnav din tavan șiraguri de cârnați. În spatele tejghelei, Haiele tăia mezeluri, bucăți de ficat, piept de vițel, friptură rece de vacă. Alături, puteai căpăta covrigi sărați și cârnăciori cu muștar. O tânără pereche mânca la o măsuță. Știam că erau logodiți – de altfel, cine în afara logodnicilor își putea îngădui să ia

sâmbătă și de unele sărbători; interdicția încetează la căderea serii.

masa la „Delikatessen”? Tânărul era îmbrăcat pe jumătate după moda veche, pe jumătate după moda nouă: purta un caftan scurt, o pălărie mică, guler tare și plastron de celuloid. Sub pălărie, părul îi era dat cu pomadă. Îl cunoșteam: îi zicea Peiseh și era de meserie rihtuitor. Sâmbătă dimineața venea de obicei la sinagogă, dar după-amiaza își lua logodnica la cinematograf sau la teatrul evreiesc, unde se juca *Sulamita*, *Orfana Hasie* sau *Prințesa ceardașului*. Aflasem astea de la băieții care locuiau în aceeași clădire cu mine. Și pe fată o știam bine. O chema Feighele. Cu un an în urmă se mai juca împreună cu celelalte fete din curtea noastră. Și, deodată, a devenit o domnișoară logodită, cu părul negru strâns într-un conci. Tata a fost acela care a slujit la logodnă; mi-a adus de acolo o felie de pandișpan. În seara asta purta o rochie verde cu garnitură de blană. Ținea ușurel cârnăciorul în mână, fără a-l atinge cu degetul mic, și mușca bucățelele din el. I-am privit o clipă pe amândoi. Tare aș fi vrut să strig „Peiseh! Feighele!”, dar m-am stăpânit. Ceilalți băieți puteau face tot ce le trecea prin cap, dar nu și un băiat de rabin. Dacă nu mă port frumos, oamenii mă judecă aspru și mă spun părinților.

Și mai ispititor era să arunc o privire în cafeneaua lui Haim. La mese ședea multe perechi, evrei moderni, nu hasidimi. Veneau aici hoții și „greviștii”, tineri și tinere care, cu câțiva ani mai înainte, aruncau bombe și cereau țarului o constituție. Habar n-aveam ce e o constituție, dar știam că, în miercurea sângeroasă, zeci și zeci de tineri au murit împușcați. Alții au scăpat cu viață și unora dintre cei care au fost închiși li s-a dat după aceea drumul. Veneau acum la cafeneaua lui Haim, mâncau chifle cu scrumbie sau plăcinte cu brânză, beau cafea cu cicoare și citeau ziare evreiești. Voiau să afle unde mai sunt greve, în Rusia sau prin alte părți. „Greviștii” nu umblau îmbrăcați ca hoții. Purtau cămăși fără guler, încheiate cu nasturi mici. Fetele erau săracuț îmbrăcate și-și țineau părul legat la spate. Hoții se așezau în jurul unei mari mese rotunde, iar femeile lor purtau rochii de vară - roșii, galbene sau

înflorate - cu toate că eram în toiul iernii; după obrajii lor dați cu suliman roșu, ai fi zis că și le-au muiat în borș de sfeclă. Ochii lor încondeiați cu vopsea neagră de jur-împrejur sclipeau cu nerușinare. Mama îmi spunea că aceste făpturi ale păcatului și-au pierdut și lumea asta, și lumea de apoi.

Se întâmpla ca tata să mă trimită la cafenea după careva, ca să se înfățișeze la judecată. Făceam eu treaba asta, pentru că tata n-avea pe altcineva care să-l ajute în munca lui. Când intram în cafenea, clienții mă luau în primire. Meșteșugarii mă arătau cu degetul și-și râdeau de perciunii mei roșii. Unul din ei m-a întrebat într-o zi: „Înveți *Tor a*? Ce-ai să te faci când ai să fii mare? Talmudist? Mis it? Boccegiu?” Pe urmă a adăugat: „Spune-i lui taică-tu că vremea lui a trecut”. Hoții mă strigau „Roșcovanul” și „Pui de rabin”. Femeile îmi luau apărarea. Într-o zi, una din ele m-a strâns în brațe. Am scuipat pe jos și am fugit. Toată cafeneaua a izbucnit în râs.

Prăvălioara lui Eli era încă deschisă. Am cumpărat pachetul de tutun pentru tata. Găseai aici de toate: caiete, creioane, gume, penițe de oțel - dar toate astea erau pentru copiii bogați, nu pentru unul ca mine, care căpătăm numai un bănuț pe zi, și asta nu întotdeauna.

Nu m-am întors imediat acasă. Am strâns un pumn de zăpadă și l-am lins. Cu toate că era iarnă, mi s-a părut că aud de sub zăpadă țărâit de greieri. Or fi fost clopoțeli săniilor care treceau pe strada Zelazna; am văzut de departe și becurile ei de gaz, chiar și un omnibus mic ca o jucărie. Nu m-aș fi încumetat niciodată să ajung până acolo. Aproape de casă, pe cine văd? Pe sora mea Hindele și pe fratele meu Ioșua. M-am bucurat tare: n-o să mai urc singur scara scufundată în întuneric. Sora mea și fratele meu nu mergeau niciodată împreună. Mai întâi, pentru că nu se cuvenea ca un tânăr hasid să umble pe stradă cu o fată, chiar dacă era sora lui, și-apoi pentru că Hindele și Ioșua nu se prea înțelegeau. Acum s-or fi întâlnit întâmplător. El venea de la școala Krel de pe strada Gnojna, iar dânsa de la prietena ei Leea. Și surorii mele îi

era frică pe scară după căderea serii. Am alergat spre ei, strigându-i:

— Hinde! Ioșua!

— De ce strigi ca un sălbatic?! se supără Ioșua. Nu suntem surzi.

— Ce cauți pe stradă atât de târziu? m-a întrebat Hindele.

Arăta ca o tânără doamnă. Purta pălărie, mâinile și le ținea într-un manșon, iar gulerul de blană îi era prins cu un căpșor de vietate. Era logodită și i se pregătea trusoul. Ioșua era îmbrăcat într-un caftan lung și pe cap avea o pălăriuță. Perciunii îi erau tăiați scurt. Devenise, cum se spunea, „modern”; tata zicea că-i un „rătăcit”. Nu mai voia să învețe *Talmudul*. Citea cărți lumești și se înfuria când auzea de pețitori și de căsătoriile puse la cale de ei. Aproape că nu era zi în care tata să nu stea de vorbă cu el. Ioșua spunea că evreii din Polonia trăiesc ca niște asiatici. Își bătea joc de perciunii lor și de caftanele care le atârnau până la glezne. Europa s-a trezit, spunea fratele meu, în timp ce evreii din Polonia au rămas înțepeniți în „evul mediu”. Folosea cuvinte pe care nu le pricepeam. Îl ascultam înfruntându-l pe tata și eram mereu de partea lui. Tare aș fi vrut să-mi tai perciunii, să pun pe mine o haină scurtă, să învăț poloneza, rusa și germana, să aflu cum de aleargă trenurile, cum se meșteresc telefoanele, baloanele, vapoarele. Nu îndrăzneam să mă amestec în vorba lor, dar îmi stătea pe limbă o întrebare: de ce n-au voie să intre în parcuri bărbații în caftan și femeile cu peruci și bonete? Tata mă asigură că, atunci când va veni Mesia, cei care au învățat *Tora* vor fi izbăviți, în timp ce necredincioșii vor pieri. Dar când va veni Mesia? Poate că niciodată.

Nici sora mea Hindele nu mai era evlavioasă. Ea și Ioșua crescuseră mari, în vreme ce eu rămăsesem un băiețel. Între Ioșua și mine părinții au mai avut doi copii, două fete, care au murit de scarlatină.

Hindele și Ioșua m-au luat de mâini și-așa, legați între noi, am trecut de poartă și am urcat scara. De data asta, nu mi-ar fi fost teamă nici de Satana.

— Uite ce beznă-i aici, spuse Ioșua către Hindele. Pe alte străzi, scările caselor sunt luminate. La noi e-ntuneric și pe trepte, și în mințile oamenilor.

— Proprietarul nu vrea să dea un ban pe gaz, spuse sora mea.

Am intrat în bucătărie. Abraham tocmai pleca. Pântecele lui abia a încăput pe ușă.

În seara aceea nu s-au mai iscat discuții. Tata s-a închis în odaia lui, să-și scrie comentariile. Mama, Hindele, Ioșua și cu mine am rămas în bucătărie. Era cald. Apa de ceai fierbea pe plită. Mama pregătea grăsimea de gâscă pentru Hanuca⁹⁶.

Ioșua ne spunea istorii despre America. Hoții de acolo au o bandă a lor, „Mâna neagră”. Ei nu fură albituri din dulapuri, cum fac cei de pe strada Krochmalna. Hoții americani au ce au cu milionarii. Bagă spaima-n ei ca să-i stoarcă de bani. Chiar și poliția se teme de ei. Ioșua vorbea către mama, dar, din când în când, se uita și la mine. Știa că-i sorb cuvintele. Sora mea îl asculta și ea în timp ce răsfoia un ziar. Căuta un roman-foileton pe care-l citea nu numai ea, ci și mama, și Ioșua. Deodată, Hindele strigă:

— Ura! Contesa Luiza a scăpat!

— Cum a putut? o întrebă mama.

— A sărit pe fereastră.

— Dar era la etajul al cincilea.

— A ajutat-o Max-nebunuf cu o scară.

— Ce le mai trece prin cap scriitorilor!

— Ziarul ăsta publică numai prostii, spuse fratele meu. Tolstoi, da, e un mare scriitor. I se plătește un sfert de milion de ruble pentru o carte.

— La Paris, spuse mama, există un tablou care face douăzeci de milioane de franci. Când l-au furat, toată Franța a fost în doliu, ca de Tișa-Beav. Când a fost găsit, oamenii se sărutau pe stradă. Peste tot sunt nebuni.

⁹⁶ Sărbătoare ce amintește biruința poporului din Iudeea (165 î. Hr.), sub conducerea lui Iehuda Macabeul, împotriva armatelor cotropitoare ale lui Antiohus Epifanes, rege elenistic al Siriei, din dinastia Seleucizilor.

— Da, era Mona Lisa, spuse Ioșua. Dar de ce zici că-s nebuni? E vorba de artă. Lui Leonardo da Vinci i-au trebuit ani de zile ca să termine tabloul ăsta. Niciun pictor, înaintea lui sau după dânsul, n-a izbutit să zugrăvească un asemenea surâs.

— Dar ce mare lucru este surâsul unei femei? Întrebă mama. Asta-nseamnă păgânism. În vechime, necredincioșii se închinau la idoli. Astăzi, asta se cheamă artă. Poți zâmbi foarte frumos, dar să fii o fată deocheată.

— Ți-ar fi plăcut mai mult ca francezii să alerge cu mic, cu mare la rabinul din Gur și să ciugulească firimiturile de la masa lui? 1 în Europa oamenilor le plac lucrurile frumoase și puțin le pasă de un moșneag care rostește psalmi și suferă de vătămătură.

— Ce vorbe-s astea? Poți să ai o sănătate șubredă, dar să fii mai drag lui Dumnezeu decât o mie de fetișcane. Atotputernicul ține mai mult la o inimă zdrobită decât la un nas fără cusur.

— De unde poți ști ce iubește și ce nu iubește Dumnezeu?

— Mamă, strigă sora mea, la Paris femeile poartă pantaloni.

— Într-o zi or să meargă cu picioarele-n sus și capul în jos, spuse mama în timp ce acoperea oala cu grăsime de găscă. Aștia nu mai pot de bine: se îmbuibă, se îmbată, se desfrânează și nu știu ce să mai scornească.

Auzeam ce spuneau, dar nu înțelegeam mai nimic. Contesa Luiza, Mona Lisa, Paris, artă, Tolstoi, Leonardo da Vinci - ce-or fi însemnând cuvintele astea? îmi dădeam seama doar că în jurul lor se învârtea discuția și că, despre orice ar fi venit vorba în casa noastră, până la urmă se ajungea întotdeauna la *Tor a*, la evrei și la celelalte neamuri.

La un moment dat, fratele meu scoase o gramatică rusă și începu să citească din ea: *сушестителное, прилагателное, глагол...*⁹⁷ Semăna mult la chip cu mama, era înalt, arăta aproape ca un bărbat. Știam că o pețitoare

97 Adorarea rabinilor hasidici lua și acest aspect.

a găsit pentru el o fată cu o zestre de douăzeci și cinci de mii de ruble; pe deasupra, părinții fetei erau gata să-l țină șase ani pe masă și casă. Dar Ioșua nici n-a vrut să audă. Spunea c-o să se-nsoare numai din dragoste.

Hindele scoase din geanta ei niște bucățele de mătase, de catifea și de satin. Era logodită cu un tânăr din Anvers. O alesese tatăl logodnicului, reb Ghidalia, care venea la Varșovia să țină predici în sinagogi. Alesese mirese și pentru ceilalți băieți ai lui, cu toate că locuiau în străinătate. Hindele avea ochi mari, strălucitori, obraji trandafirii și părul negru. Vecinele noastre spuneau că e „frumoasă și fragedă ca o floare - nu-i fie de deochi”. Dar noi, cei din familie, mai știam ceva: sora mea avea nervii slabi. Ba râdea, ba plângea. Se întâmpla ca, într-o zi, s-o copleșească pe mama cu sărutări, pentru ca, a doua zi, să-i aducă învinuirea că-i poartă dușmănie și că vrea s-o alunge de acasă. Leșina adesea. Odată, a încercat chiar să se arunce pe fereastră.

Era întotdeauna drăgăstoasă cu mine și cu fratele meu mai mic, Moise (care dormea în odaia de alături). Ne dădea bomboane și ne spunea povești. Într-una din povești era vorba de un căpcăun cu un singur ochi, în mijlocul frunții. Alta se petrecea într-o insulă în care toți oamenii își pierduseră mințile. În altă poveste, un băietan a găsit un fir de păr din aur și a făcut un drum lung, până în Madagascar, în căutarea zânei care-l pierduse.

În vreme ce Hindele se tot uita la eșantioanele ei, am prins o clipă de tăcere ca s-o rog:

— Hindele, spune-mi o poveste.

Tocmai atunci, am auzit niște pași greoi, străini, pe scară, însoțiți de gemete. Pe urmă, ni s-a bătut în ușă.

— Cine-o fi? întrebă mama.

Hindele era tot timpul înfricoșată. Credea că Varșovia mișună de ucigași, că în trăsurile umblă tot soiul de inși care fură fete, le batjocoresc și le duc la Buenos Aires, unde le vând ca roabe. Se întreba chiar dacă nu cumva reb Ghidalia, viitorul ei socru, nu e și el unul dintre ăștia, care și-a lăsat înadins o barbă albă și perciuni pentru a-i putea

înșela mai ușor pe oameni.

Mama deschise ușa și în prag se ivi o femeie bătrână, îmbrăcată ca pe vremea regelui Sobieski, cu o bonetă înaltă, împodobită cu panglici de toate culorile, o pelerină de catifea brodată și o rochie lungă până la podea, încrețită și strânsă pe mijloc și târând o coadă după ea. De urechi îi atârnavă cercei lungi. Fața îi era schimonosită; zbârciturile se întindeau până pe gât. Într-o mână ținea un sac de drum cu încuietori de aramă și acoperit peste tot cu buzunare, iar în cealaltă o boccea făcută dintr-o basma înflorată. „E bunica Tamerl”, mi-am spus.

Bătrâna se uită zâmbitoare în jurul ei și întreabă:

— Aici stă Pinhas-Mendl?

N-auzisem niciodată să i se spună tatii pe numele mic. Mama se uită uimită la neașteptatul oaspete și zise:

— Da, intrați, vă rog.

— Păcatele mele, de ce stați așa de sus? întreabă bătrâna cu o voce care suna și dulce, și aspru.

Zăpada care-i acoperise încălțărilor, de li se vedeau numai vârfurile, se scurgea, topită, pe jos.

— Varșovia asta nu-i un oraș, e o țară-ntreagă, se văicări ea. Oamenii aleargă ca la foc. Să ferească Dumnezeu! Trenul a sosit înaintea rugăciunii din amurg. De atunci degeaba am tot întrebat cum se ajunge la voi. Dumneata ești Basșeve, nu-i așa? îi spuse mamei. Și ăștia-s copiii voștri (zicând asta, pufăi din buze, ca și cum ar fi scuipat, ca să ne ferească de deochi). Seamănă toți cu bunica lor Tamerl. Unde-i Pinhas-Mendl?

— Luați loc, vă rog. Lăsați jos bagajele și încălziți-vă.

— Nu mi-e frig, dar aș vrea să mă spăl pe mâini pentru rugăciunea de seară.

Nu vorbea ca o femeie, ci ca un bărbat, ba chiar ca unul tare cucernic. Fratele meu ridică ochii de pe gramatica rusă și se uită la ea cât mirat, cât batjocoritor. Sora mea rămăsese cu gura căscată de uimire. Bătrâna își lăsă pe podea bocceaua și strigă:

— Copii, v-am adus niște prăjiturile făcute chiar de mine!

Scoase din sacoșă un pachet, într-adevăr plin cu prăjiturile.

Miroseau a scorțișoară și a migdale, a cuișoare și a alte mirodenii, care nu știam cum se numesc, dar le recunoșteam mireasma. În bucătăria noastră sosise Purimul în toiul iernii. Scaunul pe care i l-a arătat mama era prea mic pentru ca bătrâna, cu rochia ei umflată, să se poată așeza pe el. Mama o ajută să-și scoată pelerina, dar, dedesubt, purta o altă pelerină: mătăsuri, catifea, pliuri, broderii cu mărgele. Cu toate că nu era zi de sărbătoare, în jurul gâtului purta un lanț gros de aur și un șirag de perle.

— Străbunica noastră Sara¹, murmură fratele meu.

Tata intră în bucătărie. Dând cu ochii de el, bătrâna strigă:

— Pinhas-Mendl, tu ești?

Tata nu se uită la ea, pentru că nu-i îngăduit să privești o femeie⁹⁸⁹⁹, dar, cu ochii ațintiți în altă parte, o întreabă:

— Cine ești dumneata?

— Cum cine sunt? Nu mă recunoști? Sunt mătușa ta Ite-Frime!

Fața tatii se luminează:

— Ite-Frime?

Dacă ar fi fost vorba de un bărbat, tata l-ar fi întâmpinat cu „Pace ție!” sau „Fii bine venit! Dar ce să-i spui unei femei? După o clipă de tăcere, o întreabă:

— Ce te-a adus la Varșovia?

— E o poveste lungă. Nu mai am unde stă.

— Ți-a ars - ferească Dumnezeu! - casa?

— Nu, cineva a dat-o de zestre fetei lui.

— Cum vine asta?

— E în târgul nostru unul, Șahne Beiles. Mi-e vecin de mulți ani. Și are, nenorocitul de el, niște fete urâte ca noaptea. Cea mai tânără a atins treizeci de ani fără a fi la casa ei. De unde să-i încropească o zestre prăpăditul ăsta? Și ce credeți că a făcut când i-a găsit un mire? I-a făgăduit

98 Purta numele primei soții a patriarhului biblic Abraham.

99 Interdicție respectată de bărbații evrei ultrareligioși.

casa mea. Eu habar n-am avut până după nuntă, când tânărul a venit la mine și mi-a arătat actul de căsătorie: casa mea – se spunea acolo negru pe alb – a devenit casa lui. N-am vrut să-l fac de rușine pe Șahne Beiles. E un om evlavios, un învățat în felul lui, și numai de nevoie a făcut ce a făcut. Dacă i-aș fi spus că a fost păcălit, ginerele și-ar fi lăsat nevasta. Eu, mi-am zis, sunt bătrână, iar ei abia își încep viața. Cât timp mi-ar mai rămâne de trăit în casa aceea? Numai ție, Pinhas-Mendl, ți-aș putea-o lăsa moștenire. Dar, cum tu stai la Varșovia, ce nevoie ai de o casă la Tomaszow? Pe lângă asta, o casă înseamnă bătaie de cap. Plouă și acum prin acoperiș. Și-apoi, numai drumul până la Tomaszow și înapoi te-ar costa mai mult decât ți-ar aduce casa. Pe scurt, le-am lăsat-o lor. Oricum, vine o zi când lăsăm totul. Nu luăm cu noi decât faptele bune. Așa că mi-am făcut bagajul – și uite-mă aici!

Mama se uita la ea cu bunăvoință, dar și cu un zâmbet abia ascuns. Hindele se stăpânea greu să nu izbucnească în râs. Fratele meu, bineînțeles, socotea caraghioasă toată istoria asta; buzele lui spuneau ceva ce nu se auzea, dar eu am ghicit: „Asia! Asiaticii!” Numai tata nu se arăta mirat.

— Bine, înțeleg. Dar unde ai să stai? zise el.

Mătușa Ite-Frime îi răspunse fără a clipi:

— Cum unde? Aici, la voi!

Mama i-a spus tatii fără înconjur: dacă mătușa Ite-Frime rămâne la noi, atunci mă ia pe mine și pe fratele mai mic și pleacă la Bilgoraj, la părinții ei. Ioșua ar fi fost și el gata să pornească la drum. Sora mea Hindele a plâns, a râs, a strigat că rupe logodna și fugă în America. Bineînțeles, mătușa Ite-Frime nu era de față. Mai avea o rubedenie în Varșovia și se dusesse s-o vadă. Seara, tata i-a dat mătușii patul lui și s-a culcat pe o bancă în odaia lui de lucru.

Mătușa Ite-Frime dormea puțin. Avea obiceiurile credincioșilor bătrâni. Se ruga de trei ori pe zi și se trezea la miezul nopții pentru a jeli dărâmarea templului de la Ierusalim. Nu punea came în gură în timpul săptămânii,

doar sâmbăta. Lunea și joia ținea post negru. Nu mai auzisem ca o femeie bătrână să se ducă la baia rituală – asta era o îndatorire a femeilor tinere față de soții lor. Dar mătușa Ite-Frime păstrase deprinderea asta. Ioșua, căruia îi plăcea să-și râdă de oameni, ne-a spus că mătușa Ite-Frime poartă pieptar cu ciucuri, ca bărbații. O fi fost adevărat. O străbunică de-a mea, Hinde-Ester, de la care Hindele își moștenise numele, purtase și ea pieptar și pleca an de an la rabinul din Bălți. Bărbatul ei, Isaac, al cărui nume îl port eu, se ducea la alt rabin, cel din Cernobîl. Totul era cu puțință în familia noastră. Poalele și coada rochiei purtate de mătușa Ite-Frime umpleau jumătate din odaie. De-abia încăpea pe ușă. Își ștergea nasul cu un soi de batistă cum au numai rabinii. La fiecare pas făcea prăpăd. Spărgea farfurii, vărsa cerneala din călimară, răsturna lampa cu gaz. Toată casa era vraiste. Am băgat cu toții de seamă că îmbrăcase pe ea toate veșmintele cu care venise. În sacul ei de drum, lăsat deschis, nu avea decât o carte groasă de rugăciuni și câteva bijuterii.

— Unde și-o fi ținând rufăria? se întreba mama. Ori n-o fi în toate mințile?

Ioșua avea răspunsul pregătit:

— E ramolită.

El dormea acum la un prieten. Visa de mult să nu mai stea acasă. Voia să poarte haine moderne și să învețe pictura.

La două zile de la sosire, stând de vorbă cu Hindele, mătușa Ite-Frime a aflat că e logodită. Fără a sta o clipă pe gânduri, bătrâna și-a scos de la gât lanțul gros de aur și i l-a atârnat ei. Sora mea a încercat să se împotrivească, dar mătușa Ite-Frime nu s-a lăsat:

— La ce-mi trebuie lanțul ăsta? Doar nu-l pot lua cu mine în mormânt.

Hindele ne-a arătat tuturor lanțul. Avea o închizătoare cum giuvaiergiii de azi nu mai știu să facă. Numai lanțul să fi cântărit o livră. Sora mea s-a dus cu el la un bijutier care i-a spus că e din aur de paisprezece carate.

Vecinii de pe scara noastră și din clădirile apropiate aflaseră despre ruda asta ciudată a noastră. Femei cucernice, din societăți de binefacere, veneau s-o vadă și să-i ceară sfaturi. Mătușa Ite-Prime le povestea despre minunile săvârșite de rabinii faimoși pe care-i cunoscuse. Folosea tot felul de ziceri ebraice. Dădea leacuri fără greș împotriva durerilor de cap, a înecăciunii, a vâjâielii în urechi, a tusei. Se așeza în bucătăria noastră ca o regină care-și primește curtea. Nu mai avea niciun dinte în gură. Se hrănea numai cu bucăți de pâine muiate în supă sau în borș. Mama avea glasul potolit, dar mătușa Ite-Prime vorbea atât de tare, că se auzea în toată casa.

Eu, unul, eram bucuros că venise la noi. Mâncasem toate prăjiturilele și, pe lângă asta, o auzisem pe mama că vom pleca la Bilgoraj – asta însemna că vom călători cu trenul, că vom străbate câmpii și păduri și că nu voi mai merge la școală. Poveștile mătușii Ite-Prime mă vrăjeau. Ne povestea despre cei treizeci și șase de oameni drepti pe care nimeni nu-i știe și mulțumită cărora lumea noastră păcătoasă scapă de la pieire – dar și despre diavoli cu înfățișare de cărturari, despre duhuri rătăcitoare, strigoi și pricolici. O văzuse cu ochii ei pe acea fată vestită din Krasnik în care intrase o piază rea. Mătușa Ite-Prime ne-a povestit că a stat de vorbă cu dânsa. Când a întrebat piaza rea de ce a pus stăpânire pe fată, ea i-a răspuns: „Ce te bagi unde nu-ți fierbe oala? Ia cară-te de aici!” I-a mai trântit niște vorbe urâte și i-a zis că are din naștere o pată pe sânul stâng, ceea ce era adevărat.

Femeile de pe strada Krochmalna îi ascultau poveștile, își ștergeau nasul, clătinau din cap. Îi aduceau mici daruri, o felie de turta cu miere, un măr copt, o farfurie cu prune uscate. Mătușa Ite-Prime ne dăruia nouă totul. Eu îi sărutam mâna și dânsa mă ciupea de obraji.

Odată mi-a spus:

— Străbunicul tău, căruia îi porți numele, ar fi putut deveni rabin, dar n-a vrut. Ședea ziua-ntreagă și învăța din cărțile lui, iar grija casei o purta străbunica ta Hinde-Ester. I-am cunoscut pe amândoi. Dânsa ținea o dugheană.

Când n-avea clienți, citea. Într-o zi, un negustor din Lublin a intrat în prăvălie, a văzut un șal turcesc care i-a plăcut și l-a cumpărat pentru nevastă-sa. A plătit cu o hârtie de cinci ruble și străbunica ta i-a dat restul ce i se cuvenea. Câteva ceasuri mai târziu, Hinde-Ester și-a dat seama că-i înapoiase negustorului cu șase copeici mai puțin. A închis îndată dugheana și a dat fuga la han ca să-și îndrepte greșeala. Dar negustorul plecase. Aflase de el că-i din Lublin, dar nu-i cunoștea nici numele, nici adresa. În schimb, Hinde-Ester știa ce zice legea evreiască: dacă iei cuiva fie și o para care nu-i a ta, căința nu ajută la nimic; trebuie să-i găsești stăpânul și să i-o dai înapoi, chiar dacă, pentru asta, vei fi nevoit să treci marea. Cucernica de străbunică-ta - străduiască-se-n ceruri pentru binele nostru! - și-a lăsat toate treburile și a plecat la Lublin să-l găsească pe negustor. O săptămână și jumătate a tot umblat prin sinagogi, prin hanuri și prăvălii până a dat de dânsul și i-a plătit cele șase copeici. Drumul a costat-o destul de mult, îți dai seama, ca să nu mai vorbim că dugheana i-a stat închisă atâtea zile. Dar asta era străbunica ta.

Mătușa Ite-Frime s-a dus să doarmă o noapte la cealaltă rubedenie a ei. Tata s-a întors în patul lui. Eu dormeam cu dânsul. În toiul nopții, m-am trezit din somn și l-am auzit vorbind. Dar nu era lângă mine. Glasul lui venea parcă din patul mamei, așezat în prelungirea patului nostru. „Cum e cu puțință, m-am întrebat, ca tatăl meu să doarmă în patul mamei, ca un rabin să facă un lucru pe măsura oamenilor de rând?” Mi-am ținut răsuflarea și l-am auzit zicând:

— E o sfântă. Ne cinstește casa stând la noi.

— Parcă puțin prea sfântă, îi răspunse mama. Dacă omul acela i-a dat fetei sale ca zestre casa altcuiva, atunci e un pungaș. Nu stă nicăieri scris că-i poți îngădui fiicei unui pungaș să-ți ia casa - și tu să ajungi o povară pe capul altora. Iartă-mă, dar asta-i curată țicneală.

— Cărțile noastre spun că-i mai bine să arzi într-un cuptor decât să-l faci pe semenul tău de rușine, îi răspunse

tata. Tot târgul ar fi aflat de isprava celui Șahne Beiles și asta l-ar fi nenorocit. Ginerile s-ar fi lepădat de fiică-sa.

Îmi venea să strig „tată”! dar, parcă mi se luase piuitul. Am închis ochii și am adormit îndată.

A doua zi dimineață, când s-a întors la noi, mătușa Ite-Prime ne-a dat de știre că se mută la cealaltă rubedenie, un fel de nepot al răposatului ei bărbat. Era un ceasornicar, cu toți copiii la casele lor; avea o locuință mare, pe strada Proasta.

Mătușa Ite-Prime a stat acolo un an și jumătate. Ori de câte ori venea la noi, ne aducea prăjiturile, alune și struguri. Vorbea cu tata despre *Tora*. Nouă, copiilor, ne spunea mereu alte istorii despre bunicii și străbunicii noștri, despre frații și surorile lor. Fratele meu Ioșua prinsese drag de ea și-i făcuse în ascuns portretul. Când Hindele s-a cununat la Berlin, mătușa Ite-Prime i-a mai făcut un dar. Mama s-a căit c-o vorbise de rău. Zicea acum că Ite-Prime e o sfântă.

Într-o zi, mi s-a spus că mătușa Ite-Prime a murit. Avea aproape nouăzeci de ani. Cu toate că a trăit la Varșovia numai optsprezece luni, la înmormântare au luat parte o sumedenie de oameni. Conducătorii comunității i-au dat la cimitir un loc printre decedații de vază. I-a lăsat mamei cerceii ei și o carte groasă, cu coperte din lemn și închizători de alamă. M-am gândit mereu la cartea aceea. Erau în ea rugăciuni și jeliri cum nu găseai în nicio altă carte, pentru zilele de post ținute în amintirea celor uciși pe vremea lui Hmelnițki, în pogromurile din Praga, din Frankfurt și chiar din Franța. Avea paginile îngălbenite de vreme și pătate de ceară și de lacrimi. Numai Dumnezeu știe câte bunici și străbunici o ținuseră în mâini. Păstra mirosul zilelor de pocăință de odinioară, al sărurilor folosite de Iom-Kipur împotriva leșinului. Te făcea să te gândești la ucazurile împotriva evreilor și la minunile făcute de Dumnezeu cu poporul său atât de încercat.

Într-o dimineață, l-am auzit pe tata zicând:

— A părăsit casa din Tomaszow și și-a înălțat un palat în rai.

— O să ne ducem și noi s-o vedem acolo? l-am întrebat.

— Cine știe? Doar dac-om fi vrednici de asta.

— Ia te uită la băiatul ăsta, spuse mama, supărată dintr-odată. Mai bine spală-te pe față și du-te la școală. Și nu mai pune întrebări fără noimă.

Doctorul Beeber

La Clubul scriitorilor evrei din Varșovia, toată lumea îl cunoștea pe doctorul Mark Beeber, un bărbat înalt, spătos, cu o coamă neagră și deasă, care începea să încărunțească la tâmple. Ochii săi de un cafeniu închis, care scânteiau sub sprâncenele-i stufoase, mă făceau întotdeauna să mă gândesc la cireșele zbârcite ce se pun în cocteiluri. Purta, ca marii profesori, o pălărie de fetru cu borurile largi. Se spunea că prin vinele lui ar curge sânge țigănesc, deși se trăgea dintr-o bogată familie hasidică. Nu mai lucra de ani de zile. Locuia într-o cameră mobilată, undeva, într-un cartier populat mai mult de creștini.

Membrii Clubului scriitorilor se întrebau cu toții cum de se descurcă doctorul Beeber fără a câștiga vreodată un ban. Unii credeau că are un mic venit din rămășițele averii tatălui său, Mendl Beeber; acesta se căsătorise într-un târziu cu o fată de nouăsprezece ani, care i-a dăruit unsprezece copii. Alții spuneau că e întreținutul unor femei bătrâne. Alții, în sfârșit, știau că cinează seară de seară în altă familie, ca un școlar de la ieșivă.¹⁰⁰ îl invitau uneori la masă și niște vechi prieteni, ori rude, la vila lor situată între Varșovia și Otwock. Câteodată, Uniunea scriitorilor îi oferea posibilitatea să țină locul unui redactor sau al unui corector, plecați în concediu.

La începutul cunoștinței noastre, oricât de precare se dovedeau mijloacele sale de existență, Mark Beeber se arăta mereu bine dispus, stăpânit de o nedezmințită poftă de viață. În pofida sărăciei sale, fuma țigările cele mai fine. Costumele pe care le purta, oricât de ponosite ar fi arătat, erau croite din cea mai bună stofă englezească. Istorisea

100 De sărbători sau cu alte ocazii, elevii școlilor talmudice erau invitați să ia masa în familii cu stare.

ore întregi întâmplări din timpul călătoriilor sale în

Elveția. Își făcuse acolo o sumedenie de relații. Discutase cu Lenin, Kropotkin, Bergson, Kuno Fischer, Wundt, Georg Kaiser și chiar cu câțiva prinți și претенdenți la tronuri. Frecventase cazinoul din Monte Carlo. Ca student, băuse nenumărate halbe de bere alături de cădeți nemți și, o dată, a fost chiar martorul unuia dintre aceștia la un duel. Scopul vieții era pentru dânsul plăcerea, atât în teorie, cât și în practică. Membrii Clubului scriitorilor aveau îndoieli asupra titlului său de doctor. Nu-și susținuse teza niciodată. Cunoștea însă bine toate curentele filosofice germane. Deși se socotea un epicurian, nutrea o înaltă stimă pentru David Hume, Kant și Schopenhauer. Mi-a dăruit două cărți, ai căror autori îi erau prieteni apropiați, profesorii Messer și Bauch, amândoi discipoli ai lui Kant. Am observat că ambele volume purtau ștampila bibliotecii universitare din Berna.

Eram foarte apropiați, cu toate că avea cu douăzeci de ani mai mult decât mine. Eu îi vorbeam cu „dumneavoastră”⁴⁴. El însă mă tutuia și-mi zicea „bobocule”⁴⁴, ca unui copil. Îmi spunea: „Ține-te de scris, „«bobocule»”⁴⁴. Am încercat și eu, dar nu pot sta locului. Și-apoi, în clipa când iau tocul în mână, sună telefonul. La urma urmei, cine are nevoie de toate aceste cărți? Când mi-e foame, mănânc. Dacă am coniac, beau. Găsești pretutindeni femei gata să-ți cadă în brațe. Desfătări de acest soi îmi stau întotdeauna la îndemână.⁴⁴

Știam că nu minte. Avea însușirea de a dibui femei divorțate, văduve, fete bătrâne sau femei aflate, pur și simplu, în căutarea unei aventuri. La Clubul scriitorilor era căutat mereu la telefon. Femeile vorbărețe și romanțioase nu-i erau pe plac. Le prefera pe cele care nu pretindeau ceea ce el numea „un prolog și un epilog”⁴⁴.

Pe atunci, veniturile mele începuseră a se rotunji. Tradusesem în idiş *Muntele vrăjit* de Thomas Mann și mai multe povestiri germane pentru gazetele evreiești. Din când în când, îl invitam pe doctorul Beeber la dejun. Comanda de băut, șapte feluri de mâncare și consuma

toate chiflele din coșulețul de pâine. Între feluri fuma câte o țigară și povestea nenumărate anecdote. Călătorise mult și locuise în mai toate capitalele europene. În afară de idiș, vorbea germana, rusa, franceza, italiana, firește și ebraica. În adolescență învățase într-o ieșivă. Făcuse cândva alpinism și avea ce-mi istorisi despre excursiile lui în Alpi. Poveștile lui se sfârșeau de obicei cu aceeași concluzie: totul e deșertăciune, toți filosofi se înșală, idealurile, fără excepție, nu sunt decât prostie și fățarnicie. Omul e, în fapt, o maimuță șireată. Necazurile se ivesc abia atunci când nu mai ai cu ce plăti chiria.

De la un timp, însă, l-am văzut tot mai prost dispus. Îmi vorbea dezordonat despre nefericirile lui: îmbătrânea, ratase totul, era bolnav și obosit. Un medic îi spusese că i s-a depus grăsime în jurul inimii și i-a interzis fumatul, alcoolul și alimentele grase. L-a pus în gardă și împotriva oricărui exces în materie de sex. El socotea, totuși, că, înainte de toate, are nevoie de odihnă spirituală. Dar cum să te odihnești, când, în fiecare dimineață, te întrebi cum îți vei petrece ziua? Cel mai mult se temea de bătrânețe. Ce va face când capul îi va albi cu totul? Cine se va ocupa de el? Și dacă va cădea bolnav? Va zăcea într-un spital, uitat de toată lumea. Rupsesse orice legături cu familia sa, căreia i se făcuse lehamite de dânsul. Când își întâlnea pe stradă frații și surorile, nici nu-i mai recunoștea.

Încărunțise și îmbrăcămintea îi era tot mai uzată. Fuma acum țigări proaste, care îmbăcseau aerul. Istorisese mereu aceleași întâmplări și făcea aceleași glume. Dacă nu găsește repede o soluție, se lamenta el, îl așteaptă prăbușirea. Într-o zi i-am spus că există pețitoare în Varșovia. Îmi aruncă o privire crâncenă și-mi suflă în față fum de țigară: „Lasă-te păgubaș, bobocule, n-am căzut încă atât de jos”.

Mi-am petrecut un concediu de câteva săptămâni într-un sat de la Marea Baltică. La întoarcere am aflat că doctorul Beeber s-a căsătorit. Mi-a telefonat a doua zi. Deoarece nu mai vorbisem niciodată cu el la telefon, i-am recunoscut cu greu vocea.

— Bobocule, îmi zise, te-am căutat peste tot. Vorbești cu un cetățean onorabil al Varșoviei.

— Vă felicit. Am aflat vestea cea bună. A fost cel mai nimerit lucru pe care-l puteați face.

— Totul s-a petrecut în viteză. Ne-a făcut cineva cunoștință - și gata! Știi că-mi displac tergiversările. *Talmudul* nu îngăduie bărbatului să stea prea mult de vorbă cu o femeie; asta înseamnă că ei nu-i rămâne să spună decât da sau nu. Soția mea e o burgheză, dar e fermecătoare. A primit o educație mai îngrijită decât a mea. A făcut liceul. E departe de a fi urâtă. Pe deasupra-i și tare îndrăgostită de mine. Nu-mi puteam dori mai mult la vârsta mea și la situația în care mă găseam. Am acum un cămin - și asta-i esențialul. Nu-mi vine să cred că am trăit atâta vreme ca un vagabond. Am, pesemne, o sănătate de fier. Stai - Salcia mea vrea să-ți spună ceva. I-am dat să citească una din povestirile tale și i-a plăcut enorm. Uite, vorbește cu ea.

În receptor a răsunat o voce tipic evreo-poloneză:

— Bobocule, îmi dai voie să-ți zic bobocule? E un nume tare drăguț. Spune-mi Salcia. Mark mi-a istorisit totul. Prietenii lui sunt și prietenii mei. Am vrut să te invităm la cununie, dar lipseai din oraș. Ne-a părut tare rău. Ți-am citit povestirea. E minunată. Ai vreun program pentru astă-seară?

— Nu ceva deosebit.

— Atunci, vino să cinezi cu noi. Te rog să nu spui nu. Mark te pomeneste mereu. Îți cunosc toate glumele. El crede în talentul tău. Ei, vii? Te așteptăm. Avem un apartament spațios. Dacă rămâi mai târziu, poți înnopta în camera de oaspeți. Mark spune întruna, râzând, că vrea să te înfieze.

În acea seară, după ce m-am tuns și m-am ras, mi-am pus costumul meu cel mai frumos, cu cravată, am cumpărat la o florărie un buchet de trandafiri și am urcat într-o droșcă. Beeberii stăteau într-un cartier locuit de creștini și de evrei înstăriți. Am urcat cu ascensorul până la apartamentul lor. Pe o ușă mare, din mahon, am zărit o

plăcuță de alamă cu inscripția „Dr. Mark Beeber”. Mi-a deschis o subretă. Beeber și soția lui mi-au venit în întâmpinare.

Salcia era o femeie de vreo patruzeci de ani, scundă, bondoacă, oacheșă, cu un piept bogat și ochi negri – ochi evreiești, triști și veseli totodată, la fel de bătrâni ca pribegia evreiască. Și-a deschis brațele ca pentru a mă cuprinde și spuse subretei să pună florile într-o vază. Un colier de perle îi înconjura gâtul gros, iar pe mâna stângă îi scânteia un diamant.

Doctorul Beeber era în halat și papuci. Întinerise. Ridurile îi dispăruseră; la fel și pungile de sub ochi. Parcă și părul nu-i mai era sur. Fuma o țigară înfiptă într-un portțigaret de chihlimbar. Sub sprâncenele lui stufoase, ochii îi străluceau de-o veselie oarecum vicleană.

— Salcia, el e bobocul nostru, zise el.

— Pot să-l îmbrățișez?

— Desigur.

Am intrat într-un salon mobilat după tipic, cu fotolii, un balansoar, candelabru și tablouri. După câteva clipe, am trecut în sufragerie. Acolo, o vitrină uriașă era plină cu argintărie și porțelanuri. Doctorul Beeber își găsisese o nevestă bogată. Îmi zâmbi ridicând o sprânceană:

— Vezi ce mi s-a întâmplat? Am trădat sărăcia.

— Ce mare ispravă-i să fi sărac și să suferi? zise Salcia. Un om ca Mark trebuie să lucreze la cărțile sale, nu să-și ruineze sănătatea într-o mansardă. Când am văzut cum stă, era să leșin. Nu l-am lăsat să aducă nimic de acolo, în afara manuscriselor. Cum putea un om atât de înzestrat să se neglijeze într-un asemenea hal? Da, oamenii nu au nicio milă de ei înșiși! Fără îndoială că s-ar fi prăbușit cu totul. Dumneata, bobocule, mai ești tânăr. Nu-i urma pilda. Soarta lui să-ți fie de învățătură: căsătorește-te, fă-ți un rost! Nimic nu poți crea cu stomacul gol. Acum, în sfârșit, a făcut ordine în viața lui. Rămâne în camera sa până la ora prânzului. Nimeni nu are voie să-l deranjeze. Nici când e căutat la telefon nu-l anunț. Până acum familia nu voia să știe de dânsul. Acum, dintr-odată, surorile,

frații, nepoții lui și-au amintit că există. Dar să mai aștepte. Adevăratul prieten la necaz se cunoaște, el nu așteaptă să-ți surâdă viața. De aceea, bobocule...

— Bine, de-ajuns, Salcia, interveni Mark Beeber. Spune, rogu-te, bucătăresei să ne aducă bunătățile pe care le-a pregătit.

— N-avea grijă. Musafirul nostru n-o să moară de foame.

Salcia sună dintr-un clopoțel de sticlă. Bucătăreasa, purtând un șorț imaculat și o bonetă așijderea, se ivi imediat. Trebuie să fii bogat ca să ții o bucătăreasă și o fată în casă. Cu ce nu ne-am ospătat în acea seară? Pește în sos acrișor-dulce, sardele, friptură rece, icre negre. Doctorul Beeber înfuleca neconținut cu mare poftă. Când ni s-au adus brânzeturile, mi-a spus cum se numește fiecare sort și de unde provine. Ca să poată înghiți totul, își turna mereu pe gât pahare mari de vin.

— Mă ține zilnic închis între orele nouă și două, zise el. Mi-am revăzut vechile manuscrise. Sincer să fiu, sunt uluit. Mi se pare de necrezut că eu am fost acela care a scris cândva acele lucruri. Uitam. Din păcate, germana mea are scăpări, iar ebraica mea nu-mi folosește la nimic – nu există în ebraică terminologie filosofică modernă.

— De ce nu scrieți în idiș?

— Pentru cine? Pentru învățăceii din ieșive? Ceea ce-i prost este că nu sunt în stare să cred în ceva. Îmi lipsește chiar și acea scânteie de care ai nevoie pentru a deveni un sceptic.

— Nu-ți căuta scuze, îl întrerupse Salcia. Continuă să scrii și-o să fie bine. Tot soiul de neisprăviți și ignoranți devin celebri, iar tu, atât de dotat intelectual, îți neglijezi munca. Citesc nemțește, cunosc subtilitățile acestei limbi. Fiecare din frazele scrise de el are profunzime. E un geniu, un geniu absolut.

— Te-ai gândit și la colțunași pentru azi? o întrebă doctorul Beeber.

— Așteaptă, vor veni și colțunașii. Servește-te, bobocule. Iartă-mă că-ți spun bobocule. E un cuvânt plin

de voioșie. Tata - odihnească-se-n pace! - îl striga așa pe fratele meu. Amândoi sunt acum pe lumea cealaltă.

Salcia își șterse o lacrimă cu o batistă de dantelă.

Discuțiile noastre din acea seară au fost atât de plăcute, că mi-am propus să devin un intim al Beeberilor: voi cina, voi dormi, voi lucra în casa lor. Totuși, au trecut săptămâni și luni fără a-i revedea. Mi-au telefonat de mai multe ori pentru a mă invita la ei, dar nu eram liber sau nu mă simțeam în stare să fac față unei cine prea copioase și nici să rămân treaz până seara târziu. Doctorul Beeber nu mai apărea la Clubul scriitorilor. Cei de acolo murmurau că a ajuns un snob.

Într-o zi, m-a sunat pentru a mă dojeni.

— Bobocule, m-ai uitat?

— Nu, doctore Beeber, nu v-am uitat și nu vă voi uita niciodată. Cum vă simțiți?

Îngăimă ceva de neînțeles și suspină.

— Unii mă invidiază. Își închipuie că a dat un mare noroc peste mine. Am auzit că se flecărește pe seama mea la Clubul scriitorilor. Dar nu sunt fericit. Crede-mă, încep să regret toată povestea asta.

— Dar ce s-a întâmplat? Nu vă înțelegeți cu soția?

— Ne înțelegem prea bine. Dar la ce mă ajută asta? Dânsa vrea să mă facă nemuritor. Bobocule, asemenea iluzii n-au pentru mine niciun rost. Știu eu când voi fi în stare să dau o carte la tipar? Și cine va avea chef s-o citească? Am descoperit azi printre hârtiile mele un eseu, scris de mine cândva, despre Schleiermacher¹⁰¹. Pe cine-l mai interesează acum Schleiermacher? Dumneai mă ține sechestrat până la prânz. După masă, sunt silit să stau întins o oră, pentru digestie. Bucătăreasa este a opta minune a lumii. Gătește mâncăruri atât de gustoase, că nu le rezist; mă îndop până nu mă mai pot mișca. Seara, ospățul reîncepe. După cină, Salcia vrea să ieșim în oraș, la cinematograful, la teatru, la operă. Are nenumărate rude, care vin să ne vadă și ne invită la ele. Toți oamenii ăștia își petrec noaptea trăncănind prosteste. Nu știu dacă ți-am

101 Teolog și filozof german (prenume: Friedrich) (1768-1834).

spus că Salcia era o fată stătută, o fecioară neprihănită. Dorește acum să recupereze timpul pierdut. Nimic din toate astea nu e de mine. Mi-e dor de-o aventură. Dânsa nici să răspund la telefon nu mă lasă. I-e teamă că mi se răpește din timpul necesar meditației.

Îl auzii pe doctorul Beeber chicotind în receptor. Dar râsul îi răsuna ca un geamăt.

— Lucrurile se vor aranja, i-am spus eu consolator.

— În ce fel? Trebuie să-i dau zilnic socoteală asupra a ceea ce fac. Citește tot ce scriu, până la ultimul cuvânt. A și luat legătura cu un editor - și Dumnezeu știe ce-a mai pus la cale. Când o femeie se apucă să administreze viața unui bărbat, bărbatul acela e pierdut. Mă simt atât de înrobit, că m-am dat la slujnică.

— Fiți atent.

— Bobocule, când ne vedem?

A trecut iama. După câteva luni, în vară, am plecat din nou în concediu, de astă dată în munți, la Zakopane. M-am întors la Varșovia în august. La Clubul scriitorilor, cineva m-a întrebat:

— Știi ce-a pățit doctorul Beeber?

— Nu. Ce s-a întâmplat?

— A pierdut patruzeci de mii de zloți la cazinoul din Zoppot.

— Patruzeci de mii?!

— Toată averea nevستی-sii. Aveau la bancă un cont comun. S-au instalat amândoi la Zoppot. Nu cunosc amănunte, dar se știe că a scăpat de sub ochii ei și a rămas lefter.

Am făcut numărul doctorului Beeber, dar n-a răspuns nimeni. O zi sau două mai târziu, în timp ce urcam strada Przejazd, doctorul Beeber mi-a ieșit în cale, adus de spate, palid, cu părul răvășit și rezemat într-un baston, cum nu-l mai văzusem niciodată. Mi se pare că șchiopăta. Ridicând din sprâncenele-i groase, mă privi îndurerat, cu un aer de reproș tăcut, de parcă am fi avut o întâlnire la care am întârziat.

— Dumneavoastră? am exclamat.

— Bobocule, te-am căutat peste tot. Mă aflu la ananghie. Ai aflat ce pozna am făcut?

— Da, mi s-a spus.

— Mi-am pierdut capul sau nu știu ce naiba a fost. Cred că din plictiseală am făcut ceea ce am făcut. Nevastă-mea m-a târât la Zoppot, cu toate manuscrisele mele, și a închiriat acolo o vilă. Într-o zi, a trebuit să plece în grabă la Varșovia; un cumnat al ei căzuse grav bolnav. A și murit, de altfel. În lipsa ei, m-am dus la cazinou numai pentru a privi, dar am intrat într-un angrenaj fatal. Începi în joacă, dar nu te mai poți opri. Îmi lăsase un carnet de cecuri, iar banca ei are o sucursală la Zoppot. Ce să-ți mai spun? Am pierdut totul, până la ultimul zlot.

— Unde-i Salcia?

— M-a azvârlit în stradă. Familia ei voia să mă bage în temniță.

— E de înțeles.

— Bobocule, n-am un ban și nici unde-mi pune capul. După lege, n-avea dreptul să mă dea afară. Dar nu vreau să am de-a face cu poliția. Are un văr avocat, care m-a amenințat cu închisoarea. Aș putea dormi la tine?

— N-am decât un pat.

— Atunci, împrumută-mi câțiva zloți.

— După ce-ai pierdut patruzeci de mii?

— Patruzeci și trei de mii! Nu pricep nici astăzi cum de-a fost cu puțință. Credeam că mă cunosc, dar m-am înșelat. Toată această psihologie modernă nu face o paradioară. Un duh rău, un diavol a pus stăpânire pe mine. Înțeleg acum de ce în scrierile tale bântuie demonii. Nu e numai folclor, e purul adevăr. Dă-mi măcar zece zloți.

— N-am la mine zece zloți. Dar puteți dormi la mine în noaptea asta.

— N-aș vrea ca din pricina mea să-nnoptezi în altă parte. Bine, fie! N-am dormit și n-am mâncat de două zile. Dă-mi măcar trei zloți, de țigări. Și te mai rog ceva: nu pot apărea la tine fără să mă prezinți proprietăresei; altfel, risc să mă ia drept un hoț. Când începe să-ți meargă rău, nimic nu-i imposibil.

— Haideți să bem o cafea.

— Of, picioarele abia mă mai duc, dar primesc bucuros. Am știut că istoria asta o să se sfârșească prost. Era prea frumos. Părea o farsă a lui Scaraotchi - la urma urmei nu el stăpânește lumea? Vorba-i: ce mă fac acum? Înainte mă descurcam fără bani, dar am pierdut darul ăsta. Nu știu cum s-o iau de la capăt.

— Poate că există o porțiță de împăcare cu soția.

— Încearcă tu. Are despre tine o părere excelentă. De fapt, aproape că m-a distrus viața pe care mă obliga s-o duc. Cine poate suporta o femeie douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru? Eram deprins să trăiesc singur. Un celibatar poate avea o duzină de amante și să rămână unicul său stăpân. Ascultă-mă, bobocule: nu te însura! Fugi de căsătorie ca de ciumă. Cel puțin, să nu-ți dorești copii.

— Nu-mi doresc.

— Schopenhauer avea dreptate. Totul vine din dorința oarbă de a prelungi tragedia umană. Din fericire, Salcia depășise vârsta când mai putea face copii. Nu vreau să sporesc rândurile negustorilor, portarilor, birjarilor și târfelor. Aș dori să mă mai bucur de câțiva ani de viață și pe urmă s-o termin. Dar acum ce mă fac? Să mă bag într-un cămin de bătrâni? Sau să comit o fărădelege ca să ajung într-o închisoare? Și ce fel de fărădelege? Eventual, să dau foc palatului Belvedere...

Ne-am băut cafelele. Doctorul Beeber mormăia ceva și-și ștergea fruntea cu o batistă murdară. Hainele îi erau pline de pete. Mă uitam la el: nespălat, cu barba crescută, ținea un ochi pe jumătate închis, iar pe celălalt larg deschis. Ungھیile îi erau negre. Scoase dintr-un buzunar un muc de țigară, îl aprinse și suflă un fum rău mirositor.

— Ce vi s-a părut atrăgător la jocul de ruletă?

— A, suntem cu totul în mâinile forțelor care guvernează universul. Oamenii vor să înfrângă legile naturii, dar ele își rîd de noi. Câștigasem la început o mie cinci sute de zloți. Pe urmă, norocul mi-a întors spatele. Crezi în noroc?

— Cred în toate superstițiile.

— Ai dreptate. Raționalismul este boala cea mai rea a speciei umane. Rațiunea va sili evoluția să dea îndărăt. Homo sapiens va ajunge atât de inteligent, încât nu va mai fi în stare să se reproducă, să mănânce, să meargă la toaletă. Va trebui chiar să învețe a muri.

Doctorul Beeber râse și își dresе glasul, descoperindu-și cele două rânduri de dinți îngălbeniți.

— De fapt, zise el, lucrul de care mă tem cel mai mult este că Salcia va hotărî să mă ierte.

Cabalistul de pe East-Broadway

Cum se întâmplăpretutindeni în New York, cartierul acesta a suferit mari schimbări. În locul sinagogilor au apărut biserici; școlile religioase evreiești s-au transformat în restaurante și garaje. Ici-colo, mai găsești câte un cămin de bătrâni evrei sau o librărie de căiți ebraice, unde-și dau întâlnire imigranți originari din România sau Ungaria. Treceam cândva prin zonă de mai multe ori pe săptămână, pentru că ziarul la care colabоram își mai avea aici redacția. La cafeneaua din colț dădeai pe atunci de ziaști, scriitori și profesori evrei, de mesageri care strângeau bani pentru Israel și de alte figuri de genul ăsta. Te puteai ospăta cu tot felul de bunătăți: plăcinte, colțunași, ficăței tocați, budincă de orez și prăjituri cu ouă. Acum vin acolo mai ales negii și portoricani. Glasurile sunt altele, mirosurile sunt altele. Totuși, mai intru din când în când în cafenea, ca să iau o gustare la repezeală sau să beau o ceașcă de cafea.

Într-o vreme, ori de câte ori pășeam în local, zăream din prima clipă un bărbat pe care am să-l numesc aici Joel Jabloner. Era un bătrân scriitor, specialist în Cabală. Publicase cărți despre Isaac Luna și Moses Cordovero, despre Baal Șem și rabi Nahman din Braclaw¹⁰². A tradus în idiș o parte a *Zoharului*. Scria și în ebraică. După socoteala mea, să fi avut atunci vreo șaptezeci de ani.

Înalt, slab, cu fața gălbejită, plină de riduri, Joel Jabloner avea țeasta complet pleșuvă și lucioasă, un nas ascuțit, obrajii supti și un gât cu mărul lui Adam

102 Figuri de seamă ale misticii iudaice.

proeminent. Ochii bulbucați îi erau de culoarea chihlimbarului. Purta un costum ponosit. Cămașa cu gulerul neîncheiat lăsa la vedere părul alb de pe piept. Jabloner nu fusese niciodată căsătorit. Suferise în tinerețe de tuberculoză și doctorii îl trimisese la un sanatoriu din Colorado. Cineva mi-a povestit că mâncase acolo, de nevoie, carne de porc și că devenise, din pricina asta, melancolic. Rareori l-am auzit rostind un cuvânt. Când îl salutam, abia dădea din cap și, de cele mai multe ori, își îndrepta privirile în altă parte. Trăia din cei câțiva dolari primiți săptămânal de la Societatea scriitorilor evrei. În locuința lui de pe strada Broome nu avea nici baie, nici telefon, nici calorifer. Nu-și cumpăra nici carne, nici pește, nici ouă, nici lapte – se hrănea numai cu pâine, legume și fructe. La cafenea comanda numai o ceașcă de cafea și o porție de compot din prune uscate. Ședea așa ore întregi, cu ochii ațintiți spre ușa turnantă, spre casier sau spre peretele pe care un pictor zugrăvisese, cu ani în urmă, piața de pe strada Orchard, cu precupeții și cărucioarele ei; acum culorile erau în bună parte șterse.

Președintele Societății scriitorilor mi-a relatat că toți prietenii și admiratorii lui Joel Jabloner din New York nu mai erau în viață, dar că în Israel mai avea rude și discipoli. Fusese deseori îndemnat să se stabilească acolo. I s-a făgăduit publicarea cărților sale (avea cufere pline cu manuscrise), o locuință și sprijin în toate privințele. Un nepot al lui era profesor la Universitatea Ebraică din Ierusalim. Mai existau lideri sioniști¹⁰³ care vedeau în el un părinte spiritual. De ce, atunci, rămânea aici, pe East-Broadway, tăcut și uitat? Societatea scriitorilor era gata să-i trimită pensia în Israel; ar fi căpătat acolo și ajutorul de bătrânețe de care nu s-a interesat niciodată. Aici, la New York, fusese călcat de hoți de câteva ori. Într-un accident de circulație își pierduse ultimii trei dinți. Dentistul Eiserman, care tradusese în idiș sonetele lui Shakespeare, mi-a istorisit că s-a oferit să-i facă lui

103 Sionism: mișcare națională evreiască pentru reclădirea statalității evreiești. Statul Israel a fost proclamat în 1948.

Jabloner proteze dentare. Dar Jabloner l-a refuzat. „De la dinți falși la un creier fals - i-a spus el - e numai un pas”.

— E un om de seamă, dar ciudat, îmi zicea Eiserman în timp ce-mi sfredelea dinții pentru niște plombe. Sau poate că vrea să-și ispășească păcatele în felul ăsta. Am auzit că în tinerețe a avut câteva aventuri amoroase.

— Jabloner și aventuri amoroase?

— Da, aventuri amoroase. Am cunoscut o profesoară de ebraică, Deborah Soltis, care se îndrăgostise nebunește de dânsul. Joel Jabloner și Debodah Soltis s-au întâlnit mereu, de-a lungul a douăzeci de ani. Discutau cu mare plăcere despre literatura ebraică, despre finețuri gramaticale, despre Maimonide¹⁰⁴ și Iehuda Halevi¹⁰⁵, dar n-au ajuns niciodată la sărut. Se apropiau cel mai mult unul de altul atunci când, căutând în marele dicționar al lui Ben Iehuda¹⁰⁶ tâlcurile unui cuvânt sau ale unei locuțiuni, capetele lor se atingeau. Atunci, Jabloner se înveselea și căpăta curaj. „Deborah, spunea el, hai să schimbăm între noi ochelarii/¹⁰⁷ „Pentru ce?” întreba Deborah Soltis. „În joacă. Numai pentru o clipă/4 Și cei doi îndrăgostiți făceau schimb de ochelari, dar niciunul dintre ei nu putea citi cu ochelarii celuilalt. Își puneau la loc propriii ochelari și-și vedeau de lucrările lor. La o altă intimitate n-au ajuns. Sau mai știi?...

N-am mai călcat, apoi, multă vreme prin East-Broadway. Articolele mele ajungeau la redacție prin poștă. Uitasem de Joel Jabloner. Habar n-aveam dacă mai trăiește ori nu. Și iată că, într-o zi, intrând în holul unui hotel din Tel-Aviv, am auzit aplauze într-o sală învecinată. Ușa spre acea sală era pe jumătate deschisă și am aruncat o privire înăuntru. Pe podium se afla Joel Jabloner. Ținea o conferință. Purta un sacou de alpaca, o tichie de mătase,

104 Cel mai important filozof și legislator religios evreu din Evul Mediu (1135-1204).

105 Poet și filozof religios evreu (1083 — probabil 1141).

106 Creatorul limbii ebraice moderne vorbite (1857-1922).

107 Rabin cabalist, autor al unor scrieri de largă circulație (1543-1620).

iar fața îi arăta destinsă, îmbujorată, tânără. Avea o dantură nouă, completă și își lăsase un barb ison alb. Cum n-aveam ce face în acele ore, am căutat un scaun liber și m-am așezat.

Jabloner nu vorbea despre ebraica modernă, ci despre ebraica biblică în pronunția evreilor din răsăritul Europei. Când gesticula îi vedeam butonii strălucitori de la manșetele sale de-o albeață imaculată. L-am auzit spunând cu intonația obișnuită la studiul *Talmudului*: „Cum ar putea infinitul, care umple tot spațiul, să creeze universul, când, așa cum ne arată *Zoharul*, nu există spațiu pe care să nu-l fi umplut dintru început? Rabi Haim Vital⁴ ne răspunde: «înaintea Creației calitățile Atotputernicului erau imaginabile, dar nu prezente. Cum ar putea exista un rege fără supuși și cum s-ar putea vorbi de har fără ca cineva să se bucure de el?»”.

Din când în când, Jabloner își mângâia barbișonul și se uita în notițele din fața lui ori sorbea dintr-un pahar cu ceai. Am observat în public numeroase femei, chiar și fete tinere. Câțiva studenți își luau notițe. Spre mirarea mea, am văzut și o călugăriță; o fi priceput ebraica. „Renașterea statului evreiesc, mi-am zis, i-a insuflat lui Jabloner o nouă viață”. Avem rareori prilejul să ne bucurăm de fericirea altuia. Mie triumful lui Jabloner îmi apărea ca un simbol al evreului veșnic. Trăise decenii la rând ca un ins singuratic și neluat în seamă. Acum își căpătase statutul meritat. Am ascultat expunerea până la capăt. Pe urmă, i s-au pus întrebări. De necrezut, omul acesta, pe care-l știam trist, avea un umor veritabil. Mi s-a spus că reuniunea fusese organizată de un comitet care-și luase sarcina să publice operele lui Jabloner.

Unul dintre membrii comitetului, care mă cunoștea, m-a întrebat dacă nu vreau să iau parte la banchetul dat în cinstea lui Jabloner. „Știu că sunteți vegetarian, mi-a spus, dar aveți noroc. Se vor servi numai legume, fructe și nuci. Numai o dată în viață te întâlnești cu un banchet vegetarian/⁴

În pauza dintre conferință și banchet, Joel Jabloner s-

a retras pe terasă, pentru a se odihni. Ziua fusese fierbinte, dar acum, în amurg, bătea o briză dinspre mare. M-am apropiat de el și i-am spus:

— Nu vă amintiți de mine, dar eu vă cunosc.

— Ba vă știu foarte bine. Am citit tot ce ați scris, mi-a răspuns el. Chiar și aici încerc să vă găsesc povestirile.

— Da? E o cinste pentru mine să vă aud spunând asta.

— Luați loc, îmi zise și-mi arătă un scaun.

Doamne-Dumnezeule, bărbatul acela închis în sine devenise voiubil. Mi-a pus o sumedenie de întrebări despre America, despre East-Broadway și literatura evreiască. La un moment dat, s-a apropiat de mine o doamnă. Peste părul ei alb purta un turban, umerii îi erau acoperiți de o capă de satin, iar picioarele îi erau încălțate în pantofi bărbătești cu tocuri mari, joase. Avea capul mare, umerii obrazilor ieșiți în afară, fața oacheșă, ca de țigancă, și ochi negri, care sticleau de mânie. Îmi spuse cu o voce groasă, bărbătească:

— *Adonil*, soțul meu abia a ținut o conferință epuizantă. Trebuie să ia cuvântul și la banchet și aș dori să se odihnească puțin. Fiți atât de bun și nu-l deranjați. Nu mai e tânăr și n-are voie să facă mari eforturi.

— O, iertați-mă.

Jabloner își încruntă fruntea.

— Abigail, domnul este un scriitor evreu și mi-e prieten.

— Chiar dacă-i scriitor și ți-e prieten, gâtul tău e obosit. Dacă te cerți cu dumnealui, o să răgușești.

— Abigail, nu ne certăm.

— *Adoni*, vă rog să-mi dați ascultare. Dânsul nu e în stare să-și poarte singur de grijă.

— O să stăm de vorbă mai târziu, am apucat să mai zic. Aveți o soție foarte devotată.

— Așa mi se spune.

Am participat la banchet. Ni s-au servit nuci,

migdale, avocado¹⁰⁸¹⁰⁹, brânză și banane. Jabloner a făcut de data asta o expunere asupra autorului unei lucrări cabalistice intitulată „Considerații despre hasidism”. Soția sedea lângă dânsul, pe podium. Ori de câte ori vocea i se subția, îi întindea un pahar cu un lichid alb, un soi de iaurt. Jabloner și-a demonstrat erudiția și în această expunere. Președintele reuniunii a anunțat apoi că un asistent de la Universitatea Ebraică lucrează la o biografie a lui Jabloner și că se face o colectă pentru tipărirea cărții. Asistentul a fost chemat la tribună. Era un bărbat tânăr, cu fața rotundă și ochi scânteietori, cu o tichiută care se pierdea în părul lui pomădat. În cuvântul său final, Jabloner a mulțumit vechilor săi prieteni, studenților săi și tuturor celor care au luat parte la sărbătorirea lui. Mulțumi și soției sale, Abigail, fără ajutorul căreia manuscritele lui n-ar fi fost puse niciodată în ordine. A amintit și de primul ei soț, pe care l-a caracterizat ca un geniu, un sfânt, un stâlp al înțelepciunii. Doamna Jabloner a scos atunci din poșeta ei, mare cât un geamantan de mână, o batistă roșie, de felul celor folosite cândva de rabini, și și-a suflat nasul atât de zgomotos, că toată sala a răsunat. „Fie ca decedatul să se roage pentru noi în fața tronului ceresc! 44 strigă ea.

După banchet, m-am apropiat de Jabloner și i-am spus:

— Adesea, când vă vedeam singur în cafeneaua din East-Broadway, îmi venea să vă întreb de ce nu plecați în Israel. De ce ați așteptat atâta?

El închise ochii și rămase așa câteva clipe, de parcă întrebarea mea i-ar fi cerut un răgaz de reflecție. Apoi, îmi zise ridicând din umeri:

— Omul nu trăiește după regulile rațiunii.

Iar au trecut câțiva ani. S-a întâmplat o dată ca zețarul ziarului la care scriam să piardă o pagină a unui articol al meu și nu mai era timp să trimit redacției o copie prin poștă. Am luat un taxi. M-am dus direct în tipografie și i-am predat zețarului pagina. Am urcat apoi în birouri, ca

108 Domnul meu (în ebraică).

109 Fruct tropical.

să mai schimb o vorbă cu redactorul-șef și cu câțiva vechi colegi. Era iarnă și întunericul se lăsa repede. Când am pășit pe stradă, am simțit din nou, după multă vreme, acea agitație care vestește sâmbăta. Zona nu mai era precumpănitor evreiască, dar ici-colo vedeam prin fereastră o gospodină aprinzând lumânările de vineri seara. Bărbați cu pălării de catifea sau cu căciuli de blană se îndreptau spre sinagogă, urmați de băieți cu perciuni lungi. Mi-am amintit de cuvintele tatălui meu: „Atotputernicul își cheamă mereu turma lângă el”. Au răsunat în mine cântecele cu care întâmpinam sâmbăta: „Să ne veselim”, „Vino, prietene”, „Palatul regelui”.

Nu mă mai grăbeam. Am hotărât să beau o ceașcă de cafea înainte de a mă întoarce acasă cu metroul. Am împins ușa rotativă a cafenelei și, o clipă, am avut impresia că m-am întors în trecut. Mi s-a părut că aud din nou vocile din primii ani petrecuți de mine la New York, că-i zăresc iarăși pe intelectualii veniți din Lumea Veche, de care cafeneaua era plină și care-și confruntau părerile despre sionism și socialismul evreiesc, despre modul de viață american și cultura americană. Dar m-am dezmeticit repede. Chipurile oamenilor din cafenea nu-mi erau cunoscute. Se vorbea spaniolește. Pereții aveau o altă zugrăveală, sub care dispăruseră scenele din piața de pe strada Orchard, cu tarabele și vânzătorii ei. Și, deodată, am văzut ceva incredibil. La o masă din mijlocul localului, ședea Joel Jabloner, fără barbă, într-un costum uzat și o cămașă cu nasturii neîncheiați. Era slăbit, cu fața zbârcită și gura parcă iarăși fără dinți. Ochii lui holbați priveau fix peretele gol. Nu m-am înșelat. Era chiar Joel Jabloner. Expresia feței lui trăda disperarea omului căzut pradă unei dileme fără ieșire. Am stat locului, cu ceașca de cafea în mână. Să-l salut? Să-l întreb dacă-mi dă voie să mă așez la masa lui?

M-a izbit cineva și am vâr sat jumătate de ceașcă. Lingurița a căzut zornăind pe dușumea. Jabloner s-a răsucit pe scaun și privirile noastre s-au întâlnit o clipă. L-am salutat dând din cap, dar nu mi-a răspuns și s-a întors

la loc. Da, mă recunoscuse; n-a avut însă chef de discuții cu mine. Mi-a făcut chiar impresia că a schițat un gest de apărare. Mi-am căutat o masă la perete și m-am așezat. Am sorbit restul cafelei, privindu-l pe Jabloner dintr-o parte. De ce părăsise Israelul? Fugise de cineva? Dusesese dorul New York-ului? Aș fi vrut să mă duc la el și să-l întreb. Știam, totuși, că nu voi scoate nimic de la dânsul.

O forță mai puternică decât omul și decât calculele lui îl gonise din paradis, înapoi, în infern. Fără îndoială că nu se mai duce la slujba de vineri seara de la sinagogă. Era pornit nu numai împotriva oamenilor, ci și a sfintei zile de sâmbătă. După ce am golit ceașca de cafea, am plecat.

După câteva săptămâni, am aflat dintr-o gazetă că Joel Jabloner s-a stins. Fusesse înmormântat undeva în Brooklyn. În noaptea aceea, am rămas treaz până la orele trei, gândindu-mă la el. M-am întrebat din nou de ce s-a întors. Nu-și ispășise păcatele tinereții? L-o fi ajutat revenirea în East-Broadway să găsească o nouă tâlcuire a Cabalei? S-or fi rătăcit niște scânteii cerești printre cetele răului și-au ajuns în acea cafenea, de unde trebuiau retrimise în lăcașul lor sfânt?¹¹⁰

Mi-a trecut prin minte și un alt gând: poate că a dorit să-și găsească odihna aproape de profesoara cu care făcuse schimb de ochelari. Și-au răsunit în mine ultimele cuvinte auzite de la dânsul: „Omul nu trăiește după regulile rațiunii”.

Ferestruica din poartă!

Invitat în America de Sud, am călătorit într-acolo pe un vapor. Căpătasem o cabină de lux, cu o sofa, covoare, scaune tapisate, masă de scris și baie. Două ferestre mari priveau spre ocean. Vasul avea, cel puțin la clasa întâi, mai mulți oameni de serviciu decât pasageri – și personalul nu știa ce să mai facă pentru a ne simți bine. Lângă masa mea stătea în permanență un steward, a cărui misiune era să-mi umple paharul cu vin. De câte ori sorbeam o înghițitură, se repezea la sticlă. O orchestră cânta la prânz și seara. Auzind că sunt un evreu originar din Polonia,

capelmaistrul programa în cinstea mea, zi de zi, melodii poloneze și israeliene.

Cu toate astea, mă plictiseam de moarte. N-aveam cu cine schimba o vorbă. De altfel, în genere, fac cu greu cunoștințe. Mai toți călătorii vorbeau spaniolește. Luasem cu mine un șah, dar nimeni nu voia să-mi fie partener. Așa că am coborât să-mi caut un amator la clasa a doua. Vaporul nu avea decât două clase.

Pe cât era clasa întâi de liniștită, fiind și pe jumătate goală, pe atât era de plină și de zgomotoasă clasa a doua. În sala mare se bea bere din căni uriașe. Răsunau acorduri de trompetă. Bubuiau tobele. Pasagerii jucau dame, domino și cărți. Am remarcat niște chipuri primitive, cum numai într-o mare mulțime întâlnești; semănau cu animalele sălbatice sau cu păsările de pradă. Am auzit voci grosolane. Femei grase, care abia încăpeau pe ușă cu sânii și fundurile lor neverosimile, mâncau lacome din coșuri și râdeau în hohote asurzitoare. Un uriaș cu mustați până în dreptul umerilor și cu sprâncene ca periile spunea glume în spaniolă și pântecul i se umfla și i se dezumfla ca niște foale. Ceilalți aplaudau și tropăiau din picioare.

Am dat deodată ochii cu un pasager de la clasa întâi. Sus, ședea ca și mine, singur la o masă. Purta întotdeauna, chiar și la micul dejun, un costum elegant și cravată. Aici era într-o cămașă șifonată, care lăsa să i se vadă pieptul acoperit cu păr alb. Avea fața roșie, sprâncenele decolorate, nasul presărat cu negi. Îl crezusem sud-american, dar, spre uimirea mea, am observat că citește un cunoscut ziar evreiesc din New York. M-am apropiat de el și i-am spus:

— Vă salut. Văd că sunteți evreu. Pot să vă vorbesc?

M-a privit mirat cu ochii lui căprui, sub care cearcănele atârnau ca niște pungi, și mi-a răspuns:

— N-am nimic împotrivă. Bună ziua.

— Ce faceți la clasa a doua? l-am întrebat.

— Dar pe dumneavoastră ce v-a adus aici?

— Haideți să ieșim pe punte, am făcut eu drept răspuns.

Pe punte, ne-am întins pe două șezlonguri. Vremea era blândă. Câțiva marinari pe jumătate goi ședeau pe un colac de frânghii și jucau pocher cu niște cărți soioase. Unul vopsea o bară. Altul strângea gunoiul. Mirosea urât, a pește și a mucegai. I-am spus:

— Lumea de aici se bucură mai mult de călătorie decât noi, sus, la-ntâia.

— Așa-i. De aceea vin eu aici. Dincolo-s numai inși cu fumuri. Sunteți din New York?

— Da, din New York.

— Eu sunt din Los Angeles.

— Trăiți tot anul ca-n rai.

— Nu tot anul și nu chiar ca-n rai. Iama e frig. *But it's all right*} Am o casă pe-o înălțime, cu grădină și cu tot ce-mi pofteste inima. Cunoașteți Los Angeles-ul?

— Am stat acolo doar câteva zile.

— Cu bani, obții tot ce vrei.

— De unde vă trageți? Îmi dau seama că nu v-ați născut în America, i-am spus.

— Sunt din Varșovia. Dar dumneavoastră?

— Tot de acolo.

— Am stat pe strada Grzybowska, la numărul 5.

— Era o școală de copii mici pe strada asta. Am învățat acolo.

— L-ați avut învățător pe Moise-Ithoc?¹¹¹

Când am auzit numele acesta, m-am simțit deodată „acasă”. Imensitatea oceanului și ambianța străină s-au șters într-o clipă. Omul mi-a spus că-l cheamă Șmil-Meier, dar în America i se spune Sam. Era plecat din Varșovia de mai bine de cincizeci de ani. M-a întrebat:

— Ce vârstă îmi dați?

— La vreo șaizeci de ani.

— Fac în noiembrie șaptezeci și trei.

— Vă țineți bine. Felicitări!

111 în engleza americană: „Dar e în regulă”. În cuprinsul povestirii, personajul folosește deseori expresii de acest fel. În versiunea românească au fost evitate, pentru a nu fi stânjenită cursivitatea lecturii.

— Unul din bunicii mei a trăit nouăzeci și opt de ani. Aici, în America, dacă nu te lovește o criză cardiacă ori un cancer, trăiești mult. Dincolo se murea timpuriu de tifos sau de foame. Tatăl meu se ocupa de transporturi la Varșovia. Avea cai și grajduri. Ținea vizitii. Nu ne-a lipsit niciodată nimic. Ai mei m-au trimis la școală, ba mi-au adus și acasă un dascăl. Am învățat rusa, poloneza, tot ce vreți. Maică-mea se trăgea dintr-o familie mai răsărită. Tatăl ei fusese avocat, dar nu ca avocații de aici. Nu urmașe la universitate. Scria petiții, arbitra neînțelegeri, i se încredințau bani în custodie. Locuia la Bendin.

Ce să vă mai spun? Au vrut să facă din mine un om cu știință de căile. Dar nu eram bun de învățătură. Aveam pe acoperiș, împreună cu fratele meu Beniumen, un porumbar și stăteam mai tot timpul lângă el. Ieșeam la plimbare cu fete. Mergeam la teatrul evreiesc de pe Turmanow, iar mai târziu la teatrul Kamiński de pe stradă... cum îi zicea?... Obozna! Ne duceam și la teatrele poloneze - Nowi, Letny - sau la operă. Pe strada Leszno exista un teatru de vară, unde puteam lesne agăța gagici. Duminica, slujnicele erau libere și ți se dădeau pe un pachetel de ciocolată. Pe vremea aceea, bărbații nu știau ce-nseamnă să te păzești. Dacă fata rămânea însărcinată, stăpâna o dădea afară. Intra într-un fel de clinică, unde era obligată să alăpteze încă trei bastarzi. Numai așa o țineau acolo. Băieții creșteau și deveneau pompieri, paznici și, câteodată, polițiști sau gardieni.

Pe atunci, familiile înstărite angajau doici. Era o salvare pentru fetele de la țară care păcătuiau. Existau indivizi care-și făcuseră o meserie din a le lăsa grele; erau plătiți pentru treaba asta. O femeie poate alăpta până la patruzeci de ani și chiar mai târziu. După aceea ajungeau slujnice sau se apucau de cerșit. Cele mai multe mureau înainte de a îmbătrâni. Cunoașteți lucrurile astea, doar sunteți din Varșovia.

— Le știu, le știu.

— Vă țin cu povești. Aveți timp?

— Cât vreți.

— Fiind din același loc, avem multe să ne spunem. De ce n-am sta la aceeași masă?

— Bucuros.

— Am să vorbesc cu stewardul. E cumplit de sâcâitor să stai singur, îți vine să urli. Mănânci și te-ngrași. Sud-americanii mănâncă peste măsură. Ați văzut femeile lor? Cum poți avea de-a face cu asemenea munți de came? În Statele Unite toată lumea ține dietă. Ăștia de-aici se-ndoapă până plesnesc. Așa era și la Varșovia. Beți bere?

— Nu.

— Am să comand o halbă, pentru mine.

— Cât ești tânăr - spuse Sam - nu-ți faci probleme. Dar, când mai crești în ani, îți dorești o ființă pe care s-o iubești și care să te iubească. Dragostea plătită nu-i dragoste. Am cunoscut într-o zi o fată de pe strada Gnojna. O chema Evica, după acea Evă care i-a dat un măr lui Adam și ne-a făcut pe toți muritori. Era o fată drăguță, cu vino-ncoace, cu picioare frumos sculptate, mă rog, cu de toate. Avea optsprezece ani; pe atunci, se chema că nu mai este foarte tânără. Maică-mea n-a prea vrut-o de noră, pentru că tatăl ei era un om sărac. Lucra pe la măcelari, ca jupuitor sau așa ceva. Mai erau copii în casă. Fata n-avea zestre, nici măcar o lețcaie, dar ce nevoie aveam eu de zestre? Ai mei n-au avut încotro. Au stat de vorbă cu părinții fetei, s-a semnat actul de logodnă, am spayt cuvenita farfurie.¹¹²

Sâmbăta mă duceam cu dânsa la teatru. În cursul săptămânii, intram împreună în magazine de delicatese și mâneam cârnăciori fierbinți, cu muștar și chifle. Chifle cum se găseau atunci în Varșovia nu există nicăieri în lume. Pocneau când îți înfingeai dinții în ele și se topeau în gură. Ei nu-i plăcea nici berea. Pe scurt, ne iubeam.

Pe atunci, logodnicii nu aveau obiceiurile din ziua de azi. Fata trebuia să rămână neprihănită până la nuntă. Dar ne sărutam de săreau scânteii. Ne făgăduiam marea cu

112 La oficierea logodnei, în familiile evreiești religioase este obiceiul să se spargă o farfurie. E un act simbolic, în amintirea distrugerii marelui templu de la Ierusalim.

sarea. Ne tocmeam câți copii să facem. Îmi amintesc perfect: eu voiam șase, dânsa - zece. Taică-său amânase cununia până după Sâmbăta mângâierii¹¹³; nu era ușor pentru un om nevoiaș să-și mărite o fată, chiar dacă nu i se cerea zestre. Nouă ni se părea că până la nuntă e o veșnicie. I-am făcut daruri de preț: un cesuleț de aur, un lăntșor, o broșă. Ai ei nu-și puteau îngădui cadouri, dar tot mi-au dăruit un păhărel de argint¹¹³¹¹⁴. Uite-așa ne-am tot giuguielit. În mine iubirea ardea ca un foc.

Mi-a fost, însă, hărăzită o cumplită dezamăgire. Și astăzi, când vorbesc despre ea, mă frige aici, sub inimă.

Era într-o zi de sâmbătă. Fusesem la teatru. Ne-am dus pe urmă la restaurantul Kotik și ne-am ospătat ca la petrecere: și pește, și came, și dulciuri. Taică-său pretindea ca seara, cel mai târziu la unsprezece, să fie acasă. Altfel, era gata să-și scoată cureaua și s-o bată ca pe-o fetiță obraznică. Asta mi-a plăcut. Nu voiam să mănsor cu o ștregăriță care umblă brambura până după miezul nopții, îmi doream o fată la locul ei. Iac-așa.

Trebuie să vă spun că, după ce ne-am logodit, nu m-am mai dus la femeii. Ea mi-a spus deschis: „Nu contează ce-ai făcut până acum; însă de azi înainte ești al meu”. Nu mi era ușor să mă abțin. Dar i-am jurat și m-am ținut de cuvânt.

Așadar, în seara aceea am mâncat și am băut, apoi am luat o droșcă din strada Nalewka până pe Gnojna. Era după Pesah. Pe atunci, porțile se încuiau la zece și jumătate. Ne-am sărutat în fața porții, o dată și încă o dată și încă o dată. Pe urmă am sunat și portarul a venit să deschidă. îl chema Bolek; era un tip vânjos, un mardeiaș cunoscut. Un câine se ținea întotdeauna după el. Avea la dispoziție atâtea femei câte fire de păr am eu în cap.

113 Sâmbăta de după pomenirea templului, când se citește în sinagogă paragraful din Isaia, care începe cu versetul: „Mângâiați, mângâiați poporul meu!”.

114 în familiile evreiești religioase, la mesele de sâmbătă și de sărbători se binecuvântează vinul turnat în asemenea păhărele, de obicei artistic lucrate.

Așa cum știți, cele mai multe porți din Varșovia aveau o fereastră prin care portarul se uita noaptea, pentru că se putea întâmpla să fi sunat vreun răufăcător. Când o conduceam pe Evica acasă, nu mi-a trecut niciodată prin cap să mă uit prin fereastră. Ce-aș fi avut de văzut? De data asta m-am despărțit atât de greu de dânsa, că am vrut s-o văd și după ce a intrat în curte. Am aruncat o privire și... negru mi s-a făcut în fața ochilor. Dacă s-ar fi deschis o groapă lângă mine, m-aș fi prăbușit în ea. Evica se îmbrățișa cu portarul. Am crezut că mi se năzare ori că am înnebunit. El o săruta și o strângea la piept, iar ea îi răspundea tot cu sărutări. A durat, poate, zece minute. Dacă nu m-a lovit damblaua pe loc, sunt mai tare decât oțelul.

Să vă mai spun prin ce chinuri am trecut în noaptea aceea? Parcă mă scuturau frigurile. Îmi venea să-mi fac seama. Simțind că mi s-a întâmplat ceva, mama a intrat în odaia mea și m-a-ntrebat: „Ce-i cu tine, copile? Ești bolnav, ferească Dumnezeu?” N-am fost în stare să-i vorbesc despre nenorocirea mea. Făcusem febră și mă zvârcoleam ca un șarpe. Abia în zori am ațipit. Când m-am trezit, îmi simțeam gura coclită, de parcă aș fi luat otravă.

N-am mai putut rămâne în Varșovia. În vremea aceea, plecau mulți în America. Totul era să-ți faci rost de un bilet de vapor. Existau agenți care procurau bilete pe credit. Eu aveam de ales între a mă sinucide și a fugi în lume. Taică-meu își ținea banii într-un seif. Știam unde-i ascunsă cheia. Am așteptat să se ducă la treburile lui, iar mama să plece la târguieli, și am deschis casa de bani. Zăceau acolo mii de ruble¹¹⁵, dar am luat numai două sute. Nu sunt hoț. Primii bani câștigați în America i-am trimis acasă.

Ce-am mai făcut? M-am îndreptat spre locuința ei, am urcat scările și am intrat. Dânsa era în bucătărie; pregătea o prăjitură pentru prânz. Nu era nimeni în casă în afara ei. Azi, oamenii vor să fie slabi. Pe atunci, însă, fetele

115 în perioada la care se referă povestitorul, o parte a Poloniei se afla sub ocupație rusă. Alte zone erau ocupate de Prusia și Austria.

doreau să se-ngrăşe: plecau la băi şi, dacă nu câştigau câteva kilograme, se chema că au aruncat banii pe fereastră. Îşi băgau pernîţe sub corsaj şi la spate, ca s-arate durdulii.

Când m-a văzut, faţa i s-a luminat ca soarele. „Şmilehl”, a exclamat ea alintându-mi numele. S-a repezit să mă sărute, dar i-am retezat-o: „Vezi că se arde prăjitura”. „Ce te-a adus la mine duminică dimineaţa?” m-a-ntrebat ea (de obicei mă duceam la dânsa miercurea şi sâmbăta). „Cineva mi-a spus că bijutierul la care am cumpărat darurile pentru tine e un şarlatan. Aurul nu-i de paisprezece carate, ci amestecat cu argint. Ea s-a speriat şi s-a dus să aducă bijuteriile. Le-am pus în buzunar şi am apucat-o de păr. „Ce-i asta?” a strigat ea, făcându-se albă ca varul. „Am văzut aseară prin ferestruica porţii ce-ai făcut cu portarul. De ce?”

A-ncremenit. I-am dat una peste gură şi ea a început să-şi scuipe dinţii. Aşa cum auziţi: unul după altul. Nici cel mai bun dentist n-ar fi lucrat cu atâta pricepere. Mi-a venit s-o omor. Sunt totuşi evreu. M-am uitat cu scârbă la ea şi am plecat.

Domnule-dragă - cum vă numiţi? Ithoc? -, dragă domnule Ithoc, din acea zi nu mi-am mai văzut nici tatăl, nici mama, nici fratele, pe nimeni din familie. Am fugit la gară şi mi-am luat un bilet până la Mlawa. Ştiam că pe acolo se poate trece graniţa ilegal în Prusia. Existau nişte contrabandişti, care, pentru trei ruble, te strecurau dincolo. Nu-mi luasem nimic, nici măcar schimburi.

La Mlawa, contrabandistul m-a întrebat: „Unde ţi-i bagajul?” I-am arătat spre inimă: „Aici”. A-nţeles. În acea noapte, am trecut graniţa şi a doua zi am plecat spre Hamburg. Acolo, mi-am cumpărat un bilet de vapor pentru New York. Mi-au mai rămas nişte bani. Am vândut şi bijuteriile, dar pe mai nimic. Mi-am luat lenjerie, un costum, tot ce-mi trebuia. Eram sănătos ca un taur.

În acele timpuri, nevoiaşii călătoreau între punţi, claie peste grămadă. La Varşovia n-am prea fost eu un sfânt, dar pe vapor n-am pus în gură nimic din ce ne

interzice legea.¹¹⁶ Nici nu-mi ardea de mâncare. Cei mai mulți pasageri aveau rău de mare. Își vărsau și fierea din ei. Te sufoca duhoarea. Simțeam că-mi plesnește capul, că-mi ies din minți. Mi s-a făcut silă de toate femeile. Am ridicat mâinile spre cer și am jurat să nu mă-nsor niciodată.

— V-ați ținut de cuvânt? l-am întrebat.

— Am nepoți mari...

— Să vă povestesc mai departe? Vreți s-ascultați?

— Firește, povestiți.

— Sunt multe de spus, dar nu vreau să vă impui capul. E și greu să-ți descrii viața de-a Fir-a-păr. În gazetele evreiești se-ntind povești din astea luni și ani la rând. Îmi place să citesc. În ochii mei un scriitor e mai de preț decât un rabin sau un doctor. El știe ce se petrece în sufletul omului, ca și cum ar sta lângă dânsul clipă de clipă. Când sunt pe drum, mi se păstrează gazetele acasă și la întoarcere mă așteaptă un maldăr întreg. Niciun ziar nu-mi scapă.

Da, jurasem să trăiesc de unul singur; credeam că așa ceva e cu putință. Dar m-am înșelat. Chiar pe vapor am pățit-o. Ne simțeam acolo ca-n familie. Ne și spuneam între noi: frați de drum, surori de drum. Când ne răzbea foamea, înghițeam cartofi necojiți muiați în zeamă de scrumbii. Era îngăduit. Aveam în bagajul meu niște cârnați „cașer”, cumpărați la Berlin, și dădeam celor din jur câte o bucatică. Mă priveau cu toții ca pe-un împărat. Femeile tinere și fetele mă sărutau și mă dezmierdau; știam însă că n-o fac de dragul meu.

Era printre noi o femeiușcă stabilită mai de mult în America. Plecase acum în Polonia ca să se-ntoarcă înapoi cu o mătușă. Față de ea, noi, ceștilalți, eram o adunătură de boboci. Avea o cabină împreună cu mătușă-sa, dar bătrâna se-mbolnăvise. Așa că tinerica era mai mult împreună cu noi, proaspeții emigranți. Bărbatul ei era

116 Tradiția religioasă evreiască stabilește anumite norme alimentare. Hrana care respectă aceste norme este „cașer⁴⁴ (termen ebraic: „curat”; „îngăduit⁴⁴).

haham în Brownsville. Ce știam noi de Brownsville?

În Polonia, nevestele hahamilor purtau perucă sau bonetă. Dar femeiușcă aceea umbla cu capul descoperit. Cum arăta? Avea fața smeadă și ochii îi râdeau tot timpul. Nu întâlnisem niciodată o ființă atât de veselă. Era un izvor nesecat de glume și deșteaptă foc. Îți arunca o privire și ghicea îndată ce-i cu tine, ca o vrăjitoare. Țopăia ca o păsărică. Era peste tot, știa totul. Vorbea și englezește. Gura îi turuia ca o morișcă.

O chema Betty. Numele ei evreiesc era Breindel; devenise Betty în America. Îi dădeam zilnic câte o bucată de cârnat, până l-am terminat. Îmi spunea *the baby*, băiețelul. Eram un mal de om, iar dânsa o prichindică. Aș fi putut s-o țin într-o palmă. Dar nu mă scotea din *baby*. Mi-a spus odată: „Dacă ați fost mințit de o femeie, nu-i cazul să fiți mânios pe toate femeile. Există și femei cumsecade”. „De unde știți, am întrebat-o, că am fost mințit de o femeie? ** Mi-a răspuns: „*J3 aby*, îți stă scris pe frunte”.

M-a luat în cabină. Mătușă-sa abia sufla. Răul de mare-i o boală afurisită. Betty însă râdea. Mi-a făcut semn să mă aplec spre ea. La rândul ei, s-a ridicat în vârful picioarelor și mi-a dat un sărut pe care-l țin minte și azi. Ca o nevestă de haham să sărute un bărbat străin – asta era atunci o noutate pentru mine. Am întrebat-o: „Nu-ți iubești soțul? ** „Îl iubesc, dar el e acum la Brownsville și taie găini, iar eu sunt aici”, mi-a răspuns. „Dac-ar ști ce faci, i-am spus, te-ar tăia și pe tine. ** „Dacă oamenii ar cunoaște adevărul, mi-a zis ea, lumea s-ar prăbuși ca un castel din cărți de joc”.

Prietene dragă, s-a iscat între noi o dragoste amețitoare. Nu mi-aș fi închipuit niciodată că într-o femeie atât de mărunțică poate arde un foc atât de mistuitor. M-a stors de puteri. Ea era, însă, neobosită. Cu toate astea, vorbea mereu de Dumnezeu. Vineri seara, înfigea lumânări în trei cartofi, își acoperea capul cu un șal, își ducea mâinile la ochi și binecuvânta sărbătoarea ca o rabiniță.

Așa am ajuns în America. Pe chei, o sumedenie de oameni îi așteptau pe călători. Iubița mea l-a zărit pe

bărbatul ei, hahamul., Ascultă, *baby*, mi-a spus, nu s-a petrecut nimic între noi. Suntem străini unul de celălalt. **
Și cu asta, basta. Am văzut-o după aceea sărutându-se cu hahamul. Dânsa îl săruta lăcrimând, iar eu mi-am reînnoit jurământul: „Șmil, băiatule, mi-am zis, lumea-i o farsă”. Mai târziu, am aflat de la un rabin ce spune *Tora*: toți oamenii sunt niște mincinoși.

— Nu *Tora*, ci Psalmii¹.

— Fie și-așa.

În acea vreme, emigranții erau debarcați pe Ellis Island^{117 118}.¹ se zicea „insula lacrimilor”. Mie, pentru că eram zdravăn ca un urs, mi-au dat repede voie să intru în țară. În porturi se ațineau pe atunci agenți a tot felul de întreprinderi și, cum pășea pe uscat un bărbat sau o femeie mai acătării, îi și angajau. Nu se plătea mai mult de trei dolari pe săptămână, câteodată chiar mai puțin. Eu, fiindcă mai aveam ceva bani, nu m-am grăbit să devin rob.

Strada Downtown era supranumită „târgul porcilor”. Oamenii își căutau acolo de lucru. Fiecare meseriaș își aducea sculele cu el, ca s-arate ce poate face. În America se-ntâmplă ca într-o ramură să lipsească brațe de muncă, iar în alta să fie prea multe. Când am fost întrebat la ce mă pricep, răspunsul meu a fost: „Mai întâi vreau să văd ce și cum”. Un tinerel de care am dat în înghesuiala aceea mi-a spus: „Nu poți dormi în stradă. Hai să-ți cauț un adăpost”. Am mers cu el până în strada Attomy. Pe unde am trecut, lumea foia. Oamenii mâncau și citeau gazetele în stradă. O fată s-a apropiat de noi și m-a chemat la dânsa, într-un subsol, pentru o nimica toată. I-am întors spatele.

Tinerelul acela o făcea pe misitul. M-a dus într-o locuință de la etajul trei al unui bloc și m-a recomandat stăpânei. O chema Male. E un nume irlandez, dar îl

¹¹⁷ Poeme religioase din componența Bibliei, atribuite, în bună parte, regelui

David.

¹¹⁸ Insulă din largul portului New York, unde odinioară erau triați, după criterii medicale și de altă natură, emigranții dornici să se stabilească în Statele Unite.

întâlnești și printre evrei - și-o mătușă de-a mea purta numele ăsta. Femeia mai avea doi chiriași. Toaleta era pe coridor. Ca să faci baie, trebuia să te duci la bărbierul din vecinătate.

Am rămas acolo pentru doi dolari pe săptămână. Dormeam în aceeași cameră cu ceilalți doi chiriași. Femeia gătea pentru noi și ne spăla rufe. Era o ființă cumsecade, robită copiilor și bărbatului ei. El, zugrav de meserie, se purta însă ca o pușlama, umbla cu alte femei. Aveau o fetiță, Susan, de pe atunci o poamă bună: venea acasă la unu din noapte, cu băieți care o înghesuiau chiar în ușa casei părintești.

Male făcea bucate regești. Nu știu cum izbutea să se descurce cu numai doi dolari de fiecare chiriaș. Cumpăra din piață chilipiruri. Pe strada Orchard, ambulanții își vindeau marfa aproape pe degeaba.

Domnule dragă, zece ani am rezistat și nu m-am însurat. N-oi fi având eu o minte de filosof, dar ochii mi-i țin deschiși. M-am gândit la ale vieții valuri și am înțeles ce se petrece. Câtă vreme au crezut într-un Dumnezeu care-i pedepsește pentru păcatele lor, oamenii s-au temut de flăcările iadului. Dar, de când ziarele s-au pornit să scrie că nu există un Dumnezeu și că Moise, învățătorul nostru cel mai de seamă, a fost un capitalist și un farsor, de cine să mai aibă frică?

Cum m-am descurcat? în acei ani, apăruseră în America automobilele, chiar și autocamioanele, dar mărfurile erau cărate, în cea mai mare parte, cu harabale trase de cai. Pe străzi erau adăpătoare pentru ei. V-am spus că taică-meu se ocupa la Varșovia de căraușie. Mă pricepeam și eu la cai. M-am angajat mai întâi ca vizitiu la alții. Pe urmă, mi-am cumpărat un furgon și doi cai. Dintr-un furgon s-au făcut două, din două - șase și apoi zece. Călcasem cu dreptul în America. Îmi reușea tot ce apucam să fac. Lucram câte șaisprezece ore pe zi, dar nu mă simțeam obosit. Astăzi iau tablete ca să dorm. Atunci mă întindeam în furgon, pe fundul de scândură, și începeam să sforăi încă înainte de a-mi rezema capul. Câte-o haimana

se cățara în furgon și dormea lângă mine fără s-o simt. Pentru cai aveam grajduri. Era o afacere bună și m-am îmbogățit. Pe atunci, cumpărai cu o mie de dolari mai mult decât azi cu zece mii. Aveam apartamentul meu pe strada Grand. Nu mă supăra singurătatea. Pețitorii alergau după mine, dar le-am spus. „De ce să mă-nsor? Pentru ca altul să se culce cu nevastă-mea? Mai bine să se-nsoare altul și să mă culc eu cu nevasta lui”. Nu erau vorbe-n vânt. Pricepeți ce vreau să spun?

— Pricep.

— Dar n-a fost să fie așa. Cerul și pământul juraseră să-mi ia mințile. V-am mai spus: îmi plăcea la nebunie teatrul evreiesc. Voi, cei veniți mai târziu, habar n-aveți censemna teatrul pentru noi. Mai trăiau pe atunci marii noștri actori Tomașevski, Adler, doamna Liptin. Lumea se-nghesuia mai ales la spectacolele de sâmbătă seara. Eu, însă, ca holtei, mă puteam duce oricând aveam chef – și aveam chef seară de seară. Regele David, Basșeva, dărâmarea templului de la Ierusalim – istorie adevărată! Evreii s-au bătut... cum le zicea?... cu romanii și am văzut pe viu tot războiul ăsta. Bineînțeles, multe femei tinere și fete ar fi mers bucuroase cu mine la teatru, dar plăcerea mea era să mă duc de unul singur.

Și ce s-a întâmplat? Pe scena unui teatru apărea o subretă, al cărei nume era tipărit pe afiș cu litere mărunte. Nimeni nu se uita la dânsa; mie însă mi-a tresărit inima când am zărit-o pentru prima oară. Nu vă spun cum o chema ca artistă, pentru că, oricum, e de mult uitată. N-a mai jucat de vreo patruzeci de ani. E bunica nepoților mei. Mi-ar trebui trei zile și trei nopți ca să vă povestesc cum am cunoscut-o. Fapt este că am luat-o de la bărbatul ei și m-am însurat cu dânsa. Ce mă putea lega pe mine, un ins necioplit din Varșovia, de o actriță americană? Ce să-i faci? Iubirea are o putere spurcată. Mi-a spus mai târziu că a simțit pe scenă privirile mele. Îmi luam întotdeauna bilet în rândurile din față. Bărbatul ei era încurcat cu altele. Juca și el teatru, dar nu în New York; aici nu era primit. L-am văzut undeva o dată – se mișca pe scenă ca și cum ar fi fost

de lemn. Copii nu aveau. Scurt și cuprinzător, s-a născut o dragoste înfocată.

Când am ieșit întâia oară cu dânsa, eram nebun de fericire. Am invitat-o mai întâi la un restaurant de pe Broadway și pe urmă am dus-o într-un club de noapte. Ni se arătau acolo femei goale câte vrei, dar în mine ardea dorința de a o avea pe Etl; așa o cheamă: Etl; în teatru purta alt nume. Am băut șampanie și m-am amețit puțin. Dânsa m-a întrebat în acea seară: „Ce te-a impresionat la mine? Bărbatul meu e oricând gata să mă schimbe cu vreo țată”. I-am răspuns: „Ceea ce m-a impresionat la tine nu poate fi descris în cuvinte. Pentru asta ar fi nevoie de iscusința unui scriitor”. Ne sărutam și flecare sărut al ei mă ardea ca o văpaie. Când îmi vorbea, flecare cuvânt al ei era dulce ca mierea. Auzind că un altul e amator de marfa lăsată de el în părăsire, neghiobul de bărbatu-său s-a prefăcut amorezat din nou de dânsa. A-nceput un joc de-a șoarecele și pisica. De fapt, voia bani de la mine. I-am pus în mână două mii de dolari – suma asta era pe atunci o avere – și-a acceptat divorțul. Ușor de spus. Lucrurile s-au târăgănat, dar noi trăiam încă dinainte ca bărbat și nevastă.

Fiind acum atât de apropiați, i-am pus întrebări despre viața ei. Mi-a jurat că, în afară de Max, fostul ei soț, n-a cunoscut niciun alt bărbat. Dar să știți de la mine: când o femeie vă spune că sunteți pentru dânsa al doilea, în fapt sunteți al zecelea sau al douăzecilea, dacă nu al cincizecilea. Stă scris undeva în *Tora* că nu se poate ști câți șerpi s-au târât pe un câmp și câte corăbii au plutit pe mare. Domnule dragă, pe măsură ce întrebam și scotoceam, aflam mereu lucruri noi. De-a lungul anilor, făcuse parte din diferite trupe și, îndeobște, pentru a căpăta roluri, fusese nevoită să se culce cu directorul sau impresarul. Când era trează nu-mi mărturisea nimic, dar, de îndată ce lua un păhărel, limba i se dezlega. Am făcut o listă a bărbaților cu care s-a tăvălit. Mă înfloram. Ori de câte ori socoteam că lista s-a încheiat, se mai iveau unul. Între timp, a rămas însărcinată. O luasem de la un bărbat –

cum s-o las acum pe drumuri? Ne certam. O mai și pălmuiam. Dânsa plângea atunci, că până și pereților li se făcea milă. Mi-am dat seama că asta e soarta mea: Evica se săruta cu namila de portar, iar Etl avea o listă de ibovnici. Degeaba se jura că mie îmi va fi credincioasă.

După căsătorie, n-am mai lăsat-o să joace. Oricum, o actriță cu burta la gură n-are ce căuta pe scenă. Numai că pe urs îl trage întotdeauna ața spre pădure. Așa și ea: se topea de dorul teatrului. Căpăta bilete gratuite și mergeam la toate piesele. Toți casierii o cunoșteau. Actorii evrei formează o familie.

A adus pe lume o fetiță și i-a dat numele maică-sii: Feighele. În America, din Feighele a ieșit Florence. Etl rămăsese orfană de mică. După alți doi ani, a născut gemeni: un băiat și o fetiță: ăștia-s copiii mei. După a doua naștere, i-a venit iar chef să urce pe scenă. I s-au propus roluri. Telefonul suna întruna. Așa-s oamenii. Dacă nu te rogi de ei, se fac mai buni. I-am spus-o pe șleau: ori teatrul, ori eu. Mai înainte, actorii erau pentru mine niște zeități. Când am aflat însă ce preț plătesc actrițele tinere pentru a fi lăsate să joace, admirația mea s-a irosit. Vezi pe scenă un actor în costum de rabin sfânt, care-l slăvește pe Domnul. În culise, același actor îi spune unei tinere: dacă vrei un rol, hai în pat cu mine. Sunt niște prefăcuți, fiecare se gândește numai la el.

Aveam câțiva buni prieteni. Când veneau la mine, îi făceau ochi dulci nevesti-mii. Etele le plăcea. De ce nu? Numai că, după cele ce mi s-au întâmplat la Varșovia în fața porții cu ferestruică, nu mai aveam răbdare la asemenea fasoane. Când vreunul încerca să se dea la nevastă-mea, îl luam de guler și-l azvârleam pe scări. Pur și simplu. Mi s-a dus vestea că aș fi un apucat. Etl se plângea că am făcut gol în junii nostru. La teatrul evreiesc n-am mai mers. Cel englezesc îți strepezește dinții, acolo nu se joacă, doar se vorbește.

Cu timpul, furgoanele trase de cai au dispărut și am intrat într-o combinație de transporturi cu autocamioane. Câștigam mulți bani. Copiii au crescut. La suprafață totul

era în ordine. Sufletul meu era însă otrăvit. Când nu mă gândeam la Evica, îmi venea în minte nevastica hahamului: o vedeam agățându-se de gâtul lui și sărutându-l, după ce abia făcuse pe vapor dragoste cu mine. Noaptea, în pat, o întrebam mereu pe Etl despre iubiții ei. Trebuia să-mi povestească totul, amănunt cu amănunt. Dacă o prindeam că-mi ascunde cel mai mic fleac, ieșea scandal.

În orice afacere trebuie făcute deplasări, dar mi-era teamă că Etl își va chema un iubit de îndată ce mă voi urca în tren. Aveam succes la femei și, când vedeam cât de destrăbălate sunt, mă gândeam că Etl se poartă la fel. Cum întorc spatele, îmi ziceam, nevastă-mea face semne cuiva, așa cum îmi fac mie semne nevestele altora. Am ajuns atât de departe, că m-am adresat unui doctor. Și ce credeți? În loc să-mi dea o rețetă, a picurat și el otravă în mine. Tocmai divorțase de nevastă și plătea pensie alimentară. Mi-a arătat sofaua din cabinet și mi-a spus: „Dacă sofaua asta ar ști să vorbească, zeci de perechi din New York s-ar despărți”. Noaptea aveam coșmaruri; mă trezeam și-mi venea s-o sugrum pe Etl. Când mă gândeam că în casa mea cresc două fete care vor deveni cândva femei viclene, ceva mă împingea să leucid – da, pe propriii mei copii. Nebunie curată! Dacă nu cumva zace în mine un criminal.

— Nu, nu sunteți un criminal.

— Atunci, ce sunt?

— Un bărbat.

Am fost chemați la cină. Am coborât împreună și Sam a obținut de la șeful de sală să fim așezați la aceeași masă. Stewardul însărcinat cu umplerea paharelor a avut acum mai multă treabă. Ba îmi turna mie, ba îi turna lui Sam. Între felurile de mâncare se așternea o pauză destul de lungă, pentru că bucătarul gătea la comandă. Cina a durat două ore.

L-am întrebat pe Sam:

— Ați rămas împreună?

Sam a dat deoparte farfuria.

— Am divorțat. Eu voiam să plec din New York, iar dânsa nu putea trăi decât în New York. La teatru refuzam

să merg, dar mă țâra la cafeneaua „Royal”, unde se întâlnea cu foștii ei amorezi. Nu avea întâlniri dinainte fixate, dar, oricum, e urât ca o femeie cu bărbat și copii să umble prin locuri unde poate da de indivizi cu care s-a iubit cândva. Stau la o masă cu nevasta mea, mama celor trei copii ai mei, și la doi pași s-a așezat un șantajist căruia dânsa i-a cedat pentru a căpăta un rol. Sunt eu un om fără carte, fecior de harabagiu, dar acasă la noi nu s-a pomenit de asemenea apucături. Maică-mea - odihnească-se-n pace! - a avut un singur Dumnezeu și un singur bărbat. Ce poți crede despre femeia care mănâncă în liniște o friptură alături de bărbatul ei și de un fost amant? E-o otreapă. Azi stă lângă amoretul ei la restaurant, mâine merge cu dânsul în apartamentul lui sau la un hotel. Nu mai puteam îndura. Mi-era frică să n-o omor. Mi-aș fi făcut mie însumi un mare rău. Gândul că voi putrezi treizeci de ani în temniță mă-nfiora.

Atâta ne-am certat și ne-am hărțuit, că dragostea noastră s-a prefăcut în silă. În pat rămânea rece, ba se și plângea că-i pricinuiesc dureri. Am dus-o la un doctor și, după ce a examinat-o, doctorul a dus mâna la tâmplă: durerea venea de sus, nu de jos. Împotriva voinței mele, a încercat să reapară pe scenă, dar piesa a căzut din prima săptămână. Un cronicar, am uitat cum îl chema, a scris că tot spectacolul e un lung căscat; da, astea au fost cuvintele lui. Pe Etl nici n-a amintit-o. Știți că nu pomenesc decât vedetele.

Până la urmă, Etl mi-a spus deschis că nu mai vrea să stea cu mine, că vrea să divorțăm. Nu căzusem atât de jos ca să mă agăț de dânsa. Am trimis-o la Reno, în Nevada, unde divorțurile merg ușor, și s-a terminat. Bineînțeles, mi-am luat obligația de a-i întreține pe copii. Se chema că se va întoarce în teatru de îndată ce va scăpa de mine. Dar teatrele evreiești intraseră în criză. Dispăreau unul după altul. Noile generații nu știu idiș. Și de ce să te mai duci la teatru, când, cu cincizeci de cenți, poți vedea un film cu cele mai mari actrițe de la Hollywood, cu muzică, dansuri și mai știu eu ce? A rămas singură șase ani, dar sunt sigur

c-a avut de-a face cu bărbați. Eu nu mai existam pentru dansa. Când veneam să-i văd pe copii, se încuia în baie sau pleca de-acasă. Mai târziu s-a măritat cu un droghist, un văduv cu cinci copii.

N-am mai putut rămâne în New York. Sădise în sufletul copiilor ura împotriva mea. O dată, fiica mai mare mi-a trântit ușa în nas când am sunat la ea. Părinții mei nu mai trăiau de mult. Fratele meu Beniumen căzuse în primul război mondial. Întreaga mea familie pierise sub naști. Sunt un om simplu, fără știință de carte, v-am mai spus-o, dar mă cutremur când văd ce sunt în stare să-și facă semenii noștri unii altora. Am citit undeva că niște haidamaci de-ai lui Hitler smulgeau copii mici din leagăne și jucau fotbal cu căpșoarele lor. Parc-ar fi izbit cu cizmele chiar în țeasta mea. La New York mă duceam câteodată la adunările celor veniți din Polonia sau luam parte la câte un miting de la Madison Square Garden în sprijinul evreilor din Palestina.¹¹⁹ Mi-am dat și eu obolul. Am băgat însă de seamă că lumea nu prea ia lucrurile în serios. Nici oratorii nu păreau să pună mult suflet în discursurile lor. Mi s-a spus că erau bine plătiți – și câte altele. Multe lucruri din astea mă rodeau și nu mă lăsau să dorm. Dacă ai familie, nu-ți rămâne timp să scormonești mereu prin gunoaiile vieții. Lângă tine stă culcată o femeie. Ești înconjurat de copii cărora trebuie să le porți de grijă. Însă când vii acasă și nu găsești decât cei patru pereți, îți vine să urli. Pe scurt, am plecat în California.

Am pornit acolo o nouă afacere. La Santa Barbara am cunoscut o văduvă și ne-am căzut cu tronc la inimă. Dar știți ce-mi te ceea prin minte când ne îmbrățișam? „Uite, de-abia și-a îngropat bărbatul, pe tatăl copiilor ei, și l-a și uitat”. Toate gândurile mele s-au strâns într-unul singur: nu există iubire, nu există dăruire sinceră. Cei apropiați sunt gata să te trădeze mai rău decât străinii. Copiii mei crescuseră mari, nu mai trebuia să le plătesc pensie alimentară, dar scrisorile lor aveau același laitmotiv: bani!

¹¹⁹ în momentul respectiv al narațiunii, statul Israel încă nu fusese proclamat.

Cereau întruna cecuri. Văduva cu care mă încurcasem spunea la început că nu-mi pretinde nimic; numai atât: să fru bun cu ea. Foarte, foarte curând, am fost însă nevoit s-o întrețin. Ba voia o blană de nurci, ba îi plăcea o broșă sau un inel cu diamante. Pe urmă, i s-a năzărit să-i fac o asigurare de un sfert de milion de dolari – nici mai mult, nici mai puțin. I-am spus de la obraz: „Dacă-i vorba de bani, pot plăti cu câțiva dolari o femeie mai tânără și mai frumoasă decât tine”. Mi-a răspuns cu un scuipat. Am dat-o afară. Nu era de mine.

De atunci, trăiesc singur. Din când în când, fac cunoștință cu o femeie și se iscă o idilă, dar, dacă-i spun că pentru mine dragostea nu e o afacere, respectiva dă de obicei bir cu fugiții. Mă gândesc îndelung la toate astea. Și mama mea a fost ținută de tata; i-a făcut însă copii, trudea în casă din zori până-n noapte și i-a fost o nevastă credincioasă. Când avea treburi la Zychlin sau la Łódź, tata pleca fără a se teme că vreo pramatie o să-i intre în casă și-o să se sărute cu soția lui. De-ar fi plecat și în America, pe mai mulți ani, mama tot nu l-ar fi înșelat. Pe când nevestele de astăzi...

— Tatăl dumneavoastră – l-am întrerupt pe Sam – îi era și el credincios. Dar văd că cereți credință numai uneia din părți.

Sam a tăcut o clipă. S-a uitat la mine oarecum încurcat și mi-a spus:

— E-adevărat.

— La Varșovia, Evica se săruta cu portarul, iar dumneavoastră cu vreo slujnică.

— I-am făgăduit să-i rămân credincios după nuntă.

— Fără religie nu poate exista fidelitate, i-am spus.

— Ce să fac? Să mă închin unui Dumnezeu care a îngăduit uciderea a șase milioane de evrei? Nu cred în Dumnezeu.

— Dacă nu credeți în Dumnezeu, soarta dumneavoastră este să aveți de-a face numai cu târfe.

A căzut pe gânduri. După un scurt răstimp, mi-a spus:

— De aceea fug de tot și de toate.

Sam și-a golit paharul cu vin și stewardul i l-a umplut îndată la loc. Eu am sorbit numai o înghițitură; stewardul n-a avut de turnat decât o picătură, două.

— Acum încotro ați luat-o? l-am întrebat. Spre Argentina?

Sam a lăsat din mână paharul.

— N-am ce face în Argentina. Nicăieri n-am ce căuta. M-am retras din afaceri. Cu banii pe care-i am pot trăi până la o sută douăzeci de ani. Dar nu mi-o doresc. Pentru un om ca mine, viața e un blestem. Îmi închipuisem cândva că la bătrânețe te bucuri de liniște. Dar capul nu vrea să știe câți ani ai, rămâne tânăr și plin de aiureli, ca la douăzeci. Știu că Evica nu mai e de mult în viață. O fi pierit de mâna hitleriștilor. Dacă ar fi rămas în viață, azi ar fi fost o femeie bătrână. În mintea mea, însă, mai e încă o tinerică. Bolek, portarul, a rămas și el tânăr, iar poarta cu ferestruică e la locul ei. Noaptea, nu pot închide un ochi, în mine-i nestinsă mânia împotriva Evicăi și câteodată îmi pare rău că n-am sugrumat-o. De ce mi-a făcut ceea ce mi-a făcut?

— Așa i-a venit.

— Dacă-n seara aceea n-aș fi aruncat o privire prin ferestruică, m-aș fi însurat cu ea. Nunta ar fi avut loc într-o sală mare. Evica ar fi venit acolo într-un cupeu, însoțită de zâmbetul plin de înțeleșuri al lui Bolek.

— Cine știe? Dacă n-ați fi privit în acea seară prin ferestruică, poate că n-ați fi emigrat în America. Ați fi fost ars la Auschwitz împreună cu Evica și copiii sau ați fi îndurat chinurile iadului într-un lagăr.

— M-am gândit și la asta. O singură privire prin ferestruică - și viața mea a luat-o pe o cale cu totul neașteptată. Dumneavoastră ați fi stat acum la masă de unul singur. Etl nu s-ar fi măritat cu droghistul; ar fi rămas nevasta acelui artist de mâna a zecea și n-ar fi avut copii - din vina lui, i-au spus-o doctorii. Băiatul meu n-ar fi fost profesor în America, fata mea cea mare n-ar fi ajuns doctoriță și cine știe dac-aș fi avut nepoți.

— Poate că Dumnezeu a vrut să rămâneți în viață și de asta ați aruncat o privire prin ferestruică.

— Vorbiți copilării. De ce să fi vrut Dumnezeu ca eu să trăiesc și șase milioane de evrei să piară? Nu există Dumnezeu, nu există! Am un creier în cap, nu paie... A fost un accident și din el s-a tras totul.

Sam tăcu și pe fața lui miji un zâmbet. Apoi continuă:
i - Aflați că mi-am găsit o iubită și pe vaporul ăsta.

— La clasa turistică?

— Da, la clasa turistică. I-am spus că-s de meserie cizmar, că trăiesc dintr-o pensie și că plec la Buenos Aires, pentru că acolo viața-i mai ieftină.

— Ce-i cu ea?

— E-o italiancă. Locuiește în Chile. A stat trei ani la New York, la o soră, și o rupe pe englezește. Are șase copii, patru dintre ei căsătoriți. Mă-nvârteam pe punte și m-am așezat pe un scaun, lângă ea. Am intrat repede în vorbă. Trebuie să fi fost frumoasă cândva, dar a trecut de cincizeci de ani și pe acele meleaguri femeile îmbătrânesc de timpuriu. Totuși, focul din ea nu s-a stins încă. Am discutat-o și mi-a spus totul. Bărbatul ei ține o frizerie în... oh, cum s-o fi chemând orașul acela?... da, în Valparaíso. Avea la New York, în State-Island, o soră care suferea de cancer - i se tăiasă un sân - și a chemat-o la dânsa. Doctorul o asigurase că va scăpa, dar mai târziu cancerul a apărut și la celălalt sân. Pe scurt, a rămas lângă bolnavă până s-a stins. Mi-a mărturisit că a avut de-a face cu bărbați și înainte, și după nuntă. Soțul ei își vedea de clienți în frizeria lui, iar dânsa rămânea acasă. Sunau la ușa ei ba un vecin, ba poștașul, ba comisionarul de la băcănie. Îi lăsa să intre și le făcea pe plac. Când a venit la New York, s-a legat de ea cumnatul. Omul, electrician de meserie, și-a înlocuit soția cu sora ei. Am întrebat-o: „Ai face-o și cu mine?” „Unde? mi-a răspuns. Stau într-o cabină cu alte trei femei și două dintre ele au rău de mare”. „Am cabina mea, la clasa-ntâi”, i-am spus.

Când a auzit „clasa-ntâi”, s-a speriat, dar am liniștit-o îndată. S-a gătit și am luat-o sus, la mine, să ne facem de

cap. Dumneavoastră vorbiți de Dumnezeu. Dânsa e credincioasă. Mi-a povestit că în Chile se duce duminică de duminică la biserică. Și în State-Island mergea la slujbă. Vinerea nu pune came în gură, mănâncă numai pește. Dar una n-are a face cu alta.

— Asta nu se-ntâmplă la evrei.

— Sunteți un șovin. Credeți că evreii sunt frământați dintr-un alt aluat?

— Mamele și bunicile noastre nu făceau treburi din astea.

— De unde știți?

— Singur ați spus-o. Tatăl dumneavoastră se bizuia pe cinstea mamei dumneavoastră.

— Așa cred. Dar nu e sigur. Dacă m-aș fi însurat cu Evica și am fi avut copii, ei nu și-ar fi închipuit că mama lor s-a îmbrățișat cu portarul casei.

— Poate că ar fi fost o soție credincioasă, i-am spus.

— Poate, dar toată viața și-ar fi amintit cum s-a purtat ca fată. Se săruta cu mine în fața porții și ofta că nunta fusese amânată, iar pe urmă cădea în brațele animalului aceuia. Poate că, la câteva luni de la nuntă, i-ar fi cerut să se culce cu dânsul, altfel dă totul în vileag. Habar n-aveți ce sunt în stare să facă inșii ăștia când se stârnește fiara din ei.

— Știu, știu.

— Am vorbit atâtea despre mine și nu v-am întrebat cu ce vă ocupați. Unde ați locuit la Varșovia?

— Pe Krohmalna.

— Era o stradă de hoți.

— Eu nu sunt hoț.

— Dar ce sunteți?

— Scriitor.

— Da? Cum vă numiți?

I-am spus cum mă cheamă. M-am așteptat să sară surprins în sus, fiindcă citea ziarul la care colaborez. A rămas, totuși, nemișcat pe locul lui. S-a uitat îndelung la mine și, cu oarecare tristețe în glas, mi-a spus:

— Da, vă recunosc după fotografiile din gazete.

Am rămas amândoi tăcuți. Într-un târziu, l-am auzit spunând:

— Dacă mi-a fost dat să vă-ntâlnesc aici, pe vapor, înseamnă că, poate, există un Dumnezeu.

Dragoste târzie

Harry Benditer s-a trezit la orele cinci cu senzația că pentru el noaptea s-a încheiat și că somnul nu se va mai lipi de dânsul. De fapt, se trezea în fiecare noapte de nenumărate ori. Cu ani în urmă, fusese operat de prostată, dar simțea și acum o apăsare pe vezică. Somnul îi era întrerupt la fiecare oră sau la intervale mai scurte. Chiar și visurile i se învârteau în junii acestui necaz. Se dădu jos din pat și se îndreptă cu pași nesiguri spre baie. La întoarcere, ieși în balconul apartamentului său de la etajul al unsprezecelea. În stânga vedea zgârie-norii din Miami, în dreapta - oceanul rostogolindu-și valurile. În timpul nopții aerul se mai răcorise, dar își păstrase moleșeala tropicală. Mirosea a pește putred, a petrol și, parcă, a flori de portocali.

Rămăsese nemișcat, bucurându-se de briza care-i mângâia fruntea nădușită. Deși Miami Beach luase proporțiile unui mare oraș, bătrânul avea impresia că-l mai învăluie miasmele grele ale ținutului mlăștinos din sudul Floridei. Din când în când, se auzea țipătul unui pescăruș. Părea să dea de știre că, pe țărm, talazurile spală leșul unei balene sau al altei vietăți marine. Cât timp trecuse de când întreaga regiune mai era o pustietate? În puțini ani, meleagurile acestea sălbătice se transformaseră într-o zonă populată, cu multe hoteluri, case particulare, restaurante, supermagazine și bănci. Becurile de pe străzi și lămpile de neon estompau strălucirea stelelor. Goana automobilelor nu înceta nici în toiul nopții. Unde aleargă oamenii aceștia cu mult înainte de răsăritul soarelui? Ei nu dorm? Ce forță îi mână din urmă? „Nu, asta nu mai e lumea mea. Când ai trecut de optzeci de ani, te poți socoti un om mort”.

Își rezemă mâinile de balustradă și încercă să reconstituie visul din care se trezise adineauri. Toți cei pe

care îi văzuse în vis - bărbați sau femei - nu mai erau în viață. Visurilor nu le pasă deloc de moarte. În visurile lui, cele trei soții ale sale mai trăiau, la fel fiul său Bill și fiica sa Sylvia. New York-ul și Miami Beach se contopeau cu orașul lui natal din Polonia. El însuși, Harry (sau Herșl, cum i se spunea odinioară), era, în același timp, și om matur, și copil de școală.

Închise ochii pentru o clipă. De ce nu-i cu puțință să-ți amintești tot ce-ai visat? Revede fiecare amănunt al unor întâmplări din urmă cu șaptezeci și cinci de ani, dar visurile acestei nopți s-au irosit ca o spumă. Cineva are grijă să nu rămână nimic din ele. În felul acesta, o treime a vieții oamenilor se stinge încă înainte ca ei să coboare în mormânt.

Se așază pe scaunul de plastic din balcon și privi spre răsărit, dincolo de orizontul marin, unde în curând urmau să se arate zorii unei noi zile. Într-o vreme, fusese primul dintre cei care se duceau dimineața la înot, mai cu seamă în lunile de vară, dar acum nu mai avea niciun chef pentru asemenea performanțe. Din când în când, ziarele scriau că rechinii au atacat înotători; existau și alte fiare acvatice, ale căror mușcăături puteau avea urmări grave. Pentru dânsul era astăzi de-ajuns să facă o baie caldă.

Prin minte îi trecură niște chestiuni bănești. Știa foarte bine că, până la urmă, banii nu-l vor putea ajuta. Totuși, nu-i cu puțință să-ți spui întruna că „totul e deșertăciune”. E mai comod să reflectezi la lucrurile practice. Cursul acțiunilor și al altor hârtii de valoare urcă și coboară. Dividendele și celelalte venituri se depun în bănci. Impozitele se contabilizează. Telefonul trebuie plătit, la fel curentul electric, la fel întreținerea casei. O dată pe săptămână, vine o femeie care deretică și-i calcă lenjeria. Din când în când, hainele trebuie duse la curățat și pantofii dați la reparat. Primea scrisori cărora trebuia să le răspundă. În timpul anului, nu avea de-a face cu sinagoga, dar de Roș-Hașana și de Iom-Kipur trebuia să ia parte la serviciul religios. Primea cereri de sprijin din partea unor școli, cămine de bătrâni și spitale evreiești.

Poșta îi aducea zilnic un vraf de imprimate publicitare, pe care, înainte de a le arunca, trebuia să le desfacă și să le parcurgă, fie și în viteză.

Deoarece luase hotărârea să-și petreacă restul vieții fără o soție sau o menajeră, își pregătea singur mesele și făcea cumpărături o dată la două zile la supermagazinul din apropiere. Împingea un cărucior printre șirurile de rafturi și-și lua lapte, brânză ambalată, fructe, conserve de legume și carne tocată – câteodată și ciuperci, o sticlă de borș sau pește umplut. Putea să-și îngăduie luxul unei femei de serviciu permanente, dar se temea să nu dea de una necinstită. Și ce i-ar mai fi rămas lui de făcut, dacă altcineva ar fi avut grija de el? Își amintea de o vorbă din *Ghem ara*, potrivit căreia lenevia duce la nebbie. Se simțea înviorat când gătea la cuptorul electric din bucătărie, când se ducea la banca sau când citea ziarele, în special paginile economice. Îi plăcea să-și petreacă o oră, două în biroul firmei de intermediari Merrill Lynch, unde urmărea cursurile de la bursa din New York. Își cumpăraseră recent un televizor, dar nu-l prea deschidea.

Vecinii din bloc îl întrebau, pe un ton adesea ironic, de ce rezolvă singur ceea ce ar putea face alții pentru el. Îi puneau și alte întrebări, cu iz de sfaturi. De ce n-a plecat în Israel? De ce nu-și petrece vara într-un hotel din munți? De ce nu se căsătorește? De ce nu are o secretară? Se știa că e bogat. Își făcuse o reputație de om zgârcit. I se amintea mereu că „nu iei nimic cu tine pe lumea cealaltă”, ca și cum ar fi fost o noutate. Din pricina asta nu se mai ducea la ședințele locatarilor și nu mai făcea vizite. Într-un fel sau altul, fiecare încerca să scoată ceva de la dânsul. Pe de altă parte, era convins că, la nevoie, nimeni nu i-ar da un sfat. Cu câțiva ani în urmă, urcase la Miami Beach în autobuzul de Miami; neavând suficient mărunțiș pentru a-și plăti biletul, a apelat la cei din jur să-i schimbe o hârtie de douăzeci de dolari; nimeni nu a răspuns însă rugăminții lui și nici nu i-a oferit cei doi cenți care-i lipseau. La prima stație, șoferul l-a poftit să coboare.

La drept vorbind, în niciun hotel nu se simțea atât de

bine ca acasă. Mâncărurile servite în hoteluri erau prea abundente pentru el și altfel gătite decât ar fi dorit. Trebuia să ceară preparate dietetice, fără sare și condimente, sărace în colesterol. În plus, călătoriile cu avionul și taxiurile erau prea solicitante pentru constituția lui șubredă. Tot așa, ar fi fost nerațional ca un om de vârsta lui să se mai căsătorească. Femeile mai tinere vor să faci dragoste cu ele, iar o soție în vârstă nu-l interesa deloc. Asta fiind situația, se considera condamnat să trăiască singur și să moară singur.

O lumină roșie începu să coloreze cerul la răsărit. Hairy intră în baie. Se opri o clipă în fața oglinzii și-și privi chipul – obrații căzuți, capul aproape în întregime pleșuv, mărunțelul lui Adam străpungându-i gâtul, nasul cu vârful îndoit, ca ciocul unui papagal. Ochii de un albastru spălăcit își pierduseră simetria – unul era mai sus decât celălalt – și trădau atât oboseală, cât și urmele unei tinereți aprinse. Fusese cândva foarte neastâmpărat ca bărbat. De-a lungul celor trei căsătorii ale lui, legăturile extraconjugale s-au ținut lanț. Adunase o întreagă colecție de scrisori de dragoste și fotografii, care zăceau acum pe undeva.

Harry Benditer nu venise în America sărac și fără școală, ca atâția alți imigranți. În țara natală, până la vârsta de nouăsprezece ani, se adâncise în studiul textelor sfinte și deprinsese ebraica. Citise totodată, pe ascuns, ziare și cărți laice. Urmase cursuri de rusă, de poloneză și chiar de germană. Aici, în America, urmașe doi ani institutul industrial „Cooper Union” pentru a deveni inginer. Se îndrăgostise însă de o tânără americană, Rosalie Stein, și se căsătorise cu ea. Tatăl ei, Sam Stein, l-a luat în întreprinderea lui de construcții. Rosalie a murit de cancer la treizeci de ani, lăsându-l cu doi copii mici. În timp ce averea îi creștea, moartea-i răpea pe ai lui. Fiul său, Bill, ajuns chirurg, a murit la patruzeci și șase de ani de o criză cardiacă; avusese doi copii și niciunul din ei nu se voia evreu. Mama lor, creștină, trăia undeva în Canada cu un alt bărbat. Fiica lui Harry, Sylvia, făcuse același cancer ca mama ei și s-a stins la aceeași vârstă, fără a fi

avut copii. Cea de-a doua soție a lui Harry ar fi vrut un copil sau doi, dar s-a împotrivit dânsul. Să aducă pe lume alte victime posibile? Da, îngerul morții îi luase totul. O vreme, nepoții din Canada îl mai chemau la telefon și-i trimiteau felicitări de Anul Nou. Pe urmă, l-au dat uitării. Nemaiauzind nimic despre dâșii, i-a șters din testament.

S-a bărbierit fredonând o melodie. Habar n-avea de unde o știe. O auzise la televizor – sau o adusese cu el din Polonia, pentru ca abia acum să-și amintească de ea? Nu avea ureche muzicală și cânta întotdeauna fals, dar își făcuse obiceiul să cânte în baie. Toaleta lui de dimineață dura mult. De ani de zile, purgativele nu-i mai erau de folos și-și făcea singur, o dată la două zile, o clismă. Era o treabă obositoare și sâcâitoare pentru un bărbat de optzeci de ani. Făcea și un fel de gimnastică: întins în cada plină, tăia apa cu mâinile ca înotătorii și-și ridica ritmic picioarele uscate. Toate astea, pentru a-și prelungi viața, deși, tot atunci, își punea întrebarea: „Ce noimă are să mai trăiesc?” Nu găsea nimic atrăgător în existența lui. Dar aceea a vecinilor săi avea, oare, mai mult rost? Clădirea era plină cu oameni bătrâni, înstăriți cu toții, unii chiar foarte bogați. Printre ei, destui bărbați care își târau picioarele și femei care se sprijineau în cârje. Mulți sufereau de artrită ori de maladia Parkinson. Harry avea impresia că se găsește într-un spital, nu într-un bloc de apartamente. Afla după săptămâni sau luni de moartea unor locatari. Cu toate că se instalase aici printre primii, avea puține cunoștințe. Nici piscina și nici jocul de cărți nu-l ispiteau. În ascensor sau la supermagazin era salutat de femei și de bărbați pe care nu știa să-i fi văzut vreodată. Din când în când, era întrebat: „Cum vă simțiți, domnule Benditer?” Răspundea la fel de fiecare dată: „Cum se poate simți un om la vârsta mea? Fiecare zi e un dar”.

Ziua aceasta de vară a început pentru el ca oricare alta. Și-a pregătit în bucătărie micul dejun: fulgi de orez cu lapte degresat și cafea decafeinizată, îndulcită cu zaharină. Pe la nouă și jumătate, a coborât cu ascensorul să-și ridice poșta. Nu trecea zi fără a primi cecuri, dar acum a găsit un

teanc întreg. Acțiunile scăzuseră, dar societățile plăteau dividendele ca întotdeauna. Îi sosiseră înștiințări că i s-au plătit chirii și dobânzi pe ipoteci, pe obligațiuni, pe tot felul de participări la firme de care abia își mai amintea. O societate de asigurări îi expediasse o rentă. De ani și ani, primea lunar un cec pentru pensia de bătrânețe. Recolta acestei dimineți se ridica la peste unsprezece mii de dolari. Desigur, fiscul îi reținea o bună parte, dar tot îi rămâneau peste cinci mii de dolari. În timp ce aduna cifrele, s-a întrebat dacă n-ar trebui să se ducă la biroul lui Merrill Lynch pentru a afla ce se întâmplă la bursă. Nu, n-avea rost. Chiar dacă, dimineata, cursurile urcă, la sfârșitul zilei se înregistrează iar pierderi. „Piața a-nnebunit de tot”, murmură Harry. El știa una și bună: numai când piața urcă apare inflația; niciodată când piața coboară. Dar acum atât dolarul, cât și acțiunile scad rapid. Da, nimic nu e sigur pe lumea asta, numai moartea.

Pe la unsprezece, plecă de acasă pentru a depune cecurile. La filiala băncii, toți funcționarii îl cunoșteau și-l salutau. Avea acolo un seif, unde-și păstra documente de preț și bijuteriile rămase de la soții. Nu știa exact la cât i se ridică averea – poate ceva mai puțin de cinci milioane de dolari. Totuși, mergea pe stradă într-o cămașă și în pantaloni de om sărac; de ani de zile purta aceeași șapcă și aceiași pantofi. Se sprijinea într-un baston și făcea pași mărunți. Din când în când, se oprea și se uita atent în toate direcțiile. Nu cumva se ține vreun ins după dânsul? Nu cumva o fi descoperit un răufăcător cât de bogat este și și-a pus în gând să-l răpească? Deși e în plină zi și strada mișună de oameni, nimeni n-ar mișca un deget dacă l-ar înhăța careva și l-ar azvârli într-un automobil pentru a-l târî într-o peșteră sau între pereții unei dărăpănături. Și n-ar fi cine să-l răscumpere.

Își termină treburile la bancă și o luă spre casă. De pe boltă soarele revărsa valuri de foc. Femei oprite la umbra copertinelor contemplai! rochiile, ciorapii, sutienele și costumele de baie din vitrine. Fețele lor trădau nehotărâre: să cumpere sau să nu cumpere? Harry pășea

indiferent. Magazinele astea n-aveau cum să-l intereseze. Până la orele cinci ale după-amiezii, când va începe să-și pregătească cina, nu-i trebuia absolut nimic. Știa precis ce va face odată intrat în apartament: se va întinde pe canapea și va trage un pui de somn.

Slavă Domnului, nimeni nu l-a atacat, nimeni nu l-a răpit, nimeni nu i-a spart locuința. Instalația de aer condiționat funcționa perfect, iar în baie totul era în ordine. Își scoase pantofii și se culcă pe canapea. Straniu, încă mai visa cu ochii deschiși: i se părea că și-a recâștigat puterile și că este eroul unor aventuri sentimentale. Sufletul lui refuza să accepte bătrânețea. Vibrau parcă în el pasiuni, ca în tinerețe. Adesea, Harry își spunea sieși: „Nu fi prost. Totul s-a isprăvit. Nu mai ai ce spera”. Era un fel de luptă cu sine însuși și cu legile firii. Cine a spus că omul iubește viața până în ultima clipă, luându-și speranțele cu el și-n mormânt?

Ațipise, dar îl trezi o bătaie puternică în ușă. Sari speriat. Nimeni nu-l vizita vreodată. „O fi de la dezinfecție”, își spuse. Întredeschise ușa atât cât îi permitea lanțul de siguranță și zări o femeie micuța, cu fața îmbujorată, ochi gălbui și părul de culoarea paiului, strâns deasupra capului. Purta o bluză albă.

Deschise larg ușa și femeia îi vorbi într-o engleză cu un puternic accent străin:

— Sper că nu v-am trezit. Sunt vecina dumneavoastră din stânga. Aș vrea să facem cunoștință. Mă numesc Ethel Brokeles. Un nume cam caraghios, recunosc. Așa îl chema pe răposatul meu soț. Ca fată mă numeam Goldman.

Harry se uită mirat la ea. Știa că în stânga lui locuiește o femeie mult mai în vârstă. Își aminti numele i ei: doamna Halpert. Întrebă:

— Ce s-a întâmplat cu doamna Halpert?

— Ceea ce se-ntâmplă cu toți oamenii, îi răspunse calm noua vecină.

— Când a fost asta? N-am știut nimic.

— Au trecut mai bine de cinci luni.

— Intrați, intrați, vă rog. Oamenii mor - și ceilalți

habar n-au, spuse Harry. Era o femeie cumsecade, foarte reținută.

— N-am cunoscut-o. Am cumpărat casa de la fiica ei.

— Luați loc. Din păcate, n-am cu ce vă servi. E pe undeva o sticlă de lichior, dar...

— Nu vă faceți probleme. Nu mi-e sete și nu beau lichior în timpul zilei. Îmi dați voie să fumez?

— Desigur, desigur.

Femeia se așază pe canapea și-și aprinse cu îndemănare o țigară cu bricheta. Ungھیile îi erau date cu lac roșu. Harry observă un briliant mare pe unul din degetele ei.

— Sunteți singur? întrebă ea.

— Da, singur.

— Și eu sunt singură. Am trăit cu soțul meu douăzeci și cinci de ani și am avut parte numai de zile senine lângă el. A murit subit, lăsându-mă fără sprijin pe lumea asta. Clima New York-ului îmi face rău. Sufăr de reumatism. Va trebui să rămân aici până la sfârșitul zilelor mele.

— Ați preluat apartamentul cu mobilă cu tot? o întrebă Harry în stil de om de afaceri.

— Da, am luat totul pe un preț de nimic. Fiica ei n-a vurt să scoată niciun lucru din casă, în afară de îmbrăcăminte și lenjerie. Și nici n-aș fi avut răbdare să alerg după mobilă și veselă. Stați aici de mult?

Femeia îi punea întrebări după întrebări, iar Harry îi răspundea cu toată bunăvoința. Arăta relativ tânără, la cincizeci de ani, poate mai puțin. El îi aduse o scrumieră și puse pe măsuta din fața ei un pahar cu limonadă și o farfurie cu felii de chec. Nici nu și-a dat seama cum au trecut două ore. Ethel Brokeles ședea picior peste picior, iar el îi privea din când în când călcâiele rotunde. Dânsa trecu de la engleză la un idiș cu accent polonez. Felul ei de a vorbi avea ceva familiar, intim. Harry se simți deodată înviorat. Pesemne că cerul a ținut să-i împlinească dorințele ascunse. Abia acum, ascultând-o pe vizitatoarea aceasta neașteptată, și-a dat seamă cât de singur a rămas de-a lungul atâtor ani, ce dureros este să nu ai cu cine

schimba o vorbă zile întregi. Era bucuros să aibă acum o asemenea vecină. Stimulat de prezența ei, deveni volubil. Îi povesti despre cele trei căsnicii ale lui, despre tragediile copiilor lui și despre legătura pe care a avut-o după moartea primei sale soții.

— Nu trebuie să vă scuzați, îi spuse ea. Așa sunt bărbații.

— Acum sunt un om bătrân.

— Bărbatul nu îmbătrânește niciodată. Un unchi de-al meu din Wloclawek s-a însurat la optzeci de ani cu o fată de douăzeci. A avut cu ea trei copii.

— Wloclawek? Nu-i departe de Kowal, târgul unde am văzut lumina zilei.

— Am fost la Kowal. Aveam acolo o mătușă.

Femeia se uită la ceasul ei de mână.

— E ora unu. Unde luați masa?

— Nicăieri. După micul dejun nu mai mănânc nimic până la cină.

— De ce? Țineți o dietă?

— Nu, dar la vârsta mea...

— Ce tot îi dați cu vârsta dumneavoastră?! Îl dojeni dânsa. Știți ce? Vă invit la mine, să luăm masa împreună. Nu mi-e deloc plăcut să mănânc de una singură. Mi-e mai greu să mănânc singură decât să dorm singură.

— Credeți-mă, nu știu ce să spun. De ce mi se cuvine o asemenea cinste?

— Gata, lăsați-vă de copilării. Suntem în America, nu în Polonia. Frigiderul meu e ticsit cu bunătăți. Mai mult anine decât mănânc. Dumnezeu să mă ierte și pentru păcatul ăsta.

Femeia folosea expresii evreiești pe care dânsul nu le mai auzise de peste șaiszeci de ani. Ea îl luă de braț și făcură așa cei câțiva pași până la ieșire. Apoi, în timp ce el încuia pe din afară ușa lui, ea o deschise pe a ei. Apartamentul în care intră Harry era mai mare și mai luminos decât al său. Pe pereți atârnav tablouri. Lămpi cu abajururi decorate și bibelouri se zăreau ici și colo. Fereastra dădea direct spre mare. O vază încărcată cu flori

trona pe masă. În casa lui Harry aerul mirosea a praf; aici era proaspăt, răcoros. „Femeia asta vrea ceva, are un scop”, își zise Harry. Își aminti că a citit în ziare despre niște escroace care au pus mâna pe averile unor bărbați și ale unor femei. Important era să nu promită nimic, să nu semneze nimic, să nu scoată din buzunar niciun ban. Ethel îl rugă să ia loc la masă și intră în bucătărie. Se auzi imediat de acolo bâzâitul râșniței de cafea și se simți mireasmă de chifle proaspete. Pentru întâia oară după mulți ani, lui Harry i se făcu foame în toiul zilei. În câteva clipe sosiră și platourile cu mâncare.

Între două îmbucături, Ethel trăgea din țigară. I se plânse:

— Fug bărbații după mine, dar, când e la o adică, vor cu toții să știe câți bani am. Când încep să pună problema banilor, le-o retez și termin cu ei. Nu sunt săracă; dimpotrivă, am o avere frumoasă. Dar nu vreau să fiu luată de nevastă pentru banii mei.

— Slavă Domnului, n-am nevoie de banii nimănui, spuse Harry. Câți am mi-ar ajunge să trăiesc o mie de ani.

— Asta-i bine.

Încet-încet, intrară mai adânc în chestiuni financiare. Ethel îi înșiră bunurile ei. Era proprietara unor imobile din Brooklyn și din Staten Island; deținea acțiuni și alte hârtii de valoare. Judecând după ceea ce spunea și după numele pomenite, Harry și-a dat seama că nu-l minte. Aici, la Miami Beach, avea un cont și un seif la aceeași filială bancară cu dânsul. Socoti că averea ei se ridică la un milion de dolari, poate ceva mai mult. Ea îl servi cu atenția unei fiice sau a unei soții. Îi spuse ce poate să mănânce și ce nu. Harry își aminti că în tinerețe trecuse prin situații asemănătoare: cunoscuse femei care-i deveneau din prima clipă apropiate; numai că după aceea rămâneau la el și nu mai voiau să plece. I se părea, însă, de necrezut ca lucruri din acestea să se repete și la bătrânețe. O întrebă pe neașteptate:

— Aveți copii?

— Am o fiică, o cheamă Sylvia. Trăiește singură într-

un cort, în Columbia britanică.

— Cum vine asta: într-un cort? Și pe fiica mea o chema Sylvia, spuse el; apoi adăugă, fără să-și dea seama de ce: Și dumneavoastră ați fi putut fi copilul meu.

— E absurd. La urma urmei, nu contează anii. M-am simțit întotdeauna bine lângă un bărbat mai în vârstă. Soțul meu - odihnească-se-n pace! - era cu douăzeci de ani mai mare decât mine - și doresc fiecărei femei evreice să aibă parte de viața fericită pe care am dus-o lângă dânsul.

— Sunt sigur că am cu patruzeci de ani mai mult decât dumneavoastră, zise Harry.

Ethel lăsă lingura din mână.

— Câți ani credeți că am?

— Așa... vreo patruzeci și cinci, spuse Harry, deși în sinea lui îi dădea ceva mai mult.

— Mai adăugați doisprezece.

— Nu se vede pe dumneavoastră.

— Am dus-o foarte bine cu soțul meu. Mi-ar fi adus pe tavă luna și stelele de pe cer. Nimic nu era scump pentru el când era vorba de mine. Nu-i de mirare că, după moartea lui, am făcut o depresie. Fiica mea m-a îmbolnăvit de-a binelea. Am cheltuit o avere cu psihiatrii, dar nu m-au putut ajuta. Am stat șapte luni într-o clinică de boli nervoase. Mă prăbușisem cu totul și nu mai voiam să trăiesc. Mă supravegheau zi și noapte. Parcă mă striga bărbatul meu din mormânt. Vreau să vă spun ceva, dar vă rog să nu mă înțelegeți greșit.

— Spuneți.

— Îmi amintiți de soțul meu. De aceea...

— Am optzeci și doi de ani, spuse Harry și îi păru îndată rău; ar fi putut da lesne jos vreo cinci ani. După câteva clipe adăugă: Dacă aș fi fost cu zece ani mai tânăr, v-aș fi cerut în căsătorie.

Iar regreta ceea ce spusese. Cuvintele îi veniseră pe buze fără voia lui. îl cuprinse din nou teama de a nu cădea în mâinile unei prefăcute setoase de bani.

Ethel se uită surprinsă la el și ridică din sprâncene:

— De vreme ce m-am hotărât să trăiesc, vă iau așa

cum sunteți.

„E oare cu putință? Să-i dau crezare?” se întrebă Hairy uluit, în timp ce discutau despre căsătorie. Dormitoarele lor fiind învecinate, se gândiră să spargă peretele dintre ele, pentru a face din cele două apartamente unul singur. Ea îi dădu amănunte asupra averii de care dispunea: se ridica la circa un milion și jumătate de dolari. Harry, care-i vorbise mai înainte de averea lui, o întrebă:

— Ce putem face cu toți banii aceștia?

— Nici eu nu știu, îi răspunse ea. Am putea călători prin lume. Sau ce-ar fi să cumpărăm o casă în Israel, la Tel-Aviv ori, mai curând, la Tveria, unde există izvoare termale, bune contra reumatismului? Cu mine alături, veți trăi încă mult. Vă garantez o sută de ani, ba și peste sută.

— Totul e în mâna Domnului, spuse Harry, mirându-se de propriile lui cuvinte.

Nu era religios. Îndoielile lui cu privire la Dumnezeu și la înțelepciunea Sa se înmulțiseră de-a lungul anilor. Spunea adesea că, după cele întâmplate evreilor din Europa, trebuie să fii nebun ca să mai crezi în Dumnezeu.

Ethel se ridică de la masă. Harry făcu la fel. Se îmbrățișară și se sărutară. Strângând-o la piept, el simți că îl străbate un fior tineresc.

— Ai răbdare, îi spuse ea, până vom ajunge sub baldachinul de cununie.

Harry își aminti că mai auzise o dată aceste cuvinte – rostite pe același ton. Dar când? Și de la cine? Cele trei soții ale sale, născute toate în America, nu ar fi folosit expresia asta. Să fi fost într-un vis? Poate fi prevăzut viitorul în vis? Lăsa gânditor capul în jos. Când îl ridică din nou, se sperie: înfățișarea femeii se schimbase uluitor. Chipul îi arăta palid, ofilit, îmbătrânit. Părul i se răvășise. Îl privea dintr-o parte, cu niște ochi reci, aproape mânioși. „Oare am jignit-o cu ceva?” se temu el și se auzi întrebându-o:

— Ce s-a întâmplat? Nu te simți bine?

— Nu, dar ar fi acum cazul să te duci la tine, spuse ea

cu o voce crispata, străină.

Ar fi vrut să știe care-i pricina acestei schimbări neașteptate, dar tresări în el o mândrie de mult uitată (sau numai ascunsă pe undeva). Orice surpriză e posibilă din partea femeilor. Totuși o întreabă:

— Când ne revedem?

— Astăzi nu. Poate mâine, îi răspunse ea, după o scurtă ezitare.

— La revedere. Mulțumiri pentru masă.

Ethel nu-l însoți ca să-i deschidă ușa. „S-o fi răzgândit”, își spuse el când intră în apartamentul său. Îl cuprinse o jenă amară, atât în privința lui, cât și cu privire la dânsa. Totul fusese un joc din partea ei? Își puseseră în gând niște vecini veninoși să-l ia peste picior? Apartamentul său îi păru pe jumătate gol. Se hotărî să nu mănânce nimic în acea seară. Simțea o greutate în stomac. „Nu admit să fiu batjocorit la vârsta mea”, murmură el. Se întinse pe canapea și adormi.

Când se deșteptă, afară era întuneric. „Poate că o să sune iar la ușa mea... N-ar fi mai bine s-o chem eu?” (Ethel îi dăduse numărul ei de telefon.) Cu toate că dormise, era stors de puteri. Avea de răspuns la niște scrisori, dar amână pe a doua zi. Ieși în balcon. Cu o latură, balconul lui dădea spre al ei. De aici ar putea sta de vorbă, dacă dânsa ar mai dori-o. Pe țărmul oceanului, valurile mugeau și făceau spume. În depărtare, trecea un cargou. Pe cer duidea un avion cu reacție. Deasupra lui se ivi o stea, pe care becurile de pe străzi și luminile de neon nu izbuteau încă s-o stingă. Ce bine e să mai poți vedea fie și o singură stea! Altfel, am uita poate de tot că mai există cerul.

Stătea în balcon cu speranța că Ethel se va arăta. Ce-o fi gândind ea? Cum de s-a schimbat atât de repede starea ei de spirit? Fusese tandră și vorbăreată ca o mireasă îndrăgostită, pentru ca apoi, într-o clipă, să se înstrăineze de el.

Se întoarse în casă și se culcă din nou. Când se trezi, era seara târziu. Nu se mai simți obosit. Vru să coboare pentru a-și lua ediția de seară a ziarului de dimineață, cu

știri de la bursa new-yorkeză, dar renunță și se întinse pe pat. Băuse mai înainte un pahar cu suc de roșii și înghițise o tabletă. Doar un perete subțire îl despărțea de Ethel. Pereții au însă o putere a lor, cu totul aparte, oricât de subțiri ar fi. „Pesemne că de aceea unii oameni preferă să trăiască în corturi”, își spuse el. Îi fu teamă că gândurile acestea îl vor ține treaz, dar adormi repede. Se deșteptă cu o apăsare în piept. Cât de târziu era? Cifrele fosforescente ale ceasului de mână îi arătară că a dormit două ore și un sfert. Avusese un vis, dar nu și-l putu aminti. Rămăsese doar cu o senzație de spaimă. Își săltă capul de pe pernă. Oare ea dormea sau era trează? Nu se auzea nici cel mai mic zgomot din apartamentul ei.

Adormi iarăși. De data asta, îl trezi larma făcută de un amestec de voci. Se auzeau uși trântite, pași alergând încolo și înapoi pe coridor. Lui Harry îi fusese întotdeauna frică de un incendiu. Citise în gazete reportaje despre oameni în vârstă mistuiți de foc în cămine de bătrâni, spitale și hoteluri. Se ridică din pat, își puse papucii de casă și un halat de zi și deschise ușa spre coridor. Nu văzu pe nimeni. I se năzărise totul? Închise ușa și ieși în balcon. Nici urmă de pompieri. Numai câțiva inși gălăgioși, care se întorceau beți acasă la ora aceasta târzie ori abia se îndreptau spre localuri de noapte. Unii proprietari de aici își închiriau apartamentele în timpul verii unor sud-americani.

Harry se întinse din nou pe pat. După câteva minute de liniște, auzi iarăși zarvă pe coridor; erau voci agitate, de bărbați și de femei. Se petrecuse ceva – dar ce? Își învinse pornirea de a se ridica din pat pentru a vedea ce se întâmplă și rămase întins, într-o stare încordată. Deodată, auzi soneria telefonului de bloc din bucătărie. Când ridică receptorul, o voce bărbătească spuse: „Greșeală”. Harry aprinse tubul de neon din bucătărie – și lumina îl orbi. Deschise frigiderul, luă de acolo un vas cu ceai îndulcit și-și turnă o jumătate de pahar, fără a ști de ce: pentru că-i era sete sau pur și simplu pentru a face o mișcare.

Simți nevoia să se ducă în baie, dar chiar atunci se

sună la ușa lui". N-o fi vreun spărgător?" Portarul de noapte e un om bătrân și nu prea vede cine intră în clădire. Harry nu se putea hotărî: să se ducă la ușa sau nu? Îi fulgeră prin minte că s-ar putea să-și trăiască ultimele clipe". Doamne-Dumnezeule, fie-ți milă de mine", șopti el. De-abia atunci își aminti că ușa are o vizetă prin care putea vedea ce-i pe coridor. „Cum de-am uitat? se muștră el. M-am senilizat de tot”.

Se apropie cu pași repezi de ușa, întoarse căpăcelul vizetei și privi prin ea. Văzu o femeie cu părul alb, cu un capot pe ea. O recunoscuse: era vecina din dreapta. Își închipui că s-a întâmplat ceva cu soțul ei, pe care-l știa paralizat. Deschise ușa. Bătrâna îi întinse o scrisoare netimbrată.

— Mă iertați, domnule Benditer, doamna de alături a lăsat scrisoarea asta în fața ușii dumneavoastră. Vă este adresată.

— Care doamnă?

— Din stânga. S-a sinucis.

Harry Benditer încremeni. Câteva secunde, simți cărcei în tot trupul. Izbuti să îngăime:

— Doamna blondă?

— Da.

— Ce-ați spus despre ea? Nu-mi vine să cred.

— S-a aruncat pe fereastră.

— Unde-i acum?

— Au luat-o.

— Moartă?

— Da, a murit.

— Doamne-Dumnezeule!

— E al treilea caz în blocul ăsta. În America, oamenii se scrântesc.

Mâna lui Harry tremura. Plicul flutura, parcă bătut de vânt. Mulțumi vecinei și închise ușa. Ochelarii și-i lăsase pe noptieră. „Să nu cad, își spuse el; asta îmi mai lipsește, o fractură de șold”. Păși nesigur până la pat și aprinse lampa de pe noptieră. Da, ochelarii erau acolo. Totul îi juca în fața ochilor: pereții, perdelele, bufetul,

plicul - ca o imagine neclară la televizor. „Îmi pierd, oare, vederea?” se întrebă el. Se așază pe pat și așteaptă să-i treacă amețea. Abia izbuti să desfacă plicul. Textul, în idiș, scris cu creionul, avea rândurile strâmbe și multe greșeli de ortografie. Citi:

Dragă Harry, iartă-mă: Trebuie să mă duc acolo unde-i bărbatul meu. Dacă rău-ți este prea greu, spune, te rog, rugăciunea morților după mine. Acolo unde am să fiu, am să mă străduiesc pentru binele tău.

Ethel

Puse scrisoarea și ochelarii pe noptieră și stinse lumina. îl apucă un plâns uscat, cu sughițuri. Corpul îi zvâcnea, făcând să joace arcurile patului. „De acum înainte nu mai am ce spera”, își zise el cu solemnitatea celui care depune un jurământ. I se făcu frig. Se întinse pe pat și se înveli cu pătura.

Când se trezi din amorțea în care căzuse, ceasul arăta opt și zece minute. Totul fusese un vis urât? Nu, scrisoarea zăcea pe noptieră. În acea dimineață nu mai coborî după poștă. Nu-și pregăti micul dejun, nici nu se osteni să se spele și să se îmbrace. Se așază în balcon pe scaunul de plastic și se gândi la cealaltă Sylvie, fiica lui Ethel, care trăia într-un cort din Columbia britanică. „De ce, oare, a fugit tocmai acolo? se întrebă el. O adusesse la disperare moartea tatălui ei? Nu-și putea suferi mama? Nu cumva a înțeles de tânără absurditatea oricăror eforturi omenești și, de aceea, s-a hotărât să fugă de oameni? Sau, poate, se zbate să se găsească pe sine ori să-l descopere pe Dumnezeu... /* Lui Harry îi trecu prin minte o idee năstrușnică: să ia avionul până în Columbia britanică, s-o caute pe fata ascunsă în jungla de acolo, s-o mângâie, să se poarte ca un tată cu ea și, poate, să-și pună împreună întrebarea: de ce se naște omul și de ce trebuie să moară?

Cuprins

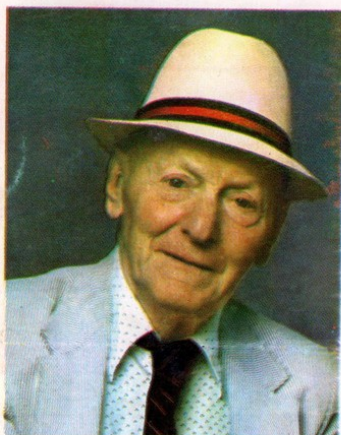
Scamatorul din Lublin 5

Cabalistul de pe East-Broadway și alte povestiri 185

Cununa de pene 187 Pe viscol 212 Teitl și Rikl 228

Sfatul 240 Vrăjitorul 247 Focul 257 A doua viață 265

Răzvrătitul 275 Oaspeți într-o seară de iarnă 287 Doctorul
Beeber 306 Cabalistul de pe East-Broadway 316
Ferestruica din poartă 323 Dragoste târzie 343

- Isaac Bashevis-Singer s-a născut în mica localitate poloneză Radzymin, într-o familie care a vrut să-l formeze, conform tradițiilor ei, pentru o carieră clericală.
- A debutat la vârsta de 21 de ani într-o revistă varșoviană.
- În 1935 s-a strămutat la New York, unde a dovedit o uluitoare creativitate. Romanele, nuvelele, scrierile memorialistice și povestirile pentru copii i-au adus o reputație mondială.
- Opera lui a fost încununată în 1978 cu Premiul Nobel pentru literatură.
- Acțiunea romanului *Scamatorul din Lublin* este

plasată în Polonia la stârșitul veacului trecut și are ca temă tribulațiile unui scamator de mare talent, totodată dresor, acrobat și hipnotizator. Descendent dintr-o ambianță fidelă moralei biblice, el duce, totuși, o viață aventuroasă, plină de pericole, cu legături erotice multiple. Clipa când va căpăta o imagine exactă a viciilor, rătăcirilor, fărădelegilor sale va transforma romanul în istoria unei penitențe nu mai puțin spectaculoasă decât turbulentă sa biografie.

- Nuvelele care însoțesc romanul ilustrează atmosfera specifică micilor așezări evreiești de odinioară, trăind nu o dată în plin supranatural și înzestrată cu o nesecată forță de regenerare.
- Când scena povestirilor se deplasează la Varșovia sau în Lumea Nouă, eroii continuă să fie tributari, prin deprinderi și nostalgii, modului de viață cald și fantast specific târgurilor evreiești din estul Europei, pe care istoria secolului nostru l-a stins cu atâta brutalitate.

